

EGO grafii

© 2009 by Editura POLIROM

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;

P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

ANDREESCU, GABRIEL

L-am urât pe Ceaușescu: Ani, oameni, disidență / Gabriel
Andrescu. – Iași: Polirom, 2009

ISBN 978-973-46-1569-8

Printed in ROMANIA

Gabriel Andreescu

L-AM URÂT PE CEAUȘESCU

Ani, oameni, disidență

POLIROM
2009

Dedic scrierea acestor amintiri femeilor și bărbaților care și-au asumat riscul să rămână alături de opoziții regimului comunist din România. Le sunt profund recunoscător celor care m-au susținut în toți acei ani și, în primul rând, celor care au suportat direct consecințele disidenței mele: Cristina, Liviu, Mioara, fratele meu și familia sa, părinții mei, între timp dispăruți.

De ce disidența a fost, sub Ceaușescu, doar un fapt excepțional? Ce a făcut ca, în contextul acelor ani, unii să rupă modelul colectiv al obedienței? De ce în epoca matură a comunismului, când nu luptai doar cu represiunea, ci și cu dificultatea psihologică de a ieși din rând, de a înfrunta modelul, unii au sărit bariera?

I. *Ani, oameni, disidență*

Capitolul 1

Printre amintiri

Obediența, ca model colectiv

Delimitând revolta muncitorilor din Valea Jiului în 1977 și a muncitorilor brașoveni în 15 noiembrie 1987 (explozii de mânie la acumularea excesivă a penuriei și umilinței) de rezistența anticeaușistă, opoziția fățișă, publică, principală față de comunism a rămas exercițiul savant al unor individualități. Mișcărilor (Grupul de acțiune Banat¹, Goma,

-
1. Denumirea germană este *Aktionsgruppe Banat* – grupare a unor autori tineri de limbă germană din Timișoara, activă în perioada 1972-1975. Din acest grup au făcut parte : Albert Bohn, Rolf Bossert, Wener Kremm, Johann Lippet, Anton Sterbling, William Totok, Rochard Wagner, Ernest Wichner. În prezentarea lui William Totok : „*Aktionsgruppe Banat* s-a constituit în anul 1972 ca o grupare a unor tineri autori care, în mod programatic, încercau să creeze o literatură neconvențională, angajată în sensul adevărat al cuvântului, axată pe o

SLOMR¹⁾ nu au depășit, în energie sau ideologie, inițiativa fondatorilor. Distanțarea de regimul Ceaușescu a șase foști lideri comuniști²⁾ a reprezentat mai curând opera unui „conspirator luminat”, iar scrisoarea trimisă de șapte personalități ale culturii române³⁾ președintelui Uniunii Scriitorilor în apărarea lui Mircea Dinescu nu anunța un mesaj anticomunist, ci ralierea succesivă la un protest cu certă stilistică sindicală. Când, pentru Conferința asupra drepturilor omului organizată de Solidarność⁴⁾ la Cracovia în vara lui 1988, Europa

perspectivă declarat social-critică, opusă unui estetism elitist, apolitic și distanțat față de realitatea imediată. Ideologia grupului era tributară scrierilor stângii nedogmatice occidentale, iar textele literare urmau o linie comună, oarecum unitară, inspirată atât din laconismul dialectic al lui Bertolt Brecht, cât și din experimentele avangardiste ale „Grupului Vienez” sau a poeziei muzicii rock. Atitudinea politică a grupului nu a fost una principial anticomunistă, ci doar critică față de socialismul real-existent” (Dialog Vitalie Ciobanu-William Totok, „Am învățat să detest orice formă de totalitarism”, *Contrafort*, 7-8 (93-94), iulie-august 2002).

1. Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România, ai cărui principali inițiatori au fost doctorul Ion Cană și muncitorul Gheorghe Brașoveanu.
2. Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, Constantin Pârvulescu și Grigore Răceanu.
3. Geo Bogza, Ștefan Augustin Doinaș, Dan Hăulică, Octavian Paler, Alexandru Paleologu, Andrei Pleșu și Mihai Șora.
4. Sindicatul Solidarność a fost înființat la Gdansk în luna septembrie 1980. La primul congres național din

liberă a transmis invitațiile pentru disidenții activi la acea dată în țară, lista era formată din 10 nume¹. Absența unui grup de opoziție cu o mentalitate și cu o strategie politică a avut ca principal efect eșecul primei etape a Revoluției din decembrie 1989, apoi înscrierea României în logica unei democrații anarhice, chiar dacă pe un drum ce a intersectat Uniunea Europeană². Intrarea în competiția pentru putere a

september 1981, Lech Wałęsa a fost ales președinte al sindicatului. Sindicatul a reușit să reziste Legii marțiale prin care regimul polonez a răspuns amplificării acțiunilor de protest ale Solidarnoœæ. În urma alegerilor din 1989 ce au urmat negocierilor dintre conducerea comunistă și reprezentanții sindicatului, s-a constituit primul guvern democratic dintr-o țară aflată sub controlul Uniunii Sovietice.

1. Informarea locotenent-colonelului Gâdea Constantin de la Direcția I a Departamentului Securității Statului, din 13 august 1988, referitoare la „acțiunea de la Cracovia” din 25 august 1988, cuprindea lista celor invitați din România, numiți de el elemente „cunoscute pentru concepțiile și atitudinea lor împotriva orânduirii socialiste din țara noastră”. Lista cuprinde de fapt numele a nouă persoane : Ion Puiu, Doina Cornea, Radu Filipescu, Mariana Celac Botez, Dan Petrescu, Liviu Cangiopol, Florian Rusu, Nicolae Fiștioc, Gabriel Andreescu, și referirea colectivă la „membrii așa-zisului grup „România liberă” din R.P. Ungară” (Gabriel Andreescu, „Din filele disidenței : invitația la Cracovia”, *Timpul*, 2005).
2. Democrație anarhică : o democrație ale cărei mecanisme formale nu au capacitatea să stăvilească abuzul celor mai puternici actori individuali sau colectivi (Gabriel Andreescu, „Democrația anarhică”, Simpozion Cluj, 28-20 octombrie 2009).

unei comunități de anticomuniști coerenți în momentul alungării lui Ceaușescu ar fi schimbat în esență derularea evenimentelor¹.

Ca explicație la întrebarea „De ce disidența a fost, sub Ceaușescu, doar un fapt excepțional?” se face referire la banalități precum superficialitatea „tipic balcanică”, lășitatea accentuată de fragilitatea sentimentului de solidaritate la conaționali, dar și, sau mai ales, uriașa forță a sistemului opresiv². Acest tip de susțineri, cu sens de altfel, este însă departe de a fi și suficient. Teroarea stalinistă, care a durat de la sfârșitul anilor '40 până spre mijlocul anilor '60, crease o stare generală de spaimă față de Partid și Securitate împreună cu senzația aproape materială că acest tip

-
1. Acest pasaj prelucrează, pentru a face simbolic legătura, un fragment din postfața volumului *Spre o filosofie a disidenței*, colecția principalelor texte anticomuniste și anticeaușiste din anii '80 pentru care mi-a fost deschisă o acțiune penală de „trădare”. Volumul a apărut la Editura Litera în 1992, după ce trecuse primul val de mare interes pentru „literatura de sertar” anticomunistă. În 1990, directorul nou înființatei edituri Humanitas îmi ceruse textele pentru a le publica la editura sa. Timpul trecea, eu, prins de bulversările de după Revoluție, nu eram preocupat de soarta mărturiilor încredințate editurii. Când, în 1991 mi s-a spus că textul ar trebui redus la jumătate (volumul final a avut 196 de pagini) mi-am retras manuscrisul. Aflând, Veronica Oancea, sora lui Mihai Botez, mi-a cerut volumul pentru editura pe care o preluase și transformase (Litera).
 2. Un susținător cultivat și activ al acestei interpretări este istoricul Mihnea Berindei.

de regim totalitar ar fi de nezdruccinat. Faptul că aveam în coastă Uniunea Sovietică, gardiană a frontierelor sistemului comunist, motiva în plus deznădejdea în fața oricărui apel de a schimba ceva în viitor. Mitul intervenției americane se pierduse și el. În sfârșit, după decenii, obediența se transformase dintr-o reacție de apărare într-un model colectiv. Nu întotdeauna fusese astfel. În perioada cea mai teribilă a terorii, în anii '50, era încă firesc pentru mulți să adăpostească un cunoscut – sau chiar un străin! – care bătea în toiul nopții la poartă, căutând refugiu, după ce tocmai scăpase din gheara trupelor de securitate. Dacă era descoperită, gazda și întreaga familie aveau de suportat consecințe dramatice. Să dai ajutor celui în nevoie era un instinct moștenit, iar refuzul te condamna la pierderea respectului de sine.

În anii '60 atmosfera se schimbase. Lumea nu mai risca. Supunerea contaminase oamenii. Tinerile generații fuseseră crescute cu cravata de pionier la gât. Fiecare instituție prin care treceau le învăța la noi concesii. Ce a făcut totuși ca, în contextul acelor ani, unii să rupă modelul colectiv al obedienței? De ce în epoca matură a comunismului, când nu luptai doar cu represiunea, ci și cu dificultatea psihologică de a ieși din rând, de a înfrunta modelul, unii au sărit bariera?

Disidenți și rezistenți

Tot acest context explică de ce disidențele au depins de detalii personale, aproape imposibil de pus într-o schemă. Înainte de porni în acea direcție, simt nevoia

să fac o distincție între disidență și rezistența la regim. În dezbaterile publice din România, autorii folosesc acești termeni deseori în sensuri diferite și chiar au existat confruntări pe tema „sensului corect”. În terminologia care s-a generalizat în Occident la sfârșitul anilor '70 au fost numiți „disidenți” contestatarii care s-au exprimat cu voce tare împotriva regimului comunist și în favoarea drepturilor și libertăților omului. Dezvoltarea disidenței în Uniunea Sovietică va avea un impact internațional. Acțiunea deschisă împotriva sistemului totalitar, asumarea publică a anticomunismului sunt elementele cele mai specifice ale categoriei și ceea ce îi desparte de ceilalți „rezistenți”, oamenii care încercau să se opună regimului într-un mod subversiv – planificând organizații și răzmerițe, răspândind discret manifeste, trimițând informații în străinătate etc. Unii dintre opozanții din anii '80, precum Iulius Filip sau Radu Filipescu, au „urcat” de la rezistența subversivă la disidență.

Rezultă din explicațiile date că termenul „disidență” nu mai păstrează, când se referă la mișcarea anticomunistă din fostul bloc sovietic, etimologia. Lucrul acesta este oarecum clar în lumea istoricilor și a altor categorii de specialiști care se ocupă de domeniu. Când a dorit să realizeze un *Dicționar al disidenței din fostele țări comuniste*¹, Centrul KARTA din Polonia

-
1. Proiectul derulat de Centrul KARTA a fost realizat în cooperare cu Centrul de Cercetare, Informare și Educație “Memorial” din Moscova, și a implicat cercetători din Albania, Bulgaria, Republica Cehă, Slovacia, Bosnia și Herțegovina, Croația, Macedonia, Serbia, Muntenegru,

a folosit pentru „disidenți” următoarele criterii de identificare: au luat în mod activ atitudine împotriva sistemului comunist în apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale au inspirat acțiunile de rezistență, nu au utilizat violența și au respectat principiile democrației în lumea lor nedemocratică¹.

Reținerea anticomuniștilor de a utiliza acest sens se explică prin neplăcerea lor de a fi confundați cu disidenții partidului comunist, foști membri care s-au desprins din partid, conform etimologiei cuvântului „disidență”. „Cum să fim noi”, gândesc cei cărora le-a repugnat chiar numai ideea înscrierii în partidul lui Lenin și Stalin, „puși alături de Silviu Brucan și Gheorghe Apostol!?” O descoperire recentă, în arhivele CNSAS, a notei (asupra căreia voi reveni) care descria eforturile Doinei Cornea de a ajunge la Cracovia în 1988, unde fusese invitată de sindicatul Solidaritatea, vorbește emoționant despre bătălia cu termenii. Doina

Slovacia, Germania, Polonia, România, Ungaria pentru primul volum, cel de-al doilea fiind dedicat țărilor din fosta Uniune Sovietică – Aemenia, Azerbaidjan, Bielorusia, Estonia, Georgia, Letonia, Lituania, Moldova, Rusia și Ucraina, cuprinzând și un capitol despre tătarii din Crimeea. Am fost invitat să redactez o parte din secțiunea ce privea cazul românesc.

1. Adică, nu fac parte din această categorie cei care au fost activi numai în timpul luptei armate, când aceasta era forma de bază a rezistenței, cei care nu au înfruntat represiunea pentru activitățile lor (cazul exilaților), cei care au acționat numai în structurile oficiale de putere și cei care și-au manifestat opoziția doar în timpul căderii regimului.

Cornea, scria lt. colonelul Gâdea Constantin în documentul ajuns la CNSAS, „s-a prezentat la 14.06 a.c. la șeful Securității Cluj în audiență și referindu-se la invitația ce i s-a făcut prin *Europa liberă* de a participa la Cracovia a afirmat: ea nu se consideră disidentă, ci opozantă a politicii partidului.”

Doamna Cornea este departe de a reflecta o atitudine autohtonă. Au exprimat-o Jiøina iklová și Eugeniusz Smolar, membri ai rezistenței cehe și, respectiv, poloneze. Într-o întrunire relativ recentă privind cultura samizdatului, găzduită la Viena¹, ei au revenit asupra noțiunii, oarecum revoltați de utilizarea generalizată a termenului, declarând: „nu acceptăm să fim numiți disidenți”. Noi suntem „membri ai opoziției anticomuniste”. Cazul arată că, în ciuda opiniei academice răspândite, este foarte posibil ca sensul termenilor să mai sufere schimbări în urma presiunii venite chiar din partea „subiectului de lucru”, pentru care chestiunea terminologiei este mai puțin o convenție.

Voi folosi totuși, pentru „disident”, sensul larg acceptat astăzi de comunitatea care studiază rezistența din blocul sovietic. O fac și pentru că accentul nu este pus pe opoziție ca atare, care poate fi și subversivă, preocupată în primul rând de eficacitate. Mă atrag principiul înfruntării cu voce limpede a regimului și preocuparea disidenței pentru libertatea ființei umane².

-
1. „From Samizdat to Tamizdat”, Viena, 12-15 Septembrie 2006.
 2. Termenii „rezistență” și „rezistenți” au desigur o valență generalizantă și ca urmare sub umbrela lor pot intra și disidenții, și opozanții care încercau să submineze sistemul comunist prin mijloace strict subversive.

Asumarea pe față a opoziției la regim recuperează, indiferent de consecințe, cel puțin demnitatea. Iată că, în contextul unei puteri obsedate de obținerea unanimității, ruperea de psalmodierea gri a obediinței a avut și efecte practice considerabile.

Coruperea copiilor

Transferul a sute de mii de dosare din arhivele serviciilor de informații în Arhiva CNSAS și cercetările care au urmat, începând cu vara anului 2006, au scos la iveală un fapt ale cărui proporții par să nu fi fost imaginate nici de cercetătorii istoriei recente: Securitatea racola nu întâmplător, ci *sistematic* elevii de liceu și bobocii abia intrați la facultate. Cazul care a dat o aură de dramatism acestui aspect este cel al lui Sorin Antohi, pus să răspundă unei anchete a Securității la vârsta de 17 ani, ajuns să semneze un angajament la 19 ani și în situația să vorbească public despre ce i se întâmplase la circa un sfert de veac de când dăduse ultimele note informative. Coruperea minorilor complică judecarea colaboraționismului. Ea subliniază, pe de o parte, cât de murdare erau mijloacele Securității și cere, pe de altă parte, nuanțări în înțelegerea actelor foștilor informatori. Întreaga noastră concepție filosofică și juridică privind minorii pleacă de la ideea că oamenii, sub o anumită vârstă, sunt vulnerabili în ce privește discernământul. Ei nu se află în posesia tuturor atributelor care permit responsabilizarea, inclusiv în raport cu acte ce au semnificație politică.

Autorii care ajung să se exprime în presă pentru a vorbi despre colaborare, rezistență, vinovăție sau responsabilitate în chestiuni precum trecutul, viitorul și semnificația lor – ca în enunțul celebru „Trebuie să cunoaștem trecutul ca să nu-l repetăm” – sunt, cel mai probabil, sensibili la dimensiunea politică a vieții. Ar fi totuși un exces să ne închipuim că, urmând calapodul mass-media, mai toți oamenii au conștiința logicii sociale în care trăiesc. Enunț un adevăr de o banalitate absolută: cu cât ai o vârstă mai mică, cu atât universul extrafamiliar este mai difuz. Când ești copil, contează ce-ți zice mama sau colegul de bancă. La adolescență, prietenul ori prietena trimite în neant semnificația oricărei plenare de partid. Absența informațiilor și a experienței culturale limitează la rândul ei interpretarea extrapersonală a lumii în care exiști. Să dai o semnificație politică gesturilor de la 15-16 ani și să le interpretezi eventual printr-o grilă de responsabilități înseamnă să fii opac la complexitatea devenirii unei ființe.

Situația a fost recent adusă în atenția opiniei publice de alte două cazuri: Mihai Răzvan Ungureanu, devenit membru al Comitetului Central al UTC la 16 ani; Günter Grass, care, atingând 80 de ani de viață, a povestit uimind toată lumea că la 17 ani a intrat în trupele Waffen-SS. Și într-un caz, și-n celălalt, judecata situației este în fond simplă. La 16 ani ești un simplu pion mutat pe scara socială. Poziția micului Mihai Răzvan, amenințat la un moment dat cu lustrarea pentru prezența sa în CC al PCR, vorbește despre tatăl său, nu despre el. Iar tânărul Günter Grass, supus toată

copilăria și pubertatea unei intense propagande naziste, nu avea cum să cunoască decât din întâmplare un alt mod de a gândi. Responsabilitatea pentru viața lor are prea puțin de-a face cu ceea ce li s-a întâmplat la vârsta adolescenței, ci, aproape în totalitate, cu comportamentul lor de persoane mature fizic și psihic¹.

Adevărul comentariului de mai sus este însă relativ, depinzând mult de contextul de viață al copilului, adolescentului sau tânărului. Dinu Zamfirescu povestise într-un anumit context despre arestarea sa, prima oară, la 16 ani². Elev în clasa a X-a de liceu, a participat cu mulți colegi de-ai lui, unii membri la acea vârstă ai PNL sau PNT, la demonstrația din 8 noiembrie 1945. Detaliile, de la întrunirea la sediul partidului și stabilirea strategiei de acțiune, până la

-
1. Între timp, Mihai Răzvan Ungureanu a devenit șeful Serviciului de Informații Externe (SIE). Aceasta ar însemna că, probabil, înainte de a ajunge secretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe, și în consecință, anterior câștigării poziției de funcționar în structurile Pactului de Stabilitate, devenise ofițer sub acoperire al SIE. Se poate verifica faptul că cel puțin în ce privește tratarea dosarelor vechii Securități externe, SIE nu și-a schimbat substanțial maniera de acțiune sub conducerea dlui Ungureanu.
 2. Dinu Zamfirescu, fost deținut politic emigrat în Franța, unde a activat în grupurile anticomuniste cu caracter politic (Partidul Național Liberal) și civice (Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului de la Paris) a venit după Revoluție în România, unde a participat la formarea PNL și a devenit, începând cu 2003, președintele Institutului Național pentru Memoria Exilului Românesc.

pătrunderea în piața păzită de militari și declanșarea protestului, vorbesc despre motivațiile și ideile prin excelență politice ale acestor adolescenți. La 16 ani, erau deja marcați de participarea la viața unei formațiuni de partid. În mediul bucureștean din România postbelică, înainte de venirea comuniștilor, adolescenți precum Dinu Zamfirescu căpătau o conștiință politică, înțelegeau ceea ce constituia binele sau răul pentru lumea din care făceau parte. Societatea democratică permitea maturizarea de timpuriu a viitorilor cetățeni.

Totuși, ca regulă generală, nu poți cere unui minor deplina înțelegere a lumii în care trăiește. Ba chiar, autismul politic îi urmărește pe unii în plină maturitate. Amintesc ceea ce mi s-a părut, la momentul citirii, un exemplu absolut impresionat, descoperit în nu știu ce revistă franceză pe vremea când Yaser Arafat era trecut pe lista teoriștilor vânați în toată lumea. O israeliană fusese dusă la avion de prietenul ei palestinian cu care concepuse un copil. Într-o lună-două urma să nască. După despărțirea dintre cei doi, în timpul ultimei verificări, inspectorii de zbor au descoperit în bagajul gravidei o bombă. Teroristul își planificase răbdător atentatul seducând o tânără fată din Israel, făcându-i un copil și punându-i un pachet exploziv în bagaj, sperând ca situația mamei să elimine controlul. Când, descoperită la avion cu bomba, a aflat ce i se întâmplase, tânăra mamă a avut o criză de furie. Dar nu cu gândul la ce urma să se întâmple cu sutele de călători cu care urca la bord, nu pentru faptul că omul planificase uciderea ei și a

propriului copil în numele cauzei palestiniene, ci pentru că iubitul... îi înșelase sentimentele. Minteaa acelei femei se arăta incapabilă să treacă de raza propriilor pasiuni. Mi-a rămas în memorie această notiță căzută întâmplător în mână și odată cu ea am privit mai relaxat la cei din jurul meu care acceptau tot felul de prestații față de regim – aplauze la manifestații, declamații la ora de învățământ ideologic – fără să realizeze că acest comportament „ridica o problemă”.

„Vi s-a urât cu binele?”

Observațiile de mai sus mă determină să revin la caracterul atât de personal al disidențelor. O astfel de interpretare nu duce la elogiul personalității. Din contră, așezarea fiecăreia dintre „excepții” în logica cauzalităților duce la nuanțarea, relativizarea și dedramatizarea faptelor. Aura care înconjoară actele de înfruntare a tiranilor, fie aceștia Honecker, Jaruzelski sau Ceaușescu, lasă în umbră o parte consistentă din realitate, și anume mulțimea mai întotdeauna numeroasă a celor care le-au făcut posibile. Mai mult chiar, împinge undeva, spre o margine și tema „carierii” actelor de rezistență, atât de interesantă prin rolul ei de pedagogie colectivă, atât de relevantă tocmai pentru că depinde enorm de comunitate.

Aș fi ajuns să semnez și eu, oare, un angajament cu Securitatea, dacă la vârsta școlii aș fi fost supus presiunii? Mi-aș fi pus numele pe un document odată

adus în fața unui ofițer de Securitate ce ar fi strigat la mine? Mi-aș fi deturnat sensul întregii existențe în urma unei întâmplări controlate de altcineva?

Anterior dezvăluirilor privitoare la Sorin Antohi, pur și simplu nu mi-a trecut nici odată prin cap o astfel de reflecție. Răspunsul nu e deloc marginal pentru înțelegerea resorturilor proprii cuiva care a trecut la o formă sau alta de rezistență. Pentru unele persoane, înfruntarea cu regimul totalitar apare ca fiind „proiectul vieții”, expresia unei forțe proprii ființei lor. Dacă se înșeală cu privire la ce s-a întâmplat în realitate? Or fi avut doar norocul să nu fi picat sub ochiul vigilent al unui vânător de conștiințe la vârsta când nu știau ce înseamnă „nu”?

În fața exemplului lui Günter Grass sau al lui Sorin Antohi, ultimul format într-un mediu apropiat celui în care crescusem și eu, simt nevoia să aduc la lumină amintiri mult mai vechi decât gândeam inițial că are sens. Voi încerca să le fiu cât mai fidel.

O conștiință politică precoce – există și așa ceva – mijeste aproape sigur în urma educației din casă¹. Din acest punct de vedere, cel mai mult îi datorez tatălui meu. Am crescut într-o familie care fusese lovită de epurările anilor '50. Părinții au trăit câțiva ani împreună la Buzău, erau funcționari, părea că viața li se așază. Prin 1953 – când i s-a deschis dosar de urmărire informativă, în care se află totuși note

1. Sau o primesc direct de la comunitate, precum copiii palestinieni la o vârstă mică, pentru că participă cu toți ceilalți tovarăși de joacă la intifada împotriva Israelului.

din 1952 – tatăl meu a început să fie hărțuit, nevoit să treacă de la un serviciu la altul. În 1958 a fost închis timp de câteva luni. Mai târziu, am aflat de la mama că în anii dinaintea arestării fuseseră momente când stătea noaptea îmbrăcat, febril, în așteptarea mașinii care îi dusesese deja mai mulți colegi în închisoare. Familia tatei fusese trecută în categoria chiaburilor, deși aveau fiecare doar câteva hectare de pământ¹. Fuseseră probabil fruntași în sat. Alexandru, un frate al său, era preot.

Chiar înainte ca tata să fie închis, când eu aveam șase ani, iar fratele meu zece, familia a trecut prin calvarul nesiguranței și luptei contra foamei. Totuși nu unul dintre cele mai dramatice prin comparație cu soarta altora în acei ani. Mama a rămas fără serviciu, a trebuit să se ocupe singură de cei doi copii și pentru a ne putea hrăni a fost nevoită să revină la sapă, pe câmp, la Lipia, satul de unde plecase. În perioada hărțuirii, tata, având dificultăți de a se refugia într-un loc de muncă pe măsura pregătirii sale, a trăit din diferite expediente, cum ar fi căratul lădițelor la

-
1. În dosarul de urmărire informativă al tatei, referirea la originea de chiabur e singura confirmare subiectivă a ceea ce susținea despre el Securitatea. Solicitat de un prieten, secretar al Consiliului județean, să depună împreună cereri de înscriere în partid, el ar fi comentat, într-o discuție înregistrată prin T.O. (mijloace tehnico-operative, adică microfoane etc.): „Mă, eu nu mă înscriu. Tu ești fiu de ceferist și merge, dar eu..., nu merge, mă, că taică-meu a fost chiabur și or să zică ei că m-am strecurat”.

Fructexport. De atunci am primele amintiri, primele impresii despre condiția noastră de „oameni între alții”. În 1964, tata a obținut reabilitarea și a revenit la funcția dintâi, de inspector financiar. Chiar și pe atunci, condiția noastră materială rămăsese la limită. Nu erau rare scenele când noi, copiii, plângeam după o înghețată pe care mama nu-și permitea să ne-o cumpere.

Tata era un om tăcut, nu ne-a vorbit nici odată despre ce se întâmplase în timpul închisorii, nici nu ne-a dat explicații, iar noi, copiii, am simțit inconștient nevoia să fim discreți. Despre viața lui de dinainte de război a apucat să povestească de abia spre sfârșitul anilor. În schimb, îl auzeam zicând cuvinte de ocară, chiar des, la adresa regimului. Se lega mai ales de câte-o „prostie” pe care o făcea partidul sau administrația. Aducea zilnic ziarul acasă, îl citea cu creionul în mână mai întotdeauna găsea motive pentru un comentariu critic.

Amuzantă îmi părea, chiar și atunci, nu doar retrospectiv, reacția mamei, care începea : „Mai taci, Gicule, ți s-a urât cu binele!?”. O interesa familia, să ne vadă protejați, nimic altceva. „Mai taci, Gicule...!” m-a urmărit toată viața, inclusiv în lunile de domiciliu forțat, din octombrie până în decembrie 1989, când am revenit în Buzău și am stat la părinții mei. *Europa liberă* se auzea bine în acele zile, dădeam sonorul tare, tata și cu mine ascultam cu atenția încordată, prinși de emoție. Mama era îngrozită de situație, chiar neștiind că tot ce se spune în casă se ascultă și se raportează zilnic. Vedeă în schimb securiștii în uniformă de milițian care păzeau zi și noapte la poartă... „Vi s-a urât cu binele!” ,

mai apuca să spună, însă uneori râdea și ea la auzul propriului refren.

Biblioteca pentru toți

Ce spune memoria unui copil despre devenirea lui? Urmează logica faptelor ori a stărilor? Este oare memorat mai ales ceea ce capătă sens¹?

Eram prin clasa a IV-a. O zi, pe la prânz, când abia întors de la școală, purtând încă uniforma, am fost trimis la brutărie. Mi s-a părut că vânzătoarea îmi lăsase mai mult rest, i-am dat înapoi o monedă, cred că era una de 25 de bani. Pe fața ei a apărut un larg zâmbet. „Uite la el, cinstea lui de pionier...!”, a rostit vânzătoarea, accentuând ultimul cuvânt cu o căldură de mamă și ochii surâzând această formulă de film proletcultist, și mi-a explicat că nu greșise.

Oare de ce am memorat lauda de atunci, ca și cum m-ar fi mirat, deși nu era neapărat ceva excepțional? Avea vreo semnificație cravata mea? De ce mi-a rămas atât de bine în minte atmosfera de la brutăria din colț, din acea depărtată zi, când alte situații mult mai pline

1. Nu mă pot aștepta ca rândurile scrise aici să fie o explicație pentru felul în care cineva ajunge să înfrunte autoritățile unui regim opresiv. Probabil nici nu e posibilă o explicație în sensul strict al termenului, căci nu ai cum să cuprinzi spectaculoasa intersecție dintre întâmplare și determinism în viața cuiva. Impresiile și imaginea despre ele sunt doar un extract de memorie, vorbesc despre trăiri și nu despre cauze.

de viață au dispărut? Pentru mine, cravata roșie nu este legată de vreun eveniment antipatic.

Am cunoscut mai târziu elevi care doreau să fie șefi de grupă sau președinți de detașament. Nu mi-am dorit-o nici odată, dar asta ținea de tendința spre introvertire, nu de părerea mea față de postura de mic pionier. Nu vedeam nici o legătură între uniforma pe care o purtam și atitudinea din mediul familial, unde devenisem conștient că trăim sub niște „conducători răi” chiar din copilărie.

În anii '60 nu se manifesta, cel puțin în provincia unde trăiam, o atitudine critică larg exprimată care să ajungă din stradă la urechile celor mici, cum avea să se întâmple în anii '80, cel puțin în București. În plus, lucrurile păreau atunci să evolueze și chiar evoluau, cu limite, într-o direcție mai bună. În cursul scurtei noastre vieți dispărușeră tichetele la alimente și devenise posibil ca biblioteca să se umple, de la un an la altul, cu volumele din „Biblioteca pentru toți”. Fratele meu, Liviu, mai mare cu patru ani, se apucase să întemeieze o colecție, iar ritmul de apariție a cărților depășea chiar pe atunci posibilitatea de a le citi în totalitate. În BPT fuseseră traduse deja cele mai importante piese ale literaturii ruse, franceze, englezești sau germane. Îmi amintesc chiar cotoarele cu titluri dintre care unele mi-au rămas multă vreme exotice, precum *Thyl Ulenspiegel* al lui Charles de Coster, sau *Nunta lui Figaro* a lui Beaumarchais. (Asupra a ceea ce a contat pentru mine din acea bibliotecă pe care ne-o puteam permite în anii '60 voi reveni.)

Sentimentul schimbării se insinua încet și pentru că părea că se întâmplă ceva important pentru cei din jur: se profila distanțarea față de sovietici.¹ Antisovietismul era cea mai răspândită atitudine politică din mediul meu. Existau și victime ale acestei mentalități locale, precum profesoara de rusă care locuia cu chirie pe ulița din apropiere. Noi, copiii de 10-11 ani de pe strada Democrației, îi pregăteam glume cât se poate de proaste prietenului ei, ofițer, care venea, seara, când era deja întuneric, să o viziteze. Cel mai des i se întâmpla ceva când punea mâna pe clanță... Ținta nu era ofițerul cu care se întâlnea, iar motivul, nu faptul că era profesoară. Ci că predă... „rusa”.

Să fi fost prin 1965 când „tovarășa” de geografie din clasa a V-a a luat un aer grav în momentul în care ne-a ținut lecția despre URSS și ne-a spus ceva de genul: „Poporul rus este un popor deosebit...”. Această afirmație și felul în care fusese rostită mi s-a întipărit ciudat de bine în minte – iată, o povestesc astăzi – împreună cu întrebarea subiacentă, contestatară, dar mai ales mirată: de ce ar fi poporul rus „deosebit”? Îmi plăcuseră și mie *Tânăra gardă* și alte câteva cărți asemănătoare citite pe la nouă ani. Dar ce aveau ele în comun cu pompoasele cuvinte despre valoarea deosebită a poporului rus?

1. Semnalul a fost dat în 1962, când Gheorghe Gheorghiu-Dej a cerut consilierilor sovietici să plece din țară.

Fără limba rusă

Fratele meu apucase vremea când limba rusă se făcea obligatoriu, dar când mi-a venit mie rândul, începuseră să fie studiate limbi occidentale. Începeai prima limbă străină într-a V-a, optai pentru cea de-a doua limbă în prima clasă de liceu. La școala generală am urmat franceza, spre ea mă împinsese Liviu, de ea erau legați și părinții. Când am ajuns la liceul B.P. Hașdeu, în Buzău, nu exista decât o variantă : franceză avansați – rusă începători. Făcând franceza înainte, intram în această grupă. Dar eu nu vroiam să învăț limba celor care aduseseră comunismul în România. Astăzi, când mă gândesc la violența cu care refuzam să urmez lecțiile de rusă, am sentimentul că întâmplarea ar fi aparținut cuiva străin. Nici nu-mi amintesc să fi obișnuit folosirea cuvântului „comunism”, dar că după război avuseseră loc schimbări nenorocite în România, iar pentru asta exista o vinovăție străină, percepeam chiar foarte tare. I-am spus profesoarei : „Nu voi învăța rusa. Vă rog să mă înțelegeți : voi studia în acest an engleza și voi da un examen la vară. Apoi mă transfer la engleză avansați – franceză începători”.

Nu am învățat nimic la rusă, dar am fost trecut. Mă întreb, oare de ce o fi acceptat profesoara din liceul B.P. Hașdeu, fără să protesteze, o astfel de atitudine? Avea, când vorbea cu mine, acea doamnă în vârstă, cadru didactic altfel exigent, o privire atentă și parcă revăd scurta sclipire a unei nemulțumiri tolerante.

Am luat un manual de *Engleză fără profesor*, am lucrat după el, iar în toamna anului următor am dat

examenul. L-m luat și în consecință, am fost transferat la clasa paralelă. Am urmat grupa engleză-franceză, așa cum am vrut. Pe rafturile din casa noastră se aflau volumele lui Gogol, Turgheniev, Cehov, dar pe marii scriitori ruși i-am citit cu nesaț la vremea facultății. Mai târziu, în arestul din Rahova 39, când au acceptat să mi se trimită cărți în celulă și când nu știam dacă ceea ce voi avea în mână vor fi ultimele lecturi, am rugat să mi se aducă și *Idiotul* lui Dostoievski. În anii '90, în vremea polemicilor, aveam să-i critic pe alții pentru rusofobie.

Vulturul din gara Buzăului

Cele tocmai povestite despre antisovietismul acelor ani reprezintă doar fundalul. Astăzi am impresia că împotrivirea vehementă la învățarea limbii ruse era mai curând o expresie de fidelitate față de familia din care proveneam și unde amintirile urâte din timpul războiului, atât ale tatălui, cât și ale mamei, când se depănau, aveau drept exemple pe ruși, nu și pe nemți.¹ Istorii cu violuri, furturi sau despre soarta lui Constantin Tănase în urma cupletului faimos „Rău era cu «der,

1. La noi în casă se folosea cuvântul „neamț”. Cunosced germani născuți în România care sunt de părere astăzi că termenul „neamț” are un caracter peiorativ și-l doresc folosit pe cel de „german”. Cel puțin în regiunea „răgățeană” unde am trăit, „neamț” a avut întotdeauna o nuanță pozitivă, de unde expresiile „treabă nemțească” sau „fă-o nemțește !”.

die, das»/Da-i mai rău cu «davai ceas»/ De la Nistru pân' la Don/Davai ceas, davai palton...». Tata îl recita cu plăcere.

Urme de neșters în mintea unui copil sunt lăsate mai ales de lucrurile concrete. Ce au făcut și ce rol au avut trupele sovietice, așa cum apar ele în amintirile familiei, sunt mai curând teme ale gândirii abstracte. În universul celor mici se strecoară mai ales detaliile. Cântecelul lui Tănase era unul dintre ele. Și erau și altele.

Casa pionierilor din oraș avea o mică grădină zoologică unde am văzut, prima oară în viață, de foarte aproape, trei vulturi. Aveau picioarele încordate, se deplasau greu pe pământ cu ghearele lor strânse în clește – acestea nu erau pentru mers, ci pregătite să se înfigă în orice moment într-o pradă. M-au impresionat nemaipomenit acele amănunte și am admirat de atunci păsările acestea de pradă „în întregime”. Vorbind despre ele acasă, tata mi-a spus odată povestea vulturului din gara Buzăului. Nu se știe cum ajunsese să viețuiască acolo. Era cunoscut de tot orașul sau cel puțin de cei care aveau vreo treabă prin gară. Găsea cu ce să se hrănească, de asta o fi rămas, comentase tatăl meu. Devenise o pasăre a comunității, o mascotă a stației Buzău. Dar a venit vremea războiului, a venit Armata roșie și, într-o zi, îmi zise tata, un soldat sovietic a văzut pasărea. A ridicat arma și a ucis-o. Pur și simplu a ucis, fără motiv, vulturul cel iubit de oraș – vulturul din poveste pe care începusem să-l iubesc și eu. Cum să nu se lipească o astfel de amintire de inima unui copil? Nu am auzit

nici odată pe altcineva repetând istoria vulturului din gara Buzăului. Dar ce conta dacă era sau nu adevărată? Emoțiile trezite atunci au trăit și au lăsat urme.

Suferințele familiei din anii '50, tot de prezența sovieticilor erau legate. Tatăl meu a fost unul dintre cei care-i așteptaseră pe americani. Avea și el legendele lui, despre felul în care Roosevelt, în cărucior, fusese păcălit de Stalin la Yalta. Însă nici odată nu a privit spre alții, în afara americanilor, ca fiind în măsură să scape Europa de sovietici.

Atitudinea aceasta față de memoria ocupației rusești nu a dus nici odată în casă la o diluare a semnificației comunismului românesc. Nici odată securiștilor și politrucilor nu li s-a dat altă naționalitate decât cea pe care o aveau. Mă gândesc la momentul invaziei în Cehoslovacia, din 1968. Aveam deja televizor. Eram cu părinții în cameră când a vorbit Ceaușescu. Mă uitam cu tata pe micul ecran, fiecare – impresionat de ce se întâmpla. Sorbeam fiecare cuvânt al relativ noului Secretar General, bucuroși că România nu a participat la represiune. Aveam deja 16 ani; era și un bun exercițiu pentru perioada în care fiecare discurs avea să fie citit cu multă atenție, în căutarea micilor devieri de la limbajul de lemn purtător de mesaje. Dar nici unul dintre noi nu s-a gândit o clipă să-l aplaude pe Ceaușescu pentru ceea ce perora el pe ecran. Nici astăzi nu îi înțeleg pe cei care, oameni rezonabili, s-au înscris atunci, entuziasmați de evenimente, în Partidul Comunist. Să fi găsit oare un alibi pentru conștiința proprie ori chiar puteau echivala în merite afrontul adus Pactului de la Varșovia, dacă asta o fi

fost, cu grozăvia regimului instalat de comuniști¹? Cum să interpretezi opinia de atunci a unui om lucid până la cinism² precum Dumitru Țepeneag, care nota despre ce a găsit în caietul său de însemnări din septembrie 1968: „Am constatat că... îmi exprim și simpatia sau chiar admirația pentru [Ceaușescu], pentru opoziția lui față de ruși, în momentul intrării acestora în Cehoslovacia.”³?

Protestul rasului pe cap

Chiar și după acest excurs cu totul parțial prin memorie aș răspunde cu o anume siguranță la întrebarea

-
1. În ce măsură a fost un afront, rămâne încă un subiect de discuție. Pacea povestește de criza lui Ceaușescu, sculat noaptea ca să i se spună despre intervenție. Secretarul general ar fi intrat în panică convins fiind că va fi la rând după Dubcek. Recent însă, Șerban Orescu indică drept informație sigură trecerea trupelor bulgare prin România, ceea ce sugerează că românii erau informați. (Șerban Orescu, *Ceaușismul. România între anii 1965 și 1989*, Albatros, București, 2006.) Articolul cel mai credibil, de o limpezime chiar cuceritoare, privitor la atitudinea lui Nicolae Ceaușescu în 1968 mi se pare „Ceașescu și discursul din 21 august 1968”, publicat de Mihnea Berindei în *Lettre international*, ianuarie-martie 2008.
 2. Calificativul îi aparține lui Paul Cernat, „Jurnalul unui incomod inclasabil”, *Observator cultural*, nr. 85, 12-18 octombrie 2006, p. 8.
 3. Dumitru Țepeneag, *Un român la Paris*, Cartea Românească, București, 2006.

pusă la început : nu cred că un securist m-ar fi putut face, în primele clase de liceu, ba chiar și în ultimele de școală generală, să semnez un angajament și să promit că voi scrie despre prietenii ori ne-prietenii mei. Atmosfera din familie e doar o componentă a încrederii cu care fac afirmația de mai sus. Aveam de fapt un caracter contestatar, atras de frondă, ușor de recunoscut în primul act cu conotație politică : o confruntare-eveniment care datează din clasa a X-a. Poate o să pară amuzant, nu este în nici un caz o invenție literară, dar întâiul protest pe care l-am pregătit și trăit ca atare a fost îndreptat împotriva unei măsuri luate de un personaj care a făcut istorie prin și după Revoluție.

Da, împotriva unei măsuri a lui Ion Iliescu. Eram într-a zecea când am auzit de campania lansată împotriva părului lung și a fustelor scurte. Mult mai târziu mi s-a spus că liderul direct responsabil se numea Ion Iliescu, pe atunci aflat în fruntea Uniunii Tineretului Comunist. Nu cine o făcuse conta pentru mine, ci faptul că pe străzile Buzăului fuseseră opriți băieți și fete, primii duși la frizer, ele trimise acasă după ce li se tăiaseră pe stradă fustele. Nu purtam nici plete, nici fustă. Dar la vârsta aceea, odată cu emoțiile adolescenței, căpătasem o intensă solidaritate, trăită în tăcere, cu generația căreia îi aparțineam. Solidaritățile m-au urmărit și mai târziu, dar cred că nici odată sentimentul apartenenței la aceeași comunitate nu a fost la fel de patetic. După ce am aflat ce se întâmplase pe străzile Buzăului, iar diriginta, profesoara de engleză, ne-a cerut să reducem „cu încă un centimetru”

lungimea părului și așa purtat scurt, am hotărât: mă voi rade pe cap. A doua zi am intrat în clasă chilug. Forma aceasta de protest nu avea în fond nimic spectacular pentru un privitor al faptelor din exterior. Ce mare filosofie era să apari cu creștetul lucind?

Mai curios este faptul că diriginta, femeie de treabă, a perceput gestul meu ca fiind exact ce era și a părut o vreme obsedată de mesajul lui. Mi-a reproșat că m-am ras, derutată că nu putea lua o măsură împotriva a ceea ce făcusem. Nu îi mai stătea la dispoziție pedeapsa, curentă pentru ea anterior, să mă tundă mai scurt.

Fusese un gest adolescentin și nu vreau să-i dau o aură pe care n-o merită. Recunosc însă în protestul acela intens și tăcut *ceva* absolut incompatibil cu supunerea la voința unui ofițer de securitate. Atât cât pot avea încredere în memorie, nu văd cum un agent al autorității m-ar fi putut face să scriu despre prieteni și ne-prieteni.

Manifestul

În anii de liceu am fost făcut membru al Uniunii Tineretului Comunist. Cred că intrarea în UTC era automată și posibil să fi urmat o procedură de grup. E de bănuț, sau chiar probabil, să fi primit un carnet, dar nu-mi amintesc de el, nici de vreo ședință la care să fi participat. Uniunea Tineretului Comunist era o referință imponderabilă, nu exista concret. Prima oară, UTC-ul a prins contur la facultate, unde existau

activități ale Uniunii, iar câțiva colegi participau la ele. Ținta era clară: aveau deja în minte o viitoare carieră. Cele 50 de sutimi la media finală pe facultate acordate activiștilor contau. Chiar dacă nu ar fi fost și alte avantaje adăugate, procentele primite reprezentau o tentație serioasă, căci decideau asupra repartizărilor. Pe plaja celor 50 de sutimi se aflau zeci de absolvenți.

Am amintit aceste lucruri pentru a nota că la vârsta adolescenței eram complet rupt de ideea și practica afilierii politice. Atitudinea nu s-a schimbat în nici un fel după ceea ce mi s-a întâmplat în primele luni odată ajuns în București, în urma intrării la facultate: un eveniment care își are locul lui aparte în această istorisire.

În acele prime luni în care părăsisem Buzăul, de altfel pentru totdeauna, pentru a lua calea studenției, la vârsta de 18-19 ani, am citit *Manifestul Partidului Comunist*. Era perioada în care îmi definisem lecturile obligatorii pentru înțelegerea lumii în care mă aflam. Aveam un concept al culturii generale, știam deja ce face parte din bagajul unui om care se voia cultivat. Îmi făcusem un program pe care mi-l urmaam cu oarecare consecvență. Autodidact dincolo de domeniul științific pe care mi-l alesesem, îmi completam planul de lectură cu trimiterile de subsol pe care le găseam la fiecare nouă carte. *Manifestul*, foarte invocat în diferitele scrieri ce-mi cădeau în mână, se afla undeva la baza listei cu cărțile la care se fac referințe. Citirea impetuoasei lucrări a lui Marx și Engels care, de la apariție, din 1848, făcuse să curgă atâta cerneală, arăta că-mi respectam metodologia de lucru. Că mi-a picat în mână înaintea altor volume, era absolut întâmplător din perspectiva căutărilor din acei ani.

Textul pasional al *Manifestului Partidului Comunist*, scris de cei doi „părinți” împinși din spate de Liga comuniștilor care le cerea să-și respecte contractul, mi-a făcut o impresie absolut uluitoare. M-a înghițit pur și simplu. Peste noapte, vedeam lumea prins fiind în mrejele lui ideologice. Toate revoltele mele găseau o rezolvare prin cheia descoperită de ideologii mișcării comuniste mondiale.

Am citit rapid și alte lucrări marxiste, inclusiv *Capitalul*. Peste câțva timp aveam să studiez structuralismul inclusiv prin lectura atentă – mult prea atentă față de ce merita – a lui Althusser, publicat la Editura Idei Contemporane. Mi-am făcut atunci o cultură a textelor marxiste care mi-a permis să mă refer mai târziu cu o anumită intimitate la gândirea clasicilor, chiar dacă fără a deveni vreodată un specialist. Pe ea aș fi putut s-o invoc la confruntarea avută cu Silviu Brucan pe 29 ianuarie 1990, dar n-am făcut-o. În acea zi care urmasse atacului muncitorilor de la IMGB împotriva partidelor istorice mobilizate de transformarea FSN în partid politic, câțiva dintre noi, membri ai Grupului pentru Dialog Social, avusesem o întâlnire la Palatul Victoria pentru a ne exprima îngrijorarea față de evoluția lucrurilor. Erau de față, din partea Frontului, Ion Iliescu, Petre Roman și Silviu Brucan¹. M-am plâns atunci și de crearea unui institut de studii politice sub conducerea marxistului Radu Florian. Am zâmbit doar în minte atunci când Brucan – eminența cenușie în pri-

1. Am povestit toate acestea în „Drumul egal de după revoluție” (volumul *Patru ani de revoluție*, Litera, 1994).

mele săptămâni de după Revoluție – mi-a replicat cu țâfnă, cerându-mi să consult mai întâi cărțile pe care le critic.

Ideologia eliberării

Manifestul Partidului Comunist este cel care a contat și a dominat tot restul literaturii marxiste pe care o înghițisem rapid. Mi se părea că am găsit, în sfârșit, cartea care îmi rezolva problemele. Ea îmi liniștea, aveam să înțeleg nu mult mai târziu, doar frustrările. Mă întorceam cam la două săptămâni la Buzău, unde mă întâlneam, sâmbăta și duminica, cu cei câțiva prieteni apropiați, pentru o discuție sau o miuță pe o stradă unde nu prea ajungeau mașinile. Acolo apucam să le vorbesc, sau să le citesc, pasionat, din biblia comuniștilor de pretutindeni. Percepeam privirea lor mirat-neîncrezătoare și, foarte probabil, după plecarea mea se distrau. Din gentilețe nu m-au luat peste picior nici odată deși, între tineri, bășcălia se poartă și pentru rateuri cu mult mai nevinovate.

Câteva luni, parcă trei, a durat această seducție uluitoare și tot câteva luni bieții foști colegi de la școală mi-au suportat descoperirile. Ce a făcut posibilă o astfel de fascinație față de textul cel mai discutabil și cel mai responsabil pentru cariera politică a marxismului? M-am gândit de multe ori, de-a lungul timpului, asupra acestui fenomen. Din ce mi s-a întâmplat, am putut percepe „pe dinăuntru” cum a fost posibil ca atâția oameni să se lase prinși de pasiunea

integristă a *Manifestului*. Nu era deloc automat ca adepții să perceapă în prima clipă caracterul totalitar al filosofiei marxiste, în sensul propriu al adjectivului, de viziune care țintește și pretinde cu hotărâre să cuprindă totul.

A vorbi despre totalitarismul, reducționismul și antiumanismul teoriei marxiste nu este suficient și, mai ales, nu explică forța ei. Ideile care mă seduseseră pe mine, ca și pe alții în alte momente ale istoriei și în alte contexte, n-au fost nici problemele comuniștilor de la mijlocul secolului al XIX-lea, nici ale comunismului mondial. Ideile translatabile peste epoci ofereau o schemă coerentă, deci înzestrată cu prestață, și simplă, ca urmare ușor de urmărit, în măsură să răspundă frustrărilor individuale prin oferta lor explicativă și prin canalizarea energiei defulate în direcția acțiunii practice. Elementul cheie la care am fost sensibil eu, decisiv pentru succesul politic mai general al marxismului, mi se pare retrospectiv, a fi, condiția sa de *ideologie a eliberării*. Ceea ce explică paradoxul că atracția pe care am avut-o pentru scrierile marxiste a apărut în paralel cu descoperirea unei discipline a libertății atât de diferită: yoga.

Spre deosebire de yoga, Marx și Engels găseau că vina pentru situația de multe ori respingătoare a vieții aparține cuiva exterior nouă și că deci există o cale și ea exterioară de a scăpa de nefericire: eliminarea cauzelor sociale. Rândurile lor pline de patos, de claritate și de siguranță conving la nivel emoțional. Iată cum scriu Marx și Engels: „Ea [burghezia] a făcut din demnitatea personală o valoare de schimb și în

locul nenumăratelor libertăți dobândite și chezășuite de hrisoave ea a pus *unica* libertate, lipsită de scrupule, a comerțului”. Textul declama mai departe: „Legile, morala, religia sunt pentru dânsul tot atâtea prejudecăți burgheze”, iar eu mă gândeam la legile, morala și ideologia din jurul meu ale căror filistinisme și egoisme le simțeam insuportabile. În *Manifest* aflam scris cu pasiune că frazeologia burgheză despre familie și educație, despre legătura intimă dintre părinți și copii este una dezgustătoare. Iar eu, care citeam cărți de psihologie a copilului și de pedagogie din clasa a zecea pentru ca viitorii mei copii să nu suporte suferința produsă mie de părinți din necunoaștere, mă simțeam răzbunat prin aceste declarații. N-am înțeles decât mult mai târziu că nici odată un părinte nu are suficientă știință pentru a-i feri pe copii să sufere. Nimic, mai scriu Marx și Engels, nu este mai ridicol decât indignarea ultramorală a burghezilor noștri în fața preinsei comunizării oficiale a femeii de către comuniști. În realitate, continuă ei, căsătoria burgheză este comunizarea femeii măritate. Iar eu, aflat la vârsta când emoția sexuală poate atinge cote insuportabile, eram gata să citesc astfel de declamații într-o cheie cât se poate de personală.

Bulgăre de seu

Revin la întrebarea cum a fost posibilă o astfel de fascinație pentru *Manifestul Partidului Comunist*, textul cel mai discutabil și cel mai responsabil pentru cariera

politică a marxismului? Ideologia eliberării nu era singura energie seductivă a acestei opere. O a doua era tema nedreptății. Adevărat că marxismul nu este deschizător de drum în ce o privește: tema este răspândită difuz în toată cultura, iar mai toată literatura mare vorbește despre nedreptate. Unele opere sunt însă în stare să meargă mai departe și, cu avantaje sau păcate, să transforme tema nedreptății în ideologie. Tropismul pentru această latură, gravă, a lucrurilor scrise avea să lase loc doar toleranței față de filosofia dulce a frivolității, pe care a vândut-o la noi atât de bine Alexandru Paleologu.

Voi aminti în acest context extraordinarul impact pe care l-a avut *Bulgăre de seu*, admirabila nuvelă a lui Maupassant. Îmi căzuse în mână prin clasa a IX-a, înainte de aventura marxistă. Să fi trecut de 15 ani, vârstă a emoțiilor neașteptate. Amintesc povestea mai ales pentru generațiile tinere, mai puțin atrase de cultura franceză și chiar mai puțin de panteonul literaturii clasice. Intriga se desfășoară pe fundalul cuceririi orașului Rouen de către prusaci. Un grup de francezi reușește să obțină de la comandatură un permis pentru a pleca spre Havre, oraș aflat dincolo de zona ocupată. Zece persoane se urcă într-o diligență: trei cupluri care reprezentau „latura bogată, senină și puternică a societății, [...] oameni cinstiți, care se bucurau de considerație, oameni înzestrați cu Religie și Principii”¹, două călugărițe, un republican ușor bețiv și Elisabeth Rousset, o femeie ușoară numită „Bulgăre de seu”

1. Folosesc traducerea Luciei Demetrius.

întrucât era „mică, rotundă toată”. Călătorii cei „respectabili” se țin la distanță față de prostituată până în clipa când aceasta le așază în față coșul ei cu provizii, iar ei, împinși de foame, îl golesc rapid. Pe drum, trăsura se oprește la un hotel, unde călătorii devin ostaticii unui ofițer prusac. Acesta dorea să se culce cu Bulgăre de seu, iar aceasta, cu prejudecăți de patrioată naivă – trăsătură ușor îngroșat de Maupassant –, refuză să-i cedeze. Respectabilii o vor îndupleca, până la urmă, pe tânăra fată de care depindea fuga lor din recluziune, să intre în patul militarului.

Ticăloșii cinstiți

Dimineața, după ce se consumă întâlnirea dintre ofițerul prusac și micuța franțuzoaică, călătorii sunt gata de drum. Bulgăre de seu apare și ea, „puțin tulburată”, iar în acea clipă „toți, dintr-o singură mișcare, se întoarseră ca și cum n-ar fi văzut-o”. Finalul adâncește această atmosferă. Elisabeth Rousset se refugiază în colțul trăsurii, „înecată în disprețul acestor ticăloși cinstiți, care întâi o sacrificaseră și apoi o azvârliseră, ca pe un lucru murdar și nefolositor”. Într-o manieră ușor ideologizată, Maupassant se răzibună pe eroii săi punându-l pe republicanul Cornudet să le cânte Marseilleza, „acest cântec popular [care] nu era pe placul vecinilor lui”. Iată o mostră din literatura lui Maupassant: „...până la Dieppe, timp de ceasuri lungi și mohorâte, peste gropile drumului, peste noaptea care se lăsa, apoi în întunericul adânc al trăsurii, el

continuă cu o încăpățănare sălbatică să fluiera răz-
bunător și monoton, silind oamenii oboșiți și scoși
din fire să asculte cântecul de la un capăt la altul,
să-și aducă aminte de fiecare cuvânt pe care li-l evoca
fiecare măsură.”

Povestite cu scriitura de geniu a lui Maupassant,
toate acestea fac o puternică impresie. De atunci, de
la citirea paginilor ce povesteau despre Bulgăre de
seu, am privit cu intensă suspiciune pretenția de „onora-
bilitate”. Apoi, am privit cu multă empatie drama
femeilor care se vând. Și astăzi, într-o lume care a
văzut, ca să spun așa, multe, muncitoarele sexuale
sunt numite de unii și de alții „curve”, „târfe”, „otrepe”.
Cuvântul „prostituată” este cel mai blând; prin com-
parație, aproape o simplă etichetă. Aud calificativele
enumerare și le citesc chiar sub semnătura unor oa-
meni care altfel se arată a fi îngroziți – fiind respec-
tabili, nu-i așa!? – când cineva folosește vorba „jidan”.
Ca și cum natura cuvintelor de mai sus nu este la fel
de grosolană precum cea de bozgor împuțit, jidan,
țigăniș borât, român hoț și viclean. Nu-mi imaginam ca
eliberarea generală de sub totalitarism să nu ajungă
la dezincriminarea muncii sexuale. Lucrurile au rămas
după Revoluție ca-n vremurile de dinainte. Nimic nu
protejează categoria din cauza cruzimii infinite din
societatea românească, egocentrismului politicianilor,
intelectualilor, sindicaliştilor și ziariştilor neinteresați
decât de problemele lor, vocilor unor preoți pe cât de
corupți pe atât de farisei, ba chiar și unei tipologii de
feministe mai interesate de obsesiile lor ideologice
decât de viața vie a unei femei marginale. Prin contrast,

tocmai pentru că actul vânzării trupului este explicit, un contract în termeni seci – cât de liber, rămâne o altă temă –, mai mult ar fi de incriminat prostituția implicită: prostituarea intelectualilor care ieri își vindeau omagiile lui Ceaușescu, iar astăzi și le vând deținătorilor de resurse; prostituarea fețelor bisericești trecute de la lăudarea conducătorilor distrugători de biserici la decorarea brutelor bogate. Oroarea față de prostituarea minții, și nu a trupului, m-a făcut să iubesc „Antologia rușinii” a lui Virgil Ierunca, mi-a trezit fascinația pentru ținuta și sensul date acestui demers de autorul ei.

Tema marginalizării

Astăzi folosesc în chestiunea muncii sexuale alte argumente: libertariene¹, în numele dreptului persoanei la propriul trup² ș.a. Dar dincolo de oricâte broderii legitimizează aș adăuga preocupării pentru tratarea cu demnitate a muncitoarelor sexuale, oricât de „la

-
1. În sensul libertarianismului.
 2. Am fost membru (pentru o perioadă singurul bărbat) în Consiliul director al Centrului Parteneriat pentru Egalitate, unde am avut mai multe întâlniri furtunoase privind luarea unei poziții, de către CPE, în chestiunea dezin-criminării prostituției. Într-adevăr, CPE a acceptat să se implice în această temă, după schimburi de argumente și contraargumente pasionate, prin trimiterea unei opinii asupra proiectului de lege privind reglementarea serviciilor sexuale deus la Parlament încă din 2001.

zi” a devenit bibliografia pe acest subiect, mi-e clar că resortul fundamental al atitudinii în această chestiune rămâne întâlnirea pe care am avut-o, la vârsta de 15-16 ani, cu nuvela lui Maupassant. Mai târziu, diatribele lui Marx și Engels îndreptate împotriva filistinismului burghez aveau să găsească un teren gata însămânțat.

Întâlnirea cu Maupassant a contat pentru sensibilitatea față de formele de marginalizare, la rândul lor, rezultatul amestecului nepredeterminat de indiferență și cruzime care macină, atât de neașteptat pentru mine, atâția oameni. În comunism, dădeam vina pe sistem. Modelul era Soljenițin, nu Zinoviev. Astăzi, indiferența și cruzimea s-au perpetuat, dar responsabilitatea e alta. Cristina, fata mea, a urmărit avaturile uneia dintre profesoarele ei și ale copilei acesteia. Condamnată să trăiască într-un cărucior, fetiței despre care vorbesc, cu dizabilitate fizică, îi creștea suferința psihică pe măsură ce creștea în vârstă și conștientiza ostilitatea celorlalți copii față de ea. La un moment dat, profesoara cu pricina a plecat în California, cu un contract pe doi ani. Copila, mi s-a povestit, înflorise. Căci amicalitatea cu care sunt tratate acolo persoanele cu dizabilități și sentimentul de egalitate pe care relațiile le inspiră i-au redat sufletul.

Cei doi ani s-au terminat, familia a revenit în țară, fata a regăsit conținutul crud al acelor priviri care-i strigau că este „anormală”. Societatea românească a învins-o din nou.

Peste timp am vrut să povestesc într-o revistă culturală – mai bine zis, să o transmit, căci și eu o auzisem –

istoria unei fetițe de țigan care mergea aproape zilnic la râu, unde stătea ore întregi în apă¹. Întrebată de cei din jur, care începuseră să se mire, de ce merge atât de des la scăldat, a explicat: dorea nespuse să devină albă. Iată o istorisire capabilă să intre cu violență în minte. Ea pune în lumină, cu o forță pe care nici un indicator sintetic bine ticluit nu o poate avea, micile drame care se consumă în tăcere²: micile-mari drame generate de dispreț, de excludere, de negare³.

-
1. Articolul nu a fost publicat, dar nu pentru povestea micuței țigănci, ci întrucât îmi exprimasem simpatia pentru scriitura moralistă – pe atunci! – a lui Traian Ungureanu.
 2. Povestită de Maria Ionescu, activistă roma devenită șefa Agenției Naționale pentru Romi.
 3. Las seria de ultime trei cuvinte să curgă astfel, deși stilul poate aminti multora muzica declamativă pe care o îndrăgea comunismul. Cuvinte precum „excluderea” și „negarea” (sau altele asimilate lor) sunt abuzate și astăzi chiar în publicații, să zicem, onorabile, care le invocă pentru a explica succesul Al-Qaeda sau vandalizările la care se dedau în capitalele europene tinerii musulmani. Însă abuzul nu are de ce să determine refuzul. Temele excluderii și umilinței sunt firești oricărui om care percepe că în orice societate există cruzime și că eliminarea cruzimii constituie una din temele cele mai adânci ale comunității. De la ideea compasiunii din budism până la ideologia modernilor – vezi varianta unor liberali americani la care țin, precum Richard Rorty, Judith Shklar sau Avishai Margalit –, există un fir, o continuitate care nu are a se împiedica de pervertirea lexicului nici de către comuniști, nici de către ultranormativiști.

Legătura cu putere generalizatoare dintre compasiune, atitudinea față de marginalizare și cruzime explică, cred, de ce pentru mulți atracția față de animale capătă la un moment dat o consistență etică. Ființa umană produce marginalizări și excluderi în lumea animalelor cum face și în lumea oamenilor. Cel puțin la sat, unde mă duceam în timpul vacanței de vară, unele ființe sunt antipatizate fără nici un motiv și, când se poate, sunt omorâte. Exemplul tipic este cel al șerpilor. Mama fusese speriată în copilărie, urmând această logică a mediului, și nu suporta să vadă un șarpe nici pe ecran. Mă revolta asemenea atitudine și, probabil din frondă, mi-am făcut un obicei să prind și să mă joc câteva minute, în timpul călătoriilor, cu șerpi și șopârle. Mai târziu i-am învățat pe copii să mângâie și ei pielea lor curgătoare, să îi privească în pupilele ochilor.

Și ce uimitoare ființă este o șopârlă. Reașezată pe pământ, ființa prinsă cu grijă stă o clipă înțepenită. Privită de la câțiva centimetri, imaginea devine colosală. Pielea ei solzoasă, curgând în arabescuri, prinde lumina ca pe o claviatură de nuanțe. Șopârlele respiră în acele momente de așteptare amplu și, cum stau cu capul ridicat, mișcarea pieptului bombat umple micile ființe de o viață patetică.

Sentimentele față de animale aveau să-mi fi alimentat și ele, mai târziu, indignarea față de Ceaușescu. L-am urât pentru pofta lui ucigașă de vânătoare. Plăcerea lui sadică de a împușca urși ademeniți în fața unui fort inexpugnabil. Poftea de a înfinge cangea în morunii din Deltă prinși din timp și ținuți pentru el în

plase speciale. Ce altceva erau aceste obiceiuri groaznice decât satisfacerea nevoii de a ucide! În nici un moment comportarea lui Ceaușescu față oameni nu mi s-a părut mai condamnabilă decât purtarea lui față de lumea necuvântătoarelor. Oamenii aveau cel puțin capacitatea de a se apăra. Puteau să se revanșeze în gând pentru ce li se întâmpla fizic. Un animal nu se poate salva nici prin iluzii, nici prin simboluri, nici prin orgoliu.

Marginalizarea victimelor și a rezistenților

Fiind invitat să fac parte din CFSN și din Grupul pentru Dialog Social, cu uriașa lor vizibilitate în prima parte a anului 1990, am beneficiat, fără să o cer, de o anumită recunoaștere socială. Nu am deci rațiuni subiective în a deplânge lipsa de *fair-play* față de victime și rezistenți – cum ar avea motive să o facă, spre exemplu, inițiatorul SLOMR, Ion Cană¹. Iată de ce îmi permit să vorbesc mai ușor despre competiția simbolică declanșată după marea victorie asupra răului și minciunii.

-
1. Împreună cu preotul Calciu și economistul Brașoveanu, Ionel Cană a creat, în 1979, Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România (SLOMR). În câteva săptămâni, SLOMR avea 2.400 de aderenți. Cană a stat 20 de luni în închisoare, a plecat după 7 ani în SUA, de unde a revenit în țară, în 1990 (vezi interviul din *Cotidianul*, 14.11.2006, „Un sindicat în ciuda lui Ceaușescu”). Dodo l-a întâlnit pe Ionel Cană la mijlocul anilor '80, cu puțin timp înainte de plecarea acestuia din țară.

Trecuseră doar câteva luni de la revoluție și autorii micilor fronde printre rânduri deveniseră eroii primi ai anticomunismului. Filosofii care-și căutau sensul vieții cu burse occidentale au ajuns victimele exemplare. Mai recent, reuniunile Consiliilor Naționale și ale Conferințelor Naționale ale Uniunii Scriitorilor (US) au fost calificate de către actualul Comitet Director al US, „forumuri de contestație politică fără termen de comparație în România comunistă”¹. La un alt capăt al mistificării, unii recită negru pe alb că rezistența în România s-a redus la un singur, unic și memorabil exemplar².

Dar unde sunt oare vocile pe care oricine le poate găsi, dacă vrea, în arhivele cele mai deschise și mai limpezi, care sunt arhivele *Europei libere*? Câți ziariști s-au arătat interesați să afle – dau un exemplu oarecare din arhivă – care a fost soarta avocatului baptist

1. Nicolae Manolescu, „Scriitorii și Securitatea”, *România literară* nr. 36 din 8 septembrie 2006.
2. Care ar fi fost Goma. Ritualurile sociale ale deplângerii sau aprecierii a ceva sau a cuiva sunt forme de diluare, respectiv întărire a unor bunuri comunitare. Când deplângem uciderea unor oameni, susținem implicit evitarea ei viitoare. Când apreciem un act de împotrivire curajoasă la Rău, dăm eroismului, consecvenței și unei anumite forme de sacrificiu o mai vie prezență în societate, iar acestea reprezintă un capital de care va beneficia întreaga colectivitate. Iată de ce nu pe un oarecare drept abstract al cuiva aș pune accentul în respectarea ritualurilor de recunoaștere, ci pe importanța pe care o are pentru comunitate discernământul ei în numirea și aprecierea valorilor.

Nelu Prodan arestat la 22 decembrie 1987 pentru că a apărut în instanță mulți credincioși, inclusiv pe redactorul de film Nestor Popescu, trimis într-un spital psihiatric¹? Oare ce s-a întâmplat de fapt cu Dragoș Oloeru, condamnat pe baza articolului 166 Cod Penal, deci din motive politice? Cât de naturală o fi fost moartea sa în penitenciar, în 1985 ? Cine a ajuns să vorbească despre rolul unor oameni pe care-i cunosc și eu, precum Teodor Vulcan sau Grigorie Florescu, care susțineau prin rezistența lor clandestină² marile caractere care și-au asumat pe față înfruntarea cu regimul, precum Carmen Popescu? Exemplele arată că istoria rezistenței în România este și mai difuză, și mai largă și mai complexă decât le place autorilor de mitologii. Și acum sunt impresionat de umbra totală care a acoperit, până în anul 2008, reprimarea mișcării yoga în anii '80³.

Tristețea față de felul în care este mistificată realitatea de dincolo de cortina de amintiri reprezintă una

-
1. Un volum precum cel semnat de Patricia González Aldea, Helsinki 1975. *Începutul sfârșitului*, publicat inițial la Helsinki în 1975 și apoi la Curtea Veche, București, 2008, care se referă și la persecutarea bapțiștilor în anii '80, nu are cum să facă loc, în amănunt, acestor istorii ale rezistenței.
 2. O anumită rezistență clandestină făceau și membrii Consiliilor Naționale ale Uniunii Scriitorilor, numai că despre ea s-a vorbit dându-i-se o semnificație simbolică în exces.
 3. Descoperirea a dus la volumul Gabriel Andreescu, *Reprimarea mișcării yoga în anii '80*, Polirom, Iași, 2008.

din motivațiile acestor rânduri. Voi începe să vorbesc despre Grigorie Florescu, întrucât el are legătură directă cu prima anchetă la care am fost supus de Securitate ; deci este asociat acestei istorii de reglare a conturilor cu un regim obsedat să stabilească soarta fiecăruia dintre noi, având voința și aroganța să strivească pe oricine îi stătea în cale.

Capitolul 2

Prietenii

Grigorie Florescu. Xeroxurile

Pe Grigorie Florescu l-am cunoscut la Ecran Club. La acea casă de cultură a studenților, plasată chiar la intrarea în Grozăvești, am ajuns pentru a urma cursurile de regie de film pentru amatori ținute în acel moment de Timotei Ursu. Au fost luni de zile în care am văzut zeci de filme, de la Griffith și Eisenstein până la Bergman și Godard, am aflat când se iau imaginile în *racourçi* și când în *plongé* și am visat noaptea scenarii din care urma să filmez ziua câteva scene, pe măsura resurselor limitate de peliculă. Tot atunci am descoperit existența cursurilor de yoga ținute de Gregorian Bivolaru în aceeași clădire, la care m-am și înscris în anii 1974-1975. Urmasem anterior, circa o jumătate de an, cursuri de *batha yoga* la stadionul 23 August cu un profesor foarte în vârstă, cred că avea deja 80 de ani, un fost judokan care își găsisese interesul pentru filosofia hindusă tocmai în Japonia. La câteva din orele ținute la Ecran Club a venit, cum spuneam, și

Grigorie Florescu. Am înțeles că tânărul mic și slab, cu o figură prinsă în linii ferme, era tehnician. Să fi aparținut vreunei comunități fervent religioase? Mi-a dat această impresie datorită ochilor săi aprinși, fixați cumva spre înăuntru. Dar și datorită felului dezințersat în care se implica într-o mulțime de lucruri. Grigorie Florescu „făcea rost” de cărți de yoga, mai precis, avea posibilitatea să le facă copii și să le distribuie doritorilor. Cei 50 de bani pe pagină acopereau sumele datorate lucrătorilor ce-și luau riscul să facă xeroxurile.

Pe Florescu l-am primit acasă de mai multe ori. Discutam fără rețineri, așa am aflat că depusese o cerere de plecare în Statele Unite și, ca urmare, era chemat din când în când la Securitate. De la el am făcut rost, în copie, de cărțile de yoga ale lui André Van Lysebeth – un foarte bun punct de pornire pentru cititorul occidental –, dar și de *L'Archipel du Goulag*, marele roman-mărturie al lui Soljenițin. Eram atunci student la Facultatea de Fizică¹. Cartea a avut asupra mea un impact extraordinar. Nu-mi imaginam până în clipa aceea, cu toate antecedentele, că Răul are chipul atât de hâd. Ea a ideologizat atitudinea mea față de comunism pentru totdeauna. Când, în iunie 1982, președintele Reagan a rostit celebrul său discurs privitor la „Imperiul Răului”, i-am sorbit și sărbătorit cuvintele².

-
1. *L'Archipel du Goulag* apăruse în Franța în 1973. Ceea ce însemna că se reușise trecerea volumului peste granițele României în mai puțin de un an de zile.
 2. Ronald Reagan : *Speech to the House of Commons*, June 8, 1982.

Oameni precum Florescu făceau o opoziție discretă, riscantă și esențială. Multiplicau aici în România, în condiții de ultrasupraveghere, cărți care aveau puterea să hrănească destine, stabileau legături între oameni și transmiteau informații. Acest tip de rezistență nu putea fi integrat de scenariștii Securității în nici o formă de colaboraționism, de aceea era pedepsit metodic, cu pasiune, cu răutate.

La un moment dat, Florescu mi-a zis că anchetatorii au devenit mai răi. În timpul discuțiilor, începuseră să-l lovească. Era hotărât să plece cât mai repede din țară. La câțva timp, era deja prin 1976, m-a anunțat că primise viza de ieșire. I-am cumpărat ultimele cărți, i-am spus la revedere și de atunci nu ne-am mai văzut.

Prima anchetă

Însă Florescu mi-a scris din Austria. Îmi explica, într-o vedere, părând că într-un fel se scuză, de ce a părăsit România. A urmat apoi tăcerea, ca peste câteva luni să primesc de la el primul plic din Statele Unite. Au urmat și altele, ultimele conținând și lucruri noi: bilețele cu adrese scrise pe spatele lor. Mă ruga să le pun în plicuri și apoi la poștă.

S-au întâlnit cu acea ocazie doi naivi. Unul era Florescu. Își închipuia probabil că scrisorile lui venite din SUA vor ajunge la mine fără să treacă pe la Unitatea Specială „S”, care se ocupa exact de controlul corespondenței. Nu i-am spus că aș fi fost chemat

vreodată pe la vreo anchetă, nici nu fusesem, dar dacă el era atât de supravegheat, în mod inerent devenisem și eu. Un realist și-ar fi dat seama.

Al doilea naiv eram chiar eu. Dintr-un respect *ad litteram* pentru caracterul privat al corespondenței nu m-am uitat nici odată pe hârtiile pe care le distribuam la cererea lui. La nici una, nici măcar pentru a-mi face o idee. Astăzi mi-aș spune probabil că atâta timp cât fac un lucru ce comportă riscuri și responsabilități, am dreptul să știu despre ce-i vorba. Fac ce mi se cere, dar în cunoștință de cauză. Oricum, orice ar fi conținut biletele, nu aș fi refuzat apelul lui Florescu¹.

Acesta era fundalul vieții mele când, în vara anului 1979, am primit acasă, într-o seară, un telefon de la cineva care se prezenta printr-o funcție oficială. Cu o voce elegantă, dar sugestivă, „funcția” mi-a dat întâlnire a doua zi dimineață, pe strada Academiei.

Era limpede cine se interesa de mine. Cel mai frapant mi se părea însă momentul ales. Eram căsătorit din 1974, dar nici odată, până în 1979, nu se întâmplase ca soția să plece la un colocviu în țară, deci cu un program ale cărui detalii puteau fi cunoscute oficial, iar copiii – Liviu avea în acel moment cinci ani, Cristina, doar unul – să nu fie nici ei în acel moment acasă, să am grija lor. Eram singur, tocmai bun de luat la întrebări, în condiții complet controlate.

A doua zi, spre ora zece cred, am ajuns la punctul fixat. Cel care mă întâmpinase era un tânăr zâmbitor,

1. Am citit însă ce era scris pe biletele primite în primul plic ajuns la mine după ancheta pe care o povestesc. Conținutul mi s-a părut bizar și nu le-am mai expediat.

amabil, aproape blând. Mi-a mulțumit că am venit, mi-a spus că lucrează la Ministerul de Interne și m-a rugat să merg cu el la Sediul Miliției Capitalei. Nu i-am pus nici o întrebare, l-am urmat, am urcat la nu știu ce etaj, tânărul a deschis o ușă și m-am trezit într-o cameră mare. Mi-a ieșit în față un personaj îmbrăcat în civil, masiv, înalt și bine hrănit, mi-a întins mâna, i-am dat-o, mi-a strâns-o cu forță. Era clar că presiunea excesivă fusese premeditată. În sfârșit, mi-a arătat scaunul care mă aștepta la vreo trei metri în fața biroului său masiv. Mai tânărul său coleg s-a așezat pe alt scaun, lipit de perete, să aibă probabil întreaga imagine sub ochi, cine știe?, să învețe.

„De ce credeți că v-am chemat?” – sau „te-am chemat”, nu-mi mai amintesc dacă mă tutuise, deși eram sensibil la acest detaliu. Nu știam. Am tot ținut-o amândoi așa o perioadă. Trebuia însă să ajungem undeva, la un subiect aflat în interesul lor. Probabil, „pentru că mergeam la bibliotecile străine”, am zis eu. E bine, zise ofițerul în haine civile, dar să mă gândesc și la altceva. Aa!, făcusem o cerere la inspectorat să trimit la *Journal of Philosophy* o lucrare de logică și nu promisem aprobarea.

Nici asta. Atunci chiar am făcut o figură mirată. Despre ce „altceva” putea fi vorba? Și-au dat și ei seama că nu păstram ceva ascuns în minte, așa că ofițerul care, bănuie, se identificase și prin gradul de colonel, mi-a adus aminte de bilețelele lui Florescu pe care le trimiteam prin țară.

I-am spus în două cuvinte că da, le promisem, fusesem prieten cu Florescu și ca urmare... ce era mai

firesc decât să fac ceea ce îmi ceruse? Oricum, nu mă uitasem pe ele nici o clipă, nu știu ce semnificație aveau. Cei doi realizau că sunt absolut sincer, chiar naiv, dar din aceeași cauză și greu de abordat. Trebuiau să facă o demonstrație, așa că masivul colonel a ridicat tonul, m-a privit cu ochi mânioși și mi-a zis că amicul din Statele Unite face... porcării. Nu mi-a pus despre ce „porcării” era vorba. Mi-a cerut să le aduc a doua zi dimineață scrisorile lui Florescu. Le voi aduce, le-am zis. „Și să nu mai trimiți bilețelele pe care le găsești în plicurile lui Florescu!” a adăugat. Ei, asta era altceva. Cum să-mi refuz prietenul? „Dar mă voi uita, să văd dacă ele conțin ceva ilegal”. „Să te uiți!” mi-a zis el rapid, grăbit să recupereze, să pară că inițiativa îi aparține în întregime.

Era un comportament pe care aveam să-l mai văd deseori după aceea. Procedurile învățate le cereau, se pare, anchetatorilor, să aibă ultimul cuvânt. Dacă întâmpinau un refuz, trebuiau să-l prelungească în vreun fel cu o expresie a voinței lor.

A doua observație îl privea pe colegul colonelului aflat pe scaun. El era „securistul bun”. În interviurile pe care le-am luat foștilor yoghini din grupul Bivolaru¹, hăituiți în anii '80, toți mi-au vorbit despre această împărțire de roluri. Tânărul „meu” ofițer îl juca cu brio. Zâmbea cuceritor tot timpul, a intervenit de vreo două ori împăciuitoare. Peste 8-9 ani, aveam să descopăr între cei patru agenți ocupați cu filarea mea, deci cu o muncă antipatică, o persoană cu ochi albaștri

1. Împreună cu ziarista Oltea Mutulescu.

(iată!) care mi s-a părut angelică. I-aș fi povestit tot ce aveam pe inimă. Cum poți să mai ai încredere în ce-ți spune impresia exterioară după asemenea experiențe?

În sfârșit, am avut atunci senzația, care s-a tot întărit, de asemenea, peste vremuri, că Securitatea avea profilul psihologic deja pus la punct înaintea primei întâlniri. În discuția din 1979, în biroul Securității ascuns la sediul Miliției Capitalei, au evitat în ultima clipă intrarea pe un fâgaș care ar fi dus sigur la confruntare.

„La bibliotecile străine” a continuat colonelul, „să nu te mai duci”. (Iată, parcă totuși m-a tutuit.) „Cum să nu mă duc?” i-am replicat eu. „Am nevoie de cărțile de acolo, de presă. Nu acesta este și rostul bibliotecilor?” „Da, bineînțeles, pentru asta sunt” a înghițit și răspunsul acesta, vădit iritat. „Dar să ai grijă, ele sunt și agenții de spionaj” a ținut ofițerul să adauge confirmând teza ultimului cuvânt.

Puteam să plec. Mi-a întins mâna și m-am apropiat de birou să i-o strâng. „Scoate ce ai în buzunare, să vedem și noi!” a făcut el când am ajuns chiar în fața lui, ultimă demonstrație a autorității de care ținea morțiș să mă convingă.

Am scos. Am pus într-o mână un maldăr de chei, un maldăr de monezi, nu știu cum strânsesem atâta metal la mine. Aveam palma stângă, în care așezasem cu dreapta totul, absolut plină de obiecte metalice. I-am văzut privirea atentă, i-am luat urma... am realizat ce miză avea momentul. Cel mai mic tremur al mâinii ar fi transformat-o într-un ditamai instrument pus pe clinchet. Dar eu făcusem yoga. Puteam să-mi

controlez respirația și mușchii mâinii. Renunșasem de atâtea ori la viață împreună cu eroii lui Malraux, așa că nu era să mă înconvoi în fața acestor soldați ai partidului. În fața unora care încremeneau înfricoșați la ordinele unui bicisnic precum Ceaușescu. Am stat îndelung cu mâna întinsă, nemișcată, zâmbindu-mi trist tot mie, cum se va repeta de fiecare dată când aveam să rămânem în trei : eu, „ei” și existența.

Bibliotecile străine

Una din bătăliile pe care colonelul nu le câștigase la acea (primă) anchetă privea vizitarea bibliotecilor străine. Mergeam la Biblioteca franceză și – cu un oarecare decalaj – la cea americană, de la începutul studenției. În orele cât stăteam pe bulevardul Dacia la nr. 77 îmi consumam una din porțiile mele de fericire. Acolo i-am citit cu pasiune pe politologii francezi, în frunte cu Raymond Aron, dar și pe Lacan – în cea mai dificilă franceză pe care am întâlnit-o vreodată –, marea revelație Marcel Mauss, volumele lui Claude Lévy-Strauss care nu fuseseră încă traduse, sau pe Michel Foucault, pe vremea aceea de negăsit în altă parte. Citeam ziarele și hebdomadarele care contrastau teribil cu cenușiul presei comuniste. Pentru mine, Occidentul arăta strălucitor, precum *Le Point*, *Le Nouvel Observateur* sau *l'Express*. Tot de Biblioteca franceză mă leagă o amintire care a exclus orice altă cale în viață – îmi zic eu acum –, alta decât aceea pe care am ajuns. Să fi fost prin 1976-1977, când am citit primele

articole despre practicile khmerilor roșii în Cambodgia devenită, între timp, Kampuchia Democrată. Printre altele, aflam despre *les exercices de cruauté*. Unele „exerciții” foloseau maimuțele. Copiii-soldați de 13-14 ani erau adunați la marginea unei ape, iar superiorii lor aruncau aceste ființe, ce semănau cu oamenii, crocodililor deja obișnuiți cu ofrandele primite. Întrucât își trăiesc spasmodic frica, maimuțele lăsate să se bălângăne câțva timp deasupra boturilor lacome țipau îngrozitor. Luptau disperate să scape de soarta ce le fusese hotărâtă, până în clipa în care se prăbușeau în gurile larg căscate. Aceste scene îi transformau pe soldați, la acea vârstă încă doar copii, în cei mai sadici, cei mai cumpliți apărători ai poruncilor Angkar-ului. La orele de așa-zisă anatomie, câte un dușman al poporului era agățat cu capul în jos de o creangă, iar unul dintre copiii în uniformă secționa cu baioneta coșul pieptului, lăsând să se vadă cum bate inima în organismul încă viu câteva minute.

Citeam toate acestea și mi-era rușine că exist. Pe lume aveau loc asemenea orori și eu nu puteam face nimic, dar nimic, nimic, nimic, pentru a le curma. Bicisnicul Partid Comunist Român dădea în acei ani declarații peste declarații repetând importanța neamsec-tecului în treburile interne ale Kampuchiei Democrate. Cum spuneam, îl citisem deja pe Soljenișin – la biblioteka franceză am descoperit că aproape totul fusese spus de către Boris Souvarine –, iar toate noile date venind din lumea secerii și ciocanului le întăreau pe cele vechi și le amplificau. La sfârșitul facultății eram un anticomunist furibund, sentiment care îmi lăsa în

față doar două căi: să plec, să fug din țară ori să „lovesc în față” regimul, cum voi putea.

La biblioteca americană am fost mai rar și pentru că nu găsisem ceea ce sperasem. Am nimerit desigur câteva cărți, acolo am dat prima oară de Robert Nozick și Robert Dahl, pe marginea textelor ultimului aveam chiar să lucrez mai târziu, cu creionul deasupra formulelor. Am cerut să se aducă la bibliotecă un volum și nu l-au adus. Am văzut și două-trei documentare, două-trei conferințe, nici ele entuziasmante. Dar conta atmosfera, acolo flutura drapelul american, singura putere care avea și forța, și voința de a înfrânge „Imperiul Răului”. Colonelul pitit în camera lui de la marginea Căii Victoriei care-mi ceruse „Nu mai treci pe acolo!” [pe la bibliotecile străine] nu-și imagina disprețul ce mi-l crea numai ideea de a se fi gândit la ascultarea ordinului.

Despre evrei și palestinieni la ora de dirigenție

O a doua întâlnire cu reprezentantul Securității a avut loc peste aproape un an, în 1980. Între timp, mă mutasem la liceul din Armășești, aflat la circa 60 de kilometri de Capitală, unde predam fizică. De acolo puteam face naveta, lungă, zilnică și silnică. Comunitatea liceului ilfovean era demnă de un roman. Directorul Ion Saghian, care lua fetele de păr și le înjura de față cu toți, în timpul careului, făcuse parte, în perioada stalinistă, din sistemul de represiune. În

anii '50 condusesese o închisoare, iar spre bătrânețe primise drept recompensă liceul. Mic univers peste care trona ca un stăpân. Alături de clanurile îmbătrânite în rele care își negociau acolo interesele și viciile, nimeriseră și câțiva proaspeți absolvenți fără nici o legătură cu locul. Naveta a marcat soarta multor oameni meniți pentru altă carieră, dar a produs și întâlniri altfel nicidecum consumate. Mi-am intersectat destinul acolo cu scriitorul Hanibal Stănciulescu și cu Mia Nazarie, doi intelectuali sadea purtați prin Ilfov de vânturile și valurile vremii. Nu-și terminaseră nici ei stagiatura, așa că la 5:40 dimineață, în Gara de Nord, urcam cu toții în personalul de Urziceni, care avea să ne aducă înapoi, tot el, spre 6 seara. În volumul *Clipa*, publicat peste câțiva ani, Stănciulescu a oferit o variantă literară a atmosferei și personajelor din Armășești. Cei care au împărțit cu el cancelaria liceului sunt în măsură să spună că Stănciulescu nu a imaginat prea mult. A făcut mai curând exerciții de observație și de fidelitate caracterologică. Etichetele pe care le folosește, cât de fanteziste, nu ajung să ascundă actorii. Eu unul m-am recunoscut imediat în evreul ce-și citea cărțile, la dus și la întors, în trenul navetiștilor.

La liceul de la Armășești eram și diriginte. Printre alte obligații, o aveam și pe aceea de a ține ore cu elevii la clasa de care răspundeam. Unele cu teme fixate, de genul politica internă, politica externă. Le vorbeam despre ce credeam eu că meritau să știe. Le-am povestit destul de mult despre conflictul israeliano-palestinian. Le explicam și unele chestiuni interne și ca urmare, de ce nu trebuie să ia exact ce spun

ziarele – care pe atunci, într-o perioadă de penurie, făcuseră nu știu ce declarații aiuristice asupra producției de cartofi.

Despre cele pe care le spuneam copiilor aveam să fiu întrebat într-o zi a anului 1980 de ofițerul de Securitate venit la școală anume pentru a discuta cu mine. Era relativ tânăr, aproape șters, hainele băteau și ele într-un gri întunecat. Se vedea marca : Securitate de județ. Nu a fost insistent, nu părea curios, mi-a dat senzația că face ce face fără chef, din obligație. I-am vorbit despre experiența de la școală, despre cum le explicam copiilor istoria care a dus la înfruntările dintre evrei și palestinieni... și asta a fost tot. Pe atunci eram sigur că vizita a pornit de la Saghian, brută cu obsesii de milițian care folosea elevii în toate scopurile, inclusiv, era evident, pentru a obține informații despre ceea ce vorbeau profesorii în timpul orelor. Nu știam pe atunci că Securitatea își recrutează informatori dintre elevi, și că deci nu era nevoie de Saghian pentru a se trimite note privind conținutul lecțiilor.

Întâlnirea cu securistul la Liceul Armășești s-a produs însă tocmai la sfârșitul carierei de profesor. Evident, am intrat în conflict cu Saghian. Apoi, cu șeful de sindicat, după ce am încercat să obțin – fără succes – solidarizarea cadrelor didactice împotriva comportamentului abuziv al directorului față de colegi și față de copii. Apoi cu Inspectoratul Școlar Ilfov, după ce, trimis într-o tabără de muncă cu elevii, am refuzat să las administrația șantierului să-i pună pe copii să încarce cu lopata cimentul vraf. Adulții de acolo, tineri activiști sau simpli muncitori, erau atât de

ticăloșiți încât trimiteau elevii de 15-16 ani să lucreze, în locul lor, în silozul plin cu praf de ciment.

La sfârșitul anului 1980 aveam să termin stagiatura și să mă angajez la Institutul de Meteorologie și Hidrologie.¹

Ion Iliescu și Ana Blandiana la IMH

În institutele de cercetare se ducea o viață dulce, cel puțin prin comparație cu ce se întâmpla în fabrici, ferme etc. Mai toate erau supraîncărcate cu personal și mai toate ofereau o viață relaxată, ca și cum s-ar fi recompensat lipsa de oportunități științifice și veniturile mediocre. În laboratorul unde am ajuns, de hidrologie a versanților și experimentală, mă ocupam de partea matematică a modelelor pentru fenomenele hidrologice din bazinele mici.

Lucrau acolo, în 1984, Pompiliu Miță, Viorica Moldoveanu, Petre Stanciu, Dan Vlad, Ana-Livia Drăgan, Elena Niță, Constanța Dinculescu, Rodrig Niculescu, Mircea Muscanu, Ștefania Crângariu, Marius Petrescu, Silvia Ciobanu, Ioan Rusu și mai mulți tehnicieni. Lista completă se găsește în volumul *Un secol de la înființarea Serviciului Meteorologic al României*,

1. Nu era ușor să intri într-un institut de cercetare. Îți trebuiau „pile”. Uneori, locurile erau ținute libere cu anii, așteptând fiul, fiica, nepoata sau cunoștința vreunui mahăr. Șansa mea a fost ca IMH să aibă nevoie de un fizician, iar dacă postul nu era ocupat în trei luni, ar fi fost pierdut.

scos de la tipografie în acel an, dar fără a fi ajuns nici odată pe piață. După apariție, conducerea Consiliului Național al Apelor a realizat că listele de autori care împănau paginile volumului cuprindeau numele a numeroși oameni de știință care preferaseră între timp să rămână în Occident. Trebuiau eliminați! Ordinul a ajuns la conducerea IMH, iar de aici a coborât la șefii de laboratoare. Mai multe luni, cercetătorii din IMH au fost angrenați în operația de acoperire cu tuș negru a numelor proscrise pe sutele de exemplare care reprezentau tirajul. Numele cu pricina se aflau pe un îndreptar venit de la Securitate. Nu știu câți angajați au refuzat explicit să participe la această jalnică izgonire a foștilor colegi din istoria disciplinei. Eu în orice caz, n-am acceptat. Când operația era aproape gata, a venit ordinul de distrugere a întregului tiraj. Cum plecații arătau a fi fost și prolifici, volumele se umpluseră de pete negre, arătau urât și caraghios. Câteva exemplare au fost însă pitite. Directorul Constantin Diaconu, responsabil, alături de Dumitru Bacinski de coordonarea științifică a lucrării, mi-a oferit, imediat după revoluție, unul din exemplarele salvate.

În institut erau mulți ingineri, geografi și geologi, ceea ce avea influență asupra standardelor cu care se lucra. Mi-era deci ușor, îmi pregăteam lucrările în primele săptămâni, astfel că eram liber în următoarele, perioadă în care mă ocupam de ale mele. Atunci m-am obișnuit să scriu cu litere minuscule, pentru ca cine privea peste umărul meu să nu înțeleagă ce scriam. La IMH am auzit prima oară de Petre Roman. Dusesem un articol la *Revista de Hidrologie*, unde

prezentam o metodă de ameliorare a indicatorilor statistici pentru șirurile scurte de date. Cum erau câteva găselnițe matematice, mi s-a spus că va fi dat unui referent care lucra la facultate. Era Petre Roman. I-am memorat numele, căci la revistă părea apreciat pentru cunoștințele sale. Când peste ani am descoperit că-l admira pe Mihai Drăgănescu, autorul enormităților „ortofizice”, cel care avea să devină după 1990 primul președinte al Academiei, m-am gândit a nu știu câta oară: cât de ușor se lasă omul sedus de câte un detaliu!

Cât am stat la IMH, am mai intersectat două persoane foarte prezente în viața mea postdecembristă. Periodic, conducerea Institutului – sau a sindicatului – organiza întâlniri cu personalități bănuite a stârni interesul cercetătorilor. La un moment dat, a fost invitat Ion Iliescu. Sosise la IMH în postura de fost ministru al Apelor. Chemat din curtoazie? Pus pe listă la întâmplare? Nu știu. Prezența lui a creat un fel de rumoare tăcută în Institut. În timpul celor (cred) două ore petrecute în sala mare a IMH a vorbit măsurat și la obiect. Dar mai ales, a introdus un subtext critic cu privire la felul în care evoluează lucrurile, infimezimale sugestii anticeașiste, care au dat evenimentului o aură memorabilă.

A doua invitată a Institutului, a cărei prestație mi-o amintesc bine, a fost Ana Blandiana. Venise nu demult din călătoria ei prin Egipt, de care beneficiase printr-o bursă Herder. Ne-a cucerit de la început spunându-ne: „Îmi dau seama că nu mulți dintre dumneavoastră pot să facă o astfel de excursie în străinătate. Știu că am fost privilegiată. Încerc să vă împărtășesc măcar câte

ceva din ce m-a bucurat pe mine”. Și-a povestit impresiile nu doar cu harul ei de literată. Avea o incredibilă căldură. Fără să folosească vorbe ascuțite, a împărtășit cu noi intensa antipatie față de regimul care ne obliga să trăiam năclăiți.

Blandiana a povestit, a pus ea însăși întrebări și a citit din poeziile ei. A lăsat în final impresia unei solidarități cu totul speciale, legătura dintre cel care vorbește și cei care ascultă când simt cu toții, la unison, deasupra, umbra unui Rău respingător. Era în plus atât de civilizată, încât parcă venea din umbra timpului pierdut. Cum să nu îți rămână în memorie astfel de momente? Aveam să recunosc aceste amănunte de personalitate mai târziu, când trebăluiam amândoi în „bucătăria” Alianței Civice. Puterea Anei Blandiana de a face ca Alianța să reziste, din 1991, când a ajuns președinta AC, până în clipa care a părăsit această poziție, a avut la bază calitățile ei umane. Am asistat deseori când vorbea cu oameni puțin sau deloc cunoscuți, veniți la Alianță de peste tot din țară. Avea o empatie pe care nu am mai întâlnit-o la absolut nimeni dintre „militanții-șefi” ai organizației. Politețea ei contrasta intens cu bruschețea relațiilor dintre oameni în acei ani.

Colegii

Biroul unde lucram la Institutul de Meteorologie și Hidrologie era o adevărată expoziție de oameni. Se vorbea mult, se spuneau neîncetat bancuri și se râdea, uneori cam negru, pe seama lui Ceaușescu. Nu toți,

iar îndrăzneții nu în aceeași măsură, dar atmosfera cam aceasta era. Practic, nu văd cum mai putea Securitatea să-i fi pedepsit pe „vinovați” la mijlocul anilor '80, de vreme ce bășcălia la adresa regimului era atât de răspândită. Nu se rămânea la ironii discrete. Închipuți-vă pe cineva venind la serviciu și cerând o pastilă motivând starea de vomă. „Vomă, de ce?”, venea de la colegi întrebarea așteptată. „M-am uitat aseară la televizor. Iar a vorbit Ceaușescu.” Urma un hohot răsunător. Unii riscau exprimându-și cu voce tare și interesul pentru plecarea din țară.

Un gând cu reverență merită Constanța Dinculescu. Absolvisе Geografia. C.D. era o femeie vie și bună, dădea culoare acelui grup neconvențional. Veselia ei sinceră nu îi afecta sensibilitatea la dramele oamenilor. I se și iveau în cale din ce în ce mai des, odată cu trecerea anilor. I-am ascultat multe istorisiri, între care întâlnirea cu un bătrân rămas pe drumuri, care-i ceruse o bucată de pâine. O întrebase a doua zi dimineață, când l-a reîntâlnit: „Nu știi ce să fac doamnă... să mă sinucid?”. (Aveam să reproduc discuția lor în „Ultimele pagini de jurnal”.)

Pe Constanța Dinculescu, dramele din jur o transformaseră în sensul cel mai înalt. Imediat după Revoluție a încercat să se ocupe de acțiuni umanitare. A murit însă la puțin timp, la spital, în urma unei hemoragii la care medicii, ocupați cu ale lor, nu s-au grăbit să se uite.

O altă doamnă care participa la atmosfera contestatară era Ana Drăgan. Avea o superbă față, cântăreață în Minisongul lui Luchian Mihalea. Soțul îi rămăsese în

Suedia, așa că depusese cerere de plecare împreună cu restul familiei. În Institut era, drept urmare, proscrisă. Îi erau date doar lucrări marginale, era exclusă de la sporuri ori premieri. Era slobodă la gură și făcea, dacă ar fi să urmăim limbajul vremii, propagandă Occidentului și civilizației scandinave.

Una dintre cele mai pitorești „figuri” ale laboratorului rămâne Ioan Rusu. Făcuse Geografia, se refugiase în căldura plăcută a laboratorului pe care îl învia mai ales cu bancuri politice, cu poveștile lui despre sex liber sau când își prezenta fotografiile făcute cu un perfect simț al instantaneului. Să nu uit: și cu gogoșarii murați, pregătiți cu miere și cu știința unui holtei în vârstă. „Trebuie să ai doar curaj și imaginație”, comenta el, când i se laudau produsele, la serbarea zilei de nume sau de naștere. După decembrie 1989 a devenit un anti-iliescian și a rămas așa, dovadă a faptului că bancurile sale nu erau ale unui provocator.

Atitudinea față de Ion Iliescu după 1990 avea să fie, mai ales în IMH, o perfectă hârtie de turnesol pentru ceea ce ascundea relația oamenilor cu regimul înainte de Revoluție. Nu trebuie uitat că Iliescu avea o notorietate aparte în toate instituțiile ce țineau de Consiliul Național al Apelor. Un motiv în plus ca mulți colegi să fi fost solicitați pentru colaborare de către Securitate era prezența mea în laborator. Cel puțin din 1986, telefoanele biroului erau non-stop ascultate, iar unii cercetători fuseseră sigur chemați să „ajute” în anul 1987, în perioada când se mi se pregătea arestarea.

În laborator existau și persoane nefaste, și momente dramatice. Petre Stanciu, secretarul de partid, plecat

de la el din sat cu o poftă secătuitoare de parvenire, făcea din când în când demonstrații de autoritate față de colegi. De cele mai multe ori, cu un efect anemic. Având în vedere marea diversitate a personalităților din laborator și a ceea ce avea fiecare în spate, lui Stanciu îi rămânea să tragă sforile și să-și reverse umorile pe la spate. Devenit la câțiva timp de la Revoluție directorul Institutului de Hidrologie și Gospodărire a Apelor – doar fusese secretar de partid! –, acest inginer pe cât de tenace, pe atât de limitat a ajuns subiect al presei. Un articol din martie 2005 apărut în *Curentul* numea Institutul „moșia directorului Petre Stanciu”.

Despre Stanciu aveam să aflu lucruri noi – dar firește, bănuite – într-unul din dosarele pe care le-am consultat la CNSAS în 2006: „În ziua de 19 iunie 1984 am stat de vorbă cu *sursa oficială Stanciu Petrică* din IMH, care printre altele a relatat despre ing. Andreescu Gabriel și Vulcan Teodor, cercetător, care recent a solicitat aprobarea pentru plecarea definitivă din țară cu familia în SUA. De menționat că Vulcan Teodor este membru al sectei «Baptiste» și a propovăduit percepțiile acestei secte în rândul unor salariați din cadrul laboratorului de cercetare a poluării aerului – din IMH secția Afumați – unde lucrează și în prezent. Alte date nu au reeșit. Semnează Anghel, 19.04.1984”¹.

Institutul era relativ mare, mai rar evenimentele dintr-un compartiment ajungeau teme de interes pentru celelalte. Soția unui coleg de laborator, traducătoare de limba engleză în același Institut, a murit după ce i

1. Arhiva CNSAS, I151081/1, f. 14.

s-a refuzat asistența medicală. Rămăsese însărcinată, un doctor a ajutat-o să avorteze, apăruseră complicații, ea nu a vrut să spună numele celui la care apelase, iar procuratura a interzis medicilor să o ajute. O crimă. Absolventa Facultății de Limbă Engleză era o persoană tânără, emancipată, vie, fără nici o predispoziție să ajungă victimă. A lăsat în urmă un copil de patru ani. Discutasem cu ea de multe ori. Drama ei mi-a lăsat o rană pe care am contorizat-o, cum făceam sistematic atunci, între fărădelegile regimului.

Bucură-te!

Pentru tema acestor amintiri, cea mai importantă a fost reîntâlnirea la Institut cu Teodor Vulcan – Dodo, pentru cei apropiați. El avea să devină „partenerul” perioadei de disidență. Am fost alături de la începutul anului 1981 până în 1987, când a reușit să emigreze în Statele Unite. Multe contacte care se vor dovedi esențiale pentru ceea ce planificasem, le-am avut prin el. Și a mai fost căldura sufletească cu care mă învăluise și, în acest fel, mă protejase în anii când nu puteam împărtăși cu altcineva gânduri pe drept motiv ferite.

Ajuns în America, Dodo a făcut tot felul de intervenții ca să mă protejeze. După Revoluție, Dorin Tudoran mi-a povestit despre discuțiile lui telefonice cu Teodor Vulcan, care tot insista pe lângă el, să facă ceva, să mă salveze scoțându-mă din țară. Când l-am întâlnit prima oară pe Tudoran, mi-a spus referindu-se la Dodo: „Nu am văzut nici un român să aibă grijă de alt român cum s-a întâmplat cu prietenul tău”.

Pe Teodor Vulcan îl cunoscusem în primul an de facultate. Eram cazați la căminele din Bulevardul 6 martie și ne antrenam pe terenurile din spatele căminelor. Făceam și unul, și celălalt cros, așa că timp de mai multe luni ne-am dat întâlnire să susținem ritmul alergând împreună.

L-am găsit după angajare la Institutul de Meteorologie și Hidrologie. Aveam atunci mult mai multe să ne spunem. Ne-a legat mai ales interesul comun pentru yoga și cam aceleași lecturi anticomuniste. Invoca des *Ferma animalelor*, a lui Orwell. Pe mine alegoria prea îngroșată a cărții nu m-a atras, am ținut în schimb la romanul *1984*, în dialog cu care am și scris un eseu.

Amândoi păstram în memorie ce li se întâmplase părinților. Într-o zi, după ce i-a murit tatăl, Dodo a venit la mine tulburat de spusele celui ce administra blocul unde locuise tatăl său. Când securistul care l-a căutat pe administrator, să întrebe despre domnul Vulcan – ceea ce făcea periodic – și a aflat că acesta murise, nu și-a putut stăpâni satisfacția : „Am scăpat și de ăsta!”.

Dodo era o figură cu totul neconvențională în lumea IMH. Cunoștințelor pe care le întâlnea pe culoarele Institutului li se adresa cu o figură radioasă : „Bucură-te!”. Îi sfătuia pe toți să folosească rostopasca, le explica de ce e bine să fii vegetarian, celor mai informați le propunea să facă ședințe de *shank prakshalana*¹. Un om cu un astfel de comportament

1. O tehnică de curățire constând în înghițirea unei mari cantități de apă caldă cu sare și împingerea ei, prin exerciții, pe traiectul digestiv.

nu avea absolut nici o șansă să facă vreo carieră profesională într-un institut socialist, chiar dacă era foarte dotat, precum era el¹. La liceu ajunsese la olimpiade internaționale de fizică, cunoștea bine mai multe limbi – engleza, spaniola, germana, franceza – , citea lucruri diverse. În lumea noastră, a fizicienilor, există distincția dintre teoreticieni și experimențiști. Nu sunt mulți talentați pentru amândouă. Dodo le combina. Avea imaginație teoretică. Când l-am reîntâlnit la începutul anilor '90 în Statele Unite, tocmai finalizase un model neliniar de dinamică atmosferică care îi demonstra că efectul de seră accentuează nu atât încălzirea, cât amplificarea perturbațiilor. Peste câțiva ani, mai multe laboratoare par să-i fi dat dreptate.

Dodo era credincios, fără să suporte urma vreunui dogmatism. În 1982, la sfârșitul lunii martie, devenise

-
1. Mai toate notele date de colegi la Securitate se referă la apartenența lui religioasă și la regimul alimentar. Într-una din multele lui sesizări, „sursa oficială” Dumitru Mihă, șeful Laboratorului de fizica atmosferei, scria următoarele : „Profesional este bine pregătit, dar nu este dispus să se angajeze plenar. [...] A încercat și încearcă în continuare raspândirea, în Laboratorul de fizica atmosferei, a unor concepții și idei mistico-filosofice de tip IOGA [sic !], practicând o alimentație recomandată de aceste teorii și exerciții fizice de exemplu stat în cap, hrană bazată pe grâu încolțit în amestec cu miere. Ca urmare a acestei atitudini unii dintre colegi au recurs la utilizarea regimului alimentar practicat de dânsul. [...] În plus, manifestă un interes pentru cultele (sectele) religioase, declarând că a participat la ședințe ale acestora.” (Nota din 23.05.1984, Arhiva CNSAS, I151081/1, f. 9).

membru al Bisericii Creștine Baptiste din strada Popa Rusu. Pentru el, creștinismul însemna la modul cel mai concret iubire, iar între disciplinele yoga fusese atras de *babti yoga* – yoga devoțiunii. Îmi spunea necăjit că nu-i împărtășeam chemarea și bucuria : „Încearcă să te rogi!”. Eu, care nu-mi acceptam nici un fel de iluzii, nici cea a vieții de după moarte, am încercat de câteva ori să o fac pentru el. M-am rugat pentru că și-o dorise Dodo. Îmi auzeam cuvintele ca un sunet mecanic și rece. „Nu merge” i-am spus, „nu sunt făcut pentru asta”.

Avea o teribilă dorință să ajute. Nu a fost prieten de-al lui care să se fi mutat și la care Dodo să nu fi mers pentru a-i căra mobilele. M-a ajutat și pe mine la mutatul stupilor. Îmi luasem câțiva odată ajuns la institut, căci întreprinderile încurajau astfel de activități menite să suplinească marea nevoie de alimente. O făcusem pregătindu-mă pentru eventualitatea alungării din serviciu. Era și aceasta o metodă, să ți se desfacă contractul de muncă, iar apoi să fii arestat ca „parazit”. Știam că li se întâmplase unor indezirabili ai regimului, iar eu mă pregăteam să intru în categorie. Apicultorii se bucurau de un regim special, căci li se recunoștea munca. Așa se explică că am petrecut nopți cu prietenul meu mutând stupii dintr-un loc în altul, la vremea culesului de nectar.

În 1983, Dodo, plecat în Ungaria cu soția, a încercat să treacă granița în R.S.F. Iugoslavia. Au fost reținuți de grănicerii maghiari în „tentativa de trecere frauduloasă a frontierei” și li s-a cerut să părăsească Ungaria în 24 de ore cu anunțarea, desigur, a colegilor români.

La intrare în țară au fost anchetați de Inspectoratul județean Cluj care, la 20 octombrie 1983, a alertat Direcția a II-a din Departamentul Securității Statului. Din acel moment, soarta i-a fost pecetluită.

De fapt, lui Dodo i se deschisese un dosar de urmărire informativă încă din 1982. Căpătase numele de cod „Victor”. Din dosar nu rezultă clar motivul punerii lui sub supraveghere. Prima notă (ca dată) din dosar are chiar o aură pozitivă: „Vulcan Teodor este cunoscut ca element liniștit, echilibrat, cu o atitudine corectă. Nu face confesiuni față de vecini și evită inimitățile cu aceștia. [...] Nu este cunoscut ca având relații în străinătate. [...] Duce o viață de familie armonioasă, se înțelege bine cu soția sa și împreună sunt foarte afectivi pentru copil”¹.

Cel mai probabil, dosarul i-a fost deschis în urma contactelor cu Biserica baptistă. Pasajul reprodus este scris la jumătatea lunii iulie 1982, iar includerea lui pe lista Casei de rugăciuni din Popa Ruse fusese făcută în luna martie a aceluiași an.

În 1984, Dodo a cerut emigrarea în Statele Unite. A reușit să plece de abia la mijlocul anului 1987, după trei ani de presiuni care au măcinat viața lui și a familiei. Au fost anii în care relațiile noastre au fost cele mai strânse, ani în care mă lăsam îmbrățișat în gând de lumina libertății spre care urma să se îndrepte prietenul meu.

Să fi schimbat timpul ceva din perspectiva pe care am avut-o asupra lui Dodo? În „Postfața” la volumul

1. Adresa U.M. 0800 București către Direcția a II-a, din 14.07.1982 (Arhiva CNSAS, I151081/1, f. 6.).

Spre o filosofie a disidenței scrisă în 1990 foloseam următoarele cuvinte : „Teodor trăia mult mai concret, mult mai deschis aventura binelui. Strângea «cazuri», informații despre victimele regimului : biserici demolate, orbi neputincioși căzuți în mâinile unor torționari, copii și neveste care nu primeau viza pentru a-și reîntâlni tatăl (soțul) rămas pe nu știu unde, și încerca să le facă știute în Occident. Prin colaborarea cu Teodor Vulcan intrau în viața mea un aer de pito-rească clandestinitate, extraordinarul sentiment al binelui anonim, intrau și oameni noi”¹.

Astăzi, citind aceste rânduri, simt același lucru. Singura diferență ar fi că astăzi am mai mult timp pentru detalii, sunt mai motivat să vorbesc despre aceste istorii și în plus, am citit dosarul de urmărire informativă a lui Dodo care confirmă în totalitate vechile mele impresii.

Relații clandestine

Într-o zi, Dodo m-a scos din biroul meu, ne-am retras în frumoasa livadă de cireși a IMH și acolo mi-a povestit, aproape râzând, ce i se întâmplase până cu câteva minute în urmă. Ajuns mai târziu la serviciu întâlnește, chiar în față Institutului, doi tineri spanioli aflați în excursie prin România. Erau sindicalști, foarte de stânga, veniseră în țară cu nu știu ce mitologii

1. Gabriel Andreescu, „Postafață”, în *Spre o filosofie a disidenței*, Litera, București, 1992, p. 193.

comuniste. În cele câteva zile în care se plimbaseră prin București, ideologia îi împiedicase să înțeleagă ceva din ce văzuseră. Dodo știa bine spaniola și a intrat în discuție cu ei. I-a întrebat ce doresc să le arate, i-a condus prin zonă, le-a vorbit despre Ceaușescu, despre frica românilor de la care nu au cum să aștepte adevărul, despre lipsuri. Le-a tras și un perdaf pentru așteptările lor fanteziste, care nu aveau nici o legătură cu realitatea..., ce mai, a încercat să-i îndoctrineze. Le indicase și bibliografie: Soljenițin, Orwell.

Datorită comunicativității lui cu totul speciale, avea să se simtă, odată ajuns în Statele Unite, în elementul lui. Aici în România, empatia îi permisesse prietenului meu să intre într-o mulțime de relații „clandestine”. Unii dintre amicii săi erau bapțiști. Îl atrăseseră autenticitatea și activismul lor social. Alții arătau interes pentru yoga. Întâlnise și oameni care intraseră în conflict deschis cu regimul, precum doctorul Ion Cană și Carmen Popescu. În sfârșit, erau cei care își depuseseră cererea de plecare în Statele Unite, lucru pe care avea să-l facă și Dodo în 1985, iar unii, precum Petre Tudor, un tânăr pe cât de ermetic, pe atât de eficient, sprijineau activ astfel de demersuri.

Într-o seară am căutat împreună o adresă undeva în sectorul 4, în zona Giurgiului, ca să-l întâlnim pe Florian Rusu, adept al țărănistului Ion Puiu, pe atunci cel mai activ membru al PNȚ alături de Corneliu Coposu și Nicolae Carandino.¹ Dodo a mers la adresa știută,

1. În Arhiva *Europei libere* am găsit un text excepțional, datat 10 octombrie 1986, menit să comemoreze 30 de ani de la Revoluția ungară. Cei patru semnatari erau

l-a găsit, dar Rusu i-a spus că nu are timp. Mersesem împreună, căci eu puteam fi de folos pentru scoaterea din țară a unor informații. Reușisem să am un intermediar la Biblioteca R.F. Germania (asupra acestui amănunt voi reveni), lui îi dădeam materialele obținute de Dodo prin multele contacte amintite și de acolo luau calea *Europei libere*. În arhiva postului de radio am găsit recent o astfel de scrisoare adresată lui Vlad Georgescu, care mi-a arătat că legătura de atunci a funcționat. Iată un citat : „Aveți alăturat un MEMORIU pe care vă rog să-l citiți la postul de radio ca pe orice alt memoriu nesemnlat. Informațiile, detaliate, le dețin de la o curajoasă fostă colaboratoare a doamnei Carmen Popescu, care le-a luat de la fața locului, le-a urmărit «pe viu». Atenția și seriozitatea acestei persoane sunt în afara oricărei suspiciuni. Sper ca solicitarea ca o traducere a memoriului să fie trimisă Asociației Mondiale a Nevăzătorilor, la Paris, să nu vi se pară un apel exagerat”.

Pe Dana Raicu, „curajoasa fostă colaboratoare”, o fată cu foarte multe dioptrii, care mi-a povestit lucruri

Ion Rațiu, aflat în Marea Britanie, și trei membri ai PNT din țară : Corneliu Coposu, Ion Puiu și Nicolae Carandino. „The Romanian democratic leaders specifically asked me to express their admiration for the Hungarians who so valiantly fought for freedom 30 years ago and to proclaim their determination openly to join the struggle for political democracy, pluralism based on the principles of self-government, peaceful re-unification of a divided Europe and its democratic integration, as well as for the rights of minorities.”

îngrozitoare despre abuzurile față de nevătători, o întâlnisem, desigur, prin Dodo. Aveam s-o regătesc în 1993, în California. Ajunsesse la Riverside, unde mă aflam, după ce condusese o mașină câteva mii de kilometri. Ea, fata care în România găsea cu greu lentile să se poată descurca! Arăta incredibil de schimbată. Era activă civic și în America, îi dispăruseră toate complexele și timiditățile.

Carmen Popescu

Când am întâlnit-o pe Carmen Popescu, la mijlocul anilor '80, avea în jur de 40 de ani. Era de înălțime medie, extrem de slabă. Trupul ei purta semnele anilor de reclusiune. Aveam să aflu că în închisoare urmasese lungi perioade de grevă a foamei.

Când deja aveam încredere unul în celălalt, mi-a dat și alte amănunte. Primele conflicte cu autoritățile le avusese în anii '70. Se angajase la Cooperativa TRICOTEXTIL, unde a descoperit matrapazlâcurile conducerii. A protestat, a fost dată afară, a intentat întreprinderii un proces pe care l-a câștigat în instanță, a fost concediată din nou. Pe acest fundal a aflat de inițierea Sindicatului Liber al Oamenilor Muncii din România și a aderat imediat la el. Și ea, ca și ceilalți, a fost chemată să aleagă: un pașaport cu care să părăsească țara sau o pedeapsă cu închisoare. Pe vremuri se răspândise ideea – lansată probabil de Securitate – că SLOMR a fost soluția unei vize de emigrare rapidă. Este posibil să fi fost și adevărat în alte cazuri, dar Carmen a refuzat atunci pașaportul, deși știa ce-o

așteaptă. La sfârșitul lui 1979, a fost acuzată de parazitism. Fusese dată afară din serviciu, nu a găsit alt loc de muncă și atunci a făcut cunoștință cu penitenciarul.

După ieșirea din închisoare și-a multiplicat acțiunile contestatate. A reușit să intre în legătură cu câteva organizații internaționale. Din câte îmi amintesc, cu Organizația Internațională a Muncii și cu Amnesty International. Pregătise un text ce completa principiile SLOMR cu referiri la situația femeilor și încerca să-l trimită „dincolo”. Securitatea a reușit să pună mâna pe documentul introdus într-un recipient etanș, la rândul lui ascuns în bazinul cu apă de la WC. Tot ascultând discuțiile ei cu prietenii, brigada T.O. (tehnică operativă) a Securității aflase de inițiativă. I se făcuseră multe percheziții acasă fără ca documentul să fi fost descoperit. La un moment dat însă, securiștii au înțeles că obiectul mult căutat se afla undeva, într-un „loc mai umed”. Au venit, au cercetat în baie, au dat de el. Țineau în mână cheia acuzării: tentativă de propagandă împotriva orânduirii socialiste (articolul 166 Cod Penal). A fost condamnată la șase ani. La 15 mai 1981 a intrat pe porțile închisorii, unde mai fusese.

Îmi povestea simplu despre schimburile de cuvinte cu conducerea Direcției a VI-a, în arestul Direcției Cercetări Penale. Îi sfida. Au urmat represaliile. Pentru felul în care a fost tratată a făcut, cum aminteam, greva foamei. Peste 300 de zile – dintre care una de 52 de zile – fără nici un fel de asistență¹. A fost eliberată

1. Până la 10 decembrie 1982 avusese șapte perioade de greva foamei de 32 de zile, una de 52, una de 21 de zile, o alta de 16 zile.

după doi ani și trei luni. Ieșită din închisoare, a continuat să transmită în afară informații despre represiunea din România.

Radiografiile

Carmen era un om autentic modest, vorbea despre ea doar când era întrebată, lent și foarte logic, foarte controlat. Îmi inspira o încredere totală. Nu din vreun argument afectiv, ci din impresia aproape materială că ai în față un om pe care nimic în lume nu-l putea îngenunchia. Ea nu ura, dar judeca regimul și uneltele sale cu o fermitate implacabilă. Unii dintre noi am mai avut refugii sentimentaloide. Eu unul, ceva de genul: în definitiv și ei, securiștii care amenințau, șantajau și distrugeau viețile oamenilor, într-un fel erau victime – unii ale sistemului, alții ale conjuncturilor, alții pur și simplu ale vieții. Carmen Popescu trata lucrurile după câteva criterii simple: bine-rău, onoare-ticăloșie. Nu era un om cultivat, devenise însă în înțelepciune. Când voiam să înțelegem vreo acțiune a Securității, Dodo, eu, alții, ei îi ceream sfatul. Când, în decembrie 1987, Teodor Vulcan a aflat de arestarea mea, Carmen a fost prima persoană căreia i-a dat telefon, la New York. I-a enumerat cam toate datele pe care le cunoștea, iar ea i-a spus după o pauză de gândire: „Îi vor monta un proces de trădare”. Cu această etichetă a transmis mai departe Dodo informația în ce mă privește. Și într-adevăr, chiar aceasta a fost și acuzația Direcției a VI-a. Mie, chiar și ideea că

s-ar putea folosi o astfel de etichetă în ce mă privește mi s-a părut mirobolantă.

Aveam să verific imaginea pe care mi-o făcusem asupra raporturilor lui Carmen cu capii Securității peste câțva timp, când i-am urmat traseul în arestul din Rahova nr. 39. Adus în anchetă la comandatul Direcției a VI-a, colonelul Gheorghe Vasile, acesta a invocat-o de câteva ori pe Carmen Popescu. Numele ei îl înnebunea. Nu am văzut nici o altă referire care să îi trezească acele tirade pline de o frustrare nepuțincoasă. Era evident că fosta aderentă a SLOMR îl înfruntase și îl învinsese tocmai pe el, durul care îi strivise pe atâția alții.

Aveam să mai verific voința, aș spune, „metalică”, a lui Carmen, în condiții dramatice. Emigrase în Statele Unite, în 1986, gândindu-se că era momentul să asigure un viitor fetei sale, pe atunci adolescentă. Acolo a devenit membră a Amnesty International, poziție din care a continuat să-i ajute pe alții. A fost obligată să trateze și un prim cancer descoperit imediat ce a ajuns pe pământ american. Totul sugerează că boala a fost rezultatul nenumăratelor radiografii la care a supus-o medicul închisorii. „Poate ai înghițit o lingură?” comenta cinic mercenarul ce lucra sub jurământul lui Hipocrate ca să motiveze de ce o puneau zi după zi la aparat. Iată pedeapsa primită pentru atitudinea ei: iradierea! Doctorul este vinovat de actul criminal, dar ordinul venise cu siguranță de la Gheorghe Vasile.

La sfârșitul anilor '90, Carmen a revenit pentru o perioadă în România cu o tumoare la cap, care îi dădea dureri îngrozitoare. Nu și-a plâns absolut nici

odată de milă. A murit la New York, la 24 ianuarie 2004, după lungi ani de suferință, fără ca opinia publică să-i aducă vreodată un omagiu. La moartea sa au fost publicate mici notițe din grija prietenilor¹. Memorialul Sighet i-a dedicat o sesiune comemorativă. Am reușit să scriu despre Carmen Popescu un articol întins pe două numere, publicat în revista ieșeană *Timpul*, în urma consultării dosarului de urmărire informativă a fostei disidente. Sau mai corect, a unei părți din dosar, atât cât se află în Arhiva CNSAS, căci o mulțime de date, pe care le cunosc bine, nu apar în el, deși ar fi fost de așteptat.

Nu am cunoscut nici odată un om atât de drept în fața vieții precum era Carmen. Oare de ce în România, oamenii cei mai dârji pe care-i știu, ea și Doina Cornea, au fost două femei? Când aud câte o vedetă care se mândrește cu vreun gest de frondă metaforică, mă gândesc la Carmen. Exemplul ei mă face să păstrez un anumit scepticism și în ce privește rigoarea comportamentului meu. Oare cât mi-am respectat aspirația curajului cu care mă cuceriseră literatura și viața?

Virgil Mureșan

Dodo mi-a mai făcut cunoștință cu doi oameni care aveau să joace un rol în perioada de căutări a anilor

-
1. La 11 februarie 2004, prietena ei Mara Ștefan, a publicat o notă în *Ziua* în care invocă una din spusele lui Carmen după ce a descoperit România postdecembristă : „Ce-nseamna vointa unui popor care nu se definește ca

'80. Unul este Virgil Mureșan, celălalt, Vasile Cuculeanu. Primul era cercetător la Institutul de Biologie și Patologie Celulară din București (IBPCB), creat de Nicolae și Maya Simionescu. Cei doi Simionești lucraseră, între 1970 și 1979, la Universitățile Rockefeller și Yale, invitați de viitorul laureat Nobel, George Emil Palade¹. Întorși în țară, au creat Institutul pe care, pentru o perioadă, Emil Palade și americanii aveau să îl asiste cu generozitatea și naivitatea lor tradițională. Toată această istorie este demnă de doamna și domnul James Bond: cercetători care lucrează ani de zile în SUA, ca apoi să revină aplaudați de autorități, acestea să îi pună în fruntea unei instituții după ce le-a dat fonduri să o înființeze, apoi să îi asiste la implicarea unui premiant Nobel american la promovarea științei românești. Asemenea scenarii nu puteau avea ca regizori decât serviciile de la București. O spune implicit „lista lui Liviu Turcu” și două dintre criteriile enunțate privitoare la identificarea agenților de influență: „au efectuat studii și specializări îndelungate în țările occidentale; au participat curent în țară la manifestări și contacte cu importanți politicieni, membri ai *think-tank*-urilor sau altor organizații și instituții occidentale”². Și urmarea

atare? Aproape ca mi-e frica să gândesc la un viitor care e deja trecut. Nu vad nicaieri puritate, buna-credință, demnitate, ci o goană după putere, capatuială – microb de altfel de necombatut”. Iată cauterile ei. Nu politica o obseda, ci viața: puritate, buna-credință, demnitate.

1. Palade a primit Nobelul împreună cu alți doi colegi în 1974.
1. Liviu Turcu, „Linșaj public de proporții”, *Jurnalul Național*, 9.11.2006.

este în spiritul istoriei noastre contemporane : Nicolae și Maya Simionescu au făcut după Revoluție o carieră fulminantă, ajungând membri titulari ai Academiei în 1991, iar ultima, vice-președintă a acestei mai mult sau mai puțin onorabile instituții.

În asemenea contexte, unii oameni ajung și întâmplător. Virgil Mureșan terminase Biofizica, fusese șef de promoție și, în conjunctura creată, a fost invitat în Statele Unite să învețe meseria în care excela Emil Palade. Urma apoi să participe la dezvoltarea IBPCB. Ceea ce a și făcut. Întors în țară, a dus la capăt cercetări și a publicat repede lucrări care promiteau o carieră științifică excepțională. În scurt timp însă, Emil Palade nu a mai avut nici un cuvânt de spus în viața IBPCB, iar atmosfera din instituție s-a schimbat dramatic. Din spusele lui Virgil Mureșan, am înțeles că nu mai era lăsat să-și publice cercetările dacă șefii nu-și puneau și ei numele. Apoi, nu a mai primit aprobarea să plece la sesiunile științifice din străinătate. Organizatorii simpozioanelor îl invitau sistematic, autoritățile, începând cu directorul IBPCB, Nicolae Simionescu, îl refuzau tot sistematic. În sfârșit, Virgil mi-a povestit și despre operații precum aducerea de computere americane a căror trimitere în Est era prohibită. Rostul Institutului de Biologie și Patologie Celulară era carevasăzică multiplu. Nu-mi amintesc amănuntele, mi-a rămas doar atmosfera obscură a istorisirilor.

În aceste condiții, Virgil Mureșan a depus cerere de emigrare în SUA pentru el, soție și fată. A urmat o perioadă de coșmar. Ani de zile a fost supus unor

tracasări teribile. Virgil Mureșan era un intelectual de rasă, cu o cultură muzicală impresionantă, cu lecturi literare și critice sistematice, dar nu era și erou. „Băieții” i-au perceput și ei vulnerabilitatea. În condițiile de viață care i se creaseră, hipersensibilitatea lui constituia un handicap. M-am întâlnit des cu Virgil în acei ani, încercând cu optimismul meu cam autist față de slăbiciuni să îl susțin cât se putea. I-am răzbunat umilințele, făcând un portret al unora dintre ele, apărut în *La Nouvelle Alternative* (tot „Méditations crépusculaires”). Prin contactul de la Biblioteca R.F. Germania am reușit să trimit o scrisoare a lui adresată Monicăi Lovinescu, care îi era mătușă, pentru a-l ajuta să obțină viza de emigrare. De abia în 2002 am descoperit că plicul a ajuns, într-adevăr. *Jurnalul* publicat în acel an o arăta pe Monica Lovinescu notând joi, 7 ianuarie 1988, următoarele :

Zi foarte agitată (dejunez de-abia la ora 5 după-amiază) din pricina unei știri de la Carmen Popescu, prost transmisă de un intermediar, Mircea Alexandrescu, după care nepotul meu (fiul Rodicăi), care vrea să emigreze în Statele Unite, Virgil Mureșan, ar fi fost arestat. După ce alertez FE, pe Mihnea, BBC-ul (prin Dinu Z.) și Radio France International, îmi dă prin cap să obțin confirmare. Aflu de la Maria B. numărul de telefon al lui Carmen Popescu (fostă disidentă) și o chem la New York : de fapt a fost arestat un prieten al lui Virgil Mureșan, Gabriel Andreescu, și ea își exprimase doar temerea că, dată fiind prietenia dintre ei, nepotul meu să nu pățească și el ceva. Profit s-o pun la curent cu toate demersurile pe care le-am făcut pentru el în Statele

Unite și reîncep seria telefoanelor pentru a comunica numele celui arestat...¹.

În realitate, Carmen Popescu, bună cunoscătoare a regulilor de acasă, avea motivele ei să se îngrijoreze. Ea știa de la Dodo toate detaliile. Inclusiv faptul că Virgil era una dintre cele patru persoane care primiseră copii după textele mele. Or, neinformarea organelor de Securitate asupra materialelor calificate „act de trădare” îl putea trimite pe Virgil în spatele gratiilor pe o perioadă de la 2 la 7 ani.

Contactul cu lumea liberă

În toată această povestire, un rol deloc marginal a fost jucat de posibilitatea de a trimite, de la un punct încolo, materiale prin Biblioteca R.F. Germania, despre care am mai amintit. „De la un punct încolo” înseamnă de fapt 1984. Până în 1984, trecuseră câțiva ani în care fusesem obsedat de întrebarea „cum să fac ceea ce este de făcut?”.

Marea deosebire dintre o dictatură și un sistem totalitar este perfecțiunea pe care o atinge ultimul în stăpânirea populației. Unele dictaturi precum, la un moment dat, cele din Guatemala ori Argentina – ce să mai zicem de autocrațiile africane? –, au fost mai sângeroase decât regimurile din Europa de Est a ultimelor două decenii de comunism. Dar capacitatea

1. Monica Lovinescu, *Jurnal. 1985-1988*. Humanitas, București, 2002, p. 264.

comunismului de a controla populația nu a fost egalată nici odată de regimurile „doar” autoritare. Să ne amintim cât de târziu s-a aflat despre greva din Valea Jiului, din 1977. Și doar avusese loc o mișcare de masă pe durata a câtorva zile, care determinase deplasarea conducerii partidului și mișcarea unor trupe. Era absolut limpede că un protest pe stradă, o scrisoare indignată adresată secretarului general și altele de acest gen nu valorau politic. Pușcăriile și spitalele psihiatrice românești au fost martorele multor tragedii ale unor oameni care au încălcat o dată disciplina și au fost repede separați de societate; curajoși a căror opoziție nu a contat decât pentru ei. Toate, dar absolut toate acțiunile de impact asupra regimului au fost cele cu rezonanță internațională. Disidența internă devenea funcțională dacă și numai dacă se integra în mișcarea anticomunistă internațională.

Lucrurile acestea mi-erău clare demult. Concluzia? Contactul cu lumea liberă. Or, măsura controlului exercitat de regimul de la București asupra populației era dată tocmai de capacitatea sa de a tăia legăturile cu străinătatea. Deși pândisem ocaziile, ani de zile nu am găsit nici o formulă prin care să pot trimite mesaje, pe o cale sigură, în Occident.

Este la fel de drept că acest proiect de viață conturat în a doua parte a anilor '70 era urmat fără grabă. În 1978 aveam deja doi copii. Nu era să-mi las soția singură cu ei doi în momentul cel mai greu, când erau foarte mici. Gândeam, mai mult sau mai puțin elaborat, că pentru copii era important să crească atât cât să înțeleagă ce s-a întâmplat. Dacă voi dispărea în

temnițele comuniste la vârsta când vor fi înțelese semnificația situației, le voi ajuta măcar conștiința. Evaluasem, după o metodă de tip *wishful thinking*, vârsta la care un copil începe să înțeleagă astfel de lucruri: pe la 7-8 ani. În plus, mizam ca înfruntând sistemul, cel puțin în urma mea familia să poată emigra, să scape din marea închisoare a crudului, caraghiosului, grobianului regim ceaușist.

Ultimele paragrafe nu vorbesc despre faptele acelei perioade, ci despre reveriile ei. Explică cum mi-am construit un imaginar, o teorie, o practică a disidenței. Exista în aceste reverii pe care le scot din intimitate o mare cantitate de autism psihologic. L-am realizat abia după Revoluție, într-atât însingurarea pe care o produce disidența te apără de contactul cu realitatea. Ea îți impune o cenzură a mărturisirilor chiar față de oamenii cei mai apropiați.

Or fi existat, anterior, momente propice să percep implicațiile actelor de disidență în trăirile de adâncime ale celor apropiați momente de care nu am profitat. Îmi aduc aminte cel puțin de o discuție cu tata. Ieșisem din închisoare și m-am repezit la Buzău, să îmi văd părinții și să le explic ce se întâmplase. Cu mama era clar la ce să mă aștept, dar în privința tatei... eram sigur de solidaritatea sa. Mizam chiar pe mândria lui. Doar de la el învățasem atâtea! Și mai ales, învățasem curajul. Tata intra într-o curte – pe vremea când eram eu mic părea atât de firesc să intri într-o curte străină, să pui o întrebare, să te interesezi de un lucru! – fără nici o teamă de dulăul care lătra de cealaltă parte a gardului. Câinii simțeau asta și nu-l atacau.

Era iarnă, tata stătea cu spatele la sobă, aproape lipit de ea, iar eu îi povesteam. „Tată”, i-am spus când mi-a reproșat durerea pricinuită, „oare tocmai tu să nu înțelegi de ce trebuia să «o fac»?”. Și am adăugat câteva argumente tipice. Mi-a răspuns calm, cu o nuanțare pe care eu nu o arătasem nici odată: „Gabi, o fi așa cum spui. Dar tu ești copilul meu”. Nimic patetic în tonul lui, în vocea lui liniștită care suna melodios și blând, de bărbat căruia îi plăcea să cânte romanțe, voce pe care eu nu am avut-o nicicând.

Familia Vieru

Contactarea Bibliotecii R.F. Germania a urmat traiectoria unei altei prietenii: cu Sorin Vieru. Pe Sorin (care va deveni Sorel) îl cunoscusem în condiții, aș zice, amuzante. Prin 1980, depusesem la *Revista de Filosofie* un studiu, „Structuri matematice în semantica silogismului asertoric”. Redactorul-șef, Mihai Ciurdariu, îi dăduse textul pentru a obține de la el un referat. Sorel a primit și coordonatele autorului. Numele străzii și numărul de telefon, dar cu o pereche de cifre inversate, corespundeau locuinței unui prieten de familie, doctorul Elmano Costiner. Băiatul lui, Sorin Costiner, era student la matematică și interesat de logică. Cunoscându-i timiditatea, Sorel se putea aștepta ca el, posibil autor al studiului, să-și fi ascuns într-un fel jucăuș numărul de telefon. Intrigat, Sorel a dat un telefon, m-a găsit la celălalt capăt al firului pe mine, a rămas să ne vedem. La sediul revistei, unde fixasem convorbirea, am întâlnit

o persoană de o curtoazie și de o finețe intelectuală cum nu mai cunoscusem. Iarăși cu totul întâmplător, un volum semnat de Sorin Vieru, descoperit la un stand din Buzău, fusese prima carte de logică din viața mea pe care o cumpărasem. Încet, încet, relația noastră s-a aprofundat. Un rol deloc minor, sunt sigur, l-a jucat faptul că băieții noștri, Liviu și Vlad, aveau vârste apropiate. Îi plimbam cu barca pe lacul Tineretului din apropierea locuinței lor și imaginam împreună aventuri care fascinează mintea unor copii de circa 10 ani.

Sorel făcea parte dintr-o cunoscută familie de intelectuali evrei. Fratele mai mare era chiar notoriul compozitor Anatol Vieru. În ciuda farmecului delicat al logicianului, forța de iradiere a căminului din strada Trestianei provenea, sunt sigur, nu doar după opinia mea, de la soție. Gina Vieru te învăluia cu o atenție și egalitară, și protectoare. Nici odată nu am văzut pe altcineva să investească atât de complet în ființele ce-o înconjurau. Mă îmbătam ascultând-o cum își prezenta vreo cunoștință. Vorbea ca și cum ar fi descris, cu entuziasm mereu tânăr, o floare amplă, un nufăr sau un bujor. Sau floarea soarelui de care era îndrăgostită. Avea marele dar să vadă frumusețea din om, și nu pentru că ar fi fost neatentă ori naivă. Ce dădea oare calitatea acelei superbii interioare, neatinsă nici de sentimentalisme, nici de vreo motivație spiritualistă? În anii care aveau să urmeze, soții Vieru vor deveni cea mai apropiată relație de familie.

Sorel avea mulți apropiați în lumea culturală a Bucureștiului. Un gând aparte am pentru artiștii plastici

Mariana Macri și Ioan Avramescu, copiii preotului Mihai Avramescu, devenit în anumite medii o legendă. Alți prieteni ai lui Sorel ajunseseră între timp în străinătate și corespondau. Avea acces la o bibliografie prohibită sau inaccesibilă unui om aflat în afara unui astfel de mediu. De la el am primit cărțile lui Zinoviev și Bukovski¹. La el am citit câteva splendori de categoria acelei capodopere *Gödel, Escher, Bach*².

Lui Sorel i-am vorbit fără reținere despre toate căutările mele. Așa se face că a pus o vorbă, din proprie inițiativă, pe lângă Constantin Noica. Cu Noica am avut un scurt schimb de scrisori, i-am făcut o vizită în 1983 la Păltiniș, ne-am testat fiecare așteptările... Oricum, în toamna lui 1984, Noica mi-a trimis hârtiile de bursă DAAD, căci îmi sugerase să învăț germana și să fac un stagiu în Germania occidentală. Cu hârtiile în mână am ajuns la Biblioteca R.F. Germania din București. M-am înscris la un curs, directorul m-a ajutat să completez și să trimit aplicația, iar peste câțva timp, a acceptat să facă pe intermediarul pentru două studii adresate revistei *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*. Încrederea se câștigă pas cu pas. În 1985 a plecat, dar căutându-i succesorul, cu care era

-
1. Cu greu m-am împăcat cu scepticismul primului, în schimb, energia fantastică a celui de-al doilea mi-a corespuns perfect. Pe amândoi aveam să-i cunosc după Revoluție. Amândoi îmi par a fi avut o evoluție întristătoare, pe linia unei antipatii antioccidentale pentru care nu au oferit nici un fel de argument solid.
 2. Douglas Hofstadter, *Gödel, Escher, Bach: an Eternal Golden Braid*, Basic Books, 1979.

de presupus a fi vorbit, am dat peste directorul-adjunct, Mathias Serwo. Cu el m-am înțeles, după câteva întâlniri, să îmi scoată afară materiale destinate *Europei libere*.

Reușisem. Cortina de Fier fusese străpunsă. La câțva timp, o scrisoare de confirmare de la Vlad Georgescu avea să îmi arate că poșta mea clandestină funcționează.

Capitolul 3

Spre o filosofie a disidenței

Anii de formare

Disidența este o istorie atât de personală, încât aici intră și felul în care se mobilizează o ființă în fața unor decizii ce-i pot fi fatale. Și în această privință apare o diferență dintre rezistenții clandestini și disidenți. Primii pot separa, până la momentul decospirării, dacă se va întâmpla, viața de zi cu zi de acțiunile subversive. Pentru un disident, întreaga viață iese la lumină, iată de ce el va trebui să așeze cu grijă fiecare piesă care-i compune existența, ca această construcție să reziste, să nu se risipească în fărâme inutile.

Găsind mijlocul de a trimite, prin Biblioteca germană, postulului de radio *Europa liberă*, informații pe care le primeam cel mai des de la Dodo și de la prietenii lui, aveam și ocazia, în sfârșit, să dau frâu fanteziilor vizând – sau visând – confruntarea cu regimul. Transmiterea unor date reprezenta doar primul pas, al doilea ar fi fost „construirea” propriei contestații politice. Mi-am propus să unesc, întâi și-ntâi, preocupările

mele abstracte cu cele foarte concrete ale vieții. Cum? Aplicând modele analitice la chestiuni privind funcționarea regimului comunist.

Ce au a face unele cu altele?

Am să revin la anii de formare, căci or fi cumva o explicație pentru acest traseu cam întortocheat al proiectării unei opoziții față de comunism.

Nu eram un om al cuvântului. Crescusem luându-mi ca model oamenii de știință, nu literații. Totuși, în anii '50, '60 și '70 trăiam într-o lume dominată de formidabilul prestigiu pe care îl avea literatura și mai general, cultura umanistă. Puțini și-o pot imagina astăzi, într-o lume a oportunităților, a culturii predominant audio-vizuale. Am amintit de rolul fratelelui meu Liviu, adevăratul intelectual al familiei, în adunarea, acasă, a unei biblioteci substanțiale de literatură clasică. Tot el mi-a stimulat entuziasmul pentru franceză și mi-a propus câțiva autori universali în perioada liceului. Dotat pentru limbi, dar și pentru matematici descoperise, tot autodidact, autori români pe care nu aveai cum să-i găsești atunci în manualele de literatură română: Nichita Stănescu, Geo Dumitrescu, Gellu Naum și Ștefan Bănulescu sau Mircea Horia Simionescu cu al său *Ingeniosul bine temperat*.

În clădirea amplă care mărginea partea stângă a casei noastre din Democrației locuia un adolescent preocupat de teatru. Acolo, într-un spațiu mărginit de mai mulți tuia veșnic verzi se desfășurau seara spectacole în care jucau vecinul și prietenii săi. Între aceștia, un alt adolescent, venind din partea cealaltă a străzii, avea să devină un foarte cunoscut critic dramatic:

George Banu. În anii de școală primară priveam cu fascinație prin ochii plasei care separa proprietățile. Era pentru mine o lume obscură pe care urma să o înțeleg mult mai târziu. Teatrul, spre deosebire de film, nu m-a atras de fapt nici odată.

La vârsta copilăriei, generația mea și două-trei anterioare aveau un spațiu comun de lectură: Jules Verne, Alexandre Dumas, Karl May, Daniel Defoe, Walter Scott, Mark Twain, cel puțin câteva din romanele lui Dickens și Balzac¹. Toți cei apropiați le citiseră, și nu oricum, ci cu entuziasm. Interesul pentru cărți și autori se transmitea de la părinți la copii și de la unii copii la ceilalți. Contau, desigur, în stimularea gustului pentru lectură, deși codul nu era cel al artei literare. Conștientizarea puterii formatoare a romanelor și a naturii textului literar ca atare am început să o percep prin liceu. Atunci l-am descoperit pe André Malraux, scriitorul cel mai apropiat mie o lungă perioadă de timp, cel care m-a format în perioada adolescenței. Când a murit Malraux tocmai începusem profesoratul, predam fizica la un liceu de artă din Buzău. Am aflat chiar în ziua de 23 noiembrie 1976, de dimineață, despre dispariția lui. În clasă le-am spus elevilor că

1. Valentin Constantin, arădean, profesor de relații internaționale și iubitor autentic de literatură, autor a câtorva texte care mi s-au părut memorabile („Meseria de a fi antiamerican”, *Idei în Dialog*, iunie, 2005) avea să-mi spună prin 2006: „I-am întrebat într-o zi pe studenții mei, câți dintre ei l-au citit pe Jules Verne. Din întreg amfiteatrul au ridicat mâna doar vreo doi-trei. Atunci am realizat că facem parte din lumi diferite”.

renunț să le predau în acea zi, ca să le vorbesc despre scriitorul la care țineam. Le-am vorbit despre *Condiția umană* și *Calea regală* (acesta este romanul pe care l-am iubit cel mai mult), le-am citit câteva pasaje și aforismele, inclusiv pe cel pe care îl îndrăgisem în adolescență: „Dacă judeci, înseamnă că nu înțelegi, căci dacă înțelegi, nu mai ai ce să judeci”.

În adolescența timpurie s-a întâmplat și cu mine ce se întâmplă multor tineri în general, iar cu adolescenții cenușiului comunist cu atât mai explicabil: o sete neostoită pentru înțelegerea oamenilor și lumii. Setea aceasta era compusă și din curiozitate, și din emoții nicidecum încercate până atunci, și din căutarea unui destin care cere depășirea de sine. În lumea comunismului, fie el de provincie, fie de capitală, dresat în taierea aripilor, răspunsul nu putea fi decât lectura. Am găsit o descriere excelentă a foamei de carte din acele vremuri în amintirile lui Nicolae Catrina, devenit subiectul uneia din cărțile mele:

În perioada aceea citeam foarte mult filosofie, romane, citeam foarte, foarte mult, chiar în afară cărților de yoga. M-a impresionat personajul lui Giovanni Papini – omul care voia să citească absolut orice, voia să asimileze întreaga cultură a planetei. Și a început voinicește cu A. Își făcuse un fel de enciclopedie cu toată cultura lumii și de la prima literă a alfabetului a fost deja copleșit de mulțimea operelor și a autorilor de care nu auzise, dar care erau foarte interesanți. Și-a dat seama că este imposibil să-și atingă țelul. Nuvela se numește *Un uomo finito* (*Un om sfârșit*), iar la finele vieții personajul înțelege că n-a făcut nimic, ci a pus doar puțin degetul în direcția

către care aspira. Asta m-a marcat foarte mult, căci mi-am dat seama că o asemenea asimilare pe orizontală este imposibilă. Căutam încă de atunci să aflu ceva esențial, care să-mi și potolească setea de a ști, de a absorbi cultura, arta, cunoașterea în general, dar în același timp să-mi ofere o structură care să poată condensa, sintetiza cumva toate aceste lucruri. Ei, în momentul când am început să citesc lucrări din domeniul spiritualității, mi-am dat seama că, în sfârșit, am găsit. Pentru că tot ce știam, tot ce studiasem înainte începea încet-încet să se lege, să se închege în ceva din ce în ce mai coerent, complet.¹

De ce literatura e importantă în viața unui neliterat?

Un xerox după cartea lui Pappini, *Un uomo finito*, am primit și eu de la Grigorie Florescu, mai mult la insistențele lui, chiar înainte să părăsească țara, deci prin 1976. La Buzău nu existaseră, sau eu nu știam de existența lor, cercuri intelectuale care să fi răspuns curiozității de atunci. De abia venind în București, la facultate, la începutul anilor '70, au fost posibile marile întâlniri culturale. De atunci am trăit în feeria despre care povestește pasajul lui Catrina. Am amintit de cursul de regie ținut la Ecran Club ce mi-a schimbat complet gusturile, căci până atunci iubisem filmele cu cowboys. Melodia lui Ennio Morricone din *Un*

1. Gabriel Andreescu, *Reprimarea mișcării yoga în anii '80*, Polirom, Iași, 2008, p. 115.

dolar găurit a lăsat în carne o urmă care m-a urmărit totuși toată viața. La club am văzut toată filmografia importantă. I-am iubit cel mai mult pe Fellini, pe Antonioni și Visconti, iar mai târziu, când în România mai ajungeau doar regizorii ruși, pe Konchalovsky, Bondarciuc și Tarkovski (cel cu *Andrei Rubliov*).

Atunci am descoperit, ca peste noapte, pictura, prin cărțile lui Perruchot dedicate boemei pariziene. Visam, sau realizam pentru prima oară că visez, noaptea, în culori. Nimerisem peste un autor siropos, iar până la urmă comentatorul plastic avea să devină Ernst Gombrich (în *Artă și iluzie*). Am ascultat opiniile studenților de la Arte Plastice pe care i-am cunoscut, am „furat” mai târziu comentariile pictoriței Mariana Macri. Însă cultura plastică fără școală nu poate rămâne decât firavă. Cu atât mai mult în muzică. Mă întreb doar, de ce un necunoscător poate fi atras într-o asemenea măsură tocmai de muzica preclasicilor, în special, a lui Bach? De ce, fără a fi dotat pentru muzică, nici o formă de artă nu mă tulbură precum o piesă muzicală?

Să revin la literatură. Odată intrat într-un mediu culturalizat, în vremea aceea, pentru un tânăr lectura devenea o ocupație naturală, urmând direcția precum apa albia unui râu: marii clasici ruși, existențialiștii, autorii latino-americani când au devenit o modă. Am citit sistematic în primii ani de facultate așa cum o făceau mulți colegi ai mei. Gustul teribil al acelei îmbrățișări dintre tinerețe și romane, în care dospea și pericole ascunse, s-a lipit simbolic de câteva

imagini. Un coleg ce avea să rateze Fizica înghițit în viciul bridge-ului, ca apoi să fugă din țară, biruit poate de emoțiile vreunuia dintre eroii lui Camus, scriitorul său preferat, arunca la două-trei zile, în nișa de deasupra dulapului său, cărțile citite și rufele murdare. Se amestecau, se acopereau, se hrăneau reciproc.

Totuși, faptul că legătura mea cu literatura a fost a unui autodidact, faptul că nu am participat nici odată la un cerc literar, cu formidabila lui capacitate de a obiectiva gusturile, avea desigur să-și producă limitele. Mi-aș fi dorit să o fi descoperit mai devreme pe Marguerite Yourcenar. Mă întrebam: cum să existe astfel de autori și tu să nu știi de ei? De abia în al doilea an de profesorat, colega Măia Nazarie mi-a semnalat *Jocul cu măргеlele de sticlă* și pe autorul volumului. Herman Hesse mi-a schimbat standardele. Ori de câte ori am avut ocazia, am făcut cadou *Siddhartha*, în volumul care avea alături *Lupul de stepă*.

Accentul s-a mutat la puțin timp pe critica literară și poetică. Dezbateri stilistice de detaliu am avut la sfârșitul anilor '80, cu un autor pe care-l consider admirabil, Paul Tumanian, rămas în relativă obscuritate pentru că la noi vizibilitatea literară depinde de apartenența la vreun clan, dacă scriitorul nu are parte de nu știu ce conjunctură fericită¹. E un scriitor de

1. După 1990, am scris o postfață entuziastă la reeditarea a ceea ce aș numi capodopera lui, *Domnul Marius și doamna cea mică*, Editura Ararat, București, 1990.

mare rigoare stilistică, iar la acest detaliu eram foarte sensibil. O simplă cădere în construcția sau limba textului mă înstrăina tot așa cum, copil fiind, încercam să scap de seria care avea un timbru filat.¹ I-am exprimat odată dezamăgirea produsă de *Matei Iliescu*. Romanul lui Radu Petrescu ce-mi păruse – în sfârșit, unul! – „perfect” își pierdea, la un moment dat, rigoarea. Paul Tumanian mi-a replicat : „Pe la pagina 200, nu?”. Cam pagina 200 era și în notarea mea.

La sfârșitul anilor '70 mă preocupasem de exercițiile de „poetică matematică” , cu puțin timp înainte de a fi avut șansa întâlnirii cu profesorul Solomon Marcus care pentru mine reprezintă spiritul enciclopedic al culturii române. Este, fără doar și poate, prin extindere și profunzime și mai ales prin transformarea multidisciplinarității într-o artă personală, Reperul. Însă mulți alți matematicieni și fizicieni pe care i-am întâlnit în acei ani făcuseră din literatură o referință a formării lor. Cum anume universul creat de scriitori poate deveni atât de important în viața unor oameni care în nici un caz nu se poate spune că s-au dedicat

-
1. M-a surprins când Gabriela Adameșteanu mi-a replicat, pe când fusesem colegi o scurtă perioadă la revista *22* (să fi fost 1993-1994), că două-trei pagini nereușite dintr-un roman nu-i scad valoarea. Am meditat mult la comentariul acestei scriitoare pe care o descoperisem tot într-o manieră ciudată : dintr-un articol cu intenții denigratoare din *Săptămâna*. Citatul prin care denunțătorul voia să facă demonstrația era însă foarte lung... și m-a sedus.

artei cuvântului aveam să o înțeleg din splendidul studiu al lui Richard Rorty privind demnitatea filosofică a literaturii. Prin argumentele sale, le ridică cu o treaptă pe scara existenței pe amândouă¹.

Paradigmele

Deși literatura devenise, cum spuneam, atât de importantă, nu ea reprezenta modelul devenirii și împlinirii. Pentru mine „cunoscătorul suprem” era omul de știință. Era și aceasta o teză a perioadei comuniste și, împreună cu contextul care favoriza masiv educația raționalistă, e probabil să se fi infiltrat pe neîntrebate în viziunea mea despre lume. Știința ca model de cunoaștere nu ține însă de ideologia lui Lenin și, chiar dacă s-a întâmplat ca acest sistem să sprijine interesul pentru cultura științifică, situația nu definește vreo simpatie pentru ethosul științific ca atare, pe care l-a asumat doar printr-o caricatură a sa, căci, în fond, îi era profund ostil. Comunismul a susținut strict știința pozitivă și a repudiat orice „știință” ce avea impact asupra libertății omului – vezi psihanaliza. Sau acel tip de cunoaștere oferit de „misticismul” oriental, care este, dincolo de prima impresie, apropiat ethosului

1. Richard Rorty, *Contingency, irony, and solidarity*, Harvard, MA, Cambridge University Press, 1989. Tot el considera, mai departe, democrația prioritară în raport cu filosofia (Richard Rorty, *Obiectivitate, relativism și adevăr. Eseuri filosofice*, vol. I, Editura Univers, București, 2000, pp. 311-344).

științific prin rolul primordial acordat atitudinii deschise, experimentului și verificării. Nu s-ar putea nega, totuși, educației socialiste susținerea prestigiului științelor pozitive, unul din rarismele ale aporturi benefice.

La liceu, găsisem prin biblioteci și citisem pe sub bancă epistemologii ale matematicii, filosofi despre al căror renume aflam. Citindu-i sporadic, prea devreme și fără îndrumare, filosofii clasici nu mi-au spus nimic, iar când am revenit asupra lor deveniseră amendați punct cu punct de epistemologia modernă¹. Cu timpul s-au selectat teme cât mai abstracte și „ultime”, așa că am parcurs o formă amuzantă de snobism: căutam cărți al căror titlu conținea cuvântul „fundamente”. Astăzi, când văd pe o copertă acest adjectiv substantivat, știu deja că volumul pe care-l acoperă este scris de un autor minor.

La Facultatea de Fizică am avut colegi care se bucurau de o experiență și maturitate intelectuală superioare. Contase tradiția școlii, contase mediul personal. Și acum, după ce am cunoscut atâta lume, îi mai invoc impresionat de calitatea lor. Mihai Dobre, care a urmat fizica nucleară și a ajuns astăzi, după câte am înțeles, în Canada, a avut asupra mea un impact crucial de care nu a știut și nu avea cum să

1. Categoriile *a priori* ale lui Kant sunt rescrise de distincția lui Carnap dintre chestiunile externe și chestiunile interne unui univers de discurs ; marea separare făcută de Gödel între adevăr și decidabilitate repune în discuție toate marile concepții filosofice asupra adevărului – și așa mai departe.

știe. Că se bucura de o dotare naturală observaseră și colegii privindu-l cum citea tomurile de matematică : cursiv, cu fruntea senină. Avusese prieteni adulți care să-l îndrume. Din experiența celor trei luni de fascinație pentru literatura marxistă nu a rezistat absolut nimic după ce, la sugestia lui Dobre, i-am citit pe Piaget, pe Gonseth, pe Bachelard, mai general filosofia neo-raționalistă și am deschis textele importante din științele umane începând cu Marcel Mauss și Claude-Lévy Strauss. Acele splendori ale poeziei materiei scrise de Gaston Bachelard au ajuns rapid în topul cadourilor pe care le făceam. Uimitor, astăzi mulți dintre studenții care urmează studiile sociale nu au habar despre maeștrii citați în anii '70, ca și cum cineva ar putea să treacă peste aportul lor.

În literatură contează autorii, curente, vin după. În știință creatorii stau în umbra paradigmelor. Discipline precum gramaticile generative, structurile de ordine sau de echivalență, teoria jocurilor, dinamica sistemelor neliniare și teoria catastrofelor, fractalii etc. sunt legate tipologic și metodologic de matematică, însă ele constituie și moduri de a descrie logica lumii vii. Definirea lor ca entități formale, cumva o întâmplare lingvistică neinspirată, ratează criteriul prim, natura lor de formulare conceptualizatoare de o frumusețe și o substanțialitate care se ridică peste gândirea comună ca soarele pe boltă. E greu de intuit pentru cineva care nu are experiența științelor exacte bucuria oferită minții de astfel de construcții. Cei care promovează la noi și astăzi ideile lor despre „forme goale” ale matematicii – desuete și în proto-epistemologia de la

începutul secolului al XIX-lea –, se comportă asemenea împăratului gol a cărui paradă vestimentară scoate în relief absența hainelor. Lectura structurată matematic a lumii nu este doar precisă și frumoasă. Este și foarte practică, nu în sensul că ajută la producerea de mașini și laptopuri, ci prin puterea de a desprinde mintea de logoreea cărților întinse pe pagini întregi de paradă eseistică, teologică etc., ale căror idei le poate clarifica în câteva rânduri, mult mai bine și mai limpezitor.

Pentru omul de știință, măsura înțelegerii lucrurilor o reprezintă posibilitatea de a urmări revistele de specialitate și a produce competitiv pentru ele. În raport cu acest test mă aventurasem dincolo de disciplina mea în câteva domenii necesare pentru învățarea „epistemologiei lumii”. Prima lucrare pe care am publicat-o (în *Revista de Statistică*) după terminarea facultății, ce privea un algoritm de ierarhizare a obiectelor în raport cu mai multe criterii, era produsul colateral al inițierii în structurile de ordine. Interesant că matematicienii noștri aveau în acest domeniu rezultate notabile – printre ei, tânărul pe vremea aceea Gheorghe Păun, cu care am avut un scurt contact intermediat de profesorul Marcus. Au urmat lucrări în *Revista de Filosofie*, *Studii și Cercetări Lingvistice*, *Revue Roumaine de Linguistique* și altele. Studii care să aibă la bază specializarea de fizician aveam să public de abia în anii '80, după ce intrasem cercetător la Institutul de Meteorologie și Hidrologie.

De la sfârșitul anilor '70, am încercat să public lucrări de poetică matematică și epistemologie și în

Occident. Pentru trimiterea manuscriselor trebuia să cer aprobarea de la Ministerul Învățământului, de unde mi s-a răspuns: „Nu putem să dăm aprobarea căci nu avem un referent care să cunoască limba engleză”. Mi-am zis: „Nu sunt în stare să citească un studiu în engleză și vor să le cer voie!?”. Așa că am trimis plicurile prin poșta obișnuită. Am primit de două-trei ori răspunsuri care-mi cereau să completez sau să clarific studiile trimise, procedură tipică pentru revistele de specialitate și care înseamnă că studiul va fi publicat dacă se fac clarificările cerute. La un moment dat comunicarea mi-era întreruptă. Inițiativele de publicare în străinătate au eșuat.

Matematicienii și fizicienii autentici sunt puțini, iar pentru aceasta este nevoie de o înzestrare specială a minții. Nu o aveam. Genul de cercetări în care mă angrenasem face parte din activitatea de bucătărie a disciplinelor. Din perioada clarificărilor mi-au rămas câteva întrebări „mari”. M-am înhămat la prima: să aibă oare limbajul natural o logică a lui, alta mai puternică decât logica limbajului matematic? Ca să răspund, am lucrat opt ani. Pentru această cercetare trecusem prin tot ceea ce am găsit ca referințe în bibliotecile publice, apoi, la biblioteca *Revistei de Filosofie* – unde se găseau mai multe reviste internaționale decât mă așteptam – și prin ce îmi puteau oferi prietenii. Am încheiat munca în 1985, sintetizând tema și rezultatele în volumul *Sistemele axiomatice ale logicii limbajului natural. Funcții și operaționalizare*. La Editura Științifică și Enciclopedică unde am depus manuscrisul m-am bucurat inițial de o bună

primire, iar referenții au propus publicarea. La un moment dat s-a așternut tăcerea¹. Datorită dosarului de la Securitate, în România nu-mi putea apărea nici măcar o carte cu formule.

*Un volum și apoi o revistă în căutarea
„disidenței teoretice”*

Cele descrise mai sus vor să explice ce era în spatele ideii de a pune gândirea abstractă să lucreze în serviciul rezistenței. Mi se părea că intră în puterile mele și că reprezintă o cale ofensivă și exotica de protest. Retrospectiv, văd lucrurile altfel. Lumea liberă avea la ea acasă suficienți analiști capabili să gândească diferența dintre Binele și Răul politic. Cu adevărat necesar, și întrucât lipsea atât, era ethosul atitudinii acelor oameni chemați să reprezinte națiunile captive și acel limbaj în măsură să mobilizeze inimile în propria țară și în Occident. Oricât de elegantă ar fi (ori poate chiar din acest motiv), gândirea timpurie și elaborată a lui Mihai Botez², ea nu a putut avea impactul protestelor

-
1. Volumul cu acest titlu a fost publicat la Editura All în anul 1992.
 2. Matematicianul Mihai Botez a fost prieten cu Vlad Georgescu, directorul secției românești a *Europei libere*, unde i-a trimis sistematic scrisori, între octombrie 1979 și octombrie 1985, pentru a fi citite la postul de radio. A enunțat principiile de acțiune ale „disidenței solitare” în scrisoarea expedită lui Vlad Georgescu la 30 martie 1981 : „Ceea ce am reușit până acum, cu destul succes,

literare ale lui Dorin Tudoran, sau ale lui Mircea Dinescu și Dan Deșliu, când le-a venit rândul. Oricât m-a atras, din motive subiective, modelul primului, am ajuns să recunosc superioritatea practică a mesajelor esențializate produse de literați.

Pe la începutul anilor '80, nici nu gândeam în acești termeni, nici nu aveam cum să pun în valoare un dar al scrisului. Căci nu-l aveam. În circa un an și jumătate am elaborat nu mai puțin de 14 texte „analitice” menite să constituie, împreună, un volum. Le dau titlurile în limba română, deși câteva erau în engleză : 1) *Un efect structural din perspectiva unui model generativ al puterii*; 2) *Cu privire la conceptul de sistem politic*; 3) *Democrație, totalitarism, topologie: dinamică, evoluție și stabilitate*; 4) *Autocritica: un model analitic*

este instalarea, în «premieră» în România, cred, a unui nou statut social și chiar politic, cel de declarat critic al politicii guvernului, rămânând încă în limitele legalității (proclamate, evident, și nu a celei efectiv aplicate). [...] Atitudinea mea actuală este următoarea : sunt aici, sunt român, sunt profund implicat în destinul acestui popor și, urmându-mi conștiința și, într-o oarecare măsură și profesia de analist politic și futurolog spun deschis, unde pot să vorbesc și cât pot de tare, că politica actualiei conduceri a României, în special începând din 1971, este fundamental greșită, că a avut și are urmări catastrofale pentru starea actuală a acestui pământ și va avea rezultate devastatoare pentru viitorul său...”. În anul 1987, după o vizită în Occident prilejuită de o bursă de studii, a cerut azil politic în Statele Unite (vezi și Tudorel Urian, „Singurătatea disidentului de cursă lungă”, *România literară* nr. 31, 2003.)

într-o interpretare etologică; 5) Diferențieri cantitative și calitative în opoziția democrație-totalitarism; 6) Anomalii la scară mică în sistemele totalitare; 7) Două concepte preferate de propaganda comunistă: exploatare și progres; 8) Individualismul între realitate umană și valoare socială; (9) Semnificația ecologiei pentru studiul totalitarismului; 10) Subterfugii semiotice în discursurile românești asupra drepturilor omului; 11) Regimul din România anilor '80: totalitarism decadent; 12) Descurajare nucleară sau apărare strategică? Ce spune teoria jocurilor; 13) Cât de departe poate să meargă dezarmarea nucleară?

La sfârșit am scris *Introducerea*. Mi-am exprimat dorința ca textele să fie publicate într-un volum. Titlul său, pentru gustul unora poate emfatic, propunea un domeniu al *Disidenței teoretice*.

Studiile cereau, desigur, muncă. Lucram tot timpul: în timpii goi de la IMH, după terminarea lucrărilor de serviciu, când prindeam o clipă între obligațiile familiale, ori de câte ori luam un tren. La mașina de scris pe care o cumpărasem în nu știu ce conjunctură – înregistrată, desigur –, băteam varianta finală. Mai ales noaptea. Și astăzi nările mele își amintesc mirosul de „ars” pe care-l simțeam spre dimineață, la capătul ultimului rând al ultimei file.

Ce valoare avea până la urmă ceea ce scriam? Unele texte erau la nivelul unor exerciții analitice. Întrebam dacă, acceptând că decidenții acționează, fără excepție, în scopul păstrării stabilității politice, putem spera totuși la o evoluție în sensul unui progres structural. Răspunsul era căutat în modelele operaționale ale „democrației” și „totalitarismului” definite

pe baza interpretărilor topologice ale stabilității și instabilității. Găsisem, printr-o demonstrație matematică, faptul că, în condițiile în care „comportamentul decidenților politici este bine descris printr-o relație de toleranță – reflexivă, simetrică, dar netranzitivă – atunci progresul structural este posibil.”

Speculațiile privitoare la „totalitarismul decadent” pleaseră de la o scriere a lui Marguerite Yourcenar. Patru noțiuni permiteau construirea unui graf cu 21 de atribute, iar graful identifica un nucleu (în sensul matematic al termenului) capabil să sintetizeze natura decadentă a societății românești.

Alteori, metoda revenea la argumentarea tehnicizată a opțiunilor mele ideologice. În textul referitor la descurajarea nucleară, enumerasem câteva deficiențe ale soluției descurajării: imposibilitatea de a motiva opțiunile adversarului prin propriile decizii; dificultatea de a convinge adversarul de fermitatea riposteii nucleare; imposibilitatea de a controla complet strategiile nucleare. Ele formau ingredientele unui model de tipul teoriei jocurilor care îmi permitea „să demonstrez” fragilitatea sporită a sistemelor democratice în fața unui partener totalitar. Argumentam astfel utilitatea Inițiativei de Apărare Strategică, lansată de Reagan, care mă entuziasmasem în acei ani înainte de a-i testa pe căi matematice raționalitatea. Nu aflasem atunci, căci nu aveam cum să ajung la acest tip de lucrări, despre modelarea în termenii teoriei jocurilor a crizei rachetelor din Cuba. Or, pentru orice studiu autentic științific, trecerea prin astfel de precedente de școală ar fi fost indispensabilă.

Erau și studii cumva mai rezistente, cum ar fi critica definiției analitice pe care Robert Dahl a dat-o „puterii”. Propuneam ca variantă „puterea structurală”, măsurată prin probabilitatea unui lanț generativ de decizii. Cu ajutorul unei teoreme asupra lungimii lanțurilor de derivare, obținusem că soluția democratică devine avantajoasă în cazul când este utilă creșterea lanțurilor de derivare, situație specifică deciziilor de tip tehnologic, economic sau cultural. Formula totalitară capătă „eficiență” în cazul în care se caută scăderea lungimii lanțurilor de derivare – supravegherea politică, concentrarea puterii etc. I-am arătat acest ultim text lui Solomon Marcus, pe care-l respectam ca pe un adevărat mentor. Încrederea s-a dovedit justificată. Profesorul mi-a cerut să schimb doar un cuvânt: în loc de „comunism” să trec „autoritarism”. Astfel a ajuns studiul să fie publicat în *Cahiers de Linguistique Théorique et Appliquée*, revistă care impulsionează, la noi, aplicarea modelelor generative dezvoltate în studiul limbajelor și în alte domenii decât lingvistica.

Bănuie că fără lunga referire la perioada de formare, acest fel de a concepe și începe disidența ar fi părut o ciudățenie de neînțeles. Din fericire, viața avea să pună mai multă ordine în proiectele mele decât intenționasem eu.

Trimisesem studiile pe adresa lui Teodor Vulcan și, în paralel, a *Europei libere*. Nu s-a întâmplat nimic cu ele. Ar fi trebuit ca cineva să mizeze pe conținut și apoi, să facă un efort considerabil pentru traducerea și susținerea publicării lor, transformând eventual volumul într-un „caz”. Pentru intrarea în revistele de teorie

politică erau prea grăbit scrise și nu aveau cum să acopere bibliografia obligatorie unei cercetări științifice aduse la zi. Iar unele texte, dacă nu toate, rămăneau pentru cei interesați cu adevărat de fenomenul comunist absolut obscure. Ce putea să spună istoricilor François Furet sau Robert Conquest ideea că „dinamica grupurilor mici poate fi descrisă printr-un lanț Markov absorbant”? Și că absorbția (anomalia) explică tendința grupului conducător din sistemele totalitare de a eșua în situații anormale, eventual în cultul personalității?

La ultimele trimiteri prin Mathias Serwo de la Biblioteca Republicii Federale Germania, lansasem chiar un program al unei reviste internaționale intitulate *Disidența teoretică* gândită să promoveze în cele două secțiuni ale sale, una academică, cealaltă documentară, „teoria analitică a disidenței, ca domeniu disciplinar, în intenția unei mai bune înțelegeri a fenomenului disident, a creșterii eficacității acestuia și a afirmării valorilor de semnificație universală de care este legată, explicit sau implicit, mișcarea disidentă”. Limbaj fără *text appeal*¹.

Din aceste proiecte nu a ieșit nimic. Ele arată doar cum îmi asumasem simbolul și identitatea disidentului și ce energie investeam să le dau un conținut.

Câteva pagini tot or fi fost răsfoite la *Europa liberă* când, în urma arestării, postul a făcut un medalion pe care avea să-l completeze în anii următori. Ca să mă apere și să-i încurajeze pe alții, comentariile vorbeau

1. Am auzit formula la Mihaela Miroiu.

exaltat despre autor. E semnificativ că notele de apreciere pentru textele analitice erau date de filologi.

Ființa națională

Anii '80 au urmat o pantă a degradării vieții imposibil de sugerat astăzi celor născuți după gigantica fractură a revoluției. Nici cei care au fost loviți în piept de acele vremuri nu mai pot retrăi autentic timpurile de frig, foamete și rușine. Nostalgicii după vremurile ceaușismului nu insultă doar memoria, oricum năzu-roasă, ci înțelegerea a ceea ce li s-a întâmplat.

Seria de lucruri despre care am povestit susține că la mijlocul deceniului opt treceam printr-o furie a făcutului. Fusesem fascinat de felul în care Vladimir Bukovski trecea dintr-un penitenciar în altul transformând fiecare perioadă de libertate într-o nouă și febrilă gestică anticomunistă. Apăruse însă și ceva nou, o atracție, cum nu fusese altădată, pentru atemporalitate. Era o stare netrăită anterior, căci nu avea nimic de-a face cu experiența unor atemporalități de alt ordin, cum fusese aspirația pentru cunoașterea transcendentă, în lectura lui Pañtajali¹, ori sentimentul armoniei cosmice pe care ți-l oferă știința, așa cum este el mai bine cunoscut din scrierile lui Einstein. Suspendarea timpului ținea de această dată de jeluirea istoriei. Redescopeream Bucureștiul, cartierele lui

1. Referință clasică a sistemului yoga (vezi, pentru o bună lectură, Pañtajali, *Yoga Sûtra*, traducere de Walter Fotescu, Editura Herald, București – nu apare anul apariției).

vechi, străzile cu nume de voievozi tocmai la timp să văd cum mușcă din ele buldozerele. Intrasem cândva într-o vilă formidabilă din zona Uranus, pe o stadă strejuită de tei uriași. Am căutat-o. Toată zona era acoperită de un moloz sterp.

Ruinele aduseseră cu ele o bruscă atracție pentru „spiritul românesc”: interesul pentru cartea lui D. Draghicescu, *Din psihologia poporului român* – foarte citat astăzi, nu și pe atunci – și opera unor Constantin Rădulescu-Motru, Mircea Vulcănescu, Ion Petrovici, Constantin Stere, Ștefan Zeletin; plăcerea lecturii, pe îndelete, a celor patru volume din *Enciclopedia României*, editată de Fundația Regală în 1937 ce se găseau la Biblioteca Centrală Universitară.¹ Gina Vieru m-a dus la arhitectul Constantin Joja, a cărui ființă intensă și sfioasă, entuziastă și blajină străjuia parcă fascinația lui pentru „nesfârșitul lirism” al arhitecturii, teoretizat în volumul *Sensuri și valori regăsite*. Nostalgia pentru lumea despre care vorbeau aceste noi lecturi, pe care o prăpădise comunismul, rima cu plimbările din ce în ce mai dese, toamna, pe aleile cimitirelor.

Emoția trezită de discursul asupra specificului național nu a mai fost ca baia marxistă ce ținuse trei luni în adolescență, căci nu mai era ideologizată. Ea nu putea căpăta precedentă în raport cu valorile raționaliste, de unde empatia, până la urmă, pentru variantele

1. Gabriel Andreescu, „Subiectiv, despre identitatea națională”, în Gabriel Andreescu (coord.), *Naționaliști, antinaționaliști... O polemică în publicistica românească*, Polirom, Iași, 1996, p. 167.

pozitiviste ale cercetării sociale interbelice, precum cea a lui Petre Andrei. Nu mă identificam cu logica gânditorilor românismului, începusem să iubesc în schimb sufletul lor.

Proiectată pe acest fundal, vinovăția pentru toată drama *din jurul meu* – nici o clipă nu m-am simțit eu însumi o victimă, căci descoperisem sensul esențial al yoga, eram deci un om liber – se identifica din ce în ce mai mult cu omniprezența celor doi conducători, cu figurile bicefnice ale lui Nicolae și Elenei Ceaușescu. Cu cât răul este mai personalizat, cu atât explicația lui este mai simplă, cu atât soluția schimbării este mai aproape, cu atât izbăvirea are un conținut mai concret. Ce însemna să înfrunți aceste chipuri goale? Nu mai simțeam nici atracția bătăliei cu logica sistemului, nu mă mai vedeam nici analistul acestuia. Mă simțeam un martor.

A mărturisi înseamnă a gândi. Primul eseu care schimba stilistica a ce produsese anterior, scris în vara lui 1986, vorbește despre refugiul în atemporalitate: „La scara sa spațio-temporală rezultatele concrete sunt numai o excepție: disidentul este chemat să își îndeplinească sarcina sa existențială cu abnegație și împăcare, cu acel sentiment pe care l-am putea numi *karmic*, pentru că el nu se vrea numai o expresie a compasiunii, ci și a înțelegerii, printre altele, înțelegerea rațiunii istorice și universale care transcende existența cotidiană”¹.

1. Gabriel Andreescu, *Spre o filosofie a disidenței*, Litera, București, 1992, p. 30.

Obsesia „disidentului” ca personaj principal marca încă amprenta atitudinală. De această dată, vorbeam despre valori. Nu despre lanțuri Markov, ci despre compasiune. Nu era invocat nucleul grafurilor, ci abnegația¹.

Ce nu putea fi iertat

Mi-am lipit această stare pe tot ceea ce am scris începând cu vara anului 1986. Mă atrăgea dialogul cu cărțile, tot o dovadă a înclinației pentru atemporalitatea-istorie care își recunoaște sensul într-una dintre definițiile date filosofiei: conversația neîntreruptă pe care omul o poartă de-a lungul secolelor cu el însuși, cu propriile sale probleme – definiția lui Richard Rorty, pe care nu îl citisem, dar îl găsisem citat. Totuși, infuzia temei atemporalității nu era conștientizată atunci. Rămâne surpriza care mă întâmpină astăzi recitind textele perioadei. Nu este nici unul care să nu vorbească despre efortul distanțării de contextul și anecdotica dramei sociale din care de altfel își trăgeau

-
1. Înțelegerea în termeni cultivați a acestei experiențe avea să-mi fie oferită abia la începutul anilor '90, când l-am descoperit pe Richard Rorty și am meditat asupra parcursului său de la temele ce țin de epistemologie sau ontologie la problemele ce țin, în esență, de etică. Ideea sa, că merită să fim mai puțin preocupați de metodă și mai mult de „politică” are și sensul că e preferabil să renunțăm la tentația căutării unor fundamente filosofice ultime pentru opțiunile noastre politice.

seva. Obsesia retragerii undeva, dincolo de actualitate, se regăsește în agenda tezistă a sabotării sistemului prin neparticipare, se furișează în apelurile declamative la demnitate, se recunoaște în accentele tematice ori în pastișa uneori *kitsch* a *motto*-urilor. Și citatele pe care le îmbrățișam și doream să le împărtășesc altora aveau tot o aură pozitiv-detașată, cum este această bijuterie (mai puțin traducerea, care pate-tizează finalul) a lui Walter Rathenau: „Chiar epoca împovărată e demnă de respect, căci ea nu este opera oamenilor, ci a umanității, deci a naturii creatoare, care poate fi dură, dar nici odată fără semnificație. Dacă epoca în care trăim este dură, cu atât mai mult avem datoria să o iubim, să o înconjurăm cu dragostea noastră, până ce vom deplasa masele grele de materie care ascund lumina ce strălucește de partea cealaltă”¹.

Din vara anului 1986 până în vara anului 1987 am scris zece eseuri, primele luând drumul Occidentului prin intermediul Bibliotecii R.F. Germania. Sensibilitatea temelor alese: dialectica degradării, a culpei, paralela cu lumea lui Orwell, înfruntarea tezei lui Claude Lévi-Strauss: „Nici o societate nu este fundamental bună... nici una nu este fundamental rea”, cu exemplul românesc, explică radicalizarea acelor pagini.

Rămăsese însă ceva care nu-mi dădea pace. Marea temă a acelor ani nu era contestarea comunismului ori a țintelor teoretice, oricât de firească ar fi fost ridicarea lor în contextul aceluia nefast deceniu opt. În

1. Gabriel Andreescu, *Spre o filosofie a disidenței*, p. 49.

definitiv, fuseseră scrise destule pagini critice, ajunse ori revenite în țară prin intermediul *Europei libere*, care puteau liniști foamea intelectuală de definire a României acelor ani. Lucrurile cu adevărat grave, cele mai grave erau atunci „impulsurile bolnave, nimicnicia, orgoliul grotesc al șefului statului român, al omului care răspunde în modul cel mai direct de scandalul evoluției sociale”¹.

Cuvintele anterioare descriau adevărul, sau cel puțin eu așa îl gândeam. De vreme ce îl defineau, acestea erau și cuvintele ce trebuiau scrise, negru pe alb. Apoi transmise, strigate. Cine să o facă? Ajunse la acest punct, lucrurile o puteau lua pe o cale fără șansă de întoarcere. Percepeam asta, ba chiar „o știam ca emoție” dintr-o seară a toamnei anului 1985. Urcasem atunci la Sorel (Vieru), fără să-l anunț. L-am găsit lipit de sofa, cu o față răvășită de tristețe; în felul lui de a-și trăi durerea, delicat, adunat ușor din umeri, cu o deznădejde discretă: „Nimic nu mai poate fi făcut”.

Fusese la înmormântarea lui Gheorghe Ursu, inginer cunoscut în lumea artistică datorită pasiunilor sale culturale. Familia și câțiva apropiați putuseră să vadă urmele lăsate de torționari pe trupul fostului său prieten. Securitatea dorise să transmită un mesaj: așa vor sfârși cei care-i vor urma pilda.

Care pildă? Ancheta fusese motivată de descoperirea *Jurnalului* lui Ursu. Câteva rânduri din *Jurnal* o insultau în termeni usturători pe Elena Ceaușescu. Familia avea toate motivele să vadă în crimă răz-

1. *Ibidem*, p. 9.

bunarea „ei”. Aceasta era limita limitei în ultimii ani ai vieții celor doi tirani. Orice putea fi trecut cu vederea de Securitate. Numai de trupurile și spusele bicisnice ale celor doi conducători să nu te iei.

Restul este trăire

În primăvara lui 1987 am trăit un moment dificil. Lăsasem la o parte, până atunci, în scrierile mele, tema celor doi conducători paranoici. A nu scrie, punând accentele pe măsură, despre Nicolae și Elena Ceaușescu, pe care nu-i iertam fără să-i fi făcut la două zile bicisnici, a nu vorbi despre responsabilitatea lor, și nu doar în fața oglinzii, ar fi însemnat că tac din frică. Ar fi însemnat că mă înșelam pe mine însumi cu entuziasmele mele opoziționiste. Indiferent de relevanța lor pentru ceilalți, textele pe care le elaboram în acel context erau câmpul de înfruntare dintre mine și mine. La începutul anului 1990 aveam să încerc, în *Postfața* volumului *Spre o filosofie a disidenței* apărut în 1992, descrierea în câteva rânduri a îndoielilor prin care am trecut în 1987: „Sub care imperativ mă aflam atunci când începusem să imaginez scenarii ale unei disidențe de tip intelectualist? Cât era vorba despre orgoliu¹?[...] Dar era și raționalitate în ceea ce făceam. Uneori prea multă raționalitate: pregătisem oare ani de zile un scenariu convenabil, scenariul disidenței (pseudo)savante?”²

1. *Ibidem*, p. 191.

2. *Ibidem*, p. 194.

Este dificil să vorbești despre lucruri atât de intime. Ceea ce doream să spun în acea *Postfață* fusese ocolit, înlocuit printr-o îndoială ce luase forma modestiei cu rol stilistic. Adaug acum, când intru într-o zonă a privatului, deoarece datoria acestor rânduri trece obligatoriu printr-un exercițiu de sinceritate. Când am scris textele după care nu mai exista cale de întoarcere („Paranoia și prestație socială”, „Spectrul culpei”), am stat în față cu imaginea intensă, aproape concretă, a plutonului de execuție. Așa ceva nu se poate povesti decât pe jumătate. Restul este trăire. Dincolo de orice judecată asupra substanței și stilului textelor, cei care au traversat perioada își pot imagina ce însemnau în contextul epocii declamații adresate public de genul: „Cultul personalității din anii '80 a dus la degenerarea relațiilor sociale până la o sărăcie infamantă: relațiile dintre o populație de sclavi și câțiva stăpâni. Aceasta este marea culpă împotriva societății de care, în oglinda adevăratei istorii, Nicolae Ceaușescu și mandarinii săi nu vor fi absolviți”¹. Sau: „Evidența: realitatea strivitoare a totalitarismului. Iar alături, la rând sau înaintea ei, psihologia paranoică a conducătorului României, dublată, în ultima vreme de inconfundabile semne de senilitate”².

Trecând în această zonă privată a amintirilor, nu gândesc nici o clipă că înfruntarea mea cu emoția morții posibile (probabile?) ar fi fost unică. Mi-e rușine gândind cât de grele au fost, prin comparație, încer-

1. *Ibidem*, p. 94.

2. *Idem*.

cările prin care au trecut alții. Am fost tulburat recent găsind „tema mea” în interviul¹ luat unei persoane hăituite de Securitate, Petre Groza, când, povestindu-și experiența, a ajuns la următorul detaliu: „Asumarea morții cred că a fost lecția mea. Îți este frică și la un moment dat te întrebi: «Ce pot de fapt să-mi facă? Mai rău decât să mă omoare n-au ce să-mi facă.» [...] Din momentul acela, când m-am hotărât să și mor, m-am liniștit, mi-am asumat totul. Imediat după aceea am simțit că s-a deschis cerul și c-o să ies. A fost ca un miracol”.

Fricile

Nici genele mele nu au fost ale unui om curajos. Dimpotrivă. Amintesc aici, pentru anecdotică sau pentru a sublinia paradoxul, că în copilărie eram chiar foarte fricos. Îmi amintesc prima frică uriașă într-una dintre cele mai vechi întâmplări păstrate în memorie, pe la vârsta de trei ani. Am mers atunci cu părinții la un film cu Stan și Bran. Scena emoției se petrecea într-un labirint, noaptea, Stan așezat pe o bancă, învârtindu-și cele două mâini la lumina lampadarului, în timp ce o a treia mână s-a strecurat între ele, de dincolo de gard, intrând în joc. Farseurul, îmbrăcat în alb, se pregătea să apară, pe neașteptate, în fața ochilor bietului Stan și să-l înspăimânte. „Fantoma” s-a prelinș în

1. Interviu pe care i l-am luat împreună cu Oltea Mutulescu la 14 ianuarie 2006.

stânga comicului... Stan a întors fața spre el ... Am țipat de s-a auzit în toată sala.

Mi-era oricum frică să stau singur în noapte, dar de atunci teama de întuneric devenise grozavă. Pe la 14 ani, nu mi-am mai acceptat teama. Am început să fac plimbări, seara, pe aleile din Crângul Buzăului. Eventual, intram cinci metri printre copacii scufundați în umbră. Nu depășeam însă marele test, de a mă afunda adânc și a rămâne, în pădure, o perioadă din noapte. Ziua îmi promiteam totul, la venirea întunericului energia aceea patetică se făcea ghemotoc.

Am ghicit soluția. Să ajung pe lumină într-un loc de unde nu mai aveam cum să fug la lăsarea întunericului. Într-o sâmbătă am plecat din Buzău spre zona dealului Istrița. Am nimerit, pe înserat, într-un desiș. Din momentul când nu s-a mai văzut aproape nimic, chiar nu mai aveam cum să plec. M-am ghemuit sub niște tufișuri. Era deja foarte rece, cumva prin noiembrie. În jur, noaptea a început să freacă. O mulțime de vietăți începeau să miște, la un metru a ajuns și un iepuraș – nu inventez! –, totul putea fi chiar atrăgător. Dar nu era, căci se făcuse groaznic de frig. Din cauza frigului, nu a întunericului, abia așteptam să apară zorii.

Au apărut, am plecat. Atunci s-a schimbat într-adevăr, ceva, din mine. Dacă avea să revină, frica își va fi schimbat natura. Prin adolescență m-am trezit la mijlocul nopții, atras afară dintr-o neliniște care creștea aprig în mine. Am ieșit în curte, pornit să privesc cerul. Hăul imens stătea să se prăbușească cu tot, cu

mine și cu legile lui. Acea frică cosmică părea să nu aibă nimic cu psihologia.

A rămas fascinația pentru cei care își înving teama. Cea mai teribilă scenă imaginată în literatură am găsit-o în *Condiția umană*. Doi dintre eroii lui Malraux așteaptă să fie aruncați, asemenea celorlalți tovarăși, în cuptorul locomotivei care împingea un tren al lui Chiang Kai-Shek spre front. Sunt de fapt privilegiați: au fiecare câte o capsulă cu cianură. Înainte de îngrozitorul sfârșit, pot să o spargă. Dar nu o vor face. Alături stau câțiva cunoscuți care scâncesc privind gaura hulpavă a cuptorului. Le vor împărți capsulele.

Al doilea erou cu care m-am identificat se află între paginile *Căii regale*. Își infectează ochiul pentru a învinge. Cine a imaginat scene mai înfricoșătoare? Ele îmi revin în minte când viața aduce vorba despre cruzime și compasiune.

Dar nu doar aceste reverii adolescente mă ajutau atunci. Era vremea când libertatea însemna și libertatea de a lua distanță față de astfel de fascinații. M-am referit prea puțin la suportul pe care mi l-a oferit practicarea disciplinei yoga. Pentru a explica – și a-mi explica – cum anume a apărut și s-a manifestat *cazul meu de disidență*, am ales să scriu despre experiențele intelectuale. Preferința ține poate și de faptul că yoga constituie o trăire atât de intimă, iar despre lucruri substanțial intime este greu să vorbești. Chiar dacă am citit și i-am urmat exercițiile puțin, yoga este cunoașterea care mi-a determinat viața și în orice caz, mi-a rescris relația cu fricile și tema propriei dispariții.

Această disciplină duce până la capătul ultim consecințele logice ale principiilor pe care le asumă. Pentru cel care-i urmează calea, autocontrolul poate deveni total, curajul deplin, iubirea completă, devoțiunea absolută, până când fiecare dintre ele apare ca fiind doar umbra a ceva mai amplu și mai plin de sens. Nici un tabuu, nici o temere nu stau în calea acestei căutări existențiale. Yoga este transparentă și consecventă. Puțini sunt cei care ating promisiunile disciplinei, dar intrarea pe cale reprezintă în sine, pentru individ, o reșezare în viață de proporții nicum de atins prin înțelepciunile culturale. În raport cu modul în care disciplina yoga răspunde aspirațiilor unei ființe, religiile, mobilizări colective de succes cu o uluitoare propensiune mercantilă și de putere socială, par o rătăcire, dacă nu chiar o farsă.

Când candoarea-i fără limite

Paginile finalizate noaptea trebuiau trimise cât mai repede prin Biblioteca R.F. Germania. Calea găsită părea fiabilă. Aveam să aflu după revoluție despre gesturile mai multor diplomați germani care și-au oferit ajutorul altor contestatari români. Totul a mers liniștit până în prima parte a anului 1987. Atunci s-a produs catastrofa. Dodo, singurul care știa despre contactul prin Bibliotecă, a mers să discute cu funcționara de la recepție. A invocat numele meu să-i ceară ajutorul, „căci avea ceva de trimis dincolo”. Evident, i s-a spus „nu”, iar incursiunea lui avea să

ducă la întreruperea legăturii. Cum e posibil ca un om inteligent să facă o astfel de imprudență?

În Dodo se întâlneau într-un mod incredibil adultul și copilul. Era om mare în felul în care se ocupa, cu bucurie și știință, de cei din jur: de mama sa, de mormântul tatălui, de Gheorghită, fiul lui cu care înotam împreună în lacul Tei, de prieteni, de cunoștințe. Când era în America, finanțat doar cu o bursă de 650 de dolari la început, având în grijă un copil și o soție, nu uita să pună deoparte 50 din suma aceea atât de mică pentru a-i ajuta pe cei rămași în țară. Descopereai copilul din el în felul în care aștepta îmbrățișarea mamei sau din suferința pe care o vedeai apărându-i în ochi la o vorbă neinspirată a prietenilor.

Era un copil și în încrederea exagerată pe care o arăta celor din jur. Așa se face că i s-a părut lucrul cel mai firesc din lume să meargă zâmbitor la ghișeul Bibliotecii germane și să spună ceva de genul: „Aș vrea să vorbesc cu domnul X, care are o înțelegere cu domnul Andreescu”. Și asta nu e tot.

Într-o zi, Dodo mi-a zis: i-am dat și lui Vasile Cuculeanu textele tale. Am amuțit. Cuculeanu, tot fizician, coleg atunci cu Dodo la secția IMH de la Afumați, nuclearist ca formație, părea interesat de materiale yoga și, mai general, de literatura proscrisă. Fusese suficient să-l cucerească pe prietenul meu. Când ținea la cineva, Dodo vorbea despre cel în cauză în felul următor: „Are un suflet gingaș” sau „E deosebit, e un om bun”. Bunătatea părea să fie trăsătura care conta cel mai mult. Cu astfel de cuvinte l-a portretizat și pe colegul său. Anterior, la invitația acestuia,

ne întâlнисem toți trei... am discutat... Cuculeanu era inteligent, știa să-ți capteze atenția. Într-o zi însă, Dodo îmi zisese, în trecere, ca și cum nu ar fi avut nici o relevanță, că omul nostru, cu care purtam discuții despre *pranayama* și mizeria ceaușismului, fusese prin Occident, făcuse un stagiu în Franța etc.

Cine era trimis, pe vremuri, în Occident, pentru efectuarea de stagii în tehnologia nucleară? Nu am comentat, din clipa aceea am fost însă mai atent la ceea ce spuneam.

Și iată, acum Dodo mă anunța că lăsase două sau trei texte rău anticomuniste în mâna omului trimis cândva de guvernul comunist să vadă cum evoluează în lumea liberă domeniul științific cu cele mai sensibile aplicații militare. Avea oare vreun sens să comentez în vreun fel? Oricum, odată și-odată, tot se va întâmpla ceea ce nu putea să nu se întâmple.

Am fost arestat pe 24 decembrie 1987, am fost eliberat odată cu amnistia declarată de Ceaușescu, pe 26 ianuarie 1988, iar în februarie același an a trebuit să părăsesc laboratorul meu din Băneasa și să lucrez la secția de la Afumați a Institutului de Meteorologie și Hidrologie. Cum spuneam, acolo se afla și Vasile Cuculeanu. Mă vizita des într-o vreme când alții mă evitau, mă întreba de una, de alta, fără să se exprime el însuși. Când, la sfârșitul lunii mai 1989, am intrat în greva foamei, m-a căutat imediat. Mergeam zilnic la serviciu, cu excepția cazurilor când eram chemat să răspund la interogatorii. Cuculeanu se așeza cu fundul pe biroul din fața mea și începea să-mi explice de ce este bine să renunț la grevă. Îmi vorbea la început

prietenește. Argumenta, rațional, de ce era preferabil să am grijă de propria sănătate. Când într-un final, sătul de bătaia lui la cap, ridicam palma, răsfirată, semnul lui „Termină, te rog...!”, izbucnea cu iritare. Nu mai aveam nici o iluzie în ce-l privește.

Fostul stagiar în tehnologie nucleară a ținut să mă conducă de mai multe ori de la poarta Institutului până la autobuzul cu care mă întorceam acasă. A ajuns până a-mi spune că avea și el de trimis ceva urgent la *Europa liberă*. Aș putea să-l ajut? „Îți pot lua eu materialul”, i-am zis, „o să ajungă unde trebuie”.

Era un fel de a le transmite băieților cu ochi albaștri mesajul: „Aveți grijă ce faceți, păstrez încă legătura cu exteriorul”. În realitate, atunci, urmărit fără pauză de o mașină, de acasă la serviciu și înapoi, fusesem izolat de orice posibil mesager. Plusam gândind, corect cred, că legătură cu lumea largă înseamnă protecție. Iată însă, nuclearistul nu se dădea pe mână mea. Vroia să știe „cum trimit eu scrisorile”. I-am spus că o astfel de întrebare nu se pune. „Contactul” nu ar fi încuviințat să-i dau lui datele. S-a enervat la refuzul meu, a devenit nepoliticos. Cuculeanu nu era foarte bine antrenat. Depășise măsura. De atunci l-am evitat ostentativ.

După 1990, am auzit că Vasile Cuculeanu ar fi devenit, la un moment dat, director adjunct, ceea era în logica regimului instaurat de Ion Iliescu. L-am întâlnit, în 1995, la Ambasada Franței, cu ocazia zilei de 14 iulie. Se afla acolo cu alți colegi de la IMH, pe care-i cunoșteam. M-a abordat, am schimbat banalități, ca dintr-o dată să îmi vorbească despre studiul pe care-l

publicasem cu Valentin Stan și Renate Weber referitor la relațiile României cu Republica Moldova. Textul în cauză ajunsese de câțva timp subiectul controverselor publice întrucât susținea, în limbajul relațiilor internaționale, câteva lucruri evidente, de genul: dacă Moldova este un stat independent, lucrul acesta trebuie luat ca atare; discursurile oficiale care contestă situația de fapt sunt contraproductive României și în plan intern, și extern. După unanimitatea articolelor critice apărute în ziare, era evident că în spatele furiei presei se aflau oamenii SRI. Confirmarea avea să vină chiar de la Raportul prezentat în noiembrie 1995, „referitor la îndeplinirea atribuțiilor ce revin SRI”, perioada 1994-1995. Textul elaborat de Serviciu făcea trimitere „la acțiuni de influențare și dezinformare” precum „lansarea [...] diferitelor teze și idei menite să favorizeze [...] determinarea adoptării anumitor atitudini și poziții, la nivel de stat, în raporturile cu alte țări”. Se dădea exemplu „descurajarea unora dintre tendințele ce pot concura la normalizarea relațiilor cu Republica Moldova”¹.

Iată-l deci pe Cuculeanu, care semnase la viața lui multe studii de fizică, dar nu se arătase vreodată interesat de cel mai mic subiect de politică externă, reproșându-mi, acolo, pe gazonul proaspăt tuns de la Ambasada Franței, atitudinea mea față de Moldova. „E ca și cum ai scuipa-o pe mama”, mi-a aruncat el, folosind acel stil patriotard care arată fariseismul de

1. Am povestit toate acestea mai pe larg în volumul *Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă*, Polirom, Iași, 1998.

cea mai joasă speță. Nu obișnuiesc să înjur, dar atunci mi-a venit s-o fac. Jocul lui cusut cu ață albă m-a determinat să-i replic pe un ton *alto*: „Știu cine are discursul ăsta. O să primesc în curând dosarul de Securitate și o să-ți caut numele prin el.”

Am exagerat. În dosarul de urmărire informativă deschis de Securitate pe numele meu nu aveam să privesc nici atunci, nici astăzi, la peste 14 ani de la acea întâlnire.

Cheia era dosarul lui, nu al meu

Nu am ajuns să privesc în dosarul meu, dar am privit în dosarul lui Vasile Cuculeanu. Am reușit să ajung la el în contextul cercetărilor pe care le făceam asupra culturii disidente, parte a temei mai generale a culturii alternative¹. La cererea mea, am primit de la CNSAS un dosar a cărui copertă trecută prin mâini securiste anunța mai multe informații utile. Afară de numele Cuculeanu Vasile era scris: „PCR, CUCU Colaborator (indicator vechi 101830)”. Și: „C.S.S. Direcția a III-a, 3111/T.G./Referat cu propunere de abandonare a colaboratorului «CUCU»”.

Prima filă a dosarului îmi oferea o sinteză asupra felului în care colegul meu de la Afumați începuse să sprijine Securitatea: „Colaboratorul «CUCU» a fost recrutat la 30.08.1969 pentru supravegherea generală a cetățenilor români care se deplasează în străinătate și

1. Un proiect pe care l-am dezvoltat în cadrul Institutului Național pentru Memoria Exilului Românesc.

a străinilor care vin la I.F.A. [Institutul de Fizică Atomică]”. Referatul din luna martie 1969, aprobat de lt. col. Nardin Ion, propunea instruirea și prevenirea lui Cuculeanu Vasile, neîncadrat politic, în legătură cu plecarea în Norvegia la specializare. Aflam cu această ocazie că fusese la specializare și în Anglia¹.

După recrutare a fost trimis de Institutul de Fizică Atomică la specializare în Franța pentru un an de zile. Filele dosarului arată un interes special al Securității pentru viața privată a lui Cuculeanu². Există însă și note care fac un crochiu al felului în care un tânăr fizician ajunge informator. Nota din 5 mai 1971 semnată „Săndulescu”, deci de un colaborator care alimenta Direcția a III-a cu date despre Cuculeanu, arăta că acesta, specializat în Franța pe reactori rapizi, fusese trecut pe o listă de propuneri să plece în Germania, în luna septembrie 1971. Citez : „Cuculeanu este bine apreciat de colegii de la IFA, amabil și prezentabil, face o impresie bună. Se consideră că este cel mai mult susținut pentru a progresa și merge în străinătate de către șeful secției I. Purica. Consider că este un element de perspectivă indicat a fi îndrumat ca atare având în vedere că el va participa la tratative importante, tehnico-comerciale pe linia achiziționării de utilaje nucleare” (Arhiva CNSAS, R53528, f. 3.). „Săndulescu” o fi fost un fizician de succes de vreme ce documentul Direcției a III-a nota instructajul care i

1. Arhiva CNSAS, R53528, ff. 22-23.

2. În urmărirea cazului apar nume ce vor căpăta mai târziu greutate, precum colonelul (atunci) Emil Macri și căpitanul E. Moraru.

s-a făcut privind „sarcinile ce urmează să le rezolve pe timpul deplasării în Anglia, RFG și Belgia”.

Dosarul primit de la CNSAS are puține file și arată că informatorul Cuculeanu a fost lăsat la vatră în anul 1972, în mare parte, datorită vieții personale. În același dosar se găsește și adresa prin care Unitatea Militară 0920 București cere, la 15 noiembrie 1976, Unității Militare 0680 București, spre consultare, dosarul fostului informator¹. Documentul a fost citit și retransmis după consultare. Totul sugerează că Securitatea avea interesul să-l recruteze din nou. În acel an, Cuculeanu era deja membru PCR, cum stă scris pe coperta dosarului aflat la CNSAS, deci urma să „urce” la statutul de colaborator, caz în care, conform regulilor stabilite între timp de Nicolae Ceaușescu, nu se mai deschidea alt dosar de urmărire informativă. Poate devenise interesant pentru cariera chiar mai ambițioasă a unui agent sub acoperire.

Plecarea

Era încă anul 1987. Dodo primise, în sfârșit, viza de plecare în Statele Unite. Demisionase de la Institut și își găsisse de lucru ca grădinar la o ambasadă prin amicul său Petre Tudor. Urma să plece, era fericit. Avea să scape din această îngrozitoare temniță. Cum fericirea nu e deplină dacă nu o poți împărtăși, dorea să îi aducă la el, în țara tuturor posibilităților, și pe

1. F.R. nr. 101830/680 (Arhiva CNSAS, R53528, f. 25)

alții. În ultima perioadă a șederii sale în București, după primirea vizei, a încercat de nenumărate ori să mă convingă să plec și eu. Îmi va obține o invitație, va face demersuri, se va ocupa de detalii. De ce să rămân? De ce să fiu distrus?

Tema plecării nu mai exista pentru mine din momentul în care apucasem să trimit primele materiale în străinătate. Atunci, în 1987, Securitatea s-ar fi bucurat să mă vadă plecând. Mi-ar fi fost însă o jenă de netrăit să fi transformat tot ce se întâmplase cu mine până atunci într-un pașaport. Parcă auzeam refrenul: „Românii ăștia, care ridică vocea doar ca să primească viza de emigrare...!”.

În zilele dinaintea drumului la gară și bineînțeles, pe acest ultim drum, Dodo a tot revenit la tema emigrării. „Ești mai util dincolo”, îmi spunea el grav, căutând argumente cât mai convingătoare.

Evitam răspunsul. El avea însă nevoie de un „da”. Bine Dodo, i-am zis, ajungi acolo, o să vedem. La gară i-am zâmbit aprobator. Îl priveam intens. Încercam să-i păstrez imaginea pe retină. Știam – îmi închipuiam că știu – că n-o să-l mai văd nici odată. Îl condusesem împreună cu fiul meu, Liviu. Speram ca într-o zi, el cel puțin să fie întâmpinat de Dodo pe pământul făgăduinței. Între lucrurile lăsate de prietenul meu înainte de plecare – împărțise cu entuziasm tot ce avusese – era și o hartă mare a Statelor Unite. Am pus-o în camera lui Liviu. I-am spus: „Este de la Dodo, pentru tine”.

*

După revoluție aveam să-l întâlnesc pe Dodo de vreo șapte-opt ori, în locuri răspândite pe tot întinsul Americii. În 1993, m-a luat de la Riverside pentru a face cea mai măreață călătorie din viața noastră: șapte zile trecând din California în Arizona, Utah și Grand Canyon, apoi în Wyoming și Yellowstone Park, Montana, North Dakota, South Dakota, Colorado și în final, la el acasă, în New Mexico. În 1999 m-a așteptat pe aeroportul din Jacksonville. Ne-am îmbrățișat, am mers spre parcare printre palmieri gigantiți, în minunata atmosferă a climei curate, calde și umede a Floridei. În cinci minute, înainte să ajungem la mașină, s-a dezlănțuit o ploaie tropicală pe care nu o poți imagina, oricât ai visa, la București. Aveam de parcurs 15 de metri de la acoperișul cel mai apropiat, dinspre aerogară, până la mașina lui. Nici o șansă să ajungem uscați la el. După primii pași am fi fost complet uzi. Eram amândoi în pantaloni scurți, albi, tricouri, era cald, eram sportivi, era bine. Așteptăm? Dar cât? Dintr-odată, fără să vorbim unul cu altul, cine știe?, poate trăgând cu coada ochiului, ne-am dat bluzele jos de pe noi, am luat-o la fugă spre mașină, am deschis ușile, ne-am smuls, în același moment, pantalonii cu chiloți cu tot, deja learcă, și ne-am aruncat, ferind interiorul de apă, pe scaune. Am explodat de bucurie. Stăteam complet goi înăuntru, ploaia răpăia vesel pe capotă, pe parbriz, lumina filtrată de picături ajunsese verde, de la verdele crud, revărsat, al palmierilor care umpleau fundalul... și noi râdeam. Râdeam în hohote. Eram viu, în Paradis. O clipă, tăind fericirea aceea, mi-a apărut imaginea plecării lui Dodo cu trenul,

din București Nord, în vara anului 1987. Îi spuseseam, pitindu-l în gând: „Adio!”.

Hurry, emigrarea, Occidentul

Ideea emigrării, sau mai bine, a fugii în Occident fusese anterior, în anii '70, un refugiu și devenise într-un moment chiar o temă practică. „Planul” era legat de numele unui alt prieten, Szabo Ștefan sau Hurry pentru amicii lui. Se întâmplă ca perioada mea adultă, perioada confruntării cu regimul, să fie legată de trei prietenii cu oameni foarte, chiar foarte diferiți între ei. Fiecare corespundea unui strat intens din mine pe care nu aveam cum, se vede, să-l împărtășesc decât separat. Atât de separat încât aminteam doar rar de câte unul în prezența vreunuia din ceilalți doi. Am vorbit despre Dodo și despre familia Vieru. În chestiunea visului de a fugi în Occident, de invocat este Hurry.

Era coleg și apropiat al fratelui meu. Urmau atunci, la prima noastră întâlnire, Institutul de Petrol și Gaze mutat în timpul studenției lor la Ploiești. Hurry era... sportivul. Făcuse box, făcea figura unui bărbat frumos și simpatic, plăcut de tinere, atent cu ele, dar nu și corect, orgolios și, din prea mult orgoliu, modest în relațiile cu ceilalți. Veneam la câte-un sfârșit de săptămână, la Ploiești, începând cu penultimul an de liceu, pentru a face un antrenament cu el, dar și ca să împărtășesc din atmosfera de frondă a acestor tineri fără bani, fără griji și indisciplinați. O oază de libertate, iar pentru câțiva, și una de iresponsabilitate.

Am rămas prieteni, căci mă atrăgeau la el trei lucruri pe care nu le găsisem în asemenea măsură la alții: era demn, curajos și devotat, asemenea eroilor din filmele cu cowboys îndrăgite care-mi alimentaseră, și ele, aspirațiile. Fiu de nobil ungar scâpătat, se referea mai curând ironic la identitatea lui. Pentru mine, ea nu exista. Este posibil însă ca, la începutul anilor '90, când tensiunea româno-maghiară a devenit sursa de aur a manipulărilor politice, pentru poziția mea să fi contat propensiunea pentru onoare a lui Szabo Ștefan, pusă în contrapunct cu lipsa de demnitate a co-etnicilor mei.

Anii treceau, se întâmplau multe în viața fiecăruia. La terminarea școlii fusese repartizat la o întreprindere de utilaj petrolier din Târgoviște. Eu urmașeam calea mea. Din când în când ne revedeam, căci aveam nevoie, cred că fiecare, de o cură de bărbăție. Mergeam la sala de sport, unde avea permanent chei, lucram la aparate, el mai mult, alergam, el mai puțin, intram în saună și acolo vorbeam, noi tăcuții, pe săturate. Îi plăcea meseria, mă ducea să miros pământul îmbibat de petrol din întreprinderea unde lucra, mai vorbea uneori cu admirație de profesorii săi. Dar nu avea nimic de împlinit, cu adevărat, aici. Trăia cu totul desprins de micile intrigi care dădeau viață întreprinderilor socialiste și fără de care nu aveai cum să ajungi undeva, mai sus, în carieră. Hurry nu ideologiza și nu era ideologizat, dar nu avea cum să se integreze în lumea cenușie a socialismului. Am fi dorit să trăim într-o lume liberă și ne hrăneam sufletul unul altuia vorbind despre cum putea să ne arate viața într-o astfel de lume.

Am păstrat un *flash* aparte din întâlnirile noastre comune. Eram cu copiii, într-o excursie pe munte, iar în față fetițele, Cristina și Luiza, să fi avut vreo 4 ani, planificau de zor cum va fi, și ce minunat va fi, pe insula lor; o adevărată insulă a fetițelor. „Cât timp vor mai îndrăzni să imagineze așa ceva?” m-am întreat, și am realizat una dintre marile silnicii ale comunismului: de la o vârstă încolo, nu mai puteai investi în vise. Era suficient să înțelegi, cât de puțin, regulile acelei lumi, ca din acea clipă să interzici minții și sufletului să mai zboare.

Iată de ce mergeam la Târgoviște, alergam împreună pe cărările care străbăteau lanurile de porumb, până pe marginea Dâmboviței. Pe malul apei ne imaginam, noi, maturii, cum treceam tiptil, noaptea, gardul de sârmă ghimpată care separa granița (sârma ghimpată, probabil, pentru a ne aduce aminte de „închisoarea noastră cea de toate zilele”, ca să urmez formula lui Ion Ioanid). Dacă unul dintre noi era rănit, celălalt trebuia să fugă. Rămânea, de dincolo, să aibă grijă de familie. Să-ți dai viața pentru ca prietenul tău să scape!

Chiar trăiam pe viu filmele. Odată i-am zis lui Hurry de o informație citită prin vreo revistă franțuzească. Undeva, în Alaska, existau baze menite să descopere la timp eventuala apropiere a rachetelor sovietice. Din cauza condițiilor grele, nu se găseau ușor doritori să lucreze acolo, deși salariile erau uriașe. Ce bine ne-ar fi mers nouă sub gerurile Alaskăi, câțiva ani! În acele buncăre, făcând sport, soldați în luptă cu Imperiul Răului.

Hurry avea rude în Ungaria. Mai fusese. Era în primii ani '80 când am stabilit ca el să meargă din nou în țara de la Vest cu scopul precis de a tatona trecerea în Austria. A plecat la Budapesta.

Hurry nu era un om practic. Nu a găsit nici o soluție. Conta în acei ani faptul că trăiam un vis comun. O legătură bărbătească, legătura aceea virilă după care tânjeam, care te cheamă să-ți dai viața pentru prietenul tău.

Mioara

Întâlnirile cu Szabo Ștefan erau din ce în ce mai rare, iar cele povestite reprezintă mai mult un fundal față de ceea ce reprezenta plinul vieții în anii '80.

Marea problemă a acelor timpuri și făcături rămânea, totuși, cu ceea ce se putea întâmpla celor din jurul meu. Au fost atâtea contexte istorice când, dacă înfruntau autoritatea, dispărea împreună cu tine întreaga familie. În Siberia erau trimiși nu doar „refuznicii”, ci și soția (soțul) și copiii. Cât despre soarta familiilor în China Marelui Salt Înainte și a Revoluției culturale, ce să mai vorbim? Dacă aș fi bănuțit că viața copiilor este amenințată, nici nu s-ar fi pus problema s-o risc. Aș fi ajuns deci să accept o viață de sclav? În ceaușism nu apărea o asemenea temere. Existau implicații, dar în zona „obișnuită”. Penibilul diriginte de la clasa a VIII-a l-a muștrat pe fiul meu și i-a scăzut nota la purtare, în 1988, pentru ce făcuse tatăl. Astea erau nevolnicii.

Cum spuneam, din momentul când începusem să trimit la *Europa liberă* primele texte, nu se mai punea în discuție emigrarea. Mă dezgustau strategiile de pașaportar. Îmi puteam permite să gândesc astfel și pentru că eram eliberat de celelalte obligații. Eliberat prin soție. Să explic.

Mioara știa ce făceam, ce gândeam. Mai puțin detaliile. Nici o clipă nu mi-a spus că-i e frică. Nu a încercat să mă împiedice. Cu egocentrismul mediocru al bărbaților, eram de altfel atât de convins că ceea ce fac este exact ceea ce-i bine pentru amândoi, încât nu cred să fi dezbătut cu soția, cu adevărat, dacă imaginea mea despre viitorul nostru corespunde cu imaginea ei. Pentru mine era rezervată lupta, pentru ea și copiii, plecarea. Când, în 1988, am pus pe hârtie ce mi se întâmplase, invitat de Ambasada americană în legătură cu „motivele care au determinat cercetarea și arestarea”, unul dintre subiectele discutate a fost eventuala emigrare a soției și copiilor. Am invocat starea de tensiune și presiunea ce apasă pe umerii lor. Doar eram acuzat de trădare. Doamna Kristensen, responsabilă cu tema emigrării în cadrul Ambasadei, mi-a făcut surpriza să-mi spună că o astfel de cerere nu va fi probabil soluționată întrucât „statul american duce o politică de integrare, și nu de separare a familiilor”. Fără acest comentariu, aș fi lăsat în acel moment o cerere de viză pe numele lor.

Și mai mult decât înțelegerea pe care Mioara mi-a oferit-o, a contat încrederea totală în ce privește devotamentul cu care va crește copiii, odată rămasă singură. Insist asupra acestor detalii, pentru a explica

cât de impredictibil putea fi drumul celor care s-au opus la un moment dat sistemului. Problemele pe care mi le puneam erau probabil gândurile oricărui altcuiva înconjurat de o familie. Din fericire, soția mea demonstra o deplină claritate și stabilitate în ce privește viitorul celor de care eram responsabili.

Vedeam la Mioara un curaj simplu, fără nici un fel de orgoliu. Când, după arestarea mea, „echipa” a mers acasă să scormonească, ea s-a așezat în ușă și nu i-a lăsat să plece – amenințând că o să strige după ei pe scara blocului – până nu-i arată procesul verbal de percheziție. S-a tot plimbat între procuratura militară, sectorul de partid și Rahova 39 ca să afle până la urmă ce s-a întâmplat cu mine. După eliberare, conducerea Institutului a amenințat-o cu pierderea locului de muncă, dacă nu mă convinge să renunț la grevă și interviuri. „Ce îmi reproșați mie?”, a răspuns simplificând lucrurile într-un fel care nu prea mai permitea contraargumente și lungirea discuției.

După vizita la Ambasada americană și după eliberarea din închisoare, am fost chemat de Gheorghe Vasile, șeful Departamentului de Cercetări Penale. Mi-a zis cu o voce pe care o dorea tunătoare: „Nu vei mai călca în nici o ambasadă. Sau renunți la prostii, sau pui pe hârtie cererea de plecare și vei merge la americani numai după ce primești pașaportul cu viză cu tot, de la noi”. Urma a doua zi să-i răspund dacă am făcut aplicația. Înainte de a adormi, i-am spus Mioarei stând amândoi întinși, în întuneric: „Gândește-te dacă vrei să emigrăm. Dacă da, voi face mâine cererea”. Am lăsat-o atunci să aleagă, căci „prea multe le făcusem” ei și celorlalți din jur.

Mi-a zis să decid eu.

Trăiam lângă unul dintre acei oameni adevărați, și mai ales femei adevărate, pe care unii și alții i-au insultat după 1990 cu impardonabila lor teză: toți au colaborat cu regimul. Acești eroi discreți au fost uneori uitați, sau nu au fost văzuți, chiar și de cei din imediata lor apropiere. Viața i-a așezat în umbra curajoșilor la vedere, unii avizi să-și ideologizeze existența lor „singulară”.

Diplomatul

Înainte de a pleca, Dodo a avut grijă să se revanșeze pentru marea pierdere pricinuită la începutul anului: ruperea contactului cu Biblioteca R.F. Germania. Mi-a aranjat o legătură cu un străin, despre care am aflat abia la Securitate că este diplomat. Cu Dodo, stabilisem și un cod de comunicare. Dacă materialele pe care i le trimiteam ajungeau la el, urma să-mi spună că a primit „vederile”. După sosirea în Statele Unite a reușit să mă prindă la telefon de câteva ori și la un moment dat mi-a dat semnalul că „legătura” mergea. Primise deja două materiale.

Am început să mă întâlnesc cu Jesus Gerardo Camacho-Vaca, diplomatul mexican, conform înțelegerii concepute de prietenul meu. Veneam amândoi în Parcul Aviatorilor cu două ceasuri înaintea orei fixate prin convorbirea telefonică prealabilă. Îl sunam întotdeauna eu. Aveam textele într-un plic, pe care i-l dădeam doar în momentul despărțirii. Până atunci,

ne plimbam încet pe aleile Parcului, discutam despre situația din România, despre ce se mai întâmplă în lume, despre schimbările din lumea comunistă, care începeau să devină spectaculoase. Toate acestea, până în ziua de 24 decembrie 1987.

Sar peste timp. La începutul anului 1990 am încercat să ajung la dosarul meu de urmărire informativă, fără să am vreun succes. Având în vedere cine a fost ani de zile la conducerea țării și a SRI, nu am mai făcut astfel de demersuri până la schimbările care l-au pus în fruntea Serviciului de Informații pe Costin Georgescu, în 1997. Înainte însă, în 1996, mi-am dat seama că măcar la Ministerul Public pot găsi ceva: dosarul penal. L-am cerut și, într-adevăr, l-am primit în același an. Un dosar cu câteva zeci de file, cu mandate, ordonanțe, note și o selecție din declarațiile mele cu care mă mai ajut pentru a situa în spațiu și timp, mai precis, cele întâmplate.

În prima parte a dosarului m-a întâmpinat o NOTĂ scrisă la o claviatură cu litere foarte mari, tipul de mașină despre care auzisem că se utilizează *la ori pentru* Comitetul Central. Conform documentului, am fost reținut în ziua de 24 decembrie 1987 în timp ce încercam să îi predau secretarului II cu probleme politice la Ambasada Mexicului – așa am aflat prima oară care este statutul străinului cu care fusesem în legătură – mai multe materiale. „Înscrisuri cu conținut dușmănos la adresa statului nostru”, notează ofițerul urmând stilul instituției și epocii, „ce urmau să fie predate diplomatului mexican și care erau adresate lui Vlad Georgescu, director al secției române a postului

de radio autointitulat *Europa liberă* și lui Vulcan Teodor, cetățean român emigrat în SUA în august 1987.” Dar nu această coborâre în lumea poncifelor unei epoci deja de mulțișor apuse m-a frapat, ci următorul pasaj pe care-l reproduc : „Cu același prilej, J.G. Camacho-Vaca i-a solicitat lui Andreescu G. să culeagă date și să întocmească materiale privind : cifrele producției anuale de cereale ; efectele negative ce le-ar avea de suportat economia românească în condițiile modificărilor intervenite în ultimul timp în politica economică a unora dintre statele membre ale CAER ; evoluția relațiilor R.S. România cu URSS în contextul nerevalidării de către SUA a clauzei națiunii celei mai favorizate pentru țara noastră ; probleme nefăcute publice din istoria interbelică și postbelică a României ; alte aspecte de ordin social-politic”.

Dosarele Securității

Or, apariția acestui pasaj în nota din dosarul de urmărire penală era foarte stranie pentru mine. Eu mă întâlneam cu Gerardo Vaca căci voiam să trimit, prin el, către Dodo și *Europa liberă*, texte cu caracter anticomunist și anticeaușist. Acesta era singurul motiv și singurul lucru stabilit. În timpul plimbărilor prin Parcul Aviatorilor discutam, cum am spus, despre ce se întâmpla în țară și prin lume. Eu însumi îl întrebam pe mexican diferite lucruri. Printre curiozități : cât se cunoștea afară despre ce se întâmplă în țară, cât de adânci se considerau în străinătate a fi fost tensiunile

din blocul comunist, cum evoluează imaginea lui Ceaușescu în principalele capitale occidentale, cum poate fi ajutată rezistența din România. L-a rândul lui, el m-a chestionat părănd foarte curios despre revolta de la Brașov. În plus, în toamna anului 1987, Ceaușescu anunțase o recoltă mirobolantă de cereale, spre 30 de milioane de tone, cifră în care nu credea nimeni – numărul milioanelor creștea de la o săptămâna la alta –, și Gerardo Vaca întreba foarte mirat, cât o fi cea reală. Iar la una dintre cele cinci întâlniri avute cu diplomatul mexican până în momentul arestării, am dezbătut intens impactul perestroikăi și mai general, al politicii URSS asupra României și întregului sistem comunist. Mexicanul și-a exprimat dorința să știe mai multe.

Acesta era contextul în care m-am gândit să cercetez (și) astfel de teme. Am ajuns să finalizez două analize la care făcea referire explicită Nota Departamentului Securității Statului (DSS): una, despre recolta probabilă de cereale (diferită desigur de cea a propagandei), alta, despre posibilul impact al ultimelor schimbări din CAER asupra României. Le-am făcut cu o mare plăcere, căci, pentru un analist, erau o provocare. Trebuia să valorific la maxim cele mai firave informații, pe baza unui lanț de raționamente foarte asemănător cu cel exersat de cercetătorii științelor empirice. M-a amuzat peste câteva luni faptul că unul dintre ofițerii care mă interogau nu înțelegea de ce am folosit trei evaluări distincte¹. Dacă am stabilit o

1. Lucrasem cu trei tipuri de surse și trei seturi de date ca să arăt că toate converg spre o cifră situată pe undeva între 16 și 19 milioane tone. (Am aflat după revoluție că

dată care ar putea fi cifra, se întreba ofițerul, de ce le-am încercat și pe celelalte? Anchetatorul nu putea nicicum să găsească motivația valorificării separate a unor date diferite.

Numai că dezbaterile mele cu Gerardo Vaca pe o temă sau alta aveau loc printre copaci. Nu era nimeni la o distanță de zeci de metri. Numai el știa ce vorbim, împreună cu mine. Și s-a mai întâmplat ceva. Chiar în perioada discuțiilor din parc, de cele mai multe ori pe înserat, un coleg de la serviciu, un tip extrem de amuzant care-și făcea aproape zilnic colegii din birou să râdă în hohote, a început să plaseze sugestii de substanță cu privire la recolta agricolă din anul care mă interesa. Chiar le-am folosit, căci îmi sugerau direcții de căutare pentru variantele la care lucram. Pe vremea aceea le reținusem pentru utilitatea lor, ulterior am început să le fac loc în puzzle.

La care se adaugă încă un mic amănunt. Gerardo Vaca m-a întrebat la un moment dat, în legătură cu o eventuală vizită la Brașov, dacă am nevoie de bani. Se oferea să mă ajute. I-am spus, desigur, nu. A făcut oferta o singură dată, dar era suficient să îmi trezească mirarea.

După eliberare, prin vara lui 1988, mi s-a întâmplat să-l zăresc pe Gerardo Vaca conducând în viteză mașina pe bulevardul Olteniței. M-am gândit: dacă pe mine m-au arestat pentru trimiterea prin ambasadă a textelor incriminate ca dovadă a infracțiunii de trădare, atunci

într-adevăr, recolta de cereale din 1987 ar fi fost de circa 16 milioane.)

de ce el nu a fost declarat *persona non grata*? Mi-era la fel de limpede atunci, cum îmi este și acum, că astfel de măsuri nu se iau decât în cazuri excepționale. A rămas însă în memorie imaginea mașinii sale îndreptându-se rapid spre marginea Bucureștiului. Una dintre explicațiile banale ale reținerii mele ar fi că diplomatul mexican ar fi participat la operațiune, șantajat sau interesat. Cum toți oamenii au dreptul la prezumția de nevinovăție, aceasta a rămas o ipoteză ascunsă chiar în mine însumi. Când am citit totuși, în anul 1996, Nota DSS despre care am vorbit, ipoteza a căpătat oarecare greutate. M-a urmărit. Nu am vorbit despre ea nici odată. De abia în timpul scrierii acestor amintiri a apărut un element nou care face sinteza, ca să zic așa, la toate¹.

Povestioara dosarului distrus

O dată cu numirea noii conduceri a Serviciului Român de Informații în 2006, m-am adresat instituției din nou, cerând dosarul meu de urmărire informativă. Întrucât CNSAS, căruia mă adresasem de asemenea, declara că nu-l găsește în arhive, am publicat o scrisoare deschisă proaspătului Director al Serviciului, iar apoi m-am adresat direct, căci „acolo” era, evident, cheia a

1. Prima parte a amintirilor ce s-au transformat în prezentul volum a fost publicată în serial, în suplimentul de sâmbătă al cotidianului *Ziua*, la sfârșitul anului 2007. De aceea, unele referire la „prezent” sau „recent” au în vedere anul 2007.

ceea ce căutam. Recunosc că atât dl George Maior, cât și cei cu care m-am întâlnit s-au comportat cu o deplină curtoazie. Au dat „cazul” la rezolvat, iar pe 2 noiembrie 2006 am primit un răspuns.

Mi-a sosit o scrisoare în care se afirma că dosarul de urmărire informativă nu ar mai exista întrucât „nu a fost clasat în arhivă, deoarece a fost distrus în timpul evenimentelor din decembrie 1989, conform declarației mr. Tonescu Alexandru, fost ofițer al Direcției a III-a a Securității, publicată în ziarul «România liberă» din 19.12.2003. Având în vedere că la acea dată dosarul se afla la ofițerul de caz și nu fusese clasat la arhivă, se poate afirma cu certitudine că nu a fost microfilmât”. (Maiorul Tonescu decedase între timp.)

O primă ciudățenie era faptul că SRI, în loc să enumere ordine interne și procese verbale de aplicare a măsurilor, invoca declarații din presă. Se făcea totuși referire și la un document. În arhiva SRI se găsea fișa de evidență privind deschiderea unui dosar, a cărei copie am primit-o în același plic. Am parcurs-o încet și am văzut că inițierea, de către Direcția a III-a, a dosarului de urmărire informativă ar fi avut loc la... 28 noiembrie 1987. Mai exista o informație șocantă. Rubrica „Esența informațiilor” avea ca motivație: „suspect a fi agent al diplomatului mexican «Albu»”.

Cu alte cuvinte, SRI îmi răspundea că mi s-a deschis un dosar de urmărire informativă deabia cu trei săptămâni înainte de arestare. La întrebarea „Unde-i dosarul meu pe care-l tot caut?”, SRI îmi explica că da, a existat, vă dăm și dovada care arată de ce dosarul nu avea cum să fie microfilmât – de vreme ce, deschis

atât de târziu, era în lucru la revoluție, când ar fi fost distrus.

Echipa tehnică a SRI a pregătit un scenariu pe care l-o fi crezut, probabil, foarte inteligent. Nu era, căci alegațiile prea negau cu nonșalanță evidențele. Cum poate cineva să susțină că anchetele din 1979-1980, când a trebuit să răspund unor ofițeri, s-ar fi făcut fără deschiderea, anterior, a unui dosar de urmărire informativă la Direcția I a Departamentului Securității Statului, care se ocupa de „pericolele” interne? Metodologia obliga la asemenea măsuri. Ofițerii cu care discutaseam pe atunci posedau un număr de informații arătând o îndelungată hăituire informativă. Tot ceea ce reprezenta o opoziție la regim intra sub ochiul Direcției I-a. Cum puteau relațiile mele din anii '80 cu cei ce depuseseră cereri de emigrare, cu Constantin Noica și cu cei apropiați lui, cu Carmen Popescu implicată în mișcarea SLOMR, să nu fi condus la crearea unui dosar de urmărire informativă la această direcție?

Direcția a III-a se ocupa de contraspionaj. Din momentul în care intrasem în contact cu un diplomat suspectat pentru activități „inamicale”, deschiderea unui dosar era firească. Într-un asemenea caz, Direcția a III-a urma să preia informațiile de la Direcția I-a, urmând ca dosarele existente să fie lucrate de cele două direcții în paralel. Aceasta era metodologia.

Se adaugă întrebarea de ce deschiderea celui de-al doilea dosar să fi avut loc, după spusele lor, atât de târziu, la 28 noiembrie 1987? În acel moment se cunoșteau foarte bine și natura activităților mele împotriva

regimului și contactele stabilite. Într-una din seri, întorcându-mă de la întâlnirea cu Gerardo Vaca, pe partea Parcului dinspre Muzeul Antipa, am văzut o Dacie parcată inutil pe spațiul verde. Mi-era clar rolul celor patru inși care stăteau liniștiți în mașină. Am văzut cel mai limpede figura bărbatului de la volan, înalt, puternic. Era chiar echipa care avea să mă aresteze în decembrie, iar șoferul de atunci, ofițerul care mi-a pus cătușele. Văzusem mașina parcată înainte de 28 noiembrie 1987⁸².

Să presupunem că fișa de evidență e una reală. În acest caz, toate elementele converg spre ideea că în lunile septembrie-octombrie 1987, Securitatea a montat totul ca să mă strivească cu o acuzație de „trădare”. Cum nu aveam acces la informații secrete și nu dețineam așa ceva, trebuia completată broderia privind „periclitarea securității statului”, cum cerea art. 157 din Codul Penal. Aliniatul doi al acestuia avea în vedere „aceleași fapte, dacă privesc alte documente sau date care prin caracterul și importanța lor fac ca fapta săvârșită să pericliteze securitatea statului”. Subiectul producției de cereale o fi acoperit partea de „documente sau date” capabile să amenințe R.S. România!? Ar fi de bănuțat atunci că interesul diplomatului pentru cât de productivă este agricultura românească să fi fost o provocare menită să suplinească cerințele formale ale Codului.

-
1. Nici nu ar fi nevoie să vin cu atâtea de probe, „atât de evidente”, despre faptul că investigația începuse înainte de sfârșitul lunii noiembrie 1987.

Că nu legătura mea cu mexicanul era problema, ci cele scrise, o arată nu doar bunul simț, ci și concret comportamentul anchetatorilor în închisoare. Cel care conducea investigațiile, colonelul Mihai Popa, a scos la un moment dat, din fișet, copia xerox a eseului „Paranoia și prestație socială” și a întins-o către mine răsbindu-se: „Vezi ce scrie aici? Ce sunt astea?”. Nu îndrăzneam să pronunțe numele lui Ceaușescu. Nu am auzit pe nimeni în toată perioada cât am stat la Rahova rostind numele celor doi conducători comuniști. Mihai Popa părea că transpiră doar pentru că vedea scris „Ceaușescu” acolo, între rândurile care-l bălăcăreau pe conducător.

Prin jocul actual, SRI produce, dându-și sau nu seama, un scenariu calomniator. Când va dispărea memoria vie, un cercetător inocent va trage concluzia că, având în vedere fișa de evidență și dosarul de urmărire penală din arhive, conforme una cu celălalt, în cazul meu Securitatea a avut de tratat un suspect de spionaj. Dosarul Direcției a III-a de contraspionaj a fost distrus, dosarul de urmărire informativă al Direcției I-a este pitit de actualul SRI, rămân ca urmare doar „probele” acuzației. Frumoasă schemă: se lansează materialul care introduce bănuiala și se elimină orice materiale care ar înlătura-o.

Pentru completare, ar fi de adăugat că atât referatul cu propunerea de scoatere de sub urmărire penală din 5 ianuarie 1990, semnat de colonelul Mihai Popa, ca și Ordonanța de încetare a urmăririi penale din 12 ianuarie 1990 a colonelului de justiție Mihai Ștefănescu (aflate în dosarul de urmărire penală) păstrează

ambiguitatea. După ce acești pionieri ai unui regim oficial criminal și ilegal au sintetizat cazul meu în documente ce foloseau exact termenii fostei Securități (la 5 și respectiv 12 ianuarie, ea apărea ca desființată ; dacă da, cum putea Mihai Popa să facă referate cu putere oficială?), au motivat actele lor prin efectul Decretului de amnistie și grațiere al Consiliului Frontului Salvării Naționale din 4 ianuarie 1990! În concluzie, eram liber datorită clemenței CFSN!

Să revin totuși la anul 1987. Cum era să-mi imaginez, atunci, măcar o frântură din cele ce au urmat? Cum să fi sperat la căderea regimului? Cine se putea gândi că sute de mii de oameni or să umple peste doi ani străzile Timișoarei, Bucureștiului și ale altor orașe? Cei doi tirani să fie secerăți de un pluton de execuție? România să aleagă în trei alegeri, ca președinte, un fost aparatcic, iar urmașa Securității să manipuleze oamenii și dosarele la 20 de ani de la o revoluție anticomunistă?

Un singur lucru prevedeam în toamna anului 1987. Că vor trece doar câteva luni până când voi fi arestat.

Arestarea

Am telefonat la numărul lăsat de Gerardo da Vaca, am discutat cu el și am stabilit întâlnirea pe 23 decembrie 1987. A trebuit să o amânăm pentru a doua zi la sugestia lui. Ajunul Crăciunului. Veneau sărbătorile. Pregătisem un plic cu o nouă colecție de notații și aforisme – între care ceva despre izbucnirea de la

Braşov din 15 noiembrie –, sumarul volumului care ar fi urmat să strângă ceea ce trimisesem anterior în bloc, scrisoarea în care repetam această propunere. Însuşi Gerardo se oferise să facă demersuri pentru publicare. (Din perspectiva de acum, încă un motiv de suspiciune.) Cele aduse închideau o etapă, erau capătul obositoare prime porţiuni a cursei pe care o alesesem.

Aveam nevoie de o pauză. Îmi permisesem chiar o mică „nebunie”. Am cumpărat în dimineaţa zilei de 24 decembrie o sticlă de şampanie cu care doream să mă duc la Hurry, la Târgovişte, să sărbătoresc reuşita trimiterii textelor şi faptul că, până una-alta, „scăpasem”. După predarea plicului urma să călătoresc câteva ore – pentru mine sublim – cu personalul, venea îmbrăţişarea, bătutul acela bărbătesc pe spate, depănarea unor planuri de aventură a căror plăcere o împărţeam cu prietenul meu.

Am intrat în metrou la Piaţa Sudului, am ajuns la Piaţa Victoriei, am urcat treptele spre ieşirea dinspre Iancu din Hunedoara şi am ajuns, pe acest traseu urmat de fiecare dată, la suprafaţă. La circa 30 de metri, pe trotuarul de la Palatul Victoriei, un bărbat îmbrăcat ca un muncitor în construcţii, cu cizme până la genunchi, privea atent spre gura metroului. Când m-a văzut, a tresărit. Şi-a mutat privirea undeva, spre zare, s-a întors lent şi a luat-o, cu paşi înceţi, către parc. Aştepta să-l depăşesc, dar am încetinit şi eu. Nu a avut ce face, ajuns în colţul Parcului a luat-o pe marginea lui stângă. Pe unde aveam obiceiul să o iau şi eu. De data aceasta, am ales partea dreaptă. Mi-era

evident cine este. Nu era prima oară când îi descopeream. Nici nu mi-a dat vreo clipă prin cap să renunț. Oricum, odată și-odată tot trebuia să se întâmple! Am intrat printre copaci și în circa 10 minute mă aflam pe banca unde obișnuiam să-l aștept pe diplomatul mexican.

În parc, țipenie de om. Pe o latură patrula un milițian. Și mai era, spre colțul micului restaurant ieșit la margine dintre copaci, un obiect nou. O dubă, cu o ferestruică în partea de sus, acoperită jumătate de o perdea neagră. Scopul părea și el evident. Se simțea suspansul în aer. Și totuși, nu simțeam vreo neliniște.

Gerardo urma să sosească la ora două. Au trecut cincisprezece, zece, cincisprezece... Întârzia un pic cam mult. Două și jumătate. L-am văzut, în sfârșit, la orizont. Avea pe el o geacă maronie, sportivă, care-i permitea să-și țină mâinile în buzunarele pantalonilor. Se apopia agale, a trecut strada, a ajuns la linia parcului. Mi-am mutat privirea jos, spre stânga, să deschid fermoarul genții. Am luat plicul și în timp ce încheiam la loc, m-am ridicat în picioare. Cred că făcusem trei-patru pași tot cu privirea coborâtă în lateral. Când am ridicat-o, m-am trezit cu patru bărbați, la 3-4 metri, apropiindu-se vijelios spre mine. „Ei, dumneata vii cu noi!” mi-a strigat cel din centru. Părea uriaș. Unul dintre ei mi-a pescuit geanta, cerberul mi-a apucat brațele, mi le-a întors și mi-a pus cătușele.

Am privit la pietrișul aleii, am strâns ușor din ochi și m-am gândit, tulburat: „a început!”.

La Rahova 39

Au tăcut și ei, am tăcut și eu. Am ajuns în galop până la mașină. Aceași Dacie gri pe care o văzusem parcată într-o seară, la marginea parcului. Aceiași patru securiști care îmi aruncaseră atunci priviri metalice. Unul s-a dovedit a fi chiar șeful anchetei mele, colonelul Mihai Popa. Aveam să-i revăd pe ceilalți mult mai târziu, în echipa care păzea intrarea la blocul din strada Izvorul Mureșului.

Acum nu le cercetam privirea. Deja cătușele se strânseseră dureros până la mașină. Când m-au îndesat în spate, între ei, s-au mai strâns odată. Nu știam că trebuia să ții mâinile nemișcate. Dacia a luat-o în jos spre Calea Victoriei, a ajuns la Miliția Capitalei, unde fusesem chemat în 1979, am fost dus într-un birou, așezat pe un scaun. A intrat o persoană cu o figură respectabilă, a luat geanta, și-a mărit ochii curios văzând sticla de șampanie, apoi a început să răsfoiască hârtiile... După 3-4 minute a zis simplu: „Luați-l!”.

M-au luat. Scenele se derulau ca într-un film mut. Din nou cătușele, din nou în mașină, din nou Calea Victoriei. Am ajuns la Rahova 39. Am apucat să văd inscripția, știam ce înseamnă. S-au deschis porțile de fier, am fost dus pe o ușă, în stânga, gardianul (?) a început formalitățile. Mi-au luat amprente, apoi m-au pus să mă dezbrac, m-au căutat în gură, între degete, la subsori, m-au aplecat și s-au uitat între fese. Așa am aflat care este ritualul arestării. Am semnat pentru „efectele” reținute. Apoi, am intrat în biroul șefului de anchetă.

„Scrie!” O fi spus și alte lucruri, dar asta mi s-a lipit în minte: scrie! Să spun tot ce am făcut. Să zic de ce mă întâlnesc cu agentul străin și de ce fac „înscrisuri dușmănoase”. Cele două cuvinte se vor repeta de nenumărate ori. Încet, încet, învățam codurile Instituției.

Am început să scriu. Prima mea declarație. Subsemnatul, fiul, născut, naționalitate, absolvent, profesie, căsătorit, copii, stagiul militar, fără antecedente penale, domiciliat... „declar următoarele”. Aveam să repet această formulă de nu știu câte ori. Am înșirat temele la care lucrasem: „Un efect structural din perspectiva unui model generativ al puterii”; „Cu privire la conceptul de sistem politic”; „Democrație, totalitarism, topologie: dinamică, evoluție și stabilitate”; „Auto-critica: un model analitic într-o interpretare etologică”; „Anomalii la scară mică în sistemele totalitare” și așa mai departe. Nu-mi amintesc dacă le-am dat chiar titlurile, iar în dosarul pregătit de Securitate pentru instanță nu se află și primele declarații. Le-am scris oricum despre interesul meu față de chestiunile matematice ale științelor sociale și despre dorința de a scrie un volum privitor la „Disidența teoretică”.

„Îți bați joc de noi!?” a făcut colonelul Popa, când mi-a citit foile. Le-a aruncat pe jos demonstrativ și mi-a zis: „Scrie!”.

Și am tot scris. Despre „disidența filosofică”, despre Carmen Popescu și Teodor Vulcan, despre Biblioteca germană și despre diplomatul mexican și despre tot ceea ce mi-au cerut să povestesc, căci știau nume și evenimente. Terminam o declarație, îmi dădeau alte foi, le îndoiam la doi centimetri marginea stângă,

începeam cu Declarație, subsemnatul, fiul, născut... o luam înainte cu pixul și terminam : „Prezenta declarație fiind scrisă de mine, o susțin și o semnez,” semnătura.

Înscrisurile care „denigrau” orânduirea socialistă

„Scrierea primelor lucrări, cele grupate sub titlul «Disidența teoretică», despre care am dat anterior declarații amănunțite, a fost motivată, în principal, de un interes profesional: interesul pentru problemele matematice pe care le ridică anumite aspecte și fenomene sociale. Ulterior, o dată cu seria lucrărilor grupate sub titlul «Disidența filosofică», despre care am dat anterior declarații detaliate, s-au impus noi motivații:

- nevoia de înțelegere a societății românești [...] despre care am considerat că prezintă evoluții negative ;
- nevoia de a găsi un răspuns și a-l exprima, pentru un mare număr de probleme etice pe care le ridică participarea unui individ la viața familială și la viața socială românească ;
- sentimentul compasiunii, care m-a făcut să mă opresc asupra aspectelor negative ale societății românești, în ideea că revelarea fenomenelor deficitare este prima condiție pentru depășirea lor.

Hotărârea de a publica acele materiale a fost determinată de credința că ceea ce am gândit și scris a fost sincer, neinteresat și deci are o anumită semnificație.

Menționez că nimeni nu m-a îndrumat în scrierea materialelor despre care am amintit până acum. Menționez de asemenea că nu am avut și nu am intenționat să am un beneficiu personal prin conceperea și prin eventuala lor publicare. Nu le-am prezentat editurilor din țară, spre publicare, deoarece eram convins că orice ofertă de acest gen ar fi fost urmată de reținerea materialelor și distrugerea lor, fiind neconforme cu concepțiile oficiale cu privire la realitatea socio-economică românească și fiind considerate ostile orânduirii socialiste din R.S. România.

Nu consider că scrierea acestor materiale, cu caracter critic la adresa societății socialiste din R.S. România face rău acestei societăți, dar regret orice cuvânt, din ceea ce am scris, care ar putea să aducă un prejudiciu țării mele.

Prezenta declarație fiind scrisă de mine, o susțin și o semnez, semnătura.”

*

Am reprodus această declarație aflată și în dosarul de instanță, dată cândva, în primele 48 de ore de la arestare, întrucât ea spune multe despre ce se întâmplase între timp. Ea lasă cititorului, sunt sigur, o impresie de naivitate. Dar naivitatea textului nu e doar „naturală”, ca să spun așa.

Lucrul prim pe care îl povestește declarația este că am acceptat să intru în dialog cu „organele”. Faptul acesta nu era evident de la început. Dacă aș fi fost lovit în primele clipe, ori dacă mi s-ar fi făcut rechizitoriul

condamnării la moarte, probabil m-aș fi refugiat într-o tăcere îndărătnică. Nimic din toate acestea. Știam că textele în care scrisesem despre cei doi paranoici fuseseră găsite de ei. Acceptasem concluzia logică a ceea ce știam despre cum funcționează sistemul – în primul rând, cazul Gheorghe Ursu –, adică, cea mai rea dintre variantele posibile, aranjarea unui asasinat.

Ce se întâmplase din momentul reținerii sugera că, totuși, s-ar putea să supraviețuiesc. Or, doream să supraviețuiesc. Mă gândeam doar în treacăt la ce simțeau părinții, fratele meu, soția. Dar mă traversa, din când în când, ca o străfulgerare, emoția a ceea ce puteau să trăiască copiii. Doream să-i văd într-o zi și că ei să mă vadă pe mine.

Lucrul care m-a impresionat, poate cel mai mult, la Doina Cornea, a fost faptul că l-a implicat, de la un moment dat încolo, pe fiul ei, Leontin Juhas. Trebuie să fii cu adevărat credincios, m-am gândit, să vezi în tot ce se întâmplă expresia voinței unei divinități, să sperî în salvarea într-o lume de apoi, ca să accepți sacrificiul copilului tău.

Am mai povestit despre Carmen Popescu. Despre felul în care îi înfruntase tot timpul pe aparatcici, pe ofițerii de Securitate sau pe gardieni. Am ascultat-o fascinat și am citit fascinat ceea ce dezvăluie dosarul ei. Eu nu am intrat în această linie de oțel. Nici măcar nu îi uram pe securiști. Îi vedeam ca unelte banale ale răului întruchipat de soții Ceaușescu. Puteam să-i privesc, fără nici un fel de greutate, cu empatie. Îmi închipui acum că făcusem în inconștientul meu un târg: nu vă fac probleme, nici voi să nu faceți excese.

Le-am spus din prima clipă : eu nu am ce să ascund, sunt sincer. Cred că această atitudine a fost destul de dificilă pentru ei. Aveau prin fișa de post câteva scopuri și nu obișnuiau să le rateze. Primul poate în ordinea importanței, era să pună mâna pe cât mai multe persoane implicate. Simpla cunoaștere a ceea ce făcusem ar fi putut duce la arestarea celui în cauză, dacă nu mă deconspirasem anterior la Securitate. Ca să nu ajungă la închisoare, ar fi trebuit probabil să semneze vreun angajament cu instituția. Cumpărasem și studiasem de circa doi ani un Cod Penal în care aflasem și alte detalii. Bănuisem că-mi vor fi necesare și chiar mi-au fost.

M-au pus să îi enumăr pe cei care m-au ajutat să elaborez materialele, cine mi le-a transmis în străinătate, cine a știut de ele, cine le-a adăpostit. Am scris despre Petre Tudor, Teodor Vulcan, Carmen Popescu, Servo Mathias. „Tu îți bați joc de noi!?”, a repetat Popa propoziția asta care părea să-i epuizeze imaginația, când a văzut ce declarasem. „Păi îți bați joc de noi!” a strigat el făcând un efort să pară amenințător. „Toți sunt plecați din țară” a zis el, „vreau să știu care sunt numele celor care te-au ajutat aici”.

„Doar aceștia sunt” le-am explicat. „Nu o să mint, doar ca să apară și alții”. Anchetatorii m-au pus să scriu zeci de pagini despre cunoștințe. Îi interesa în special Sorin Vieru, poate pentru că descoperiseră că textele mele ajunseseră și la el. „E un om delicat, timid, dacă i-aș fi vorbit despre ce fac eu, l-aș fi speriat”, am tot repetat ca să explic de ce nu îmi împărtășisem gândurile unui așa de bun prieten. Dar

îmi cereau să revin asupra relațiilor cu el sperând, probabil, să „scap” ceva din neatenție.

Un al doilea obiectiv al anchetatorilor era să retractez acuzațiile la adresa regimului: să reneg conținutul „înscrierilor mele dușmănoase”. Or, le-am spus de la început: asta am scris, am considerat că e de datoria mea, eu mi-am făcut-o, urmează ca și dumneavoastră să vă faceți datoria.

Cum poți trata, din poziția de anchetator, o asemenea situație? Doar să pui în față textul retractării și să aplici tortura. Iată că o asemenea cale nu părea să le stea la îndemână. Iată de ce una din marile bătălii între noi, care a durat din primele ore de anchetă până în ultima zi a plecării din arestul din Rahova 39 s-a dat în jurul criticilor la adresa orânduiri socialiste. Anchetatorii insistau să mă refer, cu mâna mea, la înscrierile în care „*denigram* orânduirea socialistă”. Le-am spus evitând confruntarea: eu nu discut aici dacă am sau nu dreptate. Opinia mea este că ceea ce am scris e adevărat, opinia dumneavoastră ar fi că cele scrise denigreză. Păi, fiecare pune pe hârtie ce crede. Ca să nu existe vreun dubiu, o să scriu: „înscrierile considerate a denigra orânduirea socialistă”. Și tot așa, referirile la textele *considerate a denigra orânduirea* au bântuit declarațiile săptămânilor de detenție din arestul Securității.

În sfârșit, un al treilea scop al anchetei era să finalizeze dosarul și să-l poată susține solid în instanță. Din acest punct de vedere puteau fi mulțumiți. Aveau eseurile, aveau recunoașterea mea fermă că-mi aparțin și mai mult, că susțin în continuare ce scrie în

ele ; aveau, în consecință, toate elementele necesare unei acuzații pe baza articolului 166, de „propagandă împotriva orânduirii socialiste”.

Declarația reprodușă mai ascunde în spate un episod. Copiile după textele trimise prin diplomatul mexican se aflau în xerocopie la ei. Le-au scos din fișier cu diferite ocazii. Nu eram însă conștient de faptul că aveau nevoie, la proces, de originalele în indigo. Căutaseră prin apartament, dar nu găsiseră nimic. Popa mi-a pus întrebări oblice, m-a chestionat în final, aproape timid, dacă mai există ceva pe acasă. Nu era nevoie de ocolișuri. Cu această stare adevărat-falsă a sincerității le-am indicat, liniștit, locul : între dulăpiorul de sus și dulapul de jos din sufragerie. Mi-au cerut o declarație că accept percheziția la domiciliu.

Le-am dat-o. Interogatoriul s-a încheiat aproape brusc și m-au trimis în celulă. Peste câteva ore, când m-au adus din nou la anchetă, Popa arăta radios. Le găsiseră, aveau probele. În procesul verbal din 25 decembrie 1987, lt. col. Mateiuc Pavel, mr. Niculescu Adrian și cpt. Florea Constantin scriseră că percheziția începuse la 18:15 și se încheiase la 21:50, avusese loc în prezența soției și fuseseră găsite și ridicate „1. una mașină de scris marca ERIKA, seria 5690307, portabilă, cutie neagră, folosită ; 2. Patru plicuri cu scrisori din străinătate ; 3. Patruzeci și patru coli de indigo folosite ; 4. Diferite notițe scrise de mână și unele scrise la mașină”.

Notițele scrise la mașină erau tocmai textele cele mai rele. Aveam să devin unul dintre deținuții politici ai comunismului.

„Un glonț în cap”

Ajunsesem la Rahova spre ora 16:00, pe 24 decembrie. Am fost ținut în anchetă non-stop, până a doua zi, pe la ora șase dimineața. Noaptea, anchetatorii s-au mai schimbat, eu am rămas să consum la nesfârșit hârtia statului. Am descoperit că situația în care mă aflam mobilizează organismul mai mult decât se poate bănuși. M-a prins dimineața fără să mă fi luptat cu somnul. Atunci am fost dus la subsolurile clădirii, într-o celulă. Să fi avut doi metri pe patru, cu două perechi de paturi etajate. „Ia loc jos” mi-a zis gardianul, arătându-mi patul de la fereastră.

M-am acoperit cu o pătură din dotare, cam subțire, și am închis ochii. În acel moment, s-a scurs în trup toată tulburarea ultimelor 20 de ore. În câteva minute, eram gata să plonjez într-un somn fără fund. O știau și ei. Asta le era meseria. Gardianul a sosit imediat, a pus mâna pe mine și mi-a spus: „Sus!”.

Sus veniseră schimburile proaspete. Ancheta a reînceput. Aceleași întrebări, sau altele, din nou foile în mână, din nou îndoit marginile, din nou declarațiile. Așa s-au scurs încă 24 de ore. Nu-mi amintesc să fi fost nici măcar până la toaletă. Am scris până am început să urăsc înscrisurile oficiale. Nimeni dintre cei aflați în țară nu apărea ca având cunoștință despre cele făcute, nici o declarație nu asuma denigrarea orândurii socialiste. Am fost dus în celulă în zorii celei de-a doua dimineți. Am fost lăsat să dorm câteva ore.

Au trecut repede. Am fost trezit și chemat într-o cameră nouă, la subsol, unde colonelul mi-a dat să

semnez o hârtie. Luam cunoștință despre acuzațiile ce mi se aduc. „O să primești un glonț în cap, trădătorule!” a lătrat el, de această dată cu o răutate veritabilă. Eram acuzat de trădare. Spionasem pentru un agent străin. Cuvintele au fost ca o lovitură.

Avusesem o foarte mare încredere în mine și tot ce se întâmplase nu făcuse decât să o întărească. Rezistasem unei anchete îndelungate, nu acceptasem nimic din ce mi-ar fi încălcat voința, ajunseseam la un *modus vivendi* cu anchetatorii care părea, până la urmă, situația cea mai rațională în contextul dat: eu îmi făceam datoria, ei își făceau meseria. Un compromis pe care părea că ni-l asumaserăm fiecare. Ei aveau tot ceea ce era nevoie pentru dosarul de condamnare. Ce mai voiau? Să trag după mine pe cineva? Să-mi pun cenușă în cap? Chiar să nu fi înțeles că nu aveau cum să mă aducă la acest punct? Mi se păruse că „ne cunoaștem” și că jucasem fiecare după niște reguli de joc acceptate implicit.

Când, de fapt, mă păcăliseră. Mă umiliseră. Îmi fabricaseră un dosar de spionaj, iar în locul unei condamnări politice *demne*, îmi aranjaseră o acuzație oribilă. Răzbunau, până la urmă, violența cuvintelor cu un pluton de execuție¹. Dacă știam, nu aș mai fi

1. Aveam să aflu ceva mai târziu că mi se aplica aliniatul doi al articolului 157, privitor la trădare. Întrucât nu aveam acces la date secrete, pe care să le pot transmite, au folosit formularea „generoasă” amintită undeva anterior care pedepsea „aceleași fapte, dacă privesc alte documente sau date care prin caracterul și importanța lor fac ca fapta săvârșită să pericliteze securitatea

discutat cu acești, să-i numesc după Osip Mandelstam, canibali. Simțeam acuzația și rușinoasă. Formularea patetică și desuetă din declarație „...dar regret orice cuvânt, din ceea ce am scris, care ar putea să aducă un prejudiciu țării mele” spunea ceva despre stările pe care le trăiam atunci. „Țara”, „patriotismul”, reprezentau un refugiu dublu. Mai întâi, întrucât raportând la ele ce făceai dădea un sens, putere. Nu era deloc rezonabil să renunți la viață doar ca să pronunți cu voce tare cuvintele ce se învolburau în tine. Apoi, referirea la țară legitima pe cel revoltat, îi deligitima pe ei.

Confruntarea simbolică lucrează chiar dacă jucătorii acestui meci cu viața nu sunt conștienți. Aveam să regăsesc refugiul în gândul la nație prin mai multe dosare ale unor oameni aflați sub amenințare. Cazul exemplar pentru mine rămâne cel al lui Vasile Vetișanu. Prins în menghina Securității, care-i cerea să semneze un angajament și să informeze despre amicii săi țărăniști, C. Coposu și I. Ciobanu, a acceptat să își pună numele pe o declarație (ruptă ulterior) care invoca afirmarea „valorilor culturale naționale și a relevării unor fapte antinaționale”¹.

Eram atât de șocat de ce făcuseră, încât s-a întâmplat ceva ce mi se părea că nu mi se poate întâmpla mie. Am simțit că îmi înțepenește mâna stângă. Am gemut ușor și m-am lăsat pe podea rotindu-mă în

statului”. Dar pedeapsa prevăzută nu mai era cea capitală. Ci „doar” închisoare de la 5 la 15 ani, interzicerea unor drepturi și confiscarea parțială a averii.

1. „Cazul Vasile Vetișanu și aplicarea Legii 187/1999”, în *Revista Română de Drepturile Omului*, nr. 25, 2003, p. 70.

jurul brațului. Luptam ca gheara să nu se întindă la inimă. Popa se albise. A chemat repede pe cineva. A venit, într-adevăr, un tip care părea mai curând luptător de judo decât doctor. A pus mâna pe mine, nu știu dacă mi-a făcut vreo injecție, s-a uitat apoi atent la fața mea, care nu era totuși crispată. „Se face!” a zis el, „cred că trebuie să-l învățăm minte”. Popa, care se panicase, mi-a luat firav apărarea.

După vreo cinci minute mi-am revenit¹. I-am spus că nu semnez nimic. Că mi-au făcut o înscenare. Din acel moment declar greva foamei. Nu mai avem ce discuta.

Nu știu cum or fi arătat ceilalți anchetatori de la Securitate. E limpede, Popa nu avea replici. A înfruntat stângaci ceea ce i-am spus și a trebuit să mă trimită în celulă.

Detenția

Nu pentru mult timp. Neștiind ce să facă, Popa s-a adresat comandantului Direcției de Cercetări Penale în a cărei anchetă mă aflam. Am fost dus în oficiul cu ușă dublă al lui Gheorghe Vasile. Vast, ca în filmele pe care aveam să le văd peste ani, privind locul de unde stăpânea Erich Mielke, șeful STASI, Germania de Est. Stătea în fața biroului, în picioare. Auzise că am declarat greva foamei. „Să termin cu astea!”

1. Nu am povestit nici odată nimănui acest episod, nici măcar familiei.

Scund și puternic, ochi mici și foarte activi, era făcut să privească de sus deși, probabil, toți cei cu care se confrunta îl depășeau în înălțime. Părea gata să te strivească și totuși, în ciuda acestui instinct care-i intrase în sânge, nu a mers prea departe. A folosit un ton imperativ, dar conciliant. Era limpede că vroia să-și utilizeze inteligența, nu doar poziția. Nu-mi dau seama ce m-a făcut cel mai mult să revin asupra refuzului de a mai comunica cu ei. Gheorghe Vasile a fost mândru de acest „succes” sau, cel puțin, mai târziu a mizat pe strategia pe care o folosise atunci.

Am acceptat să renunț la grevă.

Au urmat patru săptămâni de celulă. Mergeam din ce în ce mai rar în anchetă, dădeam din ce în ce mai puține declarații. Timpul mi-l petreceam în camera de beton. Eram vegetarian, dar având în vedere contextul, am hotărât să mănânc tot ceea ce îmi asigura energie. Mâncarea mi se părea rezonabilă, iar arpașul, de-a dreptul bun. Într-un colț al celulei se afla WC-ul, iar deasupra un duș. O dată pe săptămână aveam, pentru câteva minute, apă caldă. Era bună și cea rece, sub care mă băgam de fiecare dată după ce mergeam – de la un moment încolo – la plimbarea în aer liber. Locul cu pricina era un mic teren, cam de patru metri pe opt, acoperit cu o plasă. Alergam. Îmi făceam joggingul rotindu-mă sub cerul acela filtrat prin ochiuri metalice. Nici odată nu mi-au spus: „Aici nu se aleargă!”.

În fiecare zi îmi urmam, la diferite ore, exercițiile de yoga. Odată a intrat un ofițer în timp ce stăteam în *shabasarara* (stând pe cap) și i-a zis gardianului: „Tu

nu vezi ce face ăsta aici?”. „Lasă-l să facă” i-a răspuns gardianul, într-un schimb de cuvinte foarte probabil pregătit dinainte. Vroiau să arate că ei mă lăsau pe mine să-mi urmez exercițiile, nu eu le impuneam programul meu. Metoda din manual : arătați tot timpul că aveți controlul. Dacă m-ar fi împiedicat, am fi intrat rapid pe panta „Cu ce drept?”. Ar fi fost și pentru ei o înfruntare inutilă.

Nu era comportamentul obișnuit al securiștilor. Aveam să o aflu în anul 2006, când am luat un interviu lui Petre Roșu, închis pentru că făcuse cursuri de yoga în anii '80: „Eu respiram pe nara dreaptă ca să-mi păstrez controlul asupra emoțiilor, mă sprijineam cu mâinile pe birou și făceam discret *Uddhyana bandha* (o tehnică de retracție a mușchiului drept abdominal). [Anchetatorii] erau hotărâți să smulgă de la mine declarațiile de care aveau nevoie. La un moment dat cel din fața mea mi-a tras una peste mâini : „Ascultă, băiețuș, tu faci yoga aici, îți bați joc de noi?” N-am mai făcut *Uddhyana bandha*”¹. Lui Roșu, ca și altor adepți yoga i s-a interzis orice practică în timpul întregii detenții.

Eu mi-am făcut constant exercițiile. Mi-am dat seama din nou, cât de importante pot fi. Organizau viața, desenau câțiva pereți în jurul vieții proprii prin care cei de afară nu puteau trece. Fusesem obsedat să ajung în închisoare ca să trec testul unic al celulei. Să fiu singur, cu mine însumi, între patru pereți! Anche-

1. Interviul a fost luat împreună cu Oltea Mutulescu în anul 2006.

tatorul Popa mi-a și invocat odată, jumătate ironic-jumătate acru, una din zicerile ajunse în mâinile lor: „Când am să ajung la închisoare am să aștern în fața porților un preș, am să-mi șterg pantofii pe el, o să-i descalț și o să intru cu ei în mână”.

Ascultate în umbra gardienilor, rândurile de atunci păreau livești.

Celula nu era însă un loc de vacanță. Era frig. Ne aflam în plină iarnă, iar penitenciarul nu era încălzit. Deasupra patului pe care mă întindeam, sus – celula propriu-zisă se afla sub nivelul solului – se afla o fereastră, tot timpul întredeschisă. Se folosea o vergea, pe care o învârteai ca să mărești sau să micșorezi deschiderea. Pe acolo venea, desigur, un curent. În primele două zile, mi s-a așezat un junghi în spate, între coastele din partea stângă. Am luptat cu el tot prin exerciții. Dar și astăzi, după 23 de ani, dacă am o răceală, acolo o simt mai întâi.

Și mai era trecerea timpului. Am avut dreptul să primesc câte o carte de abia spre sfârșitul detenției. Am cerut Dostoievski, cred că și Hemingway. Cel mai greu purtam în minte gândul la situația familiei și mai ales a copiilor. Cum au primit cele întâmplate? Ce fac? Cum simt? E unul dintre motivele pentru care o zi de închisoare e incomparabil mai lungă decât una în libertate. Atunci am putut să cântăresc ce greutate are timpul trăit în penitenciar. Când am ajuns în CPUN și am început să votez diferitele proiecte de lege, eram uluit cât de ușor împărțeau, atunci, reprezentanții încă-ne-aleși ai poporului, anii de detenție. Încălcare ordinară publică? Trei ani. Ultragiul? Cinci. Erau

ani din viața unui om. Ani petrecuți într-o celulă. Habar nu aveau cpun-iștii care ridicau mâinile hli-zindu-se ce înseamnă să stai închis. Nu arătau nici o curiozitate pentru proporționalitatea dintre vină și pedeapsă. Hotărau asupra destinului unor oameni cu o indiferență sufocantă.

Vecinii

La un moment dat, în celulă a fost adus un bărbat cam de aceeași vârstă cu mine. Ceva mai mic de înălțime, blajin, căruia îi plăcea să povestească. Cum ajunsese în închisoarea Securității? Făcuse o prostie. Economică. Fusese angajat într-o întreprindere din Moldova. Muta greutatea cu un stivuitor. Niște colegi l-au convins să care la gardul întreprinderii bunuri cu care se lucra în interior. De acolo, cei de afară le luau și le vindeau la negru. Făcuse lucrul acesta câțiva ani. I-au prins. Toți au dat vina pe el, care nu câștigase mai nimic. Lui i s-a pus totul pe cap. S-a ajuns la o sumă mare care intra, cu noua legislație a lui Ceaușescu, la subminarea economiei. Se afla în ancheta Securității și risca până la 20 de ani. Știe că e vinovat, a fost o prostie, o va plăti. Se gândea însă la cei lăsați acasă. La soție. La copii. Măcar ei să-și găsească alt rost. Să înceapă o viață fără necazurile pe care le pricinuiseră el.

Iată o istorie bună de a suferi alături de colegul de celulă! Fără doar și poate, Securitatea nu uita să treacă între temele ei obligatorii profilul psihologic al inculpatului de vreme ce mi-a livrat un astfel de informator.

Povestirea venea să hrănească perfect sensibilitățile mele: o vină în fond mică era pedepsită nedrept de aspru; pe post de salată, părerea de rău sinceră a cuiva care recunoaște prostia făcută; grija pentru familie; iar ca desert, renunțarea, pentru a-i da acesteia o nouă viață.

Fusesem cucerit. Eram însă mult mai puțin vorbăreț decât vecinul meu. Cunoșteam că în principiu, Securitatea folosește informatori în celule. Sau are microfoane. Eram obișnuit să gândesc absolut tot ce spun. Nu am povestit nici odată cât am stat în închisoare despre oamenii pe care amintirile mele îi puteau implica, cu excepția câtorva necesari pentru explicații și care se aflau, oricum, în afara mâinilor, cât de lungi, ale Securității: Dodo, mexicanul.

De fapt, intuiția mi-a mers mereu în urma minții, sau cel mult în paralel. În primele zile, nu am avut nici cea mai mică suspiciune cu privire la colegul meu de celulă. Nu am observat nimic suspect nici pe parcurs. El este cel care, spre sfârșitul celei de-a doua decade a lunii ianuarie 1988, a venit cu informația că ar putea să se declare o amnistie. Era deci posibil să scape. M-a întrebat dacă am vreun mesaj să trimit la prietenii de afară.

I-am repetat numărul de telefon de acasă și l-am rugat să spună celor dragi că-mi sunt dragi și că eu mă simt bine. Nu aveam nimic de spus în plus. Nu știam ce efect putea avea amnistia în ce mă privește, doar eram acuzat de trădare. Până la primirea bilețului de ieșire, nici nu am știut că eram pus sub autoritatea aliniatului unu al articolului 157, ceea ce

înseamnă că nu riscam pedeapsa capitală; puteam lua „doar” până la 15 ani închisoare și confiscarea averii. Îmi refuzam iluziile, dar înmugurise o ușoară speranță.

Colegul de celulă a venit de la ultimul interogatoriu să-și ia lucrurile și să-mi spună la revedere. Părea grăbit și de această dată, cumva neatent. Aveam să ies și eu curând după plecarea lui. Culmea a fost să mă întâlnesc cu el la numai câteva zile de la eliberare în pasajul de la Universitate, spre scările care dau la Muzeul de Istorie. Mergea repede, avea o geacă neagră și un aer conspirativ. (Semăna perfect cu personajele pe care aveam să le văd pe 18 ianuarie 1990 la ușa lui Gelu Voican Voiculescu din Palatul Victoria, atunci cucerit de mulțime cu ajutorul locatarilor.) Până să evaluez bine figura fostului coleg de celulă, m-am repezit la el să-l îmbrățișez. S-a uitat la mine, clar nu-i plăcea să mă vadă, mi-a zis scurt că se grăbește și a plecat. În clipa aceea orice dubiu asupra rolului său în celula din Rahova 39 a dispărut cu desăvârșire.

Oricum, anchetatorii or fi fost nemulțumiți de prestația sa. Cum să-mi explic altfel apariția, după vreo trei săptămâni, a unui tânăr de nici 18 ani, care nu s-a obosit să explice de ce a ajuns în altă parte decât într-un penitenciar de drept comun. Dacă primul fusese seriosul, celălalt era nesianiosul. Povestea tot felul de chestii, de la tâlhării la sexul cu fete, pe rând, sărea de la o întrebare la alta... numai la împărtășit amintiri nu mă incita.

*Cine să știe ce se întâmplă
sub platoșa de beton?*

Pe 25 ianuarie 1987 am fost adus într-o cameră ceva mai selectă decât a anchetatorului meu. Mihai Popa, și el prezent, luase de această dată loc pe un scaun, la perete, intrând într-un rol secund. La biroul principal se afla colonelul de justiție Mihai Ștefănescu, îmbrăcat într-un costum militar de un albastru care mi-a plăcut fără să vreau. Procurorul militar, aveam să aflu mai târziu, era specializat în trimiterea rebelilor la închisoare. Altfel, arăta distins. Înalt și bine făcut, fără să fie și masiv, nu sugera o meserie brutală, ci mai curând o poziție profesorală. Tonul și comportarea lui au fost, de la început până la sfârșit, decente, astfel încât nu-l pot lega nicicum de seria profesioniștilor crimei inițiată în imaginarul românesc de către Vășinski și pe care el o continua și reprezenta cu siguranță. Mă tem ca nu cumva, citind cele mai de sus, un alt inculpat care s-a aflat în fața procurorului-colonel și s-a confruntat cu el într-o cu totul altă stare, să nu fie indignat de descrierea mea.

Procurorul mi-a explicat că va semna prelungirea ordinului de continuare a arestării preventive cu încă 30 de zile și că are nevoie pentru această procedură de o declarație. Mi-a citit un pasaj dintr-unul din materialele trimise la *Europa liberă*, ale căror copii în indigo fuseseră găsite acasă. A comentat apoi, parcă pentru el și de-a dreptul apreciativ, când oi fi avut timp să scriu astfel de texte care ceruseră ceva cizelare?... și gata, declarația... subsemnatul, fiul, născut,

naționalitate, absolvent, profesie, căsătorit, copii, stagiul militar... Semnătura.

Îmi dicta ca să meargă mai repede. Mi-a spus-o chiar el, mai elegant decât ofițerul care-l secunda la această întâlnire. Nu enunțam decât recunoșterea faptelor pe care le tot recunoscusem, o prezentare de data aceasta cursivă și sintetică a acțiunilor mele ... trimiterea în afară a înscrisurilor cu conținut dușmănos care „denigrau orânduirea socialistă.”

Am ajuns care va să zică și la acest punct. Procurorul revenea la povestea înscrisurilor cu conținut dușmănos și la caracterul lor denigrator ce produsese multe urlate în camera de anchetă. De această dată am continuat punerea pe hârtie a cuvintelor dictate, ușor mai domol, având nevoie de timp să gândesc situația, dar și așteptând să văd ce vor până la capăt. Procurorul rostise cu blândețe, în trecere, sintagma explozivă, iar Mihai Popa, în acel moment, își oprise respirația. Când a văzut că am trecut mai departe, șeful anchetei a avut o atât de vizibilă relaxare, încât m-am întrebat cum o fi ajuns să ocupe o poziție atât de solicitantă un ofițer atât de incapabil să-și ascundă stările.

Am ajuns la capăt. O declarație scurtă, cu o mai bună stilistică de această dată... „Semnează!”, a făcut tot așa, ca în trecere, procurorul.

Textul se întinsese pe două pagini. Am întors-o pe prima, am revenit la a doua... „Știți, i-am spus procurorului, nu am nimic cu ceea ce este scris aici, doar cu o excepție. Am mai discutat, nu pot semna o declarație în care spun că textele mele denigrează. Aceasta este opinia dumnevoastră, nu a mea.”

Mihai Popa a explodat. Procurorul, mai puțin, dar a luat o mutră supărată. „Semnează!”, mi-a strigat Popa și a început să amenințe. Șeful anchetei nu reușise să capete asupra mea, în atâtea zile de gesticulații caraghioase, nici cea mai mică autoritate. Asta o simțea și el, dar dăduse semnalul: „Semnează!, semnază!...”. S-a ridicat și a mai chemat un anchetator, pe cel care nu înțelegea de ce e nevoie să calculezi de trei ori prezumtiva producție de grâne.

Tot un ageamiu. Nu era suficient. În acel moment a venit comandantul. Piesa grea. Avea o forță care-i mătura pe toți ceilalți din jurul mesei. Gheorghe Vasile păstra la activ și faptul că mă făcuse să renunț la greva foamei. Era sigur de atunci că mă domină și odată, când încerca să-mi smulgă o informație, a făcut un test dovedit probabil că funcționează în multe alte cazuri: „Scoate-ți ochelarii!” mi-a strigat și și-a înfipt ochii în ai mei, cerându-mi să răspund.

De acea dată, procedura l-a sabotat. Biroul era mare, fără ochelari îl vedeam prin ceață și ca urmare, diminuat. M-a amuzat situația, iar demonstrația lui s-a dizolvat în nu știu ce chestiune colaterală.

Pe de altă parte, dintr-un calcul pe care l-am trăit dezagreabil, nu am încercat să-i schimb impresia. Nici odată nu m-a lovit și nu m-a înjurat, căci aceasta ar fi produs criza. (Și eu eram coleric, chiar dacă foarte stăpânit.) A urlat însă, m-a amenințat și mi-a vorbit cu „tu”.

A început și acum cu tonul *alto* și a impus ritmul: „Semnează!”... „Semnează!”... „Semnează!...”. Strigau toți patru sacadat în fața mea. Comandatul, procurorul și cei doi anchetatori băteau cu mâinile în masă, însoțind

acel ritm pe care-l concepuseră, cine știe?, atunci, sau o fi apărut și el în vreo carte clasificată despre anchetă.

Aveam pixul în mână și priveam fix la foaia de hârtie. Mă simțeam ca într-o sferă înconjurată de un vacuum lătrător. M-am gândit: ce contează oare linia albastră pe care aș desena-o pe post de semnătură? Cine să știe ce se întâmplă sub platoșa de beton din Rahova 39? Era atât de ușor să faci faci mișcarea cerută cu pixul pe hârtie! S-ar fi terminat brusc toată tevatura aceea inutilă.

Am fost atât de aproape să-mi pun semnătura în josul hârtiei! Dar am aruncat pixul și am spus contrariul: „Nu semnez!”.

S-au oprit brusc. Am rămas cu procurorul și Mihai Popa, ceilalți doi preferând să părăsească cât mai repede încăperea. „Bine!”, mi-a zis Mihai Ștefănescu, „faceți un semn de notă sus și scrieți la capăt: *«înscrisurile considerate a denigra orânduirea socialistă»*”.

Am corectat și mi-am pus numele. Am înțeles cât de ușor poate lăsa cineva pe hârtie lucruri care ar fi putut fi evitate. Și din câte motive! Unii nu realizează ce mare diferență există între formularea „înscrisurile care denigrează” și una în care acestea sunt doar considerate ca atare. Câți nu văd într-o semnătură doar o banală murdărire pe hârtie? Ori pur și simplu, li se mișcă mâna după ordinul strigat al anchetaților? Toate aceste motive nu contrazic o esență curată de om, iar un angajament nu e nici de departe cea mai importantă probă a colaborării cu organele de Securitate, așa cum a decis la un moment o conducere neînțeleaptă a CNSAS.

Capitolul 4

Intervalul

Eliberarea

A doua zi, pe 26 ianuarie 1988 am fost chemat de comandantul unității pentru a mi se spune, dar fără să mi se explice foarte clar de ce, că în aceeași zi voi părăsi închisoarea. Am semnat foaia de eliberare, apoi am urmat drumul invers al procedurilor de intrare, primind în final chiar și sticla de șampanie reținută cu 32 de zile înainte.

Amnistia și grațierea acordate cu mărinimie de conducătorul țării de ziua lui de naștere, la 26 ianuarie 1988 – 70 de ani! – permitea tuturor celor ale căror fapte nu constituiau infracțiuni sancționate cu mai mult de zece ani să scape de pedeapsă. În caz contrar, urma ca instanța de judecată să stabilească durata, din care se reduceau cei 10 ani.

Or, pedeapsa pentru trădare, chiar în varianta aliniatului 2, ajungea la 15 ani. Amnistia dată de Ceaușescu nu conducea, direct, la eliberarea din închisoare. Am înțeles relativ repede că măsura fusese motivată de

publicitatea făcută cazului meu în străinătate, în mod special la *Europa liberă*. Vestea arestării trecuse granița foarte repede după eveniment. Unul dintre mesageri a fost Mihai Șora, care tocmai pleca în Germania la acel sfârșit de decembrie '87. Aflând de la Sorel Vieru cele întâmplate, și-a intercalat printre notele din agendă numele meu și imediat ce a ajuns la destinație a anunțat postul de radio din München.

În zilele următoare ajungerii acasă am primit telefon și de la Dodo și de la Mihnea Berindei. Auzeam prima oară vocea ultimului, știam desigur despre cine este vorba. „Sunt bine, am ieșit din închisoare” am spus, iar după aceea legătura cu străinătatea s-a întrerupt. Se va reface numai când, din diferite motive, cei de la serviciul de ascultare primeau ordin să confirme un apel menit să anunțe că nu am dispărut.

În concluzie, Securitatea hotărâse să continue anchetarea mea în stare de libertate. Regula de aur, că dacă ai devenit un caz internațional ești salvat, se confirmase și de această dată. Nu aveam însă de unde să știu amănunțele internaționalizării cazului meu în clădirea din Rahova 39.

Mi s-a părut ciudat, unu – să mă elibereze, doi – să o facă seara și trei – să mă scoată afară într-o mașină în care intraseră Mihai Popa, namila de șofer care mă arestase și încă unul dintre anchetatori. Am ieșit pe Coșbuc, ne-am îndreptat spre Piața Unirii, dar nu am luat-o la dreapta, spre Parcul Tineretului, cum era traseul obișnuit. Ci pe Calea Călărași. Părea să urmăm un drum ce ieșea afară din București. Existau toate ingredientele să mă gândesc la ce putea fi mai rău.

Proiectam viitorul cu o tristețe al cărei gust l-am simțit aproape identic în ziua de 22 decembrie 1989, când o mașină m-a luat noaptea, din Buzău, să mă ducă într-o direcție ce n-o puteam prevedea.

Pe un drum întortocheat, mașina a ajuns totuși, ce surpriză!, pe strada Izvorul Mureșului. Eram deci acasă! Am urcat cele trei etaje, Popa a sunat la ușă, Mioara a ieșit, ochii ei se făceau din ce în ce mai mari... „Vi-l predau” spuse cu o grimasă malițioasă securistul.

Explicația faptului că am fost scos din Rahova 39 și am fost livrat soției cu aceste cuvinte aveam să o aflu doar când am primit dosarul de urmărire al tatei de la CNSAS. Acolo am găsit și înregistrarea a ce spusese Mioara tatei și pe care o istorisise la rândul lui, într-un moment când cei de la T.O. înregistrau de zor tot ce se vorbea în casa părintească din Buzău. Mioara ceruse ofițerului de securitate, la care într-un final ajunsese, să îi dea un telefon în momentul când se închidea ancheta mea. La mirarea acestuia de o așa solicitare, își argumentase cererea: „Pentru că eu știu că mulți care au mai trecut pe aici pe la dvs., li s-a dat drumul, dar la familii nu au mai ajuns..., nu au mai ajuns – zice –, ba că atunci când se interesa li se spunea că a fost eliberat acum 3 zile și au fost găsiți în șanțuri loviți de mașini...”.

Prietenii

Mi-am îmbrățișat familia – era și mama Mioarei de la Constanța, un plus de protecție pentru copii. Am sorbit amănuntele perioadei cât lipsisem. Mioara mă

tot căutase o lună de zile pe la Procuratură, unde i se tot spunea „Nu se află în evidența noastră”¹. Pe 4 ianuarie, la mijlocul nopții, Dodo apucase să prindă legătura telefonică cu ea. I s-a confirmat, astfel, că mă aflam în închisoare, de unde multiplicarea intervențiilor lui. Ce avea să aducă însă dimineața?

Dimineața avea să-mi aducă vocile familiei extinse. Aveam să aflu și altele.

Imediat după ce s-a aflat de arestare, Priscila Banu, mama unei colege de clasă a fiului meu (Ioana avea să-i devină peste puțini ani soție) i-a telefonat Mioarei. Era gata să îl țină pe Liviu la ea acasă, dacă aceasta îi era de ajutor. Gina și Sorin Vieru au sunat la telefon și au întâlnit-o. Pentru Mioara, această legătură conta, alături de familie, cel mai mult.

Aflând despre arestare de la *Europa liberă*, Costina și Vasile Fulga au venit de la Constanța să o susțină la rândul lor pe Mioara. Costina îmi fusese colegă la liceul B.P. Hașdeu din Buzău. Rămăsesem prieteni, deși trecuseră atâtea evenimente prin viața fiecăruia. Urmase geologia, fusese pe munți, intrase în cercul de speologie „Focul viu”. Așa am avut șansa să particip la explorarea peșterii de la Polovraci, când s-au mai descoperit câțiva kilometri de galerii, devenind, și în inventar, una dintre cele mai lungi din țară. Așa l-am cunoscut pe Cristian Lascu, liderul necontestat al cercului, căruia, discutând în toamna anului 1989 și vorbind cu el despre cum ar putea apărea la noi o mișcare de opoziție „care să reziste”, i-am sugerat

1. Aceste experiențe se află sintetizate într-un memoriu al ei din 12 ianuarie 1988.

exemplul bulgar și grupările ecologiste care avuseseră succes acolo – ale căror demonstrații chiar aveau să ducă, în noiembrie 1989, la căderea regimului.

Se căsătorise tot cu un geolog, făgărășan molcom și cu o bărbăție, în stil și în gânduri, care-mi plăcuseră de la prima întâlnire. De la el am ascultat fascinant o poveste, transcrisă apoi în culegerea de mici texte cu titlul „Ultimele pagini de jurnal”, care avea să ia și ea drumul *Europei libere*. Întâmplarea se petrecea pe undeva în Maramureș și începe cu niște topografi nevoiți să-și facă măsurătorile trecând prin curtea unui om. Acesta nu le-a dat voie. Topografii se plâng primarului, omul puterii vine și bate gălăgios în poartă. La care gospodarul îi cere calm să înceteze cu amenințările. Primarul dă să deschidă poarta, maramureșeanul îi zice: „Dacă intri, te tai!”, primarul învățat să calce pe alții în picioare desface zăvorul, intră și primește un cuțit în piept. La proces, gospodarul a regretat moartea oficialului, dar a și explicat că acesta încalcăse regula locului. Ținea să prevină judecătorul: mai are trei feciori acasă. Toți ca bradul. Toți vor face ce-a făcut el. Dacă statul vrea să-i calce gospodăria, are nevoie de mai mult de trei primari.

Vasile a povestit totul râzând mulțumit, făcând abstracție de partea sângeroasă a istorisirii. Satisfacția pentru aceea semeție pierdută cu totul în lumea în care ne duceam existența am trăit-o și eu cu intensitate. Am inclus narațiunea printre notațiile trimise cu poșta clandestină în Occident.

Gestul Costinei și al lui Vasile s-a repetat imediat după ieșirea din închisoare. Au venit din nou la București

știind prea bine că sunt urmăriți și vor suporta consecințe ; ceea ce s-a și întâmplat de altfel la serviciul lor. Chiar dacă în casă ne scriam bilețele când vroiam să comunicăm ceva confidențial, vorbeau liber și așa o făceau până și la telefon.

Aveau doi copii. Toate le făceau fără să-și imagineze că în 1989 vor fi eliberați de o revoluție. Nici nu eram atât de apropiați – în ultimii ani ne văzuserăm rar –, încât vizitele grabnice să fi fost omeneste, firești, chiar și pentru Securitate. Bravura lor era un mesaj adresat regimului.

O altă schimbare de atitudine, de același tip, a privit familia Miroiu. Cu Adrian făcusem cunoștință în 1978, motivat de preocupările lui de logică modală, domeniu ale cărui porți tocmai le deschideam. Ne-am întâlnit la stația BIG-Berceni, magazin planturos și cenușiu care putea deveni totuși punct de referință în anii sărăciei lucii a socialismului. Nu doar că stăteam aproape, dar cu acest șef de promoție al Facultății de Filosofie mai împărțeam ceva : se născuse în Buzău. Datorită unei politici aparte față de profesioniștii aflați pe locul întâi, la sfârșitul studiilor Adrian reușise să rămână în București, pe un post de redactor la Editura Politică, unde se ocupa de volumele de filosofie analitică, logică, epistemologie.

S-au întâlnit și „familiile”. Mihaela era lidera indiscutabilă a cuplului Miroiu, dar și a unui mic grup de intelectuali care se aduna săptămânal le ei să discute despre filosofie, despre artă și despre politică. Adăugau câte o pagină la revista lor *band made* cu un nume auto-deconspirant : „Câr-Mâr”, care dădea nume și

grupului. Erau cu câțiva ani mai tineri decât noi. La unele din întâlnirile lor se dansa, se vorbea cu umor sau sentențios, „aproape că se petrecea”, ajutați probabil și de o situație materială un pic mai bună. În mijloc, puștiul lor, Andrei, cu care cei doi făceau, cum aveau să afle mai târziu, *philosophy for children*.

Poate ne apreciam, eu în orice caz pe ei, dar contactul rămăsese sporadic; diferența de vârstă, impresia că aparțineam totuși unor lumi diferite nu permitea în acel moment o legătură mai profundă. În anul 1987 eram cunoștințe, nu prieteni.

După ce am fost eliberat, am anunțat pe oamenii cu care aveam legături că e mai bine pentru ei să nu mă caute. Majoritatea nici nu aveau nevoie de anunțul meu. Soții Miroiu însă m-au (ne-au) căutat imediat. Și pe ei i-am pus în gardă. Reacția a fost cu atât mai netă: din clipa aceea, Adrian și Mihaela au fost fizic și afectiv foarte prezenți. Au devenit parte a micului grup care ne-au asigurat protecția la nivelul important, dar greu de detaliat, al confortului prezenței umane.

Revoluția a însemnat ceva cu adevărat pentru noii mei prieteni. Le-a permis două cariere, pe măsura dotării lor, de neimaginat în afara schimbărilor. Au confirmat chemarea pentru leadershipul profesional, liniștit-aproape sfios, de recunoaștere, în cazul lui Adrian, impetuos, în al ei. Adevărată șefă a școlii feministe după schimbări, Mihaela, care făcea exerciții literare pe vremea când literatura conta și-a câștigat stilul în anii 2000. La câteva zile după căderea tur-nurilor gemene, la 21 septembrie 2001, avea să scrie

cele mai extraordinare pagini pe care le-am citit despre absența femeilor în lumea musulmană.

Într-una dintre multele cărți pe care le-a semnat, peste ani, Mihaela avea să puncteze implicațiile prieteniei noastre, subiect peste care trecuse, cu discreție, în toate discuțiile pe care le-am purtat: „Băieții și fetele de la cooperativa prestări servicii de informare erau de mult la datorie, mă supravegheau atent și, uneori, mă amenințau. Erau totuși mulțumiți că nu fac manifeste scrise. Erau nemulțumiți că nu-mi țin gura față de elevi și colegi. ... Și în plus, poate cea mai gravă pentru tovarășii pătrunși de responsabilitate, era prietenia mea cu Gabi Andreescu”¹.

O apropiere asemănătoare a arătat autoarea de tapiserii Mariana Macri, una dintre vizitatoarele foarte prezente pe vremea protestului prin greva foamei, în 1989. Cel mai important rezultat al creării acestui nucleu de prieteni care s-au strâns, la propriu, în jurul nostru, care-și manifestau solidaritatea aproape ostentativ, a fost sentimentul de comunitate oferit celor din familie. Nu exista nimic altceva pentru care puteam să le fiu în aceeași măsură recunoscător.

Apelul Solidarității poloneze

Fusesem adus la ai mei, în schimb am fost mutat de lângă colegi. Am părăsit laboratorul de hidrologia versanților mici pentru a lua un loc în laboratorul de

1. Mihaela Miroiu, Mircea Miclea, *R'Estul și Vestul*, Polirom, Iași, 2005, p. 168.

radiație solară, aflat la secția de la Afumați. Lucrarea de diplomă mi-o dădusem pe tema radiației solare captate pe suprafețele cu simetrie de revoluție, dar nu cred că acesta să fi fost motivul pentru care mi-au găsit loc în laboratorul cu pricina. De fapt, nu știu nimic despre rațiunea acestei schimbări.

A urmat o perioadă confuză. Din perspectiva mea, se întâmplase ceva care intra cât se poate de bine în proiectul disidenței. Protestele filosofarde ajunseseră în Occident, fusesem închis – cum spuneam, era un test la care visasem –, avusesem de fapt mult noroc. Și mai departe?

Supravegherea era totală. Poate fusese și înainte, dar acum era și vizibilă. O mașină urma zilnic autobuzele cu care mergeam la Afumați și oprea la podul de la capătul cursei. Fusese remarcată de ceilalți călători. Eram anchetat în stare de libertate și, deci, eram chemat periodic să dau declarații.

Nu acesta fusese obiectivul meu, să merg zilnic însoțit până la serviciu. Scufundarea într-o viață inutilă și anonimă nu însemna doar eșec, era și periculoasă. Mă captivase activismul exploziv al lui Bukovski, iar acum mă simțeam inutil ca la sfârșitul anilor '70. Cortina ce mă despărțea de lumea adevărată nu mai era de fier, ci arăta ca un zid de vată sufocantă în care orice lovitură era sortită să se afunde fără zgomot.

Până una-alta, așteptam. Într-o seară, în timp ce ascultam *Europa liberă* – obicei zilnic – am auzit anunțul surpriză: sindicatul polonez Solidaritatea condus de Lech Wałęsa hotărâse ținerea unei Conferinței internaționale la Cracovia unde erau invitați și disidenții

români. Vocea ultracunoscută a citit lista invitațiilor. O reproduc și eu : Ion Puiu, Doina Cornea, Radu Filipescu, Mariana Celac Botez, Dan Petrescu, Liviu Cangiopol, Florian Rusu, Nicolae Fiștioc, Gabriel Andreescu¹. Reuniunea fusese stabilită pentru perioada 25-28 august 1988.

Am sărit în sus din poziția turcească în care stăteam pe mochetă. Știam că nu există absolut nici un scenariu care să-mi permită să ajung la Cracovia. Dar puteam să trimit ceva. Un mesaj, o scrisoare care să capete, valorificată de context, relevanță internațională. Aveam câteva luni la dispoziție, căci organizatorii avuseseră grijă să lase timp pentru pregătire.

Mai întâi, datoria de onoare : să cer plecarea la Cracovia. Prin 1987, „organele” inventaseră metoda de a impune celor care doreau să primească un pașaport pentru plecarea în străinătate un fel de aviz de la instituția unde lucrau. Metodă interesantă de a plasa refuzul pe spinarea colegilor. M-am dus deci la IMH și am făcut cererea de plecare în Polonia. „Dar nu aveți o scrisoare de invitație?” m-a întrebat șeful per-

1. Mai târziu, din materialele Securității am aflat că mai fuseseră invitați cei din grupul România liberă stabiliți în Ungaria, participanții sau simpatizanții evenimentelor de la Brașov și cunoscători ai temelor poloneze : Maria Cela, Monica Crețu și Eugen Crețu – vezi informarea locotenent-colonelului Gâdea Constantin de la Direcția I a Departamentului Securității Statului (DSS), semnată în data de 13 august 1988, cu privire la „acțiunea de la Cracovia” din 25 august 1988 (Arhiva C.N.S.A.S., D.21/2, f. 26-29.).

sonalului, domnul T. Ionică, cu o voce civilizată, gustând probabil ironia întrebării. Nu aveam, dar invitația fusese făcută publică. „Prin *Europa liberă*” i-am zis. „Vom încerca” mi-a răspuns păstrând tonul amabil, urmând să mă mai interesez de răspuns.

M-am mai interesat de formă, dar mi-am șters demersul, fără nici o relevanță practică, din aria de interes. Trebuia să mă concentrez pe găsirea metodei de a trimite mesajul la Cracovia. Nu prea existau variante. La bibliotecile străine nu mai aveam cum să ajung. Excludeam ideea căutării cuiva care să-mi ia biletul pentru a-l duce afară. Din jurul familiei Vieru mai plecau oameni în Occident, însă oricum, am evitat orice discuție pe acest subiect. Ideea de a avea pe cineva pe conștiință, prins în încercarea de a mă asista în acțiunile mele, mi se părea insuportabilă.

Țineam însă în mână un atu : invitația primită de la Ambasada Statelor Unite, în luna aprilie 1988, printr-o scrisoare. Urma să merg la Ambasadă și să vorbesc despre motivele arestării mele. Mă întrebam, cum o fi fost lăsată scrisoarea să ajungă în cutia mea poștală. Aveam două explicații posibile : autoritățile aveau o înțelegere cu Departamentul de Stat ca astfel de mesaje să ajungă la cei vizați ori, cealaltă variantă, au mizat pe depunerea unei cereri de emigrare și astfel, să scape „de caz”. Eram planificat pentru seria celor ale căror proteste și critici, cum spuneau reprezentanții României prin lume, nu reprezentau altceva decât o cale spre pașaport.

Mi-am pregătit prin urmare scrisoarea. Am scris despre moartea ideologiei comuniste, oboseala socie-

tăților est-europene, despre „profesioniștii fermității”, ai uneia care evită supunerea semenilor la noi suferințe și am terminat cu o formulă pe cât de prețioasă, pe atât de autist-politică: „...universul posedă propria înțelepciune căreia oamenii nu i se pot opune la infinit.”

Am transcris textul pe un petic de hârtie suficient de mic, să-l ascund în pantofi. Era o foiță de circa trei pe șapte centimetri, am dezlipit suprafața de plastic de la toc, am întins petecul și am lipit la loc. Nu se vedea, chiar dacă te uitați cu atenție. M-am dus apoi la ghereta din fața Ambasadei SUA, unde am arătat scrisoarea de invitație și am cerut să intru. Răspunsul a fost „nu”. Am sunat la ambasadă, am cerut-o pe doamna Sutton, după câte îmi amintesc, cea care semnase scrisoarea, am vorbit cu ea, iar Miss Sutton m-a rugat să o aștept pe Batiștei. A venit, m-a însoțit cu o mișcare preventivă așezându-se între mine și paznicul în uniformă de milițian, a împins poarta cu mână și... iată-mă pe teritoriul american.

I-am explicat repede despre ce și unde vreau să trimit un mesaj. M-a invitat să scriu mai întâi despre arestarea mea, ceea ce am făcut mai mult sau mai puțin meticulos. Apoi, pe o pagină galbenă cu linii orizontale, pe care o am în față și acum, am reprodus scrisoarea către Cracovia la dimensiuni suportabile. Spre surpriza mea, doamna Kristensen m-a invitat la o discuție responsabilă pentru emigrare. Ea m-a întrebat despre eventuala dorință de a ajunge în Statele Unite și mi-a explicat că pot depune o cerere pentru plecarea în Statele Unite.

În alte vremuri, invitația mi-ar fi produs entuziasm, însă trecerea prin Rahova 39, exclusese, cum tot repet, tema emigrării mele. Nu știu cât de ferm ori esențializat i-am spus atunci „nu”, mi-am explicat în schimb dorința, repetată ulterior la fiecare întâlnire la Ambasadă, ca familia să primească o viză de emigrare dacă voi fi închis. „Politica Statelor Unite este de integrare a familiilor, nu de separare a lor” mi-a răspuns ea, cum am mai amintit, fără să îmi cointească însă credința că dacă voi ajunge după gratii, ai mei vor putea lua drumul Americii.

Măsurile „complexe și combinative” ale Securității

Am stat circa două ore la Ambasada americană. Am ieșit pe poarta aceea păzită de milițieni români cu priviri rele, nu m-a oprit nimeni și am luat-o agale spre casă unde am ajuns, de acea dată, fără incidente. Eram sigur că scrisoarea de adeziune la conferința de la Cracovia va ajunge la destinatarul potrivit. Mai scosesem ceva din închisoarea ce părea ermetică, cea a lui Ceaușescu.

Scrisoarea a fost difuzată prin intermediul *Europei libere* la mijlocul lunii septembrie 1988. La Cracovia nu a ajuns nimeni din România, în schimb, participanților la Conferință le-au fost distribuite două scrisori, una semnată de Doina Cornea, cealaltă, a mea. Textele au fost publicate în presa internațională (printre altele, în revista *L'Alternative*) și au fost

analizate ca reprezentând genul de gândire promovat de vocile critice din România.

Am aflat mult mai târziu că în urma celor scrise fusesem desemnat să fac parte din Comitetul de Cercetare și Documentare asupra Țărilor din Est, din Polonia. Nu aveam oricum mijloacele să onorez vreodată participarea. Cu liderii Solidarității m-am întâlnit numai după 1990. Lista măsurilor luate de Departamentul Securității Statului pentru a ne împiedica, pe invitați¹, să trimitem mesaje la Conferința de la Cracovia, am descoperit-o de abia în 2006, consultând Arhiva CNSAS. Voi reproduce un scurt pasaj dintr-un document invocat deja :

- Gabriel Andreescu din București și Dan Petrescu de la Iași au făcut unele demersuri pentru a participa la reuniune.
- În legătură cu Dan Petrescu, raportez că s-a acționat combinativ prin conducerea Bibliotecii Universitare din Iași, unde își desfășoară activitatea pentru a nu i se permite plecarea în exterior. Respectiv conducerea acestei biblioteci i-a spus că, în prezent, plecarea lui în străinătate nu poate avea loc, întrucât nu are încă 11 luni de la încadrarea în muncă.
- Se dețin unele date că intenționează să scrie un material pe care să-l trimită, folosind o anumită împrejurare, la Cracovia.

1. Informarea arată că invitațiile la reuniunea de la Cracovia fuseseră făcute și prin scrisori, și prin intermediul publicației „Kontakt”, editată de membrii Solidarității din Franța. Locotenent colonelul Gâdea Constantin nota în raportul său că Unitatea Specială „S” pusese mâna pe toate.

- Liviu Cangiopol, din atenția Securității Iași nu a întreprins, până în prezent, nici un demers pentru a pleca în Polonia.
- Doinea Cornea din Cluj, s-a prezentat la 14.06 [1988] la șeful Securității Cluj în audiență și referindu-se la invitația ce i s-a făcut prin „Europa liberă” de a participa la Cracovia a afirmat: ea nu se consideră disidentă, ci opozantă a politicii partidului. A întrebat dacă poate trimite o scrisoare de mulțumire lui Lech Wałęsa, căruia să-i explice de ce disidenții din România nu se pot întâlni. A insistat de asemenea, să i se spună dacă i se garantează ajungerea scrisorii la destinație. Deși la 20.07.1988 a mai avut o întâlnire cu șeful securității nu a mai redeschis discuția pe această temă. Este posibil însă ca, prin intermediul ziariștilor belgieni Bigolet și Dubjie, a celui englez Almond, care a contactat-o la 20, 21, și 27.07 [1988], precum și cetățenelor vest-germane Hilbert și Suhan care au contactat-o la 01.08.1988, să fi transmis verbal anumite mesaje pentru reuniunea ce face obiectul prezentului raport. În prezent se află în țară și fiica acesteia, împreună cu soțul, care, inițial, au lăsat-o să înțeleagă că vor sta până la sfârșitul lunii. Este controlată activitatea întregului grup și se va acționa funcție de evoluția situației operative.

Iată, păstrate peste decenii, descrieri clare asupra atitudinii Doinei Cornea și a lui Dan Petrescu! Documentul din Arhiva CNSAS se oprește însă mai ales asupra amplei mobilizări de forțe pentru preîntâmpinarea

oricărei surprize legată de Conferință. Ofițerul de Securitate notase „identificarea și verificarea complexă a tuturor persoanelor care solicită să plece în Polonia sau în țările vecine”, stabilirea de către fiecare Securitate județeană a unor măsuri „corespunzătoare”, iar pentru fiecare caz, „măsuri complexe și combinate” luate de unitățile Securității. Se cerea ca „elementele” nominalizate prin invitații să nu poată părăsi țara. Pentru perioada amintită se stabilise „controlul total asupra acestora, pentru a preveni eventuale contacte cu străini sau români care călătoresc în acest spațiu și prin care ar putea fi transmise eventuale mesaje”.

Vizita lui Gheorghe Huțanu

Având în vedere amploarea acțiunilor de prevenire, Securitatea o fi simțit destul de amar eșecul de a exclude orice voce disidentă românească de la marea Conferință de la Cracovia. Fusese un test al capacității regimului de a controla populația mai bine decât celelalte țări socialiste din ce în ce mai atinse de perestroika. Este de bănuțit și mânia ofițerilor bruf-tuluiți de eșaloanele superioare. Era de așteptat o provocare.

Am fost chemat la câteva interogatorii. Anchetatorii se enervau la explicația că scrisoarea fusese trimisă prin poșta obișnuită. A trecut și furtuna, păstram însă atenția trează mai mult decât de obicei. Și iată că au urmat câteva evenimente ce păreau un scenariu cusut

cu ață albă. Personajul principal era un buzoian. Gheorghe Huțanu. Reamintesc că în acea perioadă eram sub o supraveghere strictă, o mașină mă urmărea, 24 de ore din 24, oriunde mă duceam.

Într-una din duminicile lunii iulie 1988, Mioara a trebuit să participe la un simpozion, undeva prin țară. Copiii erau plecați. Rămăsesem singur, cum nu mi se întâmpla aproape nici odată. Și tocmai atunci am primit, dimineața, un telefon de la o persoană care s-a prezentat a fi din Buzău, cunoștință a tatălui meu, cu numele Gheorghe Huțanu. Mi-a explicat că auzise despre mine la *Europa liberă* și dorea să ne întâlnim chiar în acea dimineață. I-am răspuns că sunt pus sub urmărire și nu aș dori să aibă probleme din cauza mea. Chiar era ciudat că riscă. Telefonul, ca și microfoanele din casă nu dădeau nici o șansă vreunui contact discret, iar el trebuia să fi știut asta. A insistat să ne vedem. I-am dat un loc de întâlnire în Cișmigiu.

Mai erau și alte motive pentru care se zbătea semnalul de alarmă. Am amintit că prima oară când un ofițer de securitate îmi dăduse o întâlnire în oraș, în 1979, am fost contactat exact în duminica când Mioara plecase la un simpozion științific. Tot o duminică în care, în mod cu totul excepțional, rămăsesem singur. Or, pot număra pe degetele de la o mână când s-au repetat astfel de situații în 15 ani. Evident, Securitatea prefera să pună capcanele când nu erau condiții să comunice cu cineva, să mă consult sau să las vreun mesaj. Eram convins că eșecul eforturilor lor de a opri trimiterea mesajelor la Cracovia i-a tentat să se răzbune.

M-am dus în Parcul Cișmigiu, unde stabilisem întâlnirea. Pe drum, nici o coadă. Eram curios, ce mă va aștepta în parc. Bănuiam o surpriză, dar nici nu putusem să-i spun „nu” celui ce-mi ceruse să ne vedem.

Mi-a spus că fusese coleg cu tatăl meu, detaliu care pentru mine făcea și el trimitere la un scenariu conceput la nivel de detalii. Mi-a istorisit că trimisese scrisori la *Europa liberă* și care fuseseră difuzate. Nu auzisem de el, deși recent am descoperit două scrisori, de-ale lui citite la postul de radio.

Pregătea un material pe care să-l adreseze forurilor superioare de partid și de stat. Mi-a spus că are asupra sa un plic. L-a scos, a luat câteva pagini și mi le-a împins în mână cerându-mi părerea. Am privit în jur. Totul până în acel moment arăta ca un flagrant pregătit ca la carte.

M-am uitat rapid de tot peste pagini, am văzut niște acuzații la adresa regimului, i-am spus că dacă este găsit cu aceste texte la el poate fi reținut, exact cum s-a întâmplat cu mine în 1987. Insista să iau plicul. Ar fi vrut să-l duc la familia lui Mihai Botez, care sigur, susținea el, avea posibilitatea să-l scoată afară. Nu-mi amintesc să-l fi întrebat, oare de ce, dacă a avut curaj să ia contact cu mine, nu s-a gândit să meargă direct la familia Botez, în locul acestei rute ocolite. Trebuia să-i returnez cât mai repede plicul. I l-am împins în mână. După ce l-a pus în geantă, m-am relaxat oarecum. „Momentul” flagrantului părea depășit. I-am cerut numărul de telefon de acasă. I-am promis că îl voi suna din când în când, ca protecție.

Ne-am despărțit și m-am dus direct acasă, cu convingerea că depășisem cu bine o capcană. În luna august am fost la Buzău, la părinți. I-am dat telefon de la un aparat de pe stradă, mi-a răspuns, a zis că e bine... și-atât.

Peste circa o lună am revenit, i-am telefonat din nou, de această dată mi-a vorbit de necazuri. Fără să ne fi înțeles în acest sens, peste o jumătate de oră a venit la părinți. Am preferat să nu deschid discuția în casă, dar am făcut-o în timp ce-l conduceam pe drumul pe care a venit. Fusese arestat o lună.

Gheorghe Huțanu hotărâse să renunțe la alte acțiuni. Motiva boala și nevoia de liniște.

Huțanu după 1990

În luna noiembrie 1988 am fost adus din nou în anchetă. Încet-încet, m-au împins cu întrebările spre întâlnirea cu Gheorghe Huțanu. Știau totul. Am fost pus să scriu o declarație, am notat ceea ce știau, am omis însă referirea la Mihai Botez, parte din discuție. După apostila „Prezenta declarație fiind scrisă de mine, o susțin și o semnez”, am fost dus – după câteva minute în care cel în cauză citise probabil declarația – la șeful Direcției, durul Gheorghe Vasile.

Am intrat în biroul lui mare, cu ușa dublă apărată cu tot felul de sisteme de siguranță. Ne aflam la distanță de această dată, câțiva metri buni. A zis câteva de formă, am spus și eu câteva „de formă”, în sfârșit, a început să aducă vorba despre... Mihai Botez.

Interesant. Părea că vrea să-mi transmită un mesaj. Mihai Botez nu se va mai întoarce. Căci dacă se va întoarce, va fi luat de pe aeroport și va fi dus direct la închisoare. „Ei” descoperiseră lucruri care-l transformau în delicvent.

De ce ținea oare să aducă discuția despre Mihai Botez? Nu avusesem nici un contact cu acesta. În orice caz, invocarea așa, nitam-nisam, a cunoscutului disident îmi întărea serios suspiciunea cu privire la Huțanu. Avea să mi se confirme rămânerea în Occident a lui Botez ulterior, de *Europa liberă*, ca și motivația făcută de el publică în momentul în care a renunțat la întoarcere: autoritățile aveau proba că primise bani de la o fundație occidentală. Ajuns în România, ar fi fost pus sub acuzația de a fi vândut materiale ostile țării. Avocații l-au sfătuit să nu riște un proces în care, „de această dată”, situația lui ar fi fost precară din punct de vedere juridic.

Argumentul banilor primiți nu m-a convins nici atunci, cu atât mai puțin după ce, la câțiva ani distanță, am putut să disting mai ușor variantele prin care își legitima Securitatea trimiterea în închisoare a unui oponent. Să fi vrut colonelul Gheorghe Vasile să colportez această informație? Ar veni astfel în întâmpinarea suspiciunilor ridicate mai târziu de Dorin Tudoran privitoare la disidența lui Botez. Sau pur și simplu să fi fost un joc de-a vorbitul și testatul care implică atâtea spusuri întâmplătoare?

Povestea părea să aibă și un final. La câțiva timp de la crearea Grupului pentru Dialog Social și apariția revistei 22, Gabriela Adameșteanu mi-a adus o scrisoare

trimisă de un cititor pentru a fi publicată. Cele câteva pagini, destul de bine scrise, mă acuzau că aş fi contribuit la reprimarea autorului. Erau semnate de... Gheorghe Huţanu! I-am explicat Gabrielei cum se desfăşuraseră lucrurile, iar ea a hotărât singură să nu publice epistola ce părea o făcătură tipică acelor vremuri tulburi.

Peste o perioadă de timp de la crearea Alianţei Civice am venit în Buzău să iau parte, ca vicepreşedinte, atunci, al Consiliului Naţional, la o şedinţă a filialei locale. Printre liderii filialei se afla şi Huţanu. Stătea tăcut, înghesuit, cu totul inadapdat posturii de activist civic. Nu am adus nici eu, nici el, vorba despre întâlnirile noastre din trecut. Am revenit pentru discuţii politice la Buzău în perioada formării Convenţiei Democratice. Era prezent şi în CD, din partea, dar nu sunt sigur, PNT-CD-ului. Traseul tipic al unui fost informator.

Prin 1993-1994 a dispărut complet din câmpul meu vizual. Pentru mine, Huţanu era clasat.

Un eveniment poate avea multe explicaţii

Totuşi, gândul că într-o zi voi avea dovada colaborării lui cu organele şi despre aranjamentul din 1988 nu m-a părăsit nici odată. În 2007 am iniţiat o cercetare asupra rezistenţei din timpul anilor '80. Cum Gheorghe Huţanu fusese autorul unor texte expediate *Europei libere*, era o bună ocazie să mă interesez de el. M-am dus la CNSAS, unde eram acreditat, am făcut cererea

să mi se dea dosarele din arhivă pe numele lui și chiar am spus șefei de departament: „nu doar dosarele de urmărire informativă, căci Gheorghe Huțanu, *după câte știu*, ar trebui să aibă și unul de rețea”.

Plusasem. Aveam ca motiv și experiența anterioară, când un dosar probă a colaborării cu Securitatea sosise câteva luni mai târziu, numai după ce solicitasem o reverificare¹. Am primit dosarul de urmărire informativă la începutul anului 2008. Era masiv, cinci volume. Domnul Huțanu trecuse prin multe. Nu-mi aranjase nimic. În anii 1949-1950 fusese deținut timp de 2 ani și 6 luni. Trimisese, într-adevăr, scrisori deschise la *Europa liberă*, pe care le-am și găsit în arhiva de la Open Archive Institute din Budapesta, apoi la fondul creat de Mihnea Berindei la Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine din Nanterre.

De ce să fi trimis atunci Gheorghe Huțanu, în 1990, epistola lui ostilă la revista 22? O explicație poate fi intoxicarea, practica sistematică a Securității să creeze disensiuni, să spargă grupurile. Dosarul din Arhiva CNSAS demonstrează că ofițerii lui Ilie Merce încer-

1. În anul 2006, cerusem și promisem dosarele de urmărire informativă pe numele instructorului yoga Sorin Mario Vasilescu. Întrucât ceva era foarte ciudat în paginile citite, am solicitat, peste o bună bucată de timp, să le revăd. Când am revenit la CNSAS mi s-au pus în mână volumele cercetate, dar, surpriză, și un dosar al său de rețea. Dacă nu m-ar fi obligat scrupulul cercetării, aș fi rămas cu o înțelegere serios alterată a cazului – vezi, pe larg, Gabriel Andreescu, *Reprimarea mișcării yoga în anii '80*, Polirom, Iași, 2008.

caseră și reușiseră să creeze suspiciuni între Huțanu și cumnatul său¹. Cel mai probabil, Securitatea a sabotat, în același fel, și contactul dintre noi. Ofițerii se puteau preta la același lucru și după 1990.

Gheorghe Huțanu trăia o nemulțumire autentică față de comunism și comuniști și reușea uneori să spună lucrurilor pe nume. A făcut-o de-a lungul multor ani și a repetat-o după ce Securitatea îi mai dădea o lovitură. A continuat să adune materiale pe care le considera subversive și să asculte *Europa liberă* și în anul 1988, când a venit la mine. Între înscrisurile incriminatoare confiscate de la el se afla ciorna unui apel adresat conducerii superioare de partid, „precum și o scrisoare intitulată «Mult stimată doamnă», datată 1 iulie 1988, adresată soției profesorului Mihai Botez”².

Huțanu avea curaj când se afla cu el însuși. În prezența ofițerilor de Securitate nu rezista. Știm procedeele anchetatorilor. Declarațiile erau dictate de ofițeri. I se cerea doar să le semneze. El le semna!

-
1. Iată un pasaj din Nota-analiză din 8 septembrie 1989 : „Întrucât se preconizează crearea de disensiuni între Constantin Mircea și Huțanu Gheorghe s-a trecut la efectuarea unei percheziții (16.07.1989) la apartamentul familiei Constantin, cumnat cu cel în cauză, lucrat în d.u.i. [...] În ziua de 18.07.1989 a fost cercetat informativ Constantin Mircea, care a recunoscut că a audiat uneori cu Huțanu Gheorghe emisiunile postului de radio «Europa liberă» și le-a comentat. I s-a dat de înțeles că știm acest lucru de la Huțanu Gheorghe” (Arhiva CNSAS dosar I 233672, Vol. 3, ff. 354-354v).
 2. Arhiva CNSAS dosar I 233672, Vol. 3, f. 349v.

Securiștilor le făcea probabil plăcere să-l amenințe în exces punându-l să scrie că a fost informat cu privire la consecințele trimiterii în exterior a noi scrieri dușmănoase: va fi acuzat de trădare, crimă care se pedepsește cu moartea și confiscarea totală a averii. Nu există nici un caz în care autorii scrisorilor trimise la *Europa liberă* să fi primit pedeapsa capitală. Securiștii din Buzău simțeau cu siguranță o mare satisfacție urmărindu-l pe Huțanu cum așterne la dictare ineptiile comandate, ca și cum își așeza, el însuși, ștreangul la gât.

Ambasada care a contat

După ancheta a cărei temă fusese scrisoarea trimisă la Cracovia, am dat telefon doamnei Kristensen. Ne-am întâlnit pe Batiștei și i-am povestit despre reacțiile autorităților. Readus în Rahovei 39, am scris în declarație că mă întâlnisem cu diplomata americană și că depusesem mărturie despre amenințarea lor, a securiștilor, că voi fi ajunge în spatele gratiilor.

O altă întâlnire la Ambasada Statelor Unite am avut la începutul lunii noiembrie 1988. Pur întâmplător, am dat din nou un telefon doamnei Kristensen. Bucuroasă, mi-a spus că îmi trimiseseră o invitație pentru o întâlnire ce urma să aibă loc chiar la Ambasadă. M-a întrebat dacă pot să vin chiar atunci. A coborât și m-a luat de pe strada Batiștei. În sediu mă aștepta Ingmar Judit, care s-a prezentat drept reprezentanta guvernului american la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa. Venise în România

pentru a se documenta asupra situației drepturilor omului, în conformitate cu mandatul CSCE. Fusesem invitat, dar de această dată invitația îmi fusese oprită de autorități, căci luau măsuri să evite mărturisiri ale victimelor, obiect al unor rapoarte prezentate la întâlniri internaționale. Era o întâlnire cheie. Ce întâmplare! Sunt convins că Securitatea și-a închipuit că am avut un mijloc de comunicare ascuns, de am luat legătura cu ambasada chiar atunci.

I-am spus lui Ingmar ce era de spus despre ce se întâmplă în România, cât mai concret. Era foarte tânără, mă mira că americanii trimit la conferințe cu bătrânii diplomați comuniști exersați în rele astfel de fete. Naivitatea și stereotipia erau ale mele, desigur. Poate și pentru că părea atât de nevinovată, am avut cu ea o discuție foarte prietenească. Peste ani, și ea mi-a spus că am surprins-o atunci, căci, spre deosebire de atitudinea obișnuită, nu mă plângeam de ce mi se întâmplă mie. Vorbeam despre ce se întâmpla altora. I-am păstrat o amintire caldă pe care am avut ocazia să i-o împărtășesc după revoluție, la sfârșitul lunii martie 1990. Am întâlnit-o la Budapesta, unde mă aflam invitat de National Republican Institute pentru a participa la monitorizarea alegerilor din Ungaria. Am rămas în relații apropiate după aceea, lucra mai departe pentru CSCE, iar eu intersectam tot felul de medii instituționale și politice, inclusiv CSCE-ul. Apoi a devenit ziaristă în sistem *freelance*, scria articole despre regiunea pe care o cunoștea. Legătura cu Ingmar s-a rupt pe la mijlocul anilor '90. Regret astăzi că nu am păstrat adresa ei, căci i-aș fi trimis o felicitare cu un gând bun de fiecare An Nou.

Revin. Orice lucru bun se plătește. Am ieșit cu cele două cetățene americane, iar pe bulevardul Bălcescu, cam pe unde se afla sala Dalles, ne-am despărțit. După circa 10 metri am întors capul, am mai apucat să le văd siluetele depărtându-se pe înserat, iar când l-am întors, un ofițer în uniformă de miliție m-a luat brusc de braț. M-a dus în intrândul de lângă Căile aeriene evreiești, pe Batiștei, unde m-a pus să aștept. Era furios și brutal, părea gata să lovească. Am așteptat... Într-un târziu, când lumina se stinsese aproape de tot, mi-a spus, pe același ton însă: a fost o confuzie.

Am luat drumul spre Berceni, spre casă, metroul, troleibuzul, pe jos, am ajuns la ghenă de gunoi lângă care dădeam colțul, îndreptându-mă spre blocul unde locuiam. Chiar acolo, în spatele ghenei, mă aștepta echipa Secu, cei care mă arestaseră în decembrie '87.

De ce nu m-au luat imediat? De ce scenariul cu durul din Batiștei? Să fi fost o altă schemă din algoritmul lor psihologic? O zi precum cea prin care trecusem fusesse plină de evenimente care încarcă emoțional. Oricâtă încredere ai în tine, emoția, inclusiv cea pozitivă, tot te consumă. Cei care judecă la distanță ce s-a întâmplat cu unul sau altul în fața încercărilor vieții, uită deseori cât de diferite sunt ființele umane între ele. Mituri, filosofie, iubiri și sensibilități, ideologie, psihologie și fiziologie. În intrândul din Batiștei urinasem pe un perete, căci susținusem o tensiune de câteva ore. Iar acum, iată-i întâmpinându-mă din nou! Am simțit intens oboseala. Câte ore mă vor ține iar? Toată noaptea? Câte zeci de declarații? Și cei de acasă, care mă așteaptă fără să știe nimic!

Nu mai știu cât m-au ținut. Securității îi plăcea să lucreze noaptea.

Ziariștii lui Mihnea

După evenimentul Cracovia, iarăși se părea că mi-am pierdut orizontul, cu toată discuția de la Ambasada americană. Supravegheat tot timpul, evitând folosirea cunoștințelor drept canale de comunicație, pentru a-i feri de riscul închisorii, aș fi rămas complet rupt de contactele cu Occidentul dacă tot ce se întâmplase înainte nu ar fi produs consecințe independente de mine. Norocul a fost că, între timp, Mihnea Berindei, pe atunci vicepreședinte al Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România de la Paris, mă pusese pe lista opozanților activi, interesanți pentru ziariștii care îndrăzneau să facă investigații pe feuda lui Ceaușescu.

Ceea ce a făcut Mihnea de-a lungul celor doi ani, între decembrie 1987 și decembrie 1989 – publicarea scrierilor pe care le-am trimis în Occident, publicitatea făcută în jurul acțiunilor mele, pregătirea ziariștilor cu ținta România – au dat substanță manifestărilor mele în țară. În plus, propaganda lui Mihnea conta și pentru siguranța mea. Am fost tot timpul conștient, și pe atunci, cât de mult îi datorez lui Mihnea. Și nu doar lui. Activi în Ligă mai erau Dinu Zamfirescu, care a umblat cu interviurile mele prin Franța; Sanda Stolojan, președinta organizației și deci cea care semna listele cu prizonierii de conștiință trimise către organizații

din întreaga lume ; Ariadna Combes, fata doamnei Cornea, aproape ruptă de viața de familie ca să sprijine timida contestație din România ultimilor ani ceaușști. Cu Ioana Brătianu, secretara Ligii ce avea în spate munca ingrată, nu am avut legături.

Nu cunosc pe nimeni, nici dintre adversarii lui Mihnea, care să nu recunoască faptul că el a fost motorul și, de departe, cel mai eficient membru al Ligii de la Paris. După 1990, tot el este cel care m-a sunat pentru a mă întâlni cu alți oponenți ai epocii Ceaușescu, tot el a inițiat prin astfel de intermediari de contacte Grupul pentru Dialog Social în care mi-am făcut exercițiul postcomunist. Mihnea m-a ajutat timp îndelungat și substanțial în inițiativele mele postdecembriste de genul înființării APADOR-CH și a Alianței Civice. Alte gesturi au avut o adresă absolut personală, cum ar fi punerea mea pe lista beneficiarilor ultimelor burse ale Fundației pentru cultură. Prima mea excursie în Occident : Paris, luna august 1990. El m-a așteptat dimineața, la Gare de l'Est făcându-mă să descopăr ce înseamnă *café au lait* alături de un *croissant beurré*. El mi-a arătat clădiri din arondismentul trei pe care, ca turist, nu le-aș fi înțeles nici odată.

În 1988 nu știam că o să apuc anul 1990 și nu imaginam cât voi umbla prin lume în urma prăbușirii Cortinei de Fier. În 1988, încercam să înaintez centimetru cu centimetru pe calea extrem de îngustă pe care mi-o alesesem. Pe această cale nu se putea merge decât într-o singură direcție și nu era o stagnare, ci o periculoasă pierdere să rămâi în același loc.

N-am rămas pe loc, căci unul dintre ziaristii trimiși de Mihnea m-a sunat în toamna lui 1988. Cum de o fi funcționat telefonul, nu știu. Ne-am dat întâlnire undeva prin Piața Romană. Jurnalistul era de la săptămânalul *L'Événement du jeudi*, una din cele câteva publicații pe care le citeam cu pasiune pe vremea când puteam frecventa Biblioteca franceză. Începuse să plouă, așa că am mers împreună pe străzile care dădeau în Magheru, sub umbrela lui neagră, una mare cât să ne cuprindă pe amândoi. Mărșăluiam alături pe trotuar, el punându-mi o întrebare, o alta, eu răspunzând la fiecare. Eram pe Edgar Quinet când, de mai multe ori, o mașină – mașina Securității – a depășit carosabilul, aproape să dea peste noi. (Mi s-a mai întâmplat așa ceva peste un an, când făceam jogging pe străzile Buzăului.) Își închipuiau probabil că aceste semne vor împlânzi declarațiile pe care le dădeam ziaristului.

Scenariul s-a repetat pe 4 noiembrie 1988. De data aceasta, dialogul a avut loc acasă. În procesul verbal al amenizii primite atunci pe baza legii care interzicea contactele cu străinii apare: „În ziua de 4.11.1988 susnumitul a acordat la domiciliul său un interviu înregistrat audio și video unor posturi de radio și televiziune străine cu privire la probleme de interes politic și social-economic ale statului român, fără aprobarea organelor competente, încalcând art. 15 din Legea nr. 23/1971”.

După fiecare întâlnire sau întâmplare, urma ancheta. Eram adus sau chemat în sediul din Rahova 39, pe care-l știam deja atât de bine. Mi se strigau întrebări și mi se cereau explicații pe zeci de pagini de hârtie.

Amenințări și ordine repetate la fiecare întâlnire : să încetez cu acțiunile mele ostile, să refuz orice invitație la discuție făcută de ziariștii străini.

Anul 1989

În Est, anul 1989 începea spectaculos. Istoria se învoldura fără să pară a avea vreo legătură cu România. Deși avea! În țară, represiunea și nebunia păreau neclintite. Totuși, apăreau din ce în ce mai des surprize. Prima din 1989 a fost scrisoarea celor 6 foști aparatcici comuniști coordonați de Silviu Brucan. *Europa liberă* și Occidentul i-a făcut o amplă publicitate, și pe drept cuvânt. Știau ce știau cu privire la semnificația gesturilor. Acasă, entuziasmul era mai greu de susținut. Fraza prin care se imputa lui Ceaușescu că ar fi schimbat destinația Securității, astfel încât, *în loc să apere cuceririle socialismului*, aceasta îl apăra acum pe el, era percepută – așa o vedeam și eu – drept ofensatoare.

Au urmat scrisorile deschise semnate de Mircea Dinescu și Dan Deșliu. Mi se par și astăzi, raportându-le la contextul de atunci, de o forță colosală, capabile să tulbure pentru un moment chiar și atenția cititorului occidental interesat doar vag de ceea ce se întâmplă în lume. Într-o zi am sărit de pe scaun la propriu: redactorul de la *Europa liberă* citea fragmente din scrisoarea celor șapte intelectuali, scrisoarea de susținere a lui Mircea Dinescu¹. Se înmulțea numărul

1. Nu am observat atunci condiția „sindicalistă” a textului, care evita orice punere în discuție a comunisului.

oamenilor care spuneau „nu” regimului. Lista era deschisă de Geo Bogza, pe care-l cunoșteam, îl vizitasem chiar în apartamentul său din fața Muzeului Național de Artă, fiind dus la el de către Gina și Sorel Vieru¹. I-am dat imediat un telefon pentru a-mi exprima entuziasmul și susținerea. Bogza a răspuns – mi s-a părut – oarecum nemulțumit de gestul meu, pe care l-o fi considerat exaltat și, cine știe, contraproductiv.

Orice monedă are două fețe. Scandalul Răceanu a dat dimensiunea mobilizării contra contestatarilor. Mircea Răceanu era fiul lui Grigore Răceanu, fost demnitar comunist și, acum, unul din semnatarii scrisorii celor șase. În adunări publice, salariații patriei cereau pedeapsa cu moartea pentru diplomatul acuzat de a fi spionat pentru americani. Groaznic! Gardienii regimului se înfuriaseră. În cutia poștală am găsit o bucată tăiată din ziar pusă în chenar negru. Era Comunicatul Procuraturii Generale a R.S.R. care anunța : „Organele Securității statului au descoperit o gravă acțiune de trădare a intereselor țării și ale poporului român, săvârșită de Răceanu Mircea, fost lucrător în diplomație, care s-a pus în slujba serviciului de spionaj al unei puteri străine”. Finalul era de bănuț : „Organele procuraturii și ale Securității statului continuă ancheta pentru stabilirea întregii activități a trădătorului și a răspunderii ce-i revine, urmând ca, după încheierea cercetărilor, să fie deferit justiției pentru activitatea de

1. Acolo am revăzut-o pe Ana Blandiana și un bărbat de-o delicatețe care mi-a rămas mai mult decât orice altceva în minte din seara aceea : era Romulus Rusan.

spionaj-trădare și judecat în conformitate cu legile țării”.

După amenințări, îmi recăpătam liniștea numai după ce puneam pe hârtie ceva aprig anticomunist. Am scris atunci o interpretare a cărții lui Mircea Iorgulescu, *Marea trâncăneală*. Fusese subiectul politico-literar cel mai fierbinte al momentului. Lumea culturală o citise în cheie anticomunistă, alegorie a regimului. Nu am ajuns să trimit în afară comentariul de atunci, scris cu litere de un milimetru pe un mic rulou de hârtie, îngust cât să încapă într-un pantof. Nici să îl public după revoluție.

Lectura mea era mult diferită de a lui Mircea Iorgulescu. Lumea lui Caragiale arăta de-a dreptul blândă în raport cu cea comunistă. Permitea hazul și ironia. Lumea lui era cel mult cinic-tranzacționistă, nu grotesc-criminală, cum demonstra a fi societatea în care trăiam. Războindu-se alegoric cu prezentul, Iorgulescu îl trăda, de fapt, pe Caragiale.

Esența a ceea ce pusesem pe hârtie, dar incomparabil mai bine enunțată, aveam să o găsesc, după ani, sub semnătura jurnalistului buzoian Corneliu Ștefan. Într-un articol splendid, publicat de acesta în ziarul *Opinia*, în 2002, intitulat „CARAGIALE nu poate fi contemporanul nostru!”, el invocase, ca argument al interpretării sale, destinul mișcării antidinastice de la Ploiești din 8 august 1870, cunoscută sub numele de „Republica de la Ploiești”¹. „Revoluționarii” ploieșteni,

1. Corneliu Ștefan era și directorul publicației. Eliberat, se vede, complet de experiența lui de ziarist angajat într-o

liberali radicali, trimiși în judecată în fața Curții cu Juri din Târgoviște, au fost cu toți achitați, deși capul de acuzare, subminarea puterii de stat, era evident. Iată comentariul lui Corneliu Ștefan :

Acest verdict stă la baza atitudinii de o viață a lui Caragiale. Dacă protagoniștii ar fi fost condamnați la pedepse grele, conform codului penal în vigoare, atunci Caragiale nu ar mai fi scris nici „Conu’ Leonida față cu reacțiunea”, nici „D’ale Carnavalului” și mai ales „Boborul”. El nu ar mai fi ironizat timp de 40 de ani „republica” și pe „republicani”. Momentul ar fi reprezentat pentru el o amintire dramatică, dacă nu tragică. Fiindcă ploieștenii din 1870 nu au devenit niște „comunarzi” români, uciși sau deportați ci, dimpotrivă, s-au întors la îndeletnicirile lor, inclusiv în birturile și grădinile de vară, Caragiale a devenit un încrezător în democrație și, în final, cel mai bun produs al acestui mod de a înțelege mecanismul politic al statului. [...] Marele scriitor nu poate fi contemporan cu noi, cu societatea terorizată de un partid, pentru care Justiția, ca putere în stat, nu există decât pentru a-i valida deciziile. Justiția de azi i-ar fi condamnat în

publicație comunistă, a avut un rol important în asigurarea unui spațiu de libertate în comunitatea buzoiană. Prin autoritate și suplețe, prin cunoașterea culiselor și a regulilor el a reușit să spargă monopolul FSN-PSDR asupra presei locale, la începutul anilor '90. A fost autorul câtorva articole superbe. Corneliu Ștefan (născut la 21 octombrie 1941) a decedat la 9 februarie 2003, cu mult înainte de vreme.

1870 pe „republicanii” de la Ploiești la maximum de pedeapsă, adică închisoarea pe viață.

Justiția la care se referea Corneliu Ștefan și care nu avea la dispoziție decât maximum închisoarea cu viața, era oricum superioară justiției comuniste. Căci justiția anilor postdecembriști, nu-i preluase esența, ci „doar” îi moștenise metehnele.

Despre demnitate

Prezentările de care opozanții se bucurau pe undele postului de radio *Europa liberă* erau mai mult decât elogioase. În mod evident, redacția încerca să încurajeze rezistența din România. Curajul personal putea fi stimulat și prin aura cu care erau înconjuțați criticii la adresa regimului. Motivației care împingea un disident să spună cu voce tare că „trăim în Imperiul Răului” i se putea adăuga ca palid suport mândria de a deveni un erou declamat pe unde. Și mai ales, publicitatea echilibra cât de cât sentimentul de singurătate și al luptei fără speranță. La noi nu exista o comunitate de opoziționiști care să ofere noului contestatar refugiul „între ai săi”, cum se întâmpla în Polonia ori Cehoslovacia.

Nu existau așteptări că într-o zi va cădea regimul și atunci se va sfârși izolarea. Nici odată nu am sperat să trăiesc momentul prăbușirii comunismului. Viitorul meu era un zid.

Ce se spunea la *Europa liberă* despre un autor sau altul din țară trebuie privit cu înțelegere, dar și cu

circumspecție. Am intrat în ultimul timp în arhivele *Europei libere* și am redescoperit nevoia disperată a redactorilor de a sensibiliza ascultătorii. Îndemnul implicit: „Ieșiți din starea de letargie” se recunoaște și în ceea ce spuneau redactorii și în ce venea scris dinafara postului de radio. Fiecare cuvânt neprelucrat al unui autor rezonabil era sărbătorit, fiecare articol „cu bătaie” se încărca de semnificație. Pe textele din arhivă sunt subliniate, înconjurare, cu albastru sau roșu, rândurile care au atras atenția ziariștilor.

Profitând de faptul că lista publicațiilor mele care ajunsese la ei acoperea mai multe domenii – fizică, logică, lingvistică, poetică, politologie etc. –, iar textele, propunând modelarea matematică a unor chestiuni privitoare la totalitarism, primite la postul de radio, motivaseră cel mai probabil arestarea mea, redactorii *Europei libere* mi-au făcut un portret de enciclopedist, de „om al luminilor”. Între aceste prezentări forțate, există și un element care avea în mod efectiv un conținut. S-au referit la el Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, dar în special Șerban Orescu, în particular în recenzia lui făcută la 30 mai 1989 celor trei texte publicate în Occident până la acea dată (scrisoarea către Congresul de la Cracovia, „Le droit d'ingérence” apărută în *Libération* și „Méditations crépusculaires”, publicată în *La Nouvelle Alternative*): tema demnității¹.

1. Șerban Orescu, *Domestic bloc*, 30 mai 1989, Recueil d'émission à la diffusion de l'Europe libre, Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine.

Într-adevăr, cuvântul apare obsesiv în textele pe care le trimisesem. Orescu a putut să citeze în mod repetat: „...este nevoie și se poate cere o elementară demnitate”, „Lecția demnității nu-i prea târzie pentru nimeni...”, „Într-o primă etapă trebuie să ne recâștigăm propria demnitate...” și, tot așa, pentru a concluziona: „Conceptul de demnitate este fundamental la G.A. ...”.

Poate cuvântul „demonitate”, ca atare, are prea multă emfază. Mai vie, mai personală, de-a dreptul organică, este cealaltă fațetă a demnității: umilința¹. O explicație simplă a modului în care au decurs relațiile mele cu proprietarii morcovului și bătei a reflectat frustrarea față de starea de umilință în care mă puneau organele ori situațiile. Felul în care Ceaușescu își umfla pieptul dând (tuturor, deci și mie) lecții despre cum trebuie să gândesc și să trăiesc m-a făcut să folosesc, în ce-l privește, cele mai grele cuvinte găsite în lexic. Amenințările securiștilor erau inerent umilitoare, căci presupuneau fie că ești fie laș, fie fricos, fie interesat. De fiecare dată când răcneau la mine, știam că atunci când voi ajunge acasă mă voi simți revanșat scriind niște lucruri ce se voiau usturătoare. Cu cât trăgeau de coardă, cu atât creștea probabilitatea să mă răzbun pe hârtie.

Refugiat în ideologia unui Mare Vinovat, nu îi uram pe cerberii organelor de represiune întrucât îi vedeam

1. Și ea invocată de Șerban Orescu, cu un citat preluat din *La Nouvelle Alternative* nr. 13/1989 : „Dacă m-ar întreba cineva ce este mai greu de suportat în această societate... așa evoca intolerabila experiență a umilirii...”.

până la un punct și pe ei victime (în sensul că deveniseră captivi ai sistemului inuman pe care-l susțineau). Lecțiile de yoga, lectura budistă sau pur și simplu umanistă mă fereau de asemenea să împart lumea în foarte buni și foarte răi. De aceea, nu ura împotriva securiștilor mă putea susține când trebuia să înfrunt presiunea lor, ci tocmai gesturile de hărțuire ce-mi răneau demnitatea pe care, drept urmare, o ideologizam în textele trimise spre lumea liberă. Altfel, când intram cu securiștii pe panta unei discuții respectuoase, ceea ce s-a întâmplat nu de puține ori, puteam avea un dialog rezonabil. Nu am recurs nici odată la provocări. Cred că o astfel de explicație este utilă pentru a înțelege coerența, sau disonanța, aparentă a unor acțiuni din acei ani.

În același timp, supraprezența răniilor personale limita în mod evident imaginația politică și relevanța textelor care se centrau pe ea. O spun cu toată sinceritatea: scrisorile pe care le-am trimis în Occident în acei ani – Cracovia, Paris –, prezumate a fi „mesaj al rezistenței românești”, mi se par plictisitoare. Astfel de texte nu aveau cum să susțină sufletul oamenilor, cu atât mai puțin să-l mobilizeze. Pamfletele scrise de literați – Dorin Tudoran, Dan Petrescu, Dan Deșliu, Mircea Dinescu – au o forță incomparabil mai mare, răspund bine așteptărilor prin energia și vioiciunea lor, în sfârșit, găsesc astfel cheia să descarce sufletul atâtor oameni condamnați la tăcere. Acestea pot fi numite într-adevăr texte cu impact politic.

Numai adevărul, dar nu în deplinătatea sa

Se pune întrebarea dacă literatura anticeaușistă câștigă numai prin „adevărul” politic al textelor vitriolante ; dacă nu cumva eseistica dominată de o tentă moralizatoare – pe care am practicat-o și eu –, nu ridică o întrebare și cu privire la adevărul ei uman. Am găsit tema, deși doar implicit, la un ascultător al *Europei libere*, în răspunsul pe care el a simțit nevoia să-l dea unei scrisori a Doinei Cornea din anul 1987¹.

Cunoscuta opozantă repeta cu acea ocazie o serie din ideile cu care o asociem ; cele în care credea și care-i dădeau forța, de genul : „Dar condiția esențială în tehnica de restaurare interioară sau de cultivare a virtuților este libertatea : o libertate înțeleasă ca purificare, ca eliberare de tot ce subjugă : resentimente, egoisme, lăcomii, sete de putere, dar și frică, lașitate, minciună, ipocrizie”.

În aceeași seară cu citirea scrisorii, „un ieșean nelămurit”², aflat „încă sub impresia minunatului text al doamnei Cornea, și nu pentru prima oară”, ascultător fidel al scrisorilor ei care-i produceau „o încântare spirituală și un sentiment de invidie pentru curajul său de a vi se adresa deschis”, a pus mâna pe un stilou voind să atragă atenția asupra unor detalii

1. Listener's mail nr. 32, 11 octombrie 1987.

2. Numele ales de autor. Scrisoarea sa are data de 11 octombrie 1987 și a fost citită la 29 noiembrie 1987 (Listener's mail nr. 39).

care nu băteau neapărat la ochi. Citez : „...regimul totalitar din România de azi face, la rândul său, apel – dar în alt mod – tot la conștiința fiecăruia dintre noi. Ce altceva să însemne, chiar dacă în sens demagogic, crearea «omului nou»? Cum să interpretez repetatele apeluri care se fac la spiritul de echitate și etică prin toate mijloacele de propagandă manipulate de regim? Și ce altceva să însemne, dacă nu tocmai tendința de autodepășire, e drept, spirituală și corect solicitată, de dna Cornea? Adică domnia sa tot nouă ne cere să «operăm» asupra capitalului nostru intelectual și afectiv”. Ca să explice, autorul face ascultătorilor săi o baie de viață reală : „Am avut prilejul să stau câteva ore în biroul de consultații al unui medic psihiatru. Am ascultat, cu înfiorare, mărturisirile unor pacienți. Unul, muncitor la transporturi, avusese, cu trei ani în urmă, o tentativă de sinucidere. Motivul? Are trei copii, câștigă suficient pentru întreținerea lor (lucrează și soția), dar nu are ce face cu banii. Nu are ce cumpăra. Își mărturisea incapacitatea de a se comporta ca un tată de familie responsabil pentru soarta alor săi. Solicita medicului soluții, în afara celei extreme la care recursese. În ultimii trei ani nu avusese concediu de odihnă. Era epuizat și hainele curgeau pe el, atât de slab era. Considera că nu merită să trăiască. Spunea că prezența sa s-a dovedit inutilă și că, rămași fără tată, copiii se vor afla în aceeași situație de acum, când tatăl lor oricum nu-i poate ajuta”. Ascultătorul *Europei libere* a dat și alte exemple, chiar mai dramatice, pentru a comenta în final : „Comparați acum starea de elevație intelectuală recomandată de doamna Cornea

cu cea de fapte din România și încercați să-mi dați un răspuns: ce-i de făcut? Se mai poate oferi un sprijin moral, refugiul în intimitatea afectivă și de gândire a individului? În credință? În speranță? În promovarea adevărului, cu orice preț? Cineva recomandă adevărul și numai adevărul, dar nu în deplinătatea sa...”.

Scrisoarea mi s-a părut covârșitoare prin cantitatea de bun simț exprimat cu modestie. Poziția de excepție a disidenților a dus uneori la ruperea lor de realitate. Disidenții au ajuns să trăiască sub un statut special în toate sensurile. Să ne gândim doar la plutoanele de urmăritori și supraveghetori care-i înconjurau! Și presiunea teribilă care apăsa asupra vieții lor, și sentimentul excepționalității pe care-l întâreau cei din jur, fie prin solidaritatea lor sacrificială, fie prin acte de trădare lașe ori răutăcioase, le schimbau contactul cu lumea reală. Inteligența scrisoare citită la *Europa liberă* în data de 29 noiembrie 1987 este utilă oricărei cercetări interesate de gândirea politică a disidenței românești. Scrierile moralizatoare despre care vorbește au ajuns la autism întrucât au urmat o logică automoralizatoare; acestea vorbesc până la urmă despre autorii lor. Desigur, aceștia s-au recunoscut ori regăsit în cele scrise, ideile lor au contat pentru ei. Pentru ceilalți, conta mai puțin gândirea și mai mult exemplul. Iar Doina Cornea era unul, un model de ființare umană ce nu are egal în perioada măloasă a anilor '80.

Elmano Costiner. Greva foamei

Am făcut mica incursiune prin tema demnității întrucât ea poate explica starea pe care o aveam la începutul anului 1989 și consecințele ei. Rățoiala conducătorilor la supușii pe care îi aduseseră în condiții de foamete și frig, tocmai când un vânt de raționalitate mătura Estul, era nu doar răutăcioasă, era și sfidătoare. Apostrofările nu doar împovărau, ci și umileau. Aveam în spate o acuzație de trădare. Uite ce te așteaptă!, spusese mesajul în chenar negru, referitor la Mircea Răceanu, ce-mi fusese pus în cutia poștală. Amenințările doreau să facă omul și mai mic. Îmi pansam stările așteptând ocazia unei replici pe măsură. Într-un astfel de context am aflat, tot prin radio *Europa liberă*, de ținerea, la Paris, a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, având ca punct major tema situației drepturilor omului. Sesiunea CSCE urma să aibă loc între 30 mai și 23 iunie 1989.

Ce moment putea fi mai prielnic pentru acțiune decât o reuniune a CSCE dedicată dimensiunii umane a acordurilor de la Helsinki¹? Un protest, o grevă a foamei, iată un adevărat cocktail-Molotov în măsură să

1. Jacques Baumel, președintele *Fondation du Futur*, criticase folosirea titlaturii „dimensiunea umană” în locul „drepturilor omului”, în care vedea o manifestare a ipocriziei. Conceptual, lucrurile sunt mai nuanțate, căci „dimensiunea umană” poate acoperi lucruri – spre exemplu, cu privire la refugiați – care depășesc sfera strictă a drepturilor și libertăților.

echilibreze, cât de cât, noua aroganță a regimului. Trebuia scris textul, acesta trebuia trimis Conferinței, trebuia anunțată la Paris greva foamei, trebuiau asigurați „cei de dincolo” că totul urmează planul anunțat... Trebuia, trebuia, trebuia...

Povesteam prietenilor cei mai apropiați despre momentul excepțional, despre ce aș fi dorit să fac și mai ales mă lamentam de performanța totalitară a sistemului ce reușise să-mi taie orice posibilitate de contact cu lumea, deși mă aflam în capitala țării, oraș cu peste 2 milioane de locuitori, cu centrale telefonice și un uriaș flux de corespondență, cu turiști străini și cu ambasade.

La un moment dat, a apărut totuși o șansă, dovadă că statutul de bucureștean conta. Istoricul Liviu Rotman, pe care îl cunoscusem înainte de emigrarea sa în Israel, sosise la București și mi-a transmis că vrea să mă vadă. Întâlnirea a avut loc la gardul casei sale din zona Piața Romană. L-am rugat să anunțe hotărârea mea de a face greva foamei în timpul reuniunii CSCE din capitala Franței ca semn de protest față de situația drepturilor omului în România.

Cele câteva minute petrecute cu mine la marginea gardului l-au costat pe Rotman un control la sânge pe aeroport; o poveste traumatică, a fost gata să piardă avionul. Ajuns „dincolo”, i-a scris lui Victor Esterhazy la *Europa liberă*, iar de aici lucrurile și-a urmat făgașul.

Nu aveam cum să știu dacă filiera a funcționat. Oricum, simplul anunț al grevei mi se părea o probă imponderabilă. Și iată, mi-a ieșit în față un om providențial. Pe doctorul Costiner îl cunoscusem la începutul

anilor '80, prin intermediul prietenilor comuni, Gina și Sorel Vieru. Elmano Costiner, sau Malcic cum îi spuneau apropiații, evreu bucovinean, trecuse prin momente teribile. Se născuse la Cernăuți, de unde familia Costiner avea să fie deportată în iunie 1942. Cei cinci membri ai familiei au ajuns într-un lagăr de muncă de dincolo de Bug, la Naraiavka, unde aproape toți evreii internați au murit. În urma unei intervenții la Guvernatorul Transnistriei, Costinerii au fost mutați la Moghilev. Au supraviețuit printr-o minune. I-am citit, mai târziu, amintirile de copil urcat în vagonul care-l va transporta, alături de prichindeii asemenea lui, spre lagăr. Un pic mai mare decât ceilalți, a ajuns să aibă grijă de mai micii speriați de moarte. Așa se explică poate faptul că a devenit doctor psihiatru pentru copii.

Pe atunci, nu știam decât de originea lui bucovineană și de faptul că fusese educat în cultura germană, mai ales linia ei austriacă – un mare iubitor a lui Musil. Mergea săptămânal la Biblioteca germană, nu lipsea de la nici un concert important de la Ateneu și Radiodifuziune, lua la rând expozițiile Bucureștiului.

Acest om de o delicatețe uriașă mi-a fost vizitator fidel după ieșirea din închisoare. Nu fusesem anterior chiar apropiați, așa că drumurile lui „în vecini” – locuiam la un bloc distanță unul de altul – erau expresia solidarității cu gesturile mele. O solidaritate, paradoxal, pe cât de manifestă, pe atât de discretă. Am și început să ne plimbăm, singuri, pentru a nu lăsa loc interceptării discuțiilor sensibile. Și lui i-am vorbit, în timpul unuia din drumurile noastre, despre reuniunea CSCE.

M-a chemat din nou la plimbare peste câteva zile. O prietenă pleca la Paris și ea acceptase să treacă biletul peste graniță.

Eram urmăriți pas cu pas. Sigur că legăturile lui Malcic erau urmărite la rândul lor și se va face legătura cu prietena ce se îndrepta spre Capitala Franței. Habar nu aveam că fusesem invitat încă din aprilie la Paris și că lucrul acesta va radicaliza măsurile de securitate. Dacă prietenei îi vor găsi biletul, va lua undeva între 2 și 7 ani: ajuta un trădător.

Domnul Costiner m-a convins să fac lucrul pe care îl evitasem programatic: să accept ca altcineva să riște pentru ceea ce făceam eu. Am scris totul pe un bilet minuscul, cu litere de un milimetru. Aveam să aflu că fusese pus într-o țigară, trecuse granița în pachetul lăsat la vedere pe bordul Daciei și apoi luase calea destinatarilor.

Malcic nu s-a oprit aici. Acest om curajos, cu trupul la fel de delicat ca și sufletul, m-a vizitat zilnic în perioada grevei foamei pentru a-mi oferi îngrijiri medicale și a-mi da sfaturi. El i-a arătat Mioarei cum să pregătească ceaiul pe care îl beam în mari cantități pentru a nu mă deshidrata. Malcic ajungea în fața blocului după serviciu, le cerea milițienilor-securiști să îl lase să-și facă datoria de medic, intra în casa păzită zi și noapte... Un Moș Crăciun al încrederii. Avea grijă să aducă de mâncare copiilor, pe care i-a invitat să se întâlnească și să discute după ce am fost scos din București.

Disidența internă ar fi însemnat prea puțin fără exil

Șansa faptului că reuniunea CSCE avea loc la Paris a făcut ca textul să ajungă la Mihnea Berindei. Activul vicepreședinte al Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului în România se mobilizase cu timp în urmă pentru întâmpinarea marelui eveniment. Colaborase în acest sens cu *Fondation du Futur*, al cărei președinte, Jacques Baumel¹, pregătise, în asociere cu alte mișcări pentru drepturile omului, aducerea la Paris, „capitala europeană a culturii, a unor intelectuali, universitari și câțiva dintre cei care au în comun pasiunea pentru a oferi oamenilor libertatea, dreptatea și fericirea”².

Conferința celor 35 de delegații guvernamentale venite la reuniune avea să fie secondată de vocea unor organizații care jucau un rol aparte în condițiile schimbărilor din lagărul comunist. Diferențele dintre regimurile Estului se reflectau și în ce privește soarta invitațiilor adresate celor „câțiva care au în comun pasiunea pentru a oferi oamenilor libertatea...”, adică opozanților. La reuniunea ce fusese planificată pentru

-
1. Jacques Baumel a fost o prezență importantă în viața politică franceză (a murit în anul 2006): făcuse parte din Rezistență, avusese roluri de conducere în mișcarea gaullistă, ocupase și funcția de secretar de stat și primar.
 2. Din mesajul lui Jacques Baumel, „Pas d'Europe sans liberté de l'esprit” – Arhiva Mihnea Berindei.

2-3 iunie 1989, cu titlul „La liberté de l'esprit et la condition humaine en Europe”, în afara rezidenților occidentali au fost chemați un participant din Republica Democrată Germană, zece din Bulgaria, unul din Ungaria, unul din Polonia, trei din România, patru din Cehoslovacia, unsprezece din Uniunea Sovietică și 3 din Iugoslavia.

Scrisorile fuseseră trimise recomandat în luna martie și, avându-se în vedere localizarea destinatarilor, retransmise la începutul lunii aprilie. Mai mulți invitați au fost împiedicați să participe. Praghezul Zdenek Jiěínský primise recomandata, solicitase autorităților cehoslovace autorizația de a părăsi țara, dar nu obținuse nici un răspuns. Scriitorul Karen Simonian a fost împiedicat de interdicția pusă lui de Partidul Comunist din Armenia, datând din 1986, să părăsească țara. În cazul academicianului bulgar Alexei Cheludko, membru al Clubului pentru Perestroika, scrisoarea i-a fost remisă de abia pe 27 mai. Or, întrucât procedurile de viză durau cel puțin o săptămână, participarea sa a devenit în acest mod imposibilă.

Pe scurt, opozații rezidenți în fostele țări comuniste primiseră scrisorile, dar fuseseră obstrucționați, în parte, *nu în totalitate*, să ajungă la Paris. În ceea ce-l privește pe singurul polonez chemat la reuniune, nu dăduse curs invitației întrucât... participa în campania electorală.

Din România fuseseră chemați Mariana Celac Botez, Radu Filipescu, iar al treilea eram eu. Evident, la noi nu doar că opozaților nu li se dădea drumul, dar era de neimaginat ca măcar scrisorile să ajungă la des-

tinatar. În ce privește mesajele transmise de cei din țară spre lumea liberă, dacă apucau să iasă, aveau soarta sticlelor aruncate în ocean.

Scrisoarea scoasă ca prin minune din țară avea să beneficieze de eficacitatea formidabilă cu care Mihnea Berindei puna în valoare cele mai mici semnale sosite din România. Intervenția sa la conferință s-a concentrat pe cazul meu. A anunțat începutul grevei foamei și a subliniat motivațiile protestului: distrugerea patrimoniului și satelor, nerespectarea drepturilor omului, punerea egalității între spiritul critic cu și trădare, politica xenofobă, șovină a guvernului de la București. Tema reamenajării satelor era deja cunoscută în Occident, iar atenția acordată de un român manifestărilor antiminoritare ale regimului, o atitudine rară chiar și printre românii exilați¹ – între excepții chiar Mihnea Beridnei, Dorin Tudoran², Dinu Zamfirescu³ –, avea greutate.

Mihnea a pus în scenă și prezentarea scrisorii. „Înainte de a o citi, v-aș ruga să o priviți. O găsiți în

-
1. Mă refer la cei care au făcut-o sistematic. Documentele arată luări de poziție în special în raport cu relațiile româno-maghiare ale Monicăi Lovinescu, Petru Romoșan ș.a.
 2. Vezi demersul excepțional din 1985 al lui Dorin Tudoran, Géza Szöcs și Marius Tabacu privind respectarea drepturilor minorităților și crearea unei comisii internaționale menite să investigheze realitatea.
 3. Printre altele, intervenția sa la simpozionul din 18 septembrie 1988, Offenbach, cu titlul „Aspecte interne și internaționale ale politicii regimului față de minorități” (număr special al revistei *Dialog*, octombrie 1988).

dosarul dumneavoastră de presă. În fapt, această scrisoare a fost mărită. Originalul – căci este o copie după original – arată ca ceea ce vedeți aici. O scrisoare care a fost scrisă pe o hârtie de țigară, rulată într-o bujie¹. Doar astfel a putut să iasă. Este metoda folosită pentru transmiterea mesajelor ei și de Doina Cornea. Acestea sunt, gândesc, cele mai bune probe că România arată ca o vastă închisoare”².

Scrisoarea fusese scrisă pe o hârtie obișnuită, nu pe una de țigară. O trimisesem pentru Conferința CSCE, nu și pentru colocviul organizat de către *Fondation du Futur*, despre care nu știam nimic. Spun acestea pentru a indica dimensiunea considerabilă a efortului depus de opozanții regimului aflați în exil pentru amplificarea semnificației protestelor din țară. Le adăugau uneori o aură pe care nu o aveau. Protestele erau atât de puține, adeseori, atât de edulcorate, încât un tânăr, astăzi, sau un străin va identifica cu dificultate mesajul anticomunist. Cât de anticomunistă poate fi o metaforă? Ce mesaj opoziționist conținea scrisoarea de susținere a lui Mircea Dinescu care nu folosea nici măcar o dată cuvântul „comunist” sau numele familiei conducătoare? Ar fi nevoie pentru cei tineri, ca să perceapă miza acestora, de o lungă, poate chiar de o foarte lungă prezentare a contextului.

Punerea în scenă operată de Mihnea sugerează rolul central jucat de exil sau de alți actori din

-
1. Există deci o a doua variantă privind trecerea hârtiei peste frontieră.
 2. Detaliile de aici au la bază documentele din arhiva lui Mihnea Berindei.

Occident – de amintit din nou aportul unic al *Europei libere* – pentru soarta acțiunilor de opoziție din Est, ca și pentru soarta inițiatorilor. După opinia mea, ei trebuie considerați, în sens obiectiv, coautorii acestor manifestări. Desigur, riscul nu era același, în schimb meritul, cu siguranță.

Scrisoarea trimisă la Paris nu avea titlu. Or, Mihnea i-a pus unul: „Le droit d'ingérence” – „Dreptul de a interveni” – și a difuzat-o la Conferința CSCE, aranjând publicarea textului și în *Libération*. Nu doar că formula aleasă reprezenta o sinteză ideală a conținutului său, dar găsisese cheia dialogului Vest-Est din acel moment: până unde statele comuniste se pot retrage în spatele suveranității lor? Până unde poate interveni lumea liberă în numele drepturilor și libertăților fundamentale? Nu era deloc ceva oarecare ca, din spatele Cortinei de Fier să se transmită un mesaj ferm: „Există dreptul la intervenție”.

Câtă importanță a avut titlul la difuzarea scrisorii din 1989 aveam să o aflăm de la Pavel Câmpeanu în 1990. Într-o discuție despre lumea de care tocmai ne despărțisem, Câmpeanu, cunoscător sofisticat al soartei acțiunilor de rezistență, el însuși autor (sub pseudonim) al unui foarte dezbătut text din *New York Review of Books* privind regimul Ceaușescu, atribuia un mare impact scrisorii și mai ales, mesajului conținut în titlu. Am ascultat, fără să-i spun un cuvânt despre faptul că formula „Le droit d'ingérence” nu-mi aparține.

Iar cele de mai sus nu reprezintă totul. Mihnea Berindei mai pregătise ceva.

Înregistrarea lui Bernard Vaillot

Ca și cum câștigasem lozul cel mare la jocul sortii, acțiunea din mai-iunie 1989 avea să fie urcată și mai sus de încă un eveniment: apariția reporterului Bernard Vaillot, de la Canalul de televiziune francez TV5, în noaptea de 30 mai, în apartamentul din Izvorul Mureșului.

Un securist în uniformă de milițian păzea ușa blocului ziua, iar o mașină era postată permanent în față pentru supraveghere. În plus, în camere se aflau telefoane, mai puțin poate în cea mai mică dintre cele trei, „camera Cristinei” cum fusese numită, întrucât stătuse inițial în ea. Devenise de nelocuit: datorită așezării la nord și a frigului, avea igrasie.

Eram în a doua zi de grevă a foamei și tocmai atunci sosise tata. L-am culcat în sufragerie, locul unde țineam discuțiile ori de câte ori venea cineva la noi și unde aștepta urechea secretă din telefon. Tocmai îmi adunam câteva materiale de lucru în bucătărie, când am auzit soneria la ușă. Un țârâit pe la ora 12 noaptea. Am deschis, am văzut în fața ușii o persoană relativ tânără, de înălțime medie, cu o geantă în mână, care a întrebat: „Bonsoir. C'est bien ici l'appartement de M. Andreescu?”

Am înțeles, după primele cuvinte, că primise adresa de la Mihnea Berindei. Oprise mașina în zona Cimitirului Bellu (Piața Pieptănari), o lăsase acolo pe prietena lui și o luase în noapte pe jos intersectând străzi și alei până ajunsese la o clădire pe a cărei

placă a văzut „Izvorul Mureșului”. A identificat blocul și a intrat discret în el, ajungând la ușa mea. Prietenii români aveau greutăți să găsească Aleea Izvorul Mureșului în plină zi, iar el o nimerise noaptea!? Nu am continuat cu acest gând atunci. Bernard Vaillot dorea să facă un interviu cu mine pentru televiziunea franceză. L-am invitat în singurul loc liber, în „camera Cristinei”, unde reporterul a deschis întrebările și filmarea. Eram neras, purtam un pulovăr... sugeram probabil dramatismul unui om trăind în închisoarea numită România.

Discuțiile, în franceză, s-au dus în jurul situației din țară. Finalul a fost apoteotic. „O ultimă întrebare”, a zis reporterul. „Aveți speranțe în legătură cu România?” a întrebat el. Iar eu am răspuns: „Deocamdată la noi viața somnolează. Poporul nostru este însă foarte vital. Într-o bună zi, după dispariția acestui regim, viața va înflori din nou și pentru noi”.

Ani la rând după evenimentele din decembrie am roșit amintindu-mi „gândirea” și „intuițiile” mele politice în ce privește logica societății în care trăiam.

Vaillot a terminat, a strâns aparatura, ne-am luat la revedere în fața ușii. Am coborât imediat după el, împreună cu Mioara, să verificăm dacă nu i se întâmplă ceva. Reporterul dispăruse prelingându-se pe lângă ziduri în noapte. Am stat așa mai multe minute, împreună, uitându-ne la cer, la stele, în fața blocului nostru unde, spre deosebire de altele, becul de la stâlp funcționa, acoperind aleea cu lumină.

Dimineața am fost chemat la Securitate. Între timp, mi se schimbaseră și șeful anchetei. Părea că ineficiența

lui Mihai Popa fusese percepută. Ofițerul nou impunea mai mult. Era sobru, atent, făcea clar parte din generația profesionalizată. Popa purta tot timpul un costum maroniu, stofă bună, dar nu-l salva de aerul lui țărănos. Căpitanul – așa am înțeles parcă, nu-mi amintesc să se fi prezentat – purta pantaloni gri, cămașă albă, era și în ținută ceva mai relaxat. Și se adresa cu pluralul! Am fost întrebat de greva foamei „Ce mai e nou?”.

A treia seară, pe TV5 a fost dat filmul, iar *Europa liberă* a preluat imediat interviul, în lectura lui Șerban Orescu. Ziaristul francez, carevasăzică, scăpase. Era uluitor. Cum reușise să ajungă prin noapte de la Cimitirul Bellu până la minuscula alee pe care stăteam? Cum scăpase nesupravegheată locuința tocmai în acel moment? Și ce șansă, să fi venit tata, iar noi să ne fi retras în singura cameră probabil nesupravegheată?

Astfel de gânduri nu aveau să-mi dispară ani la rândul din cap. Mai târziu, după ce evoluția lucrurilor din România postdecembristă a arătat clar faptul că o parte din Securitate pregătea debarcarea lui Nicolae Ceaușescu, m-am gândit dacă nu cumva Bernard Vaillot fusese lăsat premeditat să-și facă reportajul. Atunci de ce nu au fost lăsați și ceilalți? Nu am găsit, nici odată, nimic care să susțină ipoteza. Această zonă a speculațiilor este una dintre cele mai lunecoase și mai pernici oase pentru înțelegerea a ceea ce s-a întâmplat în România anului 1989. Merită așteptate, dacă vor fi existând, documentele.

Și oricum, ce s-a întâmplat a doua zi dimineață nu încurajează teoria. Am fost luat de acasă, și adus la

Securitate. Șeful anchetei avea obrazul pământiu. Nu dormise? Să fi primit vreo săpuneală zdravănă? M-a întrebat, cu voce amenințătoare, ce-i cu interviul. „Reporterul a venit la mine, i l-am dat, a plecat...” i-am răspuns pe scurt. „Alaltăieri de ce nu ne-ați spus?” a adăugat el. „V-am cerut să ne ziceți tot ce vi s-a mai întâmplat în ultimele zile. Spuneți că nu aveți nimic de ascuns” a ridicat el glasul în continuare. „Da, nu am nimic de ascuns” i-am replicat, „dar nu puteam să vă anunț despre interviu cât timp ziaristul era pe teritoriul României”. Am adăugat și motivația: „L-ați fi reținut, poate ar fi fost bătut. Cum puteam să vă vorbesc despre el știind ce o să i se întâmple? L-aș fi avut pe conștiință”.

Pe Mihai Popa acest tip de „sincerități” îl lăsa mut în primul moment. Nu le putea procesa, părea că i se oprește gândirea și nu mai știe cum să-și țină mâinile. Ca să reentre în arenă, se agăța repede de o tiradă mustind de acuzații și amenințări. Dar nici aceea nu-i ieșea prea bine.

Noul ofițer avea alt calibru. Mi-a zis că nu vor mai tolera astfel de acțiuni împotriva țării. Cu o voce gravă, fără stridențele obișnuite ale acuzatorilor, mi-a pus în vedere că voi fi internat într-un spital psihiatric. A și dictat o declarație prin care eram avertizat în legătură cu internarea dacă voi continua acțiunile. Am semnat de luare la cunoștință.

Această amenințare, care părea foarte concretă din modul cum o pronunțase anchetatorul, schimba lucrurile. O mai auzisem în trecere și în gura lui Mihai Popa, dar colonelul părea că strigă cam ce-i trece prin

mente. Știam de existența abuzului psihiatric, perfid peste măsură, ascultasem mai multe detalii despre cazul lui Vasile Paraschiv. Tortura se termină, o poți pune și pe ea pe lista încercărilor. Să fii însă transformat în legumă, iată un lucru la care nu gândisem nici odată că s-ar putea contracara. Exista o tehnică? Te puteai opune¹?

Și tocmai avusese loc o acțiune atât de reușită – cel puțin după ecourile de la *Europa liberă*, căci despre anvergura dată de Mihnea Berindei scrisorii nu aveam cum să știu! Anchetatorul îmi explica, logic, faptul că ei nu mai pot să tolereze ce fac eu. Voia să găsim o cale de a pune capăt lucrurilor. Am o nemulțumire? Vreo dorință? Vor încerca să îți răspundă. „Aș face o vizită în Franța. Pe urmă, o să-mi iau timp să mă refac” am încercat să termin acea confruntare care începuse bine, dar se îndrepta spre un sfârșit prost. Mi-a întins o foaie de hârtie și mi-a zis să fac o solicitare de călătorie în Franța. Am scris un text scurt. „Să vedem ce putem să facem” a încheiat el, cu o voce mai calmă, discuția.

Am plecat nemulțumit de mine. Ideea de a le fi făcut o solicitare, chiar dacă un subterfugiu în contextul deloc comod amintit, mă jignea. Anchetatorii nu au mai adus nici odată discuția despre călătoria în Franța, iar eu însumi am preferat să-mi scot din minte

1. Atât Vasile Paraschiv, cât și Gregorian Bivolaru au vorbit despre sprijinul dat de surorile medicale sau de medici în evitarea luării medicamentelor. Dar acest ajutor nu putea fi prezumat.

propunerea. Să se fi gândit într-adevăr la un aranjament? Mă îndoiesc. Aveau cu siguranță înregistrate discuțiile mele cu Mioara, știau ce gândeam și ce hotărâsem. Făcuseră însă un pas pe care nu-l atinseseră nici odată în întâlnirile noastre anterioare. Peste ani, aveam să descopăr în paginile din dosarul de urmărire informativă a lui Ștefan Augustin Doinaș ce voință și câtă răbdare aveau unii din acești ofițeri ca să câștige un milimetru în confruntarea cu un „obiectiv” mai incomod.

Am făcut tot drumul până acasă pe jos. Anunțarea unei posibile internări într-un spital psihiatric era acum în capul listei de priorități. Știam că nimic nu era mai sigur pentru împiedicarea aplicării unei astfel de măsuri decât difuzarea cât mai largă a informației. Avea să o facă Dorin Tudoran, care s-a referit la această amenințare în mărturia ținută la 11 octombrie 1989 în fața Comitetului de Afaceri Externe, Subcomitetul pentru Drepturile Omului și Organizațiile Internaționale¹.

Robert Cullen

Supravegherea era atât de strânsă, încât mă întrebam cât timp își pot permite să o continue tot așa. După iunie cel glorios a urmat o banală lună iulie, a venit și luna august 1989. Plină vară, copiii la bunica de la

1. Am găsit conținutul integral al mărturiei, cu titlul „Izolați-l pe Ceaușescu, dar nu izolați România”, în Arhiva personală a lui Mihnea Berindei.

mare. Ziua de 28 august. Mă aflam la acea oră, trei și jumătate după-amiaza, singur în apartamentul din Berceni. Soneria a sunat obișnuit, fără nici o aură. În fața ușii am descoperit un american care s-a prezentat simplu: ziarist. Venea din Statele Unite și dorea să îmi ia un interviu. Să-l citez însă pe el, ce spune despre această întâmplare în lungul material publicat în *The New Yorker* din 2 aprilie 1990, „Report from Romania” :

În luna august anul trecut, l-am căutat pe fizicianul disident Gabriel Andreescu în apartamentul său din sudul Bucureștiului. Timp de opt ani luptase cu tenacitate împotriva regimului, în principal trimițând în afară scrisori și eseuri de protest la grupurile de drepturile omului occidentale. Tot atâta timp, regimul încercase să-l intimideze. Trecuse o lună prin închisoare, în 1988, iar poliția politică îl amenințase recent că îl va trimite într-o instituție psihiatrică dacă nu va emigra ori nu va abandona activitatea sa politică. Am ajuns la el neinvitat, și a ezitat înainte de a accepta să-mi dea interviul. Odată acceptul dat, totuși, a răspuns cu seriozitate când l-am întrebat de ce în România, în contrast cu țări precum Polonia și Ungaria, nu a avut loc ceva mai mult decât o mișcare disidentă punctuală. Parțial, a spus, este vorba și despre istoria și tradiția țării; a existat supunerea timp de secole la ocupația otomană, și nici aristocrația pre-comunistă, nici regimul comunist nu au făcut prea mult ca să schimbe atitudinea. Iar parțial, a continuat, motivul este eficiența Securității. Nici o țară comunistă n-a dezvoltat o mișcare disidentă în condițiile unui stalinism fără limite. Ca și cum ar fi vrut să demonstreze veridicitatea acestei ultime afirmații, ofițerii de Securitate m-au arestat imediat ce am ieșit din apartamentul

lui Andreescu și m-au expulzat din țară în câteva ore. L-au supus pe Andreescu mai multor zile de interogatoriu și, după ce a refuzat încă o dată să emigreze, l-au exilat într-un mic oraș numit Buzău, unde nici un străin nu prea avea cum să-l întâlnească¹.

Este interesant să vezi ce a însemnat din perspectiva unui ziarist întâlnirea pe care a avut-o cu tine. Mai întotdeauna, el va amesteca ce a ascultat cu propria lui cunoaștere, va substitui unele cuvinte ale tale cu ceea ce este un reper în lexicul propriu. Nu intra în limbajul meu să mă refer la „aristocrația pre-comunistă”. În nici un caz nu m-aș referi la elita politică și socială antebelică astfel. Termenul acesta presupune pentru mine un context de civilizație occidental. Nu i-aș numi pe latifundiarilor români ai secolului al XIX-lea, ori ai primei jumătăți a secolului XX, „aristocrați”.

Acest „amănunt” e pasabil. În alt loc nu a înțeles deloc ce se întâmpla. Când a scris că aș fi ezitat să-i dau interviul, Robert Cullen avea în vedere primele secunde când, înainte de a intra în casă, i-am zis (ceva de genul): „Atenție. Casa este pusă sub supraveghere. Dacă îmi luați un interviu, s-ar putea să fiți reținut”. Mă opusesem de fiecare dată în interogatoriile de la Securitate la cerința lor de a-i refuza pe ziariștii ce-mi solicitau interviuri. Și doar mă aflam deasupra celulelor din Rahovei, nu la mine acasă. Când i-am spus

1. Robert Cullen, „Report from Romania”, *The New Yorker* din 2 aprilie 1990, p. 100.

lui Cullen ceea ce i-am spus, mă gândeam la el. De vreme ce de la greva foamei din mai-iunie, ușa de la intrarea blocului era străjuită constant de un agent de securitate îmbrăcat în milițian care legitima necunoscuții, înseamnă că urcarea americanului la etajul trei avusese loc după ce ocupanții mașinii care-l urmăreau au transmis colegului să se retragă. Se afla într-o capcană. Casa era înșesată de telefoane, băieții erau *in corpore* jos. Nu puteam avea nici o iluzie în legătură cu deznodământul întâlnirii. Și iată, el interpretase atenționarea ca o ezitare.

Robert Cullen a publicat lungul său documentar, cum e scris mai sus, deabia la 2 aprilie 1990, după ce America descoperise România în urma revoluției din decembrie. Povestirea călătoriei și a expulzării sale fusese comentată totuși la *Vocea Americii*, imediat după cele întâmplate, de către Dorin Tudoran, care a transmis opiniile ziaristului: evitasem inițial să vorbesc datorită fricii de a fi internat într-un spital psihiatric.

Starea de atunci, și nu reinterpretarea evenimentului făcută în condițiile total schimbate ale lunii aprilie 1990, reiese clar din reacția avută la susținerile transmise prin *Vocea Americii*. Am putut să transmit un mesaj verbal în afară, care avea să ajungă pe un traseu complicat și în Franța și în Statele Unite. Aveam rugămintea să se revină, la postul de radio american, asupra acelei interpretări. Mesajul, transformat odată cu trecerea graniței în scrisoare aducea situația la zi: nu doream să depun armele și nici să părăsesc definitiv țara; dacă chestiunile legate de serviciu, în acel

moment, nu vor fi fost rezolvate, atunci aveam să recurg, din nou, la greva foamei¹.

Expulzarea la Gura Portiței

Interpretarea lui Robert Cullen, care într-un fel îmi atinsese orgoliul, rănea prin neadecvarea ei, întrucât tocmai vizitele ziariștilor occidentali erau evenimentele mă susțineau și poate mă asigurau. Împotriva internării în spitalul psihiatric mă gândisem, după o perioadă de reflexie, că pot lupta prin greva foamei. După vizita americanului, Securitatea, care înțelegea bine și una, și alta, s-a hotărât să schimbe strategia.

În zilele ce au urmat vizitei lui Cullen m-au supus unui interogatoriu continuu. Mi-au mai dat o amendă, iar din procesul verbal am putut identifica și momentul precis al acestui interviu: 28 august 1989, ora 15:30. A trebuit să plătesc rapid alți 500 de lei, ca să nu fiu strivit de amenda de 5 000 de lei. Am semnat în procesul verbal, plin de greșeli de altfel, scriind din nou: „nu am obiecțiuni”.

La interogatoriu, ofițerii și-au îndeplinit din nou datoria să-mi ceară să refuz interviurile. O prevedere din algoritm probabil. După ce au îndeplinit și acest punct au decis să mă scoată din București.

Enunțul „să nu fiu strivit de amenda de 5 000” nu reprezintă o simplă formulă retorică. Mai achitasem

1. Scrisoarea a ajuns la Dodo, iar o copie a fost păstrată de Mihnea Berindei.

două amenzi de câte 500 de lei. Amenda pentru încălcarea Legii nr. 23 din 1971 era între 1 000 și 5 000 de lei. Ei îmi dădeau maximumul, 5 000 de lei, dar dacă o achitam în 48 de ore, scăpam cu jumătate din minimumul amenzii.

Or, fiecare sumă de acest gen era o lovitură. Veniturile mele și ale soției, salariile adică, erau la limita decenței, acopereau ratele la casă și facturile curente, o rochie modestă la 4 ani, un costum la zece, hrana zilnică monocoloră obținută atât de greu... „Surplusul” mergea spre copii: ore de limbă engleză, înot, spectacole. Nu-mi dau seama cum se descurcau alții, dar la noi totul era la limita de jos. O coborâre sub venitul lunar periclita tot acest echilibru fragil. Și așa mă simțeam responsabil pentru încercările la care erau supuși cei din jurul meu. Ce s-ar fi întâmplat dacă Securitatea m-ar fi obligat să plătesc, prin vreun subterfugiu, amenzile în valoare de 5 000 de lei, și nu de 500, cum îmi permitea legea? Aș mai fi răspuns ofițerilor, privindu-i cu inocență, și cu o satisfacție ascunsă care-mi lubrifica stomacul: „Cum să răspund «nu» unui ziarist când îmi pune întrebări? De vreme ce îmi doresc să mi le pună?”.

A înfrunța anchete și pușcăria arăta cumva nobil. Urmările faptului că plătești o amendă echivalentă cu de peste două ori salariul lunar – se lua direct, din salariu – nu conțineau nici un fel de eroism. Este foarte posibil ca, sub spectrul ruinării familiei, să fi renunțat la practica interviurilor. Culmea, nu aș fi făcut-o sub amenințarea pistolului. Iată că teoria lui Machiavelli, care atenționa prinții că fiii vor uita

moartea tatălui, dar nu și furtul proprietății – idei pe care le disprețuisem, căpăta prin acest exemplu o susținere aparte.

Comentariul privind amenzile nu este o speculație *post factum*. Conștientizasem aceeași problemă în anii când le primeam. Invoc tema pentru a atrage atenția cât de periculos este să pui verdicte simple cu privire la actele cuiva : o fi fost laș sau curajos, s-o fi dovedit nobil ori ticălos. Atâta timp cât nu apar mișcări colective care absorb oamenii într-o funcționare de același tip, „recalcitranții” se vor comporta în funcție de multe date concrete care îi înconjoară, imposibil de inventariat ulterior. Pentru făpturile individuale, explicațiile comportamentale au de luat în calcul tocmai detaliile.

În concluzie, 500 de lei erau suportabili, dar Securitatea hotărâse să pună capăt situației. La 5 septembrie 1989 am fost din nou chemat la Consiliul Național al Apelor (CNA).

Domiciliul forțat

După vizita reporterului american am ajuns în fața ministrului Ion Badea, președintele CNA care avea sub autoritatea lui și Institutul de Meteorologie și Hidrologie. Mi-a zis și el de ziarști. A urlat la mine, m-a anunțat că mă dă afară. A cerut ținerea unei ședințe a sindicatului IMH, care ar fi avut competența să transforme „revolta” colegilor într-o hotărâre colectivă. Ședința a avut loc după o mobilizare excepțională.

După circa o oră am fost întrebat: „Renunți?”. Am răspuns: „Nu renunț!”. A fost dat atunci semnalul luărilor de cuvânt care mă blamau, dar sindicatul nu a stabilit până la sfârșit nimic. A decis în schimb Președintele CNA pe 7 septembrie 1989: începând cu 11 septembrie 1989 fusesem detașat în interesul serviciului la Stația meteorologică Gura Portiței, pe malul Lacului Razelm.

Măsura luată de CNA spune multe despre felul în care lucrau instituțiile pe vremea aceea: pe de o parte, supunerea totală la voința organelor de reprimare, ceea ce avea drept consecință acceptarea a tot felul de strategii aberante; pe de alta, imensul efort necesar pentru a păstra la suprafață impresia de legalitate. Ca să fiu scos din București, Consiliul a fost gata să planifice, de pe o zi pe alta, un mare experiment științific. Directorul Florin Stadiu a pregătit pe 3 pagini un referat în care explica seriozitatea schimbării morfologiei țărmului românesc al Mării Negre, dar și evoluția problematică a salinității lacului Razelm. Pentru a extinde înțelegerea a ceea ce se întâmpla, era necesară cunoașterea detaliată a proceselor fizice ce aveau loc în zonă, iar Gura Portiței, „înconjurată de apă și de o parte și de alta, este ideală pentru realizarea unui experiment meteorologic și hidrologic complex”. Directorul nu avea doar opinii generale asupra lansării unor cercetări pe o perioadă de 2 ani, ci și anumite observații de mare precizie asupra derulării: „Totodată, schema de personal a stației [meteorologice Gura Portiței] trebuie completată cu un cadru cu studii superioare, de preferință un fizician, care pe

lângă participarea efectivă la realizarea setului de date suplimentare va trebui să elaboreze o metodologie științifică de interpretare a rezultatelor experimentale. Corespunzător, este necesar ca acest specialist să aibă experiență în probleme de hidrologie, cât și de fizician al atmosferei”. Carevasăzică, experimentului CNA îi era de trebuință un specialist care avea exact profilul meu.

Am primit în mână Ordinul CNA la 8 septembrie, eu urmând să ajung la noul loc de muncă în două zile, între care o duminică. Conducerea IMH adăugase referatul elaborat de directorul Florin Stadiu câteva detalii. Le-am spus pe loc că demersul lor de a mă expulza la Gura Portiței este inutil.

Am lăsat însă și urme scrise. Pe 13 septembrie am adresat CNA un memoriu în care contestam decizia explicând incongruențele ei. Iar pe 15 noiembrie, am adresat un altul Consiliului de Miniștri, pentru a se ști că: „Pe data de 4 septembrie 1989 am fost chemat la Președintele Consiliului Național al Apelor la ora 15:00. În discuția avută cu Președintele CNA, Ion Badea – pe alte teme decât cele de serviciu – dânsul mi-a vorbit jignitor (folosind, spre exemplu, cuvântul „jigodie”; impresionant!, Președintele CNA are rang de ministru și ar trebui să respecte acest statut) și m-a amenințat că mă va detașa undeva unde «voi pica de pe un vârf de munte sau voi cădea direct în mare»”.

Am rupt legătura cu IMH. M-am dus la serele de la capătul Berceniului și am găsit un loc de muncă, ca zilier. M-am ocupat de garoafe timp de două săptămâni și i-am alergat zilnic pe ofițerii de Securitate

pe drumul dus-întors, mergând în pas de marș; după care am fost din nou invitat la CNA, ca să mi se comunice, după o discuție halucinantă, că s-a schimbat locul detașării „așa cum dorisem”, la Buzău, locul unde trăiau părinții.

Când am ieșit din clădirea Consiliului Național al Apelor m-am dus direct acasă și am scris povestea acelei experiențe sub impresia detaliilor ei. Textul „Fals portret de ministru” avea să fie publicat la 20 ianuarie 1990, în primul număr al revistei 22, publicația nou apărutului Grup pentru Dialog Social¹.

Final de epocă la Buzău

Imediat după întâlnirea de la Consiliul Național al Apelor condus de cameleonicul Badea, am primit decizia de trimitere la Direcția Apelor Ialomița-Buzău pe o perioadă de 6 luni (10 octombrie 1989-10 aprilie 1990). Când am ajuns, milițienii (vorba vine) se aflau în fața casei. Pe strada Democrației unde locuiau părinții, stâlpii aveau becuri noi și scăldau seara casele în lumină. Era un privilegiu în acei ani, fără asemănare chiar, căci la căderea nopții întunericul se lăsa greu, fără excepție, peste întregul oraș. Strada căpătase sens unic, ceea ce a impus schimbarea circulației în toată zona. Chiar cei neinteresați de bârfa locală au realizat că în zona Democrației se întâmplase ceva.

1. A fost reluat în volumul Gabriel Andreescu, *Patru ani de revoluție*, Editura Litera, București, 1994 și este republicat în prezenta carte.

Am fost însoțit de ofițerii din Capitală la conducerea Securității locale, în fruntea căreia ajunsese vizibilul, mai târziu, Ilie Merce. Mi-au rămas în minte doar liniile mari ale atmosferei în seara când s-a făcut „predarea”. De o parte, bucureștenii prezentându-mă cu o mină grav-liniștită, de cealaltă, tovarășii lor din provincie care promiteau, umflându-și pieptul și clătinându-și obrazii, că or să mă pună ei la punct pe mine. În clipa aceea, cred, s-a stabilit o convență discretă cu, deja, „foștii” mei supraveghetori. Buzoienii erau fanfaroni și inadecvați. Diferența dintre unii și alții era flagrantă, o vedeau și ofițerii aflați în vizită, iar ei știau că o percep și eu. Înțelegeam că Buzăul era doar un oficiu de aplicare a ordinelor venite de la București, așa că nu dădeam doi bani pe gesticulațiile subalternilor.

Securitatea din Buzău a făcut și ea ce știa mai bine, adică un suprem exces de zel. Nu doar cercul de fier din jurul străzii unde locuiam era exagerat, ci și urmărirea, care de data aceasta se făcea la doi-trei metri. Plecam dimineața la serviciu, iar ofițerul, tânăr și de cele mai multe ori cu o figură necioplită, venea în spatele meu, mă lăsa la poarta instituției și mă prelua imediat când ieșeam să mă îndrept spre casă. Nu puteam nicicum să iau contact cu cineva. S-a întâmplat de câteva ori să mă intersectez cu vreun vechi coleg sau cunoștințe, surorile Mareș de exemplu. Vedea că sunt urmărit, ne salutam, schimbam de formă câteva cuvinte, nimic spus cu adevărat.

Odată m-am întâlnit lângă Democrației, pe Mioriței, străduța care însemna atâtea pentru mine întrucât pe ea mergeam spre școala copilăriei, cu tatăl lui Gabi

Ionescu. Fusesem coleg cu acesta din urmă din clasa I până într-a VIII-a. Am stat unul lângă altul, am vorbit preț de vreo 4-5 minute, am luat-o mai departe... M-am întors după cinci pași. În spate, securistul îl luase la întrebări pe bietul domn Ionescu. Omul părea înspăimântat. Limba corpurilor se profila pe întreaga străduță, goală în acel moment: o pasăre de pradă și cu spatele îndoit, victima ei. M-am dus furios la securist și am început să strig la el: „Voi face plângere la București!”. I-am zis și dlui Ionescu că mă voi interesa în aceeași seară, acasă la ei. Voi verifica dacă se va fi întâmplat ceva. Am și fost, după serviciu. A ieșit, m-a rugat să nu mai trec pe acolo.

Le spusem tuturor rudelor că este mai bine pentru ele să nu ne facă vizite. S-au conformat. La foștii prieteni nu mergeam nici odată, căci și eu doream să-i protejiez, și ei cred că doreau același lucru. Excepția Buzăului au fost Dana și Dudu Dumitru, nepoata mea și soțul, care lucrau și ei la Direcția Apelor Ialomița. Ne întâlneam oricum în fiecare zi la instituție, dar ei mai veneau și pe acasă, Dudu chiar îi ajuta deseori pe părinți, cu Dacia lui.

Chiar a treia sau a patra zi de la sosire am avut primul conflict. Pe vremea aceea alergam zilnic. Mi-am pus treningul, am ieșit pe poartă, „milițianul” a încercat să mă oprească, i-am spus că eu am obiceiul să alerg și că nu mă interesează care este opinia lui în această privință. Am luat-o pe străzile din jurul Democrației, închizând turul în fața porții, de câteva ori. Exact acel tur îl parcursesem când aveam vreo 12 ani, prima luptă memorabilă a voinței cu trupul.

Indisciplina fusese imediat anunțată prin telefon, ca urmare o mașină a sărit în spate și a început să mă urmeze aproape „dând”, din când în când, peste mine, căci urca pe trotuarul pe care alergam. „Dacă ne punem în minte, te călcăm cu mașina” or fi gândit ei că-mi dau de înțeles.

A doua zi milițianul m-a anunțat că nu am voie să alerg. „Cum să nu am voie?”, i-am replicat. „Cine să nu-mi dea voie?” Seara, nu am mai luat-o pe străduțe. Ca să-mi scap tălpile de asaltul mașinii, am intrat rapid pe bulevardul cu castani și m-am îndreptat spre Crâng. Lumina era în scădere, s-or fi speriat că intru în mica pădure, transformată în parc, care străjuiește de peste o sută de ani marginea de Nord-Vest a orașului, și voi dispărea. Chiar la colțul bulevardului am fost placat de un tip solid, care m-a târât în mașina oprită brusc și plecată apoi în trombă. În spate, m-au îngesuit puțin, de formă. Se jucau de-a hoții și vardisti.

M-au dus în fața lui Ilie Merce. Comandantul a gesticulat, a revenit la „Îți arătăm noi!” – nu îi ieșea... Erau în afara jocului. I-am spus: „Eu am acceptat să vin la Buzău, nu eu sunt cel care a solicitat. Dacă mi se pun piedici, plec la București”.

Merce a pus mâna pe telefon și a vorbit cu Centrul. A ascultat atent, destul de mult... a închis... i s-a schimbat glasul. I s-o fi spus probabil că nu scoate nimic cu amenințările. Mi-a explicat că este responsabil pentru siguranța mea. Unii cetățeni sunt revoltați (!?)... Iată de ce nu poate să mă lase să fug prin oraș, nu că ar avea el ceva împotriva.

Cu o asemenea schimbare, am ajuns repede la o înțelegere. O să alerg în curtea Școlii numărul 1, fosta

mea școală primară și de gimnaziu. Acolo aveam să mă duc în fiecare seară. Securistul aștepta undeva pe la poartă. Singurul care s-a aventurat în incintă, chiar de câteva ori, pe vremea când dădeam ture în jurul terenului de beton, a fost Grozavu, fostul meu profesor de sport. Ne-am salutat, am schimbat câteva cuvinte... bănuie că a fost identificată conexiunea noastră pe vremea când eram elev și i s-o fi cerut să afle câte ceva. Oamenii lui Merce se credeau deștepți. În perioada în care am fost la Buzău au trimis la mine un fost coleg de școală care lucra acum la Securitatea județeană. M-a invitat la câteva plimbări în timpul cărora mi-a explicat politicos de ce ar fi bine să renunț la felul meu de a mă manifesta. Aș putea deveni și altfel de folos. Cine știe? Merce o fi visat noaptea cum a reușit să mă facă să-mi retractez declarațiile, cum era chemat la București și felicitat chiar de șeful instituției pentru incomparabilul lui fler, cum mai prima un grad ș.a.m.d.

Confruntarea în jurul crosului zilnic nu era o toană. Cine a alergat pe distanță lungă știe că exercițiul nu este doar unul fizic. Singurătatea și dialogul cu tine însuși la care duc efortul de împingere înainte a rezistenței sunt unice. Le spuneam prietenilor că alergarea este singurul sport... metafizic. La noi s-a răspândit o ciudată zicere, mai ales printre iubitorii de filosofie, că activitatea fizică și gândirea ar fi în opoziție. Se uită că marile competiții între citadelele intelectuale de tip Oxford și Cambridge, erau prelungite în întreceri sportive. Și mai ales, dacă este vorba să-i invocăm pe filosofi, ar fi de amintit că gânditorii greci aveau un cult al trupului.

Alergam între 3 000 și 5 000 de metri și nu am făcut nici odată performanță. Îmi închipui că lupta să-i depășești pe alții poate chiar perverti starea această singulară a contactului cu tine pe dinăuntru. Aveam nevoie de acest exercițiu care însemna chiar mai mult decât discuția zilnică dintre eu și voință. Era trăirea ființei în trup. Am făcut ceea ce astăzi numim jogging de când eram elev și-mi închipui că voi continua până în ultima zi. Mai ales în perioada confruntării cu organele de presiune, cu supratensiunea ei zilnică, crosul îmi descărca frustrarea și tot el îmi alimenta încrederea.

Am înțeles imediat de ce Radu Filipescu a legat anii lui de rezistență cu anii de jogging. Era de intuit, de asemenea, de ce în anii 2000, numai el avea motivația, din funcția de președinte, să împingă GDS-ul, grupare cu o filosofie din ce în ce mai intelectualist-elitist-tezistă, în apărarea bazei sportive și a Ștrandului Tineretului de pe Kiseleff. Sportul nu are de-a face doar cu mușchii și cu fibrele prin care trec semnalele nervoase. Cu siguranță, sportul are de-a face cu caracterul.

Ultimele zile

Altfel, rupt de oameni, îmi rămânea timp doar pentru citit și ascultat *Europa liberă*, ceea ce nu era o viață plictisitoare. S-au adăugat câteva gesturi făcute de prieteni. Mariana Macri m-a rugat să o însoțesc la Piatra Neamț, la un tămăduitor. La mijloc nu era, probabil, nevoia unui ajutor, ci dorința de a demonstra

că nu am fost rupt din comunitatea apropiaților. A trebuit să anunț Bucureștiul despre hotărârea de a merge acolo, așa că în tren am avut un păzitor, bărbatul cu figura luminoasă de care am amintit. Răspundea, după toate probabilitățile, de familia Macri, căci mă urmărea când treceam pe la ei. Am urcat în trenul cu care venea de la București, am ajuns toți trei la Piatra Neamț, Mariana a avut întâlnirea pe care mizase, am revenit, eu coborând la Buzău. Atunci s-a întâmplat să stau câteva ore pe culoar cu securistul care mă însoțea și să discut destul de mult timp cu el.

La Buzău m-a vizitat din nou, în acea perioadă, Costina Fulga. De două ori. Era o fată blând-aprigă, vorbea la telefon – mă chemase de mai multe ori – absolut deschis, lucruri care îi făceau pe alții să privească în urmă, nu cumva să îi audă cineva. Ani de zile și-a cerut dosarul de urmărire informativă. Chiar și în 2009, CNSAS i-a repetat sfidarea că „nu are”, deși viața ei conținea destule istorii care motivau supravegherea – și nu doar prietenia cu mine, oricum un argument suficient. Înregistrările făcute de Securitate sunt dincolo de orice bănuială că ar fi putut rămâne fără un dosar amenințător. Unele se află în dosarul de urmărire al tatei, căruia i se dăduse numele de cod „Andreică”¹. Tata fusese pus sub supraveghere, conform primelor note informative din arhiva CNSAS, cel puțin din anul 1952. Două volume, circa 200 de

1. Am găsit printre documente și unele ce foloseau alt nume de cod, „Ali”, deși nu am descoperit și un d.u.i. pe acest nume.

pagini, vorbesc despre urmărirea sa în deceniile șase, șapte, opt și primii ani ai deceniului nouă. Restul de 800 de pagini (volumele trei și patru) sunt legate de urmărirea declanșată de Securitatea județeană Buzău în urma vizitelor mele la Buzău. La data de 8 august 1988, Inspectoratul județean Buzău-Securitate a cerut serviciului „T” exploatarea unei instalații ICT (?) ce urma să fie plasată în casa părinților din Democrației nr. 42. După instalarea mijloacelor de tehnică operativă, Securitatea a urmărit, zilnic, tot ce se întâmpla în interiorul casei. Ofițerii responsabili au transcris cu mâna lor, alteori au bătut la mașină, toate înregistrările începând cu acea dată până în luna decembrie 1989. Ultimele pagini din dosar sunt datate 29 noiembrie 1989.

Valoarea umană a înregistrărilor este excepțională. Cerusem, am mai scris, dosarul meu de urmărire de multe ori, ultima oară în 2007, când mi s-a răspuns că acesta nu se găsește în arhiva luată de CNSAS sub gestiune, că vor depune toate eforturile în continuare, că un astfel de efort au făcut oricum și ca urmare au scos la lumină... 8 pagini care făceau referire la mine. Pe care în mod generos mi le-au pus la dispoziție.

Exact 8 pagini! Eu însumi am găsit câteva pierdute prin alte dosare consultate la CNSAS. În 2008, am dat de câteva zeci de pagini în dosarul de urmărire informativă al fratelui meu. În sfârșit, a urmat marea descoperire din dosarul tatălui meu. În total, nu 8, nu 80, ci aproape 1 000 de pagini în dosare pe care Colegiul CNSAS avea toate motivele să le cerceteze în urma solicitării mele, în virtutea obligațiilor impuse

prin lege. Felul în care această instituție a ajuns să servească nu cetățeanul, ci urmașii individuali și instituționali ai fostei Securități reprezintă unul din marile scandaluri ale postrevoluției.

Repet: valoarea umană a înregistrărilor din dosarul de urmărire informativă pe numele „Andreică” este excepțională. Un calup de viață pe care nicicum noi, subiecții ascultărilor, nu l-am fi putut salva altcumva. Sunt preluate multe convorbiri telefonice, dar grosul e oferit din înregistrările discuțiilor din casă. Eram trei persoane care vorbeam, nu exagerat, dar suficient de des, iar ofițerii transcriau cu fidelitate, uneori cu notații și explicații în paranteză, schimburile noastre de cuvinte. Multe, foarte multe discuții par scenele unui teatru scurt: mama, cu fricile ei, tata, cu indignările și criticile lui, eu, eventual, cu ideologiile mele, în sfârșit, securiștii, cu transcrierile lor disciplinate pline de umor involuntar.

„... în luptă cu Reacțiunea”

Postul S.C.D.T. Nr. 6

Strict secret. Extras

Nr. 0016401

Data : 11 XI 1989

„Andreică”

În dimineața zilei de 11 XI 1989, la ora 5:30, soții „Andreică” și „Gabi” se trezesc. Gabi este bine dispus, fredonează diverse melodii.

Soția obiectivului: Mai taci din gură mă, că vreau să mai dorm.

„Andreica”: Cât a vrut... să nu îmbunătățească aprovizionarea populației! Acum n-are încotro!

S: De ce o fi ținând atâta la export?

A: Nu vezi mă că-i tăun? Cine se gândea să dureze? Ticălos! Aia-i! Minereurile le fierbe în oțelării pt. combinatele perichimice. Aia-i! De-aia exportă! N-are cu ce plăti!

La ora 6:15 Gabi este în culmea fericirii, fredonează permanent melodii, fluiere.

[...]

A: Țștia n-au aflat, [...] că n-au fost acasă. N-au aflat despre *Jivkov*.

G: Crezi?

A: Așa că... atitudinea lor nu s-a schimbat.

S: Să nu se bucure așa devreme că... cine râde la urmă râde mai bine.

*

„Fericirea” pe care o transcriu ofițerii era legată de căderea lui Todor Jivkov, președintele de până atunci al Bulgariei, ultima piesă care arăta că piesele de domino o luaseră la vale. Cealaltă discuție pe care o reproduc a fost motivată de sosirea Costinei. Tata ținea la fosta mea colegă, prezența ei îl inspira.

*

„Andreica”

Gabi a revenit la părinți însoțit de Costina la ora 17:10. În interior s-au purtat următoarele discuții :

„Andreica” : Printreăștia nu o fi și unul de-al meu care răspundea de mine? Nu prea l-am văzut, că acesta când mă vedea mă saluta mereu. A fost unul înainte, Vandaș, care vroia să mă facă agent. Eu mă duceam la Țintești și mă abordează că vrea să stea de vorbă cu mine. Îmi spune că sâmbătă la ora 18:00. Dorea el să mă facă securist. Venise la noi tatăl unui evreu, un coleg de-al lui Liviu. Avea acesta un ghiul de 20 000 lei. M-a chemat la Securitate și mi-a spus că acesta este spion și că face și Eu le-am spus că dacă e ceva am să-i anunț eu, dar nu știam unde bate deloc. Îmi fixează el mie întâlnire, dar le-am spus că eu nu-mi vând compatrioții mei. El îmi spune : „Ai să vii”, eu „Nu cred”. M-am mai întâlnit cu el la Scurtești, era lt. col., eram cu unul Mareș, mare bogătaș. A adus grecul o țuică și ne-am cinstit. L-am întrebat unde se duce și mi-a spus că la Glodeanu Siliștea.

De atunci, ne-am mai întâlnit de câteva ori, dar numai atât, ne-am salutat și atât. Asta este securitatea, dar mai sunt unii care aplică Constituția.

[...]

Andreica : Azi nu avem program de televiziune – când o să mai avem, peste 5 ani, Congres...

Soția: Taci.

A: Eu trec pe lângă ei, nu le zic nimic. Dar ei pot să zică „Ia stai domnule, de ce-l ții pe derbedeul acesta aici?” Trebuie să o conduci pe Costina până la tren, dacă o lași singură...

Costina: Și ce dacă mă legitimează?

A: Da, Costina poate să-i dea cu carnetul de partid în cap.

[..]

Soția: Vai de noi, vedeți voi cum e viața!

Costina: Trebuie să iasă și uleiul acesta la suprafață.

Andreica: Vorbești de adevăr! Țasta nu cedează, mă.

S: Taci.

A: Uite cu Jivkov,ăștia vor să-l judece.

S: Ia nu mai face tu socoteala.

C: Pentru mine e un singur nume. Ceilalți nu mai contează.

A: Nu ai auzit?, „..... și soția au distrus România?”¹

S: Taci!

C: Important este că unui călător îi stă bine cu drumul.

S: Îmbracă-te cu paltonul lui tata. Vezi, el deja este abțiguit.

A: Ia-l pe acela al meu cel mai bun, i-a zis mamă-sa când a fost la București să-și aducă paltonul, dar el a venit cu pardesiul.

1. Oriunde se pronunța numele lui Nicolae Ceaușescu, ofițerii puneau „.....”. Interesant, nu se întâmpla același lucru în cazul Elenei Ceaușescu.

C: 20 de minute facem pe jos, dar nu știu ăia unde fugim.

S: Săracu cuscrul de la Constanța, pleca cu o oră înainte.

Gabi tușește rău.

A: Măi tată, ia mă o aspirină.

S: Ia paltonul lui tata.

A: Să zică acesta că s-a deghizat. Ne păzesc ăștia de la 10 octombrie. Până acum nu eram cunoscuți, dar acum ne păzește și ne cunosc toți.

S: Vai de noi.

A: Mă întrebă toți ce-i cu ei la poarta mea, le zic și eu să-i întrebe.

C: Ei, ce să-i faci.

A: [...] Când s-a întrebat atunci... Săraca Mioara a venit fără el și nu a îndrăznit să ne spună și abia târziu ne-a întrebat dacă putem să rezistăm să ne spună și ne-a zis că o să fie condamnat la 20 de ani pentru înaltă trădare.

[..]

La ora 10:00, „Andreica” pornește televizorul, vizionând circa 2 minute teleshow-ul de seară. La un moment dat, sonorul dispare brusc, auzindu-se glasul obiectivului: „Mai bine citesc aici!” (se aude foșnind un ziar). Să-ți citesc de pildă: „...făcând bilanțul activității internaționale a partidului de la Congresul al IX-lea, putem afirma cu îndreptățită mândrie și satisfacție...” (obiectivul imită tonul și dicția altei persoane, folosind un accent de ostentație).

[..]

Gabi se pregătește să servească masa. D-l „Andreica” zice: „În cinstea lui Neculai”!

G : Dă-i în... (înjură vulgar).

D-l „Andreica” întreabă : „este cel mare, cel viteaz”?

G : Cel bun, cel drept, cel mare, cel viteaz.

A : Pe bietul Mircea l-a botezat acum, după 700 de ani aproape, „Cel Mare” ca să-i zică lui „cel viteaz”. Mie îmi pare rău mă că măgarii ăștia de bulgari, după ce a demisionat Todor Jitkov, acum îl judecă!

G : Ei, cum îl judecă! Îl critică!

A : Ei, nu vezi că-i zic că a ascuns, că a făcut...

G : Nu știi care au fost ultimele lui cuvinte?

A : Nu?

G : „Demisionez.”

S : A vrut să-l împuște?

A : Atât că ... N. își împarte vina cu neamul. Una e să fii singur și alta să împarți la doi.

S : Hai mai termină! Vorbește...!

A : Ce? Păi nu-i așa mă? Ei or să fie judecați amândoi.

S (răstit): Hai termină!

A : Nu numai unul!

S : Termină!

A : Aoleu, ce i-aș jupui, tu-le mama lor!

S : Tu, tu pui capul...! Tu ești catastrofa!

A : Eu sau ei?

S : Tu!

A : Numai că...

S (îl întrerupe nervoasă): Hai termină, gata, nu vreau să mai aud!

A : Stai mă, că...

S (șipând): Gata!

A : Stai mă, că mie nu... vreau să mai zic nimic acum, pt. că-s bătrân! Și... nu mai pot să-i pedepsesc!

[...]

El vrea să fie ca în Coreea, d-le! Ne pedepsește pe noi cu morcovi, cu țelină, cu ardei și cu roșii! Fiindcă noi suntem încăpățânați, nu vrem să ne ducem la gamelă.

Vă spuneam într-o zi că este un bloc încoace de unde stătea Nichita și mă gândeam eu, zic: ce-o fi d-le cu blocul acela? – că toată lumea a muncit la el, tâmplăria, pe dinafară tencuieli... ce-or mai fi făcut, că acum am văzut că începe iar. Și-apoi unul tot din partea aia zice: „d-le, ăla a fost un bloc fără bucătării. Acum ne-au făcut bucătării. Am luat o copie după chinezi. Acolo n-au bucătării, mănâncă la bucătăriile de stat. Și... am crezut, am fost convins că nu minte cetățeanul acela. Cum am auzit că face și cu astea... pe la sate... bucătării comune.

Nedreptatea vieții față de mame

Ultimul document oferă toate datele să întărească impresia despre un tată nobil luat ca model de atitudine și o mamă cerându-ne să stăm în genunchi, disperată să răscumpere prin comentarii obediente semeția soțului și aventurile fiului. Explicând resorturile cerții cu sistemul, crearea unei astfel de imagini era poate inerentă. Imaginea este însă departe de a fi întreagă.

Perioada istoriei în care și-a dus viața mama era cât se poate de ingrată pentru femei. Tradiția conservatoare se amestecase cu fărădelegile comunismului. Mama muncea enorm. Nu-mi amintesc să fi stat o

clipă. Se scula de noapte, se ocupa de animalele din curte, apoi ne pregătea pe noi pentru școală, făcea curățenie în casă, venea la rând pregătirea celor de mâncare. După-amiaza cosea cele câteva haine la care se găsea mereu ceva de peticit, de unde dificultatea de mai târziu de a-mi imagina că ciorapii în care apăruse o gaură trebuiau să fie pur și simplu aruncați. Când noi mergeam la culcare, se apuca de spălat. Când a revenit în serviciu, ritmul a trebuit crescut. Nu era doar cazul ei căci, în mediul în care trăiam, aceasta părea a fi soarta femeilor.

La început alungat prin ocupații ziliere, tata sosea acasă noaptea, iar când, reabilitat, s-a putut întoarce la meseria de inspector financiar, ajungea la sfârșit de săptămână. Nu putea prelua din treburile mamei și oricum, împărțirea muncii în gospodărie era strict tradiționalistă. Ea nu avea cum să cunoască sau să inventeze un mod de gândire feminist, pentru a refuza o astfel de viață. Puterea sacrificiului nu era o lecție pe care dorea să o dea lumii, ci un mod de apărare.

Reducerea „aportului” mamei la funcțiile de hrănire și protecție ar fi o nedreptate. Mama repeta des: „Oare dacă te tai la degetul din mijloc, te doare mai mult decât atunci când te tai la degetul cel mic?”. Așa am înțeles, în zona intensă a subconștientului, că pentru ea contam cât conta și fratele. M-a făcut dintotdeauna să simt că nimic nu valora pentru ea cât valoram noi. Confortul acelei iubiri, griji, devoțiuni disperate a înfruntat semeț toate lipsurile și durerile.

Cu tata cvasiabsent în primii ani, mama mi-a călăuzit primele emoții formatoare. Pe vremea când nu exista

în casă televizor, ascultatul poveștilor era marele borcan cu miere al imaginației. Copiilor le place să li se repete istorisirile, iar când au ajuns să le citească, să le poată repeta ei înșiși celor pe care-i iubesc. Mama era cea care mă asculta. Așteptam momentul când ieșea din agitație, începând să coasă sau să împletească la un pulover, și o rugam să mă asculte.

Îmi plăcuse enorm o culegere de povestiri americană: *Guler-Roșu*. Erau povestiri ample și triste despre animale minunate care cădeau, într-un sfârșit, prada vreunui vânător ucigaș. Guler-Roșu era numele unui cocoș de munte ucis de lațul unei haimanale din Don Valley. Vulpea din Siegfried plecase de pe tărâmurile ei „pentru a lăsa în urmă amintirea întunecată a soțului și puilor uciși”. Și soața iepurelui Ureche zdrențuită, Molly, pierise. Dar mai mult și mai mult mă impresionase Mustangul trăpaș. Acest cal sălbatic scăpase de toate încercările cowboy-lor de a-l prinde. La capătul multor peripeții, fusese pus în funii datorită singurei încercări care-l învinsese: tânărul mustang a răspuns nechezatului unei iepe. I-au fost legate strâns picioarele din față și, împins dintr-o parte și alta, a început să fie mânat spre ranch de către învingători. Sforăind de spaimă și furie, mustangul tot încerca să scape. Stăpânul său era însă neîndurător și destoinic, „nu-și pierdea sângele rece și-l silea mereu să înainteze”. Au ajuns și la capătul defileului, de unde se zăreau primele țarcuri. În acel ultim moment, Mustangul trăpaș „își încordă puterile pentru a face încă un efort disperat. Părăsi cărarea și sui, sui tot mai sus pe panta așternută cu iarbă, în ciuda ștreangului care-l bătea

și-l tăia în carne vie, în ciuda focului de pistol tras în aer pentru a opri pornirea lui năprasnică. Sui sus, tot mai sus, se repezi pe stânca cea mai abruptă, sări în gol, și se prăvăli, se prăvăli două sute de picioare și se opri pe stâncile din vale, un biet hoit – dar liber”.

Finalul prinderii calului sălbatic se întinde pe două pagini. De la primele semne mi se punea un nod în gât. Citeam din ce în ce mai greu, iar la ultimele rânduri, izbucneam într-un hohot disperat de plâns. Mama zâmbea duioasă și situația părea să trezească în ea o înțelegere rară, fină, cum nu avea în alte momente. „De ce mai citești?”, mă întreba blând, „dacă plângi?” Nu știa de fapt să mă domolească, repeta „Liniștește-te, dragule...” (cuvinte rar auzite la ea) și eventual aducea vorba despre ceva care să îmi atragă atenția, fără să trădeze atmosfera grelelor și minunatele întâmplări de pe pământul american.

Mă întreb de-abia azi, oare ce s-ar fi întâmplat cu mine dacă mi-ar fi ridiculizat emoția? Sau dacă ar fi desconsiderat acele clipe? Oare felul în care m-a însoțit și m-a învăluit, acceptând în timp ce-i citeam despre alegerea făcută de mustang între moarte și libertate, nu va fi contat mai mult decât toate dovezile de semeție, timp de-o viață, ale tatei?

Ultimele ore

Cele două discuții reproduse de securiștii lui Ilie Merce urmau primirii, prin *Europa liberă*, a ultimilor informații asupra căderii liderului comunist bulgar.

Ele sugerează doar prima fațetă a schizofreniei cu care trăiam ultimele luni ale comunismului. Vocea minții vedea cu claritate aplicarea principiului dominoului în Europa Centrală și de Est, prevăzând schimbarea din România și apropierea momentului de răscruce cu o forță inexorabilă. În același timp, îmi lipsea speranța subiectivă că în România ar putea fi doborât regimul Ceaușescu. Imaginația mea nu era în stare să deseneze un scenariu concret de alungare a cuplului care teroriza țara. Câteva așteptări optimiste aveam, ele mizau însă doar pe slăbirea șurubului datorită presiunii internaționale întărite de evenimentele din statele din ce în ce mai puțin socialiste.

Ultima înregistrare din dosarul de urmărire informativă a tatălui meu oprindu-se la 29 septembrie, am pierdut partea cea mai spectaculoasă a interpretărilor, cea de după 16 decembrie 1989. Din momentul izbucnirii mișcărilor de la Timișoara, eram dus umăr la umăr la serviciu, însoțit pe drumul înapoi în aceeași formulă. După-amiaza nu puteam părăsi casa. Nici nu aș fi făcut-o: în acele zile ascultam în continuu *Europa liberă*. De neînțeles, se auzea cu o claritate ireproșabilă. Trăiam evenimentele despre care se vorbea la radio într-o stare de transă. Mă roteam în jurul mesei, sorbeam cu nesaț veștile, izbucneam cu câte o onomatopee. Impresionată și ea, mama renunțase să-mi zică să tac. Bicisnicii dictatori apucaseră ziua în care „viermii care nu se mai săturau” – cuvintele folosite de Elena Ceaușescu când zărise o lungă coadă în fața unui magazin, cum spunea o legendă populară – se

revoltaseră¹. Cifrele represiunii, anunțate la postul de radio cel scrupulos erau uriașe. Chiar să fi fost 60 000 de oameni uciși la Timișoara? Zgomotele rafalelor și strigătele oamenilor păreau probe. Mi se părea că înfruntarea avea dimensiuni cosmice.

Tot nu-mi închipuiam că lucrurile vor fi scăpate de Ceaușescu de sub control. *Cel mai important lucru, înfruntarea dinastiei Ceaușescu și spălarea rușinii, se întâmplase.* Totuși, anunțarea plecării lui Ceaușescu în Iran și, apoi, convocarea Marii Adunări de susținere, de pe 21 decembrie, au fost un duș rece. Ele sugerau victoria aceluiși suprem dispreț. Ideea că populația Bucureștiului va aplauda pe criminali, în timp ce revoltații Timișoarei sunt secerăți de gloanțe, avea ceva insuportabil.

Pe 21 am fost anunțați că se va merge *in corpore* în sala de la ultimul nivel unde se afla televizorul, pentru a se asista la eveniment. Am rămas în birou, unde un coleg își lăsese radioul portabil deschis. A început mizeria discursului lui Ceaușescu, a ținut câțva timp... și deodată, din cutia metalică a izbucnit uriașul vuiet al începutului sfârșitului. Am auzit uși trântindu-se, pași pe scări... am luat-o la rândul meu la goană, înnebunit, sărind câte trei trepte, să ajung în sala cu televizorul: pe ecran trona mira. *Se întâmplase!* M-am aruncat la podea, am strigat, m-am rostogolit... Dana

1. Referirea apare și în scrisoarea unui corespondent al *Europei libere*, sub pseudonimul „Același român optimist”, trimisă postului de radio în luna octombrie 1989: „Știți ce spune «dânsa» când vede cozile? «Uite, viermii nu se mai satură.»”

și Dudu au ajuns cu fața speriată : Ce mi se întâmplă ?
Mi-e rău ? Să caute un medic... ?

Acasă, starea de exaltare s-a transformat în înmărmurire. Se vorbea despre sângele care curge pe străzile Bucureștiului. Convorbirile telefonice erau întrerupte. Nu puteam vorbi cu nimeni din capitală, cu ai mei, cu prietenii... Am vrut să merg la o centrală telefonică, în oraș, dar securistul din fața porții nu m-a lăsat să ies. De această dată, nu am dat nici o replică. Eram sigur, represiunea avea să fie teribilă. Nu va mai ține nimeni la aparențe.

A doua zi, pe 22 decembrie, am fost luat de cu noapte și împins într-un ARO. În mașină se aflau patru securiști. Exceptând noul șef al anchetei – sau așa părea – care răspundea de mine, toți erau figuri noi. Arătau obosiți, aveau fețele pământii, semn că nu dormiseră. Fără precedent era însă altceva : lăsau să li se vadă de sub haine tocurile și cureaua în diagonală de la pistoale. În mod ciudat, spre diferență de ceea ce știam, acestea erau albe. Contrastau puternic cu culoarea cenușiu-neagră a costumelor. Mașina a pornit. Nu spuneau nimic. Nu se auzea nici un alt zgomot. Atmosfera nu prevestea nimic bun. Când am ajuns la podul spre Urziceni, soarele începuse să mijească. Deși era iarnă, peste tot orizontul se întinseseră culori roșu-portocalii. Priveam intens cerul acela răscolitor, să agăț aceste imagini – ultimele ? – pe retină. Și eu eram obosit, și mai era o tristețe nelămurită care întâmpina acea incertitudine copleșitoare. Am luat-o pe pod, spre stânga, am trecut de intersecția spre Glodeanu Sărat, unde se născuse tata, am lăsat în

spate o pădure, două, am trecut și Urziceniul. Am înaintat fără oprire pe șoseaua goală până la Afumați, am intrat în Voluntari... deci aveam să fiu dus la Securitate. În dreptul Parcului Tei m-a întâmpinat și prima imagine care contrazicea ce simțisem și ceea ce percepușem până atunci: un grup de muncitori mărșăluia spre centru pe șoseaua cenușie și parcă plină de mâzgă. Așa arăta, în acel moment, până și cerul.

Am ajuns din nou la clădirea din Rahova 39. Înainte să dispar în corpul ei lacom l-am rugat pe șeful anchetei să-mi anunțe părinții, la telefon, că am fost dus la București. Mi-a promis, dar a făcut-o deabia când avea să plece Ceaușescu. L-am reîntâlnit, peste câteva luni, tocmai ieșind de la Hilton. Era foarte bine îmbrăcat, cu un aer preocupat și sigur. La hotelul de lux părea că se află acasă. Intrase probabil în rețeaua cea mai de sus, a marilor aranjamente economice. M-a văzut, a privit încruntat pe deasupra... Asta a fost tot. Pe alții dintre securiști aveam să-i descopăr jucându-și bine câte un rol nou. „Durul”, care își scotea banii de la CEC în vremea oportunităților, mi-a replicat: „Puteți spune că nu m-am comportat corect?”. Gardienii de la Rahova păzeau ambasadele. De tânărul simpatic, cu plete, de 23-25 de ani, care făcea de pază pe Izvorul Mureșului și a ținut pasul după mine când făceam marșuri demonstrative, pe jos, de la serele Berceni până în Parcul Tineretului, l-am văzut la începutul lui iunie 1990 îndreptându-se spre Piața Universității să îndeplinească probabil o altă misiune. Despre Mihai Popa nu am descoperit

nimic, nu i-am găsit numele nici în scandaluri de presă. Iar despre Gheorghe Vasile aveam să aflu, la începutul anilor '90, că murise.

Înăuntrul arestului au început procedurile cunoscute : înregistrat geanta și fiecare obiect, luat cureaua, șireturile, dezbrăcat, uitat printre degete, dinți și fese... eram deci arestat. Neclaritatea sumbră devenea o neclaritate ceva mai optimistă, de vreme ce îmi înregistraseră oficial prezența la sediul Direcției a VI-a a Securității. Am intrat în vechea mea celulă de-a dreptul mulțumit. Înăuntru... am avut surpriza să dau peste vreo patru tineri care schimbau vorbe între ei. Unul încercase să treacă granița la sârbi și fusese adus în Rahovei cu vreo două săptămâni în urmă. Ceilalți fuseseră prinși în ultimele zile cu manifeste înaintea sau după ce le aruncaseră. Prin fereastra deschisă, pe care o cunoașteam bine, doar o lărgisem sau micșorasem cu șurubul de atâtea ori, se auzeau împușcături. Nici în acel moment nu-mi închipuiam că ar putea să cadă Ceaușescu.

Am văzut că lipsește hârtia igienică. I-am întrebat pe tineri, mi-au răspuns că nu au primit și când au cerut, li s-a spus să se folosească de degete. Îmi recăpătasem fronda, așa că m-am dus la ușa și am bătut tare în ea. Gardianul a apărut și i-am zis lărgind brațele dojenitor: „Unde-i hârtia?”. „Vine” mi-a zis amical și a apărut cu ea în două minute.

Au mai trecut două-trei ore, a venit masa. Luasem doar câteva linguri din gamela cu ciorbă, când s-a deschis iar ușa. A intrat același gardian. Mi s-a adresat, făcând o mișcare amplă cu mâna, ca și când aș fi fost

invitat la un vals: „Dumneavoastră puteți veni cu mine”.

L-am urmat, am fost dus în viteză până în biroul lui Popa, care aștepta într-un colț, lipit de birou, bâțându-și nervos piciorul. „Vedeți, ați dorit să veniți în București, v-am adus”, zise el folosind de această dată pluralul. Nimic altceva. Rapid, am ajuns la biroul efectelor. Acolo se afla chiar comandantul Direcției, care mi-a spus că sunt liber. Era morocănos, nedormit, fre-măta ușor. Ofițerul de serviciu mi-a arătat cureaua, caietul, pixurile... „Nu lipsește nimic, vă asigur!”, mi-a zis el înainte să termine, într-o stare febrilă, a aruncat totul în geanta cu care venisem și mi-a urat ceva de plecare.

Pe străzi se trăgea sacadat, o auzisem prin fereastră. Dintre cei cinci încarcerați, fusesem singurul invitat să plece din închisoare. Securitatea părea să stea bine-mersi acolo, cu prizonierii ei. Am ieșit pe poarta instituției fără placă la intrare, m-am uitat în spate, la poartă – nici o mișcare. Am luat-o spre stânga, încet, sperând să ajung pe George Coșbuc. Am trecut colțul, am grăbit pașii, tot cu ochii peste umăr, am intrat pe stradă și de acolo am luat-o la fugă spre Piața Unirii de unde se auzea un vacarm nelămurit. Când am ajuns mai aproape, nu mi-a venit să cred. Pe malul Dâmboviței curgea în jos un puhoi de oameni, strigând „Ole! Ole! Ceaușescu nu mai e!”, unii ținând în mâini steaguri cu o gaură în dreptul stemei socialiste. Am intrat urlând în coloană și așa am curs cu ei până în Piața numită mai târziu a Revoluției.

Aveam să ajung acasă tot strigând, după ce trecusem pe la prietenii aflați pe drum. În următoarele zile

am trecut din frenezie în oboseală și invers. Suspansul televizat al luptelor de stradă, al mobilizării teroriștilor și al forțelor fidele dictatorului (la atât îl redusese limbajul slogan al momentului pe Marele Satrap) se prelungea parcă peste puteri. Mă trezeam și mă culcam zguduit de muzica dramatică și cuvintele pe măsură ale noului imn. Minutele aveau atunci lungimea cosmică a sfârșiturilor de epocă. S-a ajuns și la simulacrul de proces, și la execuția ceaușeștilor. Am privit hipnotic legarea mâinilor celor doi, ducerea lor în fața plutonului de execuție și secerarea trupurilor de rafalele pistoalelor automate. Aveam să revăd de câteva ori filmul procesului și finalul. Sorbeam cu ochii cel mai mic amănunt.

Acum, se terminase!

Timp de câteva zile am trăit cu visul unei vieți liniștite, retrase, aplecată peste cărțile care povestesc istoria comunismului și a căderii lui. Nu aveam nevoie de nimic în plus să-mi duc anii, mai departe, într-un extaz care era chemarea mea dintâi.¹ Supraviețuisem unui Imperiu al Răului, îi văzusem prăbușirea, viața mea se legase, în felul ei, de căderea acestui regim odios. Eram liber să fiu fericit în fiecare minut.

1. Nu este o figură de stil postdecembristă. Că astfel de emoții trăiam în acei ani, o spune și unul din gândurile trimise în anul 1987, ce avea să apară în *Méditations crépusculaires*: „Pe câmpiile răvășite ale României mai sunt destule boabe de grâu pentru ca retras, primind seva câte unuia, zilnică, să răzbat aceste vremuri într-un permanent extaz al ființării”. Pasajul complet se află în „Impresie, apus de veac”, grupaj reprodus și în acest volum.

Aveau să treacă puține zile până când soneria telefonului a pus capăt reveriei, târându-mă într-un vârtej pe care nu aveam nu doar cum să-l prevăd, dar nici măcar să-l imaginez.

Ce va urma va fi o altă – o a doua? – viață!

Fals portret de ministru¹

Președintele Consiliului Național al Apelor, Ion Badea, are rang de ministru. Ministru de... „Epocă”. Până în 1989, nu l-am întâlnit. Pierderea de timp a fost recuperată de abia după greva foamei din vară. În a doua săptămână de grevă sunt chemat la minister. Pătrund în anticameră. În jurul măsuței de la fereastră și a celor două scaune se înghesuie 3-4 persoane. În față, o sofa de piele complet liberă pe care, în sfârșit, pot să mă odihnesc. Un bulldog castaniu, bine hrănit, se rotește în jurul meu, mă împunge cu botul. Dar trebuie să stau nemișcat. Cât mai mult timp. Și stau așa, cu ochii închiși. Când îi deschid, descopăr stânjeneala gazdelor. Una dintre ele îmi explică: stau pe sofaua câinelui. Câinele nu-i obișnuit. Se vede bine: ar dori să ceară să mă ridic și nu știe cum să o facă. Îl scapă din situația delicată președintele, care mă cheamă înăuntru. Câinele, după mine. Camera e mare și mohorâtă. Pe perete, fotografia preferată a președintelui:

1. Textul, publicat în numărul de debut al revistei 22, la 24 ianuarie 1990, a fost scris imediat după confruntarea de la Consiliul Național al Apelor.

Ceaușescu în vizită, la marginea unui lan de porumb. Printre cei care-l înconjoară, Badea, primind umil indicații.

Ia loc, îmi zice, uitându-se la mine pe deasupra ochelarilor.

Un cap cu trăsături de bufniță, îndulcite de traiul bun. Aflu că a auzit de greva mea acum două zile. Nu-mi cunoștea numele până acum. Îi pare rău... eu, băiat tânăr, să fac greva foamei, să-mi distrug sănătatea. „Dar de ce ai declarat-o?” îmi aruncă, curios. Îi răspund reținut: nu are nici o legătură cu serviciul. Motivele sunt politice. Își notează în carnet explicațiile. Cuvintele mele îl irită. Dar se stăpânește. Ca să pot lucra trebuie să mănânc. Nu are timp acum de discuții, îl așteaptă avionul. Ne vom vedea peste două zile. Ar vrea să vorbească cu mine. Multe, de la om la om. (Deh, aș putea fi copilul lui.) Mă va ajuta, dacă este cazul. Deci, peste două zile. Voi mânca, nu?! Îl salut, fără să îi răspund. Echivoc.

Peste două zile revin. Trebuie să traversez Bucureștiul, tot schimbând obositoarele lui mijloace de transport, ceea ce, în această zi de grevă a foamei nu ar fi fost de dorit. Directorul plin al Institutului de Meteorologie și Hidrologie, Drăghici, mă aștepta cu o mină nu prea fericită. În hol întâlnim o secretară. Poartă o tavă descoperită, unsă cu ulei fierbinte, plină cu bucăți de carne – de data asta, pulpe de pui zdravene, rumenite până când pielea s-a făcut crustă. Tava, care urcă zilnic în cabinetul ministrului și pe care se află cam tot atâta carne cât mănâncă familia mea în două săptămâni va fi împărțită între ministru și câinele lui: o

treime primul, două treimi celălalt. Intrăm aproape imediat în cabinet și aproape imediat sunt întrebat: „Ai mâncat?”. Nu, nu am mâncat.

Moment dificil. Bulldogul castaniu pe care-l găsisem întins în dreapta biroului vine iar să mă miroasă. „Păi, ce am vorbit noi?” Mâna ministrului tot întoarce energic un stilou. Vocea rămâne însă stăpânită. (O performanță, îmi vor spune cu altă ocazie colegii, care nu-l cunosc pe ministru decât mârâind și lătrând.) „Nu mănânci pentru că ai ce mânca” declară el ritos. El, care muncește pentru țara asta de la 13-14 ani, el făcea greva foamei pentru că nu avea ce pune în gură, și muncea cu brațele și cu spatele, cu ceafa... Se întindea pe șine, visa cu ochii deschiși la o bucățică de carne. (Ei, da, gândesc, acesta zic și eu un vis împlinit!) Și iar o lua de la capăt, cu brațele, cu spinarea, cu ceafa... „Și cu capul, și cu capul, tovarășe președinte” se repede directorul care ascultă cu stiloul și cu carnetul în mână, gata să noteze. „Și tu care ai de toate!” minte acest parvenit viclean și lacom.

Un moment de tăcere. Ministrul are o ultimă idee. O ultimă încercare. „Hai să mâncăm o friptură!” tresare el ridicându-se aproape pe jumătate. Brațele se întind într-un gest de entuziasm sincer. Savoarea cărnii îi luminează, brusc, fața. „Cu plăcere, în următoarele săptămâni” îi răspund, neputându-mi refuza o formulă de politețe.

De data aceasta nu-i rămân la dispoziție decât amenințările. Mă acuză metodic, dar tonul său – îl urmăresc atent și, ca să fiu drept, oarecum mirat – se află tot timpul sub control. Sunt exact acuzațiile

Securității. Și obsesiile, la fel. De ce dau interviuri? De ce trimit scrisori? Sunt un trădător. Dacă s-ar mânia, ar pune câinele să sară pe mine. „Bobi!” își strigă câinele aflat lângă el. Îl mângâie pe cap. Glasul i-a devenit o clipă tandru. Hotărât lucru, omul și-a revărsat toate resursele de afecțiune în animalul acesta. Câinele îl caută și el cu o surprinzătoare atenție. „Bobi...” zice și directorul, arătând pe fața lui întinsă cu efort cât de drag îi e, și lui, buldogul.

Îl privesc pe ministru în ochi. Va avea el grijă de mine. Din păcate, a aflat prea târziu. Cum de sunt primit în starea asta, cum pot lucra nemâncat? Nu am ce căuta într-un institut. Voi fi trimis într-un vârf de munte. Sau undeva, în fundul Deltei. „Să-mi faceți un raport!” îi dă el ordin lui Drăghici, și Drăghici scrie de zor.

Îl părăsesc fără să îl mai salut. Merg la serviciu. La conducerea institutului ori a ministerului nu voi mai avea, o perioadă, alte discuții. Circulă deja zvonul despre o apropiată ședință a oamenilor muncii. O așteptam. Democrația populară lucrează comod și eficient. Hotărârea Adunării generale a oamenilor muncii – inclusiv eventuala desfacere a contractului de muncă – este definitivă. Nu poate fi contestată. Amenințările ministrului pot curge generos în matca unei irevocabile voințe colective. Zilele trec, ședința plutește în aer. Curiozitatea colegilor este puțin cinică. De altfel, și a mea. Cum se va comporta lumea? Secția de la Afumați e mică, oameni inteligenți, relațiile – mai ales amicale. Mulți mi-au vorbit între patru ochi: dacă nu crize, totuși crispări morale. Undeva, lângă

peretele neputinței. Pentru ei vine ora adevărului. Vor vota o sancțiune, nu o vor vota? Mă simt dator să previn acești copii calzi și fragili peste care tot trec năpastele timpului, dar nu a trecut încă blazarea : nu li se cere să-și asume un risc. Nu vor exista resentimente.

Dar ședința este pregătită și de alții. Excelentul meu partener de dialog este chemat la minister și amenințat că va fi mutat la Afumați¹. Măsură eficace. În ziua ședinței, unul din oamenii vădit nesiguri este trimis în delegație. În schimb, sunt rechemăți ceilalți cercetători pentru a se încheia numărul statutar al întrunirii : peste două treimi.

În sfârșit... Oamenii așteaptă de dimineată, înghesuiți, pe scaunele lor lipite unul de altul, într-o sală mică de la etajul Institutului. Ministrul Badea se lasă așteptat. Dar și când vine!... Mașini negre. În jur roiesc directorii și șefii de laborator. Scos ca din cutie între sub-subalternii lui, bieți oameni de știință obligați să-și poarte costumele până se rod. În acest moment, haina îl face încă pe om.

Badea se așează la masa prezidiului. În stânga lui – se află secretarul de partid de la Afumați. Deși – se vede – șifonat de situație, acesta păstrează pentru el, pitită, mândria de a sta umăr la umăr cu Puterea, el, căruia ministrul nu-i acordase până atunci niciodată o vorbă. Președintele Consiliului Național al Apelor expune situația. Un fapt grav s-a petrecut în Institut...

1. Institutul de Meteorologie și Hidrologie avea două secții, una, principală, la Băneasa, cealaltă, la Afumați, departe de administrație și unde se ajungea mai greu.

Tonul și limbajul sunt agresive, dar în nici un caz stridente. Omul acesta știe să se controleze. Am mai văzut. Pe neașteptate, ca și cum spectacolul ar fi trebuit să rămână memorabil, în sală intră un personaj misterios și anunță: ministrul este chemat la Comitetul Central.

Suspans. Se așteaptă. O oră, două... „O stratagemă” își dau cu părerea optimiștii. „Să vedeți că Badea nu mai vine.”

Dar Badea vine. Renunț să continui activitatea mea de până acum? Mă ridic și iau cuvântul. Țin să fac o scurtă trecere în revistă, juridică, a situației: articolele care definesc eventualele încălcări ale ordinii și disciplinei la locul de muncă. Nici unul nu include faptele pe care le-a expus ministrul. Deci nu văd care este motivul întrunirii. Nu are însă rost să mă refer la pasaje din Codul Penal: abuz de putere, îngrădirea unor drepturi... Față de care ar trebui să răspundă acuzatorii. Pedepse aspre, până la cinci ani. Ar suna dur. Amenințător. Nu merită colegii mei scandalul. „Renunți la activitatea de până acum?” Din nou se pune punctul pe „i”. Nu, nu renunț.

Dezamăgire. Ministrul dă semnalul. Oamenii cu care șușotise câteva ore mai înainte își joacă rolul.

În general, criticile sunt reținute. Se enunță ideea de fond (trebuie să fiu mutat!), dar se fac și câteva referiri pozitive la profesionalitate. Doar șeful laboratorului în care lucrez lasă o impresie în totalitate penibilă. Se agață de maniere. Spun mereu „domnule”. Aici suntem tovarăși. Și apoi, ce-i cu chestia aia, că nu-mi place gândirea binară? El – într-adevăr,

matematician – este specialist în limbajul binar: nu-l duc eu cu așa ceva.

Mihu, sărmanul, a căzut în dizgrație de peste un an de zile. Badea strânge la piept pe altul. I-a ieșit acum o ocazie și mizează pe ea. Prost. Nediplomat. Nu este suficient de cinic ca să câștige recunoștința ministrului.

Al doilea care-și dă în petic este ministrul însuși. Masca de șefi versat crapă doar de vreo două ori. Nu era nevoie de mai mult: prin crăpături iese la suprafață o incredibilă mojiție. La un moment dat, cere să vorbească o persoană cunoscută, aflată într-un punct mai îndepărtat în sală. „Bă, ăla din fund!” arată el cu degetul.

Cel vizat nu se recunoaște. „Cum se numește?” întreabă nerăbdător Badea, întorcându-și fără folos capul peste umăr către apropiați: „tu ăla!” insistă degetul său, „am mai lucrat noi împreună...”. „Mustață, tovarășe ministru” se ridică, în sfârșit, șeful de laborator (cam de aceeași vârstă cu ministrul, urcat și el: treaptă la partid, treaptă în știință, treaptă la partid, treaptă în Institut...). „Zi, bă...” rostește încă o dată, tare și cu plăcere, acest bădăran care are totuși funcția de președinte al Consiliului Național al Apelor.

Și mai șocantă este însă ieșirea față de alți doi salariați ai Institutului. Grădinarii secției de la Afumați. Stau sprijiniți de un perete, lângă ușă, în salopetă. Țărani descurcăreți și siguri pe ei. Pe dinafară se văd numai fețele ridate de vânt și mâinile mari, muncite. „Uitați-vă la ăia!” face un gest larg Badea, pus acuma pe exemple.

Tehnicienii, cercetătorii, șefii de laborator din sală își îndreaptă privirea spre ei. Cei doi se mută de pe un picior pe altul. Obrazul țărănesc li se încordează imperceptibil și în ochi le apare o lumină. De pândă. „Probabil că ei nu înțeleg nimic din ce discutăm noi aici” continuă emfatic ministrul. „Poate nu știu bine nici pe ce lume se află” dă el mai departe, în timp ce un val de stupoare clipocește stăpânit sub scaune. „Dar și ei...” termină ministrul, în sfârșit, o antiteză searbădă, menită să mă caracterizeze pe mine.

La sfârșitul zilei de muncă i-am găsit pe grădinari așezați pe o piatră, sub podul de la Afumați, răzbu-nându-se pe o sticlă de țuică. Trag câte o dușcă, îl înjură pe ministru, se mai veselesc cu câte o vorbă, mai înjură o dată. „Auzi, nu știu eu pe ce lume trăiesc, băga-l-aș...” râde scurt unul din ei. Evident, știe.

Ședința nu va mai dura mult. Directorul Neacșa repetă: renunț sau nu renunț la activitatea mea? Nu deschid chestiunile de fond. Ce sens poate să aibă pentru acest biet președinte de consiliu ideea că mie și societății ne e foame de libertate? Sau ce valoare ar avea, pentru marionetele care vorbiseră înainte, o analiză a reperelor constituționale? Bătălia trebuie dată în altă parte. „Îmi pare rău de situație, nu renunț.”

Deasupra mesei prezidiului plutesc grimase. „Mai ia cineva cuvântul?” Nimeni. „E clar” conchide ministrul. „Nu este reeducabil. Ne vom retrage împreună – se uită el la șefi – și vom hotărî unde să-l trimitem.”

Până să fiu trimis din București a mai trebuit să treacă vreo câteva luni și să primesc acasă vizita a încă unui ziarist. După Securitate, sunt chemat la

CNA: 5 septembrie ora 15:00. Ajung la ora fixată. Nu mai e nimeni. Ministrul își presează secretarul. „De ce n-au venit directorii de la IMH?” Intru singur. Încearcă, scurt, să vadă dacă poate obține o promisiune de la mine și cum nu poate, trece tot așa de scurt la vorbe joase și amenințări.

În sfârșit, se bate la ușă. „Se poate?” Drăghici, Neacșa și Șerban (al treilea director) pătrund toți trei în cabinet. „Nu v-am spus să fiți la ora trei la mine?” țipă la ei, mânios, ministrul. „O să vă arăt eu vouă să mai întârziati!” îngroașă el neiertător.

Mă uit la directori și rămân consternat. Drăghici are călcâiele în aer, mâinile lăbărțate, parcă ar fi o pasăre ce încearcă să-și ia zborul și care e atinsă de un glonț. Neacșa, din contră, și-a frânt spatele, picioarele și mâinile stau îndoite și, împreună cu ochisorii care se rotesc de zor, îți dă impresia unui șoarece căutând disperat un loc pe unde s-o tullească. Singurul care-și păstrează sângele rece este Șerban, poate și pentru că este cel mai puțin implicat.

„Dar tovarășe ministru, dumneavoastră ne-ați ordonat să ajungem ceva mai târziu” îngăimă Drăghici. Un cercetător inteligent. Complet. Și pe vremuri, de treabă. Și Neacșa, om așezat. La ce poate să te ducă funcția de director. „Las' că vă arăt eu vouă!” repetă satisfăcut ministrul.

E clar, Badea aranjase ca directorii să vină mai târziu.

Și uitase. Deșteptul! Trucuri de copil. Acum se grăbește. Directorii notează: să fiu detașat cât mai departe de București. „Trădătorule!...” „Anumite cuvinte se numesc calomnie” răspund la obiect, tot ceea ce

adaug unei priviri explicite. „Ai încălcat legea, ai dat interviuri unui străin” se războiește el. „Ai ceva de spus?” „Să aplicați legea!” „O s-o aplicăm. Ești detașat.”

Nu a înțeles. A aplica legea înseamnă a o respecta. Dar de unde să o știe unul ca el.

Trebuie să ajung la noul meu loc de muncă – pentru șase luni, spune ordinul de detașare – pe data de 11 septembrie. Se lansase un întreg program științific al cărui unic scop era să motiveze mișcarea mea la Gura Portiței. Gura Portiței: o limbă de pământ între lacul Razelm și mare. Salariații care lucrează la stația meteorologică cu același nume sunt lipoveni. Își aduc mâncare săptămânal, cu barca. Dacă nu aș fi avut alte datorii pe lume, mi-ar fi plăcut să trăiesc în locul unde Delta se topește în mare. Dar acum refuz. Nu voi merge. Singurul loc de detașare pe care îl voi accepta este Buzăul. Acolo trăiesc părinții. Singuri, în vârstă, au într-adevăr nevoie de mine. Iar sâmbăta, duminica pot fi în București, alături de copii, de soție. De prieteni.

Hotărârea mea este cunoscută. Ministrul încearcă câteva tertipuri. Se află probabil în joc și orgoliul său. Naivul! Mi-am găsit de lucru la sere. Securistul în uniformă de milițian de la scara blocului se schimbă din 12 în 12 ore. Echipajul din Dacia albastră – unul coboară și mă urmărește pas cu pas, al doilea ne urmează cu mașina – are același program. Securistul de la telefon, care închide când nu-i place câte un cuvânt? Nu știu. Totuși, Bucureștiul e mare, prietenii cei apropiați și cei potențiali, numeroși. Ministerul de Interne ar prefera să ajung la Buzău. Știu asta.

Sunt chemat, în sfârșit, la institut. „Mâine trebuie să fim la minister” îmi spune directorul. Iarăși! „Se pare că veți fi detașat la Buzău”.

A doua zi renunț la sere și la ora 8:00 sunt la CNA. Găsesc ministrul ocupat: discută cu cei din conducerea institutului vreme de o jumătate de oră. Când intru în cabinet am senzația că m-am lăsat așteptat. La capătul unei mese lungi, masive, se află Badea. La celălalt, un vicepreședinte. Pe o latură, Drăghici și Neacșa. În fața ultimilor, iau loc eu. Aștept.

Drăghici ia cuvântul. „Tovarășe ministru, noi ne-am gândit că dacă veți fi de acord, am putea face mici schimbări în programul tovarășului... Dânsul a venit cu o serie de propuneri. Am zis să-i dăm o mână de ajutor. Să-l lăsăm să mai lucreze câte o săptămână pe la Direcție...” „Cum, tovarășul nu s-a prezentat la Gura Portiței?” zice rece ministrul. „Cum să schimbăm programul? Dânsul a primit un ordin” nu se lasă el îmbunat. „Tovarășe ministru, noi nu-i vom plăti perioada în care a lipsit. Nu avem cum, tovarășe ministru” se maimuțărește directorul, ocolind întrebarea incomodă. „Noi vă rugăm să-i mai dați o șansă...”

Pe mine, dialogul mă lasă stupefiat. Faptul că Drăghici se umilește în numele meu este intolerabil. Ministrului i s-a cerut să revoce ordinul inițial și acum a regizat o scenetă ieftină. Detașarea mea este nemotivată, deci ilegală. Prefer desfacerea contractului de muncă. Situația trebuie să fie clară: victimele sunt victime, călăii sunt călăi. Aștept evenimentele ce vor urma ca pe o minuțioasă experiență socială. Singurul lucru care mă făcuse să primesc Buzăul era starea părinților mei. Eu eram

cel ce acceptase, nu cel care solicitase. Și uite ce spectacol îmi pregătiseră ei! „Noi facem programul tovarășului., nu el nouă” se desfășoară mai departe Badea. „Să lase cercetarea, să-l punem puțin la muncă” face ministrul în continuare, sigur pe el.

Replici impertinente. Ajung, împotriva voinței mele, din ce în ce mai iritat. Să plec? Să nu plec? Badea se întoarce: am ceva de spus?

„Cred că m-ați chemat aici ca să-mi jucați o farsă”, mă dezlănțui, în sfârșit. „Regret: dând curs invitației m-am arătat credul. Dar vă asigur că nu se mai repetă. Înțelesesem că îmi propuneți să merg la Buzău. Eu nu am de ce să caut un loc de muncă la Gura Portiței. O să-mi găsesc unul în București. Fără legătură cu acest minister.”

Și tac, așteptând momentul să le închid ușa pe dinafară.

Nu au trecut multe secunde. Pe fața ministrului nu s-a mișcat un mușchi. Colosal, vorbește despre atenția pe care o poartă activității mele științifice! Dacă la Buzău voi duce la bun sfârșit ceea ce începusem, își vor schimba complet părerea despre mine. „Vei fi adus curând în București” minte el amabil. Și tot așa...

Nici un fir nu a fost rupt. Vorbele curg părănd să continue, cuminte, pe cele dinainte. Badea rămâne identic cu el însuși. Ca și cum intervenția mea nimic, într-adevăr, nu ar fi negat. Sunt impresionat. Am cheia personajului. Ce uluitoare labilitate! Ce oportunism de excepție! Acest om, fost secretar de partid pe un oarecare șantier, nu a ajuns întâmplător ministru. Este deținătorul unei puteri. Talentul care se caută. El,

cameleonul perfect, este chemat să se facă una cu ele și să transmită neștiința, nepăsarea, necuviința celor ce îl aleg. „Uitați-vă ce am reușit să facem!” declama el în ședință. „Bucureștiul nu îl vom mai recunoaște...”

Să nu mai vrei să recunoști Bucureștiul!... Să nu mai vrei să recunoști țara!... Să nu mai vrei să recunoști oamenii!... El era, Ion Badea, biată ființă substituită, mesagerul unei nenorocite mentalități.

II. *Pentru o filosofie a disidenței*

Paranoia și prestație socială

Să ne îndoim că există fapte al căror ideal de înțelegere ar fi simplitatea, chiar dacă am motiva doar situarea, conexiunea lor într-un univers al asemănărilor și opozițiilor de care gândirea trebuie să dea seama în întregime.

Să ne îndoim că există evenimente omenești a căror semnificație să rămână limitată pentru că oricând o nouă cuprindere va fi posibilă, la marginea unui orizont inedit al experienței.

Să nu fim deci suficienți afirmând evidența. Să nu așteptăm să o epuizeze o calificare a ei. Claritatea logică poate să ascundă avataruri ale interpretării, iar coerența cauzelor poate deveni, de la un punct încolo, sursă de perplexitate.

Simt această perplexitate în fața implacabilului proces de distrugere a civilizației românești. O regăsesc în fața consecvenței nenaturale cu care sunt verificate cele mai pesimiste și schematice previziuni: în amestecul aiurea dintre regnurile previzibilului și nefirescului; în evidența evidenței.

Evidența : realitatea strivitoare a totalitarismului. Iar alături, în rând sau înaintea ei, psihologia paranoică a conducătorului României, dublată, în ultima vreme, de inconfundabile semne de senilitate.

Calificat în esență, totalitarismul de tip comunist s-a confirmat, se confirmă drept cel mai performant sistem de control al unor colectivități de dimensiunea națiunilor. Sistemul pare perfect: puțin probabil să imaginăm o ameliorare a posibilităților sale de fond și a marilor principii structurale pe care se sprijină. Sistemul pare universal: fie că este testat în condiții de civilizație atât de diferite – Albania și Republica Democrată Germană –, fie că s-a făcut prin dislocări de structură pe același tipar cultural – să ne gândim numai la combativitatea populației coreene sub regimul dictatorial din Sud și, în opoziție, tăcerea, liniștea lugubră din Coreea de Nord –, totalitarismul și-a demonstrat forța implacabilă¹.

Profilul paranoic al conducătorului României! Într-o societate care reacționează asemenea unei cutii de rezonanță, semnele maladiei psihice au reprodus simptomele standard la proporții grotești. *Orgoliul lui supra-dimensionat, foamea lui de glorie* au secătuit repede posibilitățile limbajului declamativ al propagandei. Privirea imperturbabilă cu care Nicolae Ceaușescu, „eroul neamului”, „cel mai iubit fiu al poporului”, „geniul”, „clarvăzătorul”, „magistrul”, „neînfricatul”, „soarele între stele”... urmărește spectacolul idolatru

1. „Forța implacabilă” nu exclude reformismul sau transformarea.

nu lasă îndoieli asupra adevăratului regizor. *Profundul său dispreț* față de semenii, reflex al *autosupraestimării*, nu mai este demult disimulat: de la ieșirile furioase față de apropiatii puterii până la critica răutăcioasă și amenințătoare prin care cheamă la ascultare absolută o populație incapabilă să-i realizeze hotărârile, gestul jignitor acoperă periodic de rușine o națiune la care îndoiala de sine s-a instalat definitiv. Viciul afișat al *puterii, titlurilor și onorurilor* confirmă că nici o abundență nu poate satisface contractarea spasmodică a nervilor săi bolnavi. Completând perfect schema psihiatrică, autocratul acceptă, în cuvântări și interviuri curtenitoare, cu o prefăcătorie lipsită de stil, meritele partidului și poporului la succesele strălucitoare (și imaginare) ale țării pe care o conduce.

Sublinate aici sunt semnele tipice, general recunoscute, ale unei psihologii paranoice. Ce expresie capătă la dictator *neîncrederea în oameni*, iritarea pe care aceștia i-o produc, punerea în permanentă îndoială a loialității celorlalți, odată transformate în politică de stat? Cortegiul negru și trufaș care însoțește mașina prezidențială, invazia familiei în funcțiile superioare, ritualul secretului (de serviciu, de stat etc.), inflația polițiștilor și securiștilor, alergia la tot ce este străin sunt, acum, pentru totalitarismul românesc, o abuzivă prezență socială; dar mai întâi au depins de încrâncenările unei imaginații obsedate.

Psiborigiditatea paranoică este descrisă drept perseverență oarbă în convingerile și ideile proprii, ca o ignorare a problemelor reale. Egocentrismul monstruos al acestui fiu de țăran dă o plasticitate extremă interpretării

evenimentelor : sunt cercetate minuțios doar faptele ce par utile pentru autoconfirmare, sunt exploatate ambiguitățile firești, se violează nuanțe și contraste. Activismul și energia specifice sunt puse în slujba unui conservatorism de granit, neadecvarea și neadaptarea unificând, și concret, și simbolic, datele unei psihologii ratate.

În lunga serie a simptomelor recunoaștem *interpretativitatea*, *suspiciunea* și *susceptibilitatea* care-i transformă pe paranoici în arheologi neobosiți ai faptelor anodine, sursă de semnificații personale și intenționate; obsesia unei lumi ostile.

Regăsim *reducerea modulării afective*. Lipsa de umor, duritatea, încăpățânarea, nervozitatea permanentă și acreala obositoare, prudența excesivă, mania secretului, spiritul contradicției completează un portret a cărui coerență negativă pare că aparține doar teoriei. Dar de acolo, din tablourile vane care populează zidurile țării, din mulțimea fotografiilor retușate care se revarsă din ziare și din vitrinele librăriilor, figura celui ce a înfundat România într-un muzeu al aberației demonstrează că realitatea se ridică uneori la înălțimea închipuirii.

Costul uriaș al cultului personalității ar putea cu greu fi evaluat. În ultimii ani, pulverizarea valorilor națiunii, nu numai fără rațiune, dar și fără pretexte, fără pseudo-explicații, s-a accelerat : labilitatea atenției, căderile de memorie, semnele cele mai caracteristice ale senilității se insinuează dezastruos în ultimele scene ale dezvățului decizional.

Neuitând condițiile structurale care permit inacceptabilului să se manifeste și să persiste, răul româ-

nesc se profilează limpede în fața arătătorului : declinul psihologic al unui om rătăcit în istorie. Orice trecere dinspre tragedie spre cauze întâlnește voința oarbă a făpturii incriminate. Referința socială nu apare decât drept cadru al explicației individualizate.

Autocrația paranoică a lui Nicolae Ceaușescu deposedează, jefuiește, violează populația românească : termenii apar aici în sensul lor cel mai propriu. Termeni ai individualității, asemenea încadrării psihiatrice. Dar, pe de altă parte, adâncimea implicării dictatorului în viața zilnică, ritualurile hipertrofiate ale puterii, diferențierea nestrictă dintre asupritori și asupriți, pasivitatea poporului ca formă a stabilizării sistemului ne vorbesc despre fățișă invazie a socialului. Ne aflăm în fața unei asocieri întâmplătoare, a unei opoziții ori a unei conexiuni de esență? Ca să recunoaștem în polaritatea individual-social un sens capabil să vizeze fundamentele (unitatea antropologicului) trebuie privit, paradoxal, spre lumea primitivilor. Nu numai pentru că este în natura meditației filosofice de a căuta unificări între experiențe umane eterogene, dar rezonanțele peste arcul de timp ar trebui să tulbure. Raportarea unei societăți moderne, sfâșiata de un dictator, la colectivitățile arhaice, trece printr-un concept care interesează de mult timp științele umanului : *prestația socială*.

Schema tipică a prestației este trocul, schimbul utilitar imaginat de relația originară și ca factor moderator al celorlalte relații umane. Marxismul ne-a obișnuit, în această privință, cu o perspectivă economică. La începutul secolului XX, studiile etnologice au

trecut însă în minorat tezele utilitariste: mai mulți cercetători, dar în primul rând aportul fundamental al lui Marcel Mauss, au impus o înțelegere integratoare, spiritualizată, a experienței sociale, care face din *schimb* principul său esențial¹.

-
1. Importanța operei lui Marcel Mauss este o revelație în mare măsură postumă și, pentru sociologia generală, sociologia societăților moderne și filosofie, nefructificată până la capăt. În capitolul consacrat sociologiei franceze din lucrarea colectivă condusă de Georges Gurvitch, *La sociologie au XXème siècle*, Presses Universitaires de France, 1947 și în prefața studiilor reunite sub titlul *Sociologie et anthropologie*, cele două referințe care par să fi contribuit cel mai mult la recunoașterea sa, Claude Lévi-Strauss a sintetizat meritele sale remarcabile: adâncimea concepției asupra caracterului relațional al gândirii simbolice; efortul (exemplificator) de a transcede observația empirică în direcția unei realități mai profunde; rolul acordat noțiunii de *funcție* atât în ordinea sincronică, cât și în cea diacronică. Toate aceste raporturi concură în studiul din acea (incontestabil) capodopera a sa: *Essai sur le don* – cu subtitlul semnificativ *Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques* –, la care se adaugă mai multe articole consacrate ideii de contract la traci, originii noțiunii de monedă, extinderii *pottatch*-ului în Melanezia.

Volumul *Sociologie et anthropologie*, Presses Universitaires de France, 1968 cuprinde cele mai importante lucrări ale lui Marcel Mauss: (1) *Esquisse d'une théorie générale de la magie*; (2) *Essai sur le don*; (3) *Rapports réels et pratiques de la psychologie et de la sociologie*; (4) *Effet physique chez l'individu de l'idée de mort suggérée par la collectivité*; (5) *Une catégorie de l'esprit humaine*;

Observația remarcabilă a cercetărilor etnologice este faptul că relația de schimb are o funcție puternic socializatoare: în comunitățile arhaice, implicate în schimb nu sunt individualitățile ca atare, ci colectivitățile. Colectivitatea este subsumată unui criteriu, unui simbol, unui statut etc. Din această cauză factorul numeric – implicat de termenul colectivitate – nu este definitoriu, mai precis, este o contextualizare a unei clase mai largi de factori socializanți. O întreagă clasă va caracteriza, spre exemplu, relația dintre un lider și supușii săi: liderul nu este atât individul, cât instituția. Printr-o astfel de interpretare devine inteligibilă existența unor ritualuri sângeroase, care merg până la sacrificarea conducătorului comunității, dacă se valorifică prin asta un principiu funcțional. La celți este cunoscut următorul obicei straniu: șeful primea, într-o primă fază, cadouri, după care le distribuia apropiaților săi, apoi se sinucidea. Și în obiceiurile de mai târziu ale civilizației europene regăsim oarecum aceeași schemă de fond. Fastul, bogăția de care beneficiau în epoca medievală purtătorii puterilor sacre sau profane erau însoțite de un ansamblu de restricții comportamentale care impuneau o submisiune severă a individului. Accentul pe care istoriografia îl pune pe strălucirea care înconjură aleșii destinului și pe puterea lor decizională în opoziție cu starea vulgului eludează un aspect semnificativ pentru realitatea socială a acestor

la notion de personne, celle du „moi” ; (6) Les techniques du corps ; (7) Essai sur les variations saisonnières des sociétés Eskimo, Étude de Morphologie sociale.

sisteme: măsura în care autocrații erau prizonierii propriilor roluri sociale.

Alegerea prin vot a conducătorului politic, în democrația modernă, este un mod oarecum paradoxal de a rezolva conflictul individualitate-responsabilitate socială în favoarea ultimei, fără suprimarea individualității. Ca urmare, democrația realizează o schimbare de natură, nu numai politică, ci și antropologică. Înlocuirea mecanismelor de supunere, transformare și uneori mutilare a personalității cu procese de selecție a acestora permite strategii de ierarhizare nedistructive, optimizări ale echilibrului social, iar în plan individual – recondiționări existențiale.

Aserțiunile nu exclud influența personalității, inerentă de vreme ce orice instituție trăiește din indivizi. Coexistă aici elemente ireductibile ale unei interacțiuni, ale dublei determinări care ar trebui să motiveze un vast capitol al sociologiei. Dar marca socialului, prioritară în relația dintre un conducător și supușii săi, este de ordin antropologic.

Prin opoziție, cât este de artificial un sistem în care decizia socială devine un instrument al individualității! Din acest punct de vedere, dictatura modernă se apropie de totalitarism; forma ultimă a acestei aspirații care se vădește a fi nu numai aberație politică, ci și, așa cum s-a argumentat, aberație antropologică – și anume *cultul personalității*.

Istoria a confirmat relația privilegiată dintre cultul personalității și totalitarismul de tip comunist. În desfășurarea concretă a fenomenului – în particular, cultul lui Ceaușescu – mitologia și funcționarea societății

ajung să fie complet dominate de prezența hipertrofiată a unei individualități¹²². Rămâne de văzut de ce comportamentul antisocial al celor care devin subiectul cultului în regimurile totalitare nu se reduce la o *simplă jefuire*, în scop personal, a populației, nu are deci acel caracter de manifestare pură a instinctelor posesive pe care l-am putea clasifica drept mafiot. Cultul personalității produce – cum am mai spus – o vastă implicare socială și, mai ales, un uriaș spectacol al invocării socialului. Și sub acest aspect studiile etnologice rămân contextul interpretativ, analogia dintre cele două experiențe – modernă și arhaică – implicând tot noțiunea schimbului (factorul principal al socializării contribuțiilor individuale). În fond, și conducerea unei societăți moderne este modelabilă (aproximativ) în termenii relației tranzacționale: între personalitățile ce oferă societății ansamblul dotărilor lor moral-intelectuale și societatea care la rândul ei urmează să pună la dispoziție drepturi decizionale și să acorde valori materiale sau de alt gen.

Să revenim asupra faptului că, în colectivitățile primitive, viața socială este dominată de relația de schimb. Marcel Mauss a reliefat importanța următorului aspect: în lumea arhaică actul prestației se desfășoară în jurul darurilor și contradarurilor. Astfel de obiceiuri sunt menționate și de istorici și de etnologi. În antichitate erau prezente la traci. În Polinezia, orice

-
1. Nu pseudo-individualitatea, adică individualitatea socializată exprimând o interdependență structurală, ci individualitatea antisocială specifică multor autocrații moderne.

contract este inițiat prin daruri care creează același gen de obligații. La triburile din Noua Zeelandă, tripla datorie de a da, a primi și a înapoia se refuză doar la unele obiecte, cum sunt bunurile imobile. Malinowski a cercetat sistemul comercial din insulele Trobriand numit *kula*, circuit al bunurilor, de genul brățărilor și colierelor făcute din cochilii. Acestea sunt transportate de către navigatori din insulă în insulă, schimbându-le după o mișcare circulară (brățările de la Vest la Est, colierele în sens opus).

Reflectând asupra manifestării cultului personalității din societatea românească, nu regăsim oare în comportamentul autocratului autohton întruparea perfectă a unei semiotici a darurilor și, respectiv, o semiotică în oglindă prin care poporul este obligat să răspundă? Nu apare că și-a dăruit Nicolae Ceaușescu tinerețea eliberării unui popor care aștepta nepunctuos generoasa sa intervenție? Nu inestimabilele sale indicații oferă agriculturii, industriei, științei, culturii, un viitor înfloritor? Semnele geniului, clarviziunii, bunăvoinței sale sunt toate primite cu o profundă recunoștință. Mulțumirile neodihnite pe care copiii, elevii, studenții, țăranii, muncitorii, intelectualii, bătrânii, femeile și bărbații, colectiv după colectiv, generație după generație, națiunea întreagă le intonează într-un cor pe nenumărate voci acestui „erou între eroii neamului”, reproduc ritualul consacrat la primirea unui dar la care poporul este nevoit să consimtă asigurând familiei Ceaușescu folosirea nelimitată a bunurilor naționale; înstrăinându-și pentru el, dictatorul, valori de simbol (palate, terenuri...), acceptând urmările

nefaste ale deciziilor sale infantile, participând la spectacolul adulării.

Obligativitatea circulației obiectelor în lumea primitivă este asigurată de concepția unei virtuți particulare atașată lor: este vorba de *mana*, forța magică conținută în obiectul dat în dar sub o formă particulară – numită, în limbajul maori, *hau*. În acest sens, reprezentarea arhaică nu separă obiectivul de subiectiv, obiectul dăruit fiind cel care umanizează, socializează raporturile dintre ființe. *Hau*, forța spirituală, urmărește orice individ căruia i-a fost transmis obiectul. Deoarece ceea ce se dă este o parte din sine, lucrul tinde să revină la originea lui și deci este periculos să întrerupi circuitul prestărilor.

Să observăm că o schemă analogă semnifică schimburile între conducere și popor în regimurile comuniste. Dacă timp de zeci de ani este repetată o politică economică mioapă, evident ratată, care pe scurt se numește supralicitarea industriei grele, de mică productivitate și energofagă, descurajarea inițiativei particulare și favorizarea exagerată a sectorului dezvoltării, acest fapt e posibil pentru că rezultatele economice nu sunt evaluate în sine, ci în raport cu o valoare nonmaterială: ortodoxia declarată față de principiile marxist-liniste. Dacă ascensiunea în ierarhia de partid, de stat, în armată, miliție și Securitate este condiționată de originea socială ruinând un principiu esențial al vieții în comunitate – *recunoașterea competenței*, acest mecanism de selecție rezistă întrucât dreptul deciziei, un bun supus schimbului, exprimă o esență spirituală ce transcende individualitatea: asumarea de către clasele

umile a sarcinii mesianice de a construi o nouă societate. Cenzurarea severă în circuitele interne a unor valori culturale, interpretate drept „emanația viziunii occidentale despre lume”, poate fi cu greu motivată prin pericolul de subminare a regimului. Ele apar încărcate cu un „păcat originar”, poartă un „semn al diavolului”, anunțând infiltrarea forțelor magice, ceea ce explică intensitatea reacțiilor pe care le inspiră.

În culturile primitive, diferitele aspecte sociale sunt unificate aproape complet. Schimburile intercomunitare iau forma regulilor de politețe, a festinurilor, a riturilor, a serviciilor militare, a dansurilor și sărbătorilor, implică femeile și copiii. Această extensie în *obiecte* are ca revers o extensie în *concept*: natura contractuală a sacrificiului prin care se aduc ofrande zeilor și spiritelor morților în ideea de a-i „aranja”, de a-i obliga să răspundă la schimb. În acest sens, în relațiile cu spiritualul, se întemeiază noțiunea unui gen de contract anterior celui de natură economică.

Tendința unificatoare este o obsesie reprezentativă a ideologiei comuniste și cu atât mai mult a cultului personalității, ca submisiune totală la mitologia unui supraom. Submisiunea prin unificarea diferitelor aspecte sociale rămâne – sau revine – în comunism la accentuarea caracterelor colective ale schimbului sub forma pervertită a *participării*. Cele două noțiuni sunt strâns legate între ele, iar dacă interpretăm *schimbul* ca pe o expresie analitică a relaționării sociale, atunci *participarea* va apărea drept interpretarea ei sintetică. Ca urmare, rezultatele etnologice exprimate în termeni de schimb pot fi transcrise în termeni de participare. În lumea primitivă, participarea înseamnă supunerea la

o logică supraindividuală, la o rațiune colectivă. Transformarea variatelor componente existențiale în termenii unei logici unitare a fost convingător argumentată, pe linia lui Marcel Mauss, de către Claude Lévi-Strauss. Mecanismul principal este o *punere în comun, în interdependență*, excluzând deci *reducția* sau *submisiunea la o ierarhie valorică și funcțională*. Am vorbit anterior despre o formă „pervertită” a participării pentru că *participarea*, devenită unul dintre clișeele propagandei în regimurile comuniste, înseamnă tocmai *reducție și ierarhizare după un criteriu exclusiv*. Cultul personalității duce acest proces la formele lui limită. Faptele economice, politice, culturale, concrete sau abstracte, în mic și în mare, de moment sau de lungă durată, oglindesc calitățile de excepție ale conducătorului: invers, regăsim aceeași tendință, în obsesia invadării vieții sociale cu decizii de natură economică, politică, culturală, mai importante sau mai puțin importante. Dominate toate de aceeași motivație absurdă, ele mimează unificarea, dar pierzându-și rostul lor propriu ele o golesc, în același timp, de conținut.

În societățile evolute contractul originar, de tip religios, era preluat, sub aspectele sale funcționale, în structura contractului de natură economică. În comunism schema anterioară a contractului economic este pervertită în realitatea contractului (respectiv, a participării) de natură politică.

Alt aspect interesant pe linia aceleiași analogii este rolul *puterii* și *onoarei* în tot acest mecanism social, care la unele popoare primitive – triburile de pe coasta Pacificului în America de Nord, în Malaezia sau, în lumea antică, la traci – ia forma stranie a ceea ce

etnologii au numit *potlatch* : un ansamblu de sărbători și diverse ritualuri în cursul cărora clanurile rivalizează prin exhibarea darurilor sau chiar distrugerea bunurilor. Prestigiul unui șef și al clanului său depinde de capacitatea de a se dispensa de bogățiile sale, obligându-i astfel pe cei care au ajuns debitori.

În concurența ritualică, cel ce desfășoară cele mai multe bunuri are beneficiul onoarei și puterii. Căsătoria dintre copii, poziția în confrerie reflectă această ierarhie a prestigiului stabilită în cursul *potlatch*-urilor.

Obsesia maladivă a puterii și onoarei este tipică profilului paranoic și rămâne centrală cultului personalității. *Semnificativ deci că România este astăzi teritoriul unui potlatch grandios.* Fremătând la ideea confirmării, Nicolae Ceaușescu își folosește tot timpul și energia pentru a stabili la ce dată încep însămânțările și ce tipuri de combine trebuie folosite la cules ; câte familii de albine și câți viermi de mătase trebuie să îngrijească cetățeanul pe lângă gospodărie ; cu cât trebuie să crească productivitatea muncii și ce fel de materiale sunt de folosit ; care soluție energetică este mai bună și cum trebuie planificată ; care sunt principiile pedagogice ce trebuie aplicate în școli și care este procentul de absolvenți obligatoriu ; unde urmează să fie amplasate uzinele și cum trebuie să arate construcțiile civile ; pe unde vor fi construite străzile și ce monumente pot fi dărâmate ; la câți metri pătrați are dreptul o persoană în locuința lui și câți copii este dator să crească ; cum va fi România după anul 2000 și care a fost adevăratul trecut al țării. Ca răspuns, populației românești i se cere să renunțe la dorința firească de bunăstare ; să se mulțumească cu o hrană

de supraviețuire și să suporte, chinuit, rigorile anotimpurilor, să alege, stresată de mijloacele de transport, rare și supraaglomerate ; să muncească duminicile și în alte zile în care ar trebui să fie liberă ; să se supună unor obligații absurde și abuzurilor jignitoare ; să renunțe la sărbători, la simbolurile trecutului, la obiceiurile străbune ce-i dau identitatea ; la bunurile care erau folosite în comun. Și peste toate, să renunțe la demnitate, la libertate, la conștiința de sine. Spre deosebire de corespondentul arhaic, care era sporadic și lua forma unei sărbători, *potlatch*-ul românesc este continuu și ia forma unui calvar.

În concluzie, cultul lui Nicolae Ceaușescu – care, evident, nu este original – pune în evidență un proces de hipertrofiere a personalității ce își are rădăcina în manifestarea neînfrânată a unei dizarmonii paranoice. Înțelegerea cultului personalității rămâne însă săracă dacă, pe lângă acest aspect, de altfel la îndemâna bunului simț, nu este surprinsă semnificația specială a fenomenului ; *în mod paradoxal, tot cultul personalității duce la o exacerbare a mitologiei și a ritualurilor sociale.*

Explicația a avut în vedere anularea factorilor de civilizație de către regimul totalitar și deci eliberarea unor factori primitivi care diminuează semnificația individualității în favoarea colectivității. Punând bazele unei sinergii nefericite, același mecanism este implicat în circulația socială a puterii și onoarei. Deoarece fundamentul comportamentului primitiv este schimbul, iar impulsul paranoic are ca principal obiectiv puterea și onoarea, cultul personalității duce la o accelerare a prestațiilor sociale. Cum structura totalitară permite totuși unei individualități să se opună,

să domine colectivitatea căreia îi aparține, ansamblul de factori contradictorii este echilibrat prin transformarea prestațiilor în pseudoprestații, cu alte cuvinte, printr-o degradare a semnificației lor. În spatele parodiei sociale ce pare actualizarea continuă a unei forme fără fond există deci o logică mai profundă, care este logica cuplării, printr-un proces autoântreținut, a primitivității cu tendința de exacerbare a unei individualități. A devenit astfel posibilă o aberație antropologică.

Rămâne că, în tot acest ciclu al prestațiilor care nu se mai termină, în care Nicolae Ceaușescu tot ia, iar poporul tot lasă, rolul și prețul cel mai ridicat îl are un sentiment mic și omenesc devenit patologic și inuman: *orgoliul*. Chemat de mirajul absurd care a luat locul realității, fiecare act de voință revărsat din obsesia de a invada țara, lumea, cosmosul cu desfigurata sa personalitate, înfundă autocratul român în penibil, în disprețul și ura mulțimilor, îl țintuiește între umbrele dezgolate care populează infernul istoriei. Nu este oare tulburător că acest om, prin puterea lui uriașă, ține în mâini și cheia unei resurecții naționale? Ar depinde de ființa lui minusculă ca, într-o licărire de tristețe, într-un moment de trezire, de revenire a bunului simț să se deschidă zăgazurile naturalului. Eliberând un popor de comunism ar hrăni, tocmai el, speranța unei victorii universale, asupra demenței și intoleranței; este el unul dintre cei care pot face primii pași măsurabili spre o lume mai umană a rațiunii și comunicării. Anulându-se, devenind, în timp, din ce în ce mai mic, regăsindu-se într-un act de justiție socială, acest om ar reuși în sfârșit o realizare la dimensiuni mai omenești a orgoliului său grotesc.

Spectrul culpei

Deși nu întotdeauna poate fi arătat cu degetul, sentimentul culpei naționale pentru dezastrul istoric la care participăm pare să fi devenit o obsesie cotidiană. Aluzivă, indirectă, mai rar expresivă și gravă, scăpată uneori de tabuurile oficiale, chestionarea datelor etnice care ar explica inacceptabilul a fost întâlnită, insuficient, dar lizibil, în luările de cuvânt ale unor personalități respectabile ce ne reprezintă cultura. Folclorul suburban, care are ca subiect concurența mai multor personaje, când un american, un rus și un român, când un englez, un german și un țigan, „când președinții a câtorva state, printre care și România, sintetizează un mecanism general de autoflagelare, confirmă masochismul neașteptat al mulțimilor. Lamentările obsesive pe tema rușinii colective, la care ajung mai toate discuțiile amicale, nu vor deveni probele unei istorii puse la zid; ele vor trebui totuși amintite atunci când va fi incriminată Marea Culpă.

Pe acest fundal includerea în selecția de studii din opera lui Karl Jaspers a unei lucrări care tratează culpa

germană din perioada național-socialismului („Conștiința culpei” în *Texte filosofice*, Editura Politică, 1986, pp. 34-91) este încă un semn al murmurului în surdină, încă un truc reușit al unui intelectual tentat de subversiune. Dar, mai mult decât eliberarea unei frustrări, apariția oferă un prilej de meditație pe marginea subiectului culpei, o șansă de a-i da acestuia, dialogând pe deasupra deceniilor, maturitatea unei reflecții filosofice. Ca și gânditorul german aflat, în 1946, pe alt mal al istoriei, conștiinței românești i se impune constatarea că numai răspunzând într-un mod radical problemei culpei naționale poate avea loc acea prefacere lăuntrică, fundamentală, care să mijlocească reînnoirea ființei naționale din chiar originea ei. Contextul este însă altul. Marii vinovați ai dezastrului românesc păstrează încă, trufași; cheia terorii sociale. Mâinile lor violente aruncă încă în închisoare autorii semnelor de întrebare. Când mașinile negre trec în trombă pe străzile invadate de milițieni, amenințarea unei forțe invincibile se întipărește în gândurile intimidatelor trecătorilor. Voința lor, nedomolită de reticențele civilizației, înlocuiește legea în tribunale. Nimic nu stăvilește râul acela de bunuri care le satisface, zilnic, luxul sfidător. Mai există oameni de stat care îi primesc cu flori și procesiuni, mai aflăm și în afară profitori gata să le dedice volume omagiale. Acuzatorii din țară se află la zid, nu în rândul magistraturii. În paralel, regimul incriminat de vremuri de Karl Jaspers era un ostatic neputincios, poporul german aștepta inofensiv un verdict căruia nu i se mai putea împotrivi. Principalul vinovat se sinucisese, iar ceilalți responsabili zăceau pe băncile

unei săli de procese. Judecătorii păstrau alături semnul unanim de respectabilitate, iar în spate, armata care învinsese. Ororile nu sunt comparabile, dar cine se îndoiește, după semnele de guvernare paranoică din România, că diferența este datorată condiționărilor obiective și nu reticențelor morale? Contextul este altul, dar problema culpei, aceeași.

1. *Sentimentul moral*

Poate prezența cadrului birocratic pentru un proces efectiv al culpei explică faptul că, răspunzând unei tendințe de sistematizare, Karl Jaspers își dezvoltă analiza pe baza a patru distincții, a patru forme de vinovăție: culpa criminală (pentru acțiuni care pot fi dovedite obiectiv, încălcând legi bine stabilite); culpa politică (evaluând coresponsabilitatea pentru modul în care cetățeanul este guvernat); culpa morală (având ca instanță propria conștiință) și culpa metafizică (orientată după criteriul solidarității). Dar oare introducerea culpei morale într-un șir de culpe alternative, separând prin natură și apropiind ca importanță, nu afectează fondul problemei? Care este sensul unei astfel de tipologii?

Culpa înseamnă *culpe*. Ramificarea codurilor penale, cu autorii și actele lor minuțios clasificate și ordonate, o demonstrează. Multitudinea principiilor de moralitate, mai vagi, dar mai stabile oferă un al doilea exemplu. Situarea în lungile lanțuri cauzale care derivă, în final, un eveniment aflat pe teritoriul culpei,

adaugă demonstrației un nou termen; și așa mai departe. Totuși, această diversitate nu atentează la primordialitatea autorității etice (și de aici, la definiția: culpă = greșeală morală). Recunoașterea culpei se face mai ales prin intermediul autorităților delegate. În spatele sistemului legislativ și al celui juridic se află autoritatea sociopolitică. Oprobriul sau recunoașterea prestigiului înregistrează intervenții ale autorității publice. Și un tip de autoritate și celălalt, și alte tipuri posibile, au rostul lor de netăgăduit pentru evoluția și formularea conștiinței morale. Nu o înlocuiesc însă; putem spera cel mult ca legalitatea socială sau moravurile grupurilor să încorporeze, să exprime, să sintetizeze, să dea viață autorității morale. Ceea ce se și întâmplă: doar parțial, insuficient, deseori contradictoriu, transformând sentimentele morale într-un partener incoruptibil al autorităților formalizate. Constant, omul moral se confruntă în istorie cu răul standardizat, cu inechitatea devenită regulă socială, cu opresiunea consfințită prin lege. Constant, el trebuie să escaladeze disjunția dintre moravuri și morală. Exemplar resortul care te emancipează de colectivitate, în clipa în care solidaritatea devine un promotor al privilegiilor abuzive! Tulburătoare această voință de a ieși din rând, disocierea până și de specia căreia îi aparții, de neurmat în hotărârea ei de a înghesui vietățile libere și gata de suferință ale planetei într-un imens, ordonat abator, de a mătura natură ceea ce depășește limitata ei imaginație! Înfruntarea forței, a tendințelor totalitare ale majorității singularizează motivația morală, descoperă în individ o prezență ireductibilă, profundă,

universală ; și în aceeași măsură desubiectivizatoare, matură, incompatibilă cu superficialitatea și cu capriciile vieții cotidiene. Aceasta reprezintă substanța etică, în natura ei originară, în dimensiunea ei metafizică, care plasează actualizările sociopolitice ale drepturilor și interdicțiilor în domeniul interfețelor, interferențelor, superpozițiilor, iar excesele de personalitate, în derizoriu. De aceea criteriul moral este absolut, el ne unește sublim cu cosmosul aducând stelele de deasupra noastră în noi ; ne descompune și ne recompozează din mesajele vitale ale trecutului și ne face solidarii unui viitor. În tipologia delicată care adună factorii, condițiile, referințele, în jurul întristării etice, vina doar irresponsabilă sau criminală, politică sau socială... nu are importanță decât pe măsura prezenței criteriului etic.

2. Culpa criminală împotriva persoanelor

Suntem obișnuiți să reacționăm la auzul sintagmei „crimă de război” și să gândim criminalul de război drept stadiul extrem al abjecției omenești. Am fi probabil indignați dacă un criminal de război ar fi lăsat să se plimbe liber printre noi. Câți ar simți dorința să vorbească despre eventualele lui calități? Emoția estetică pe care i-ar produce-o, eventual, Wagner sau Monet ucigașului a sute sau mii de nevinovați ne face să realizăm cu atât mai bine natura perversă, boala de neiertat a sufletului său. Personajele importante (sau mai puțin importante) s-ar feri să se lase fotografiate

alături de un criminal de război. Demnitarii de stat străini nu ar face greșeala de a trimite felicitări sau de a strânge mâna celor pe care colectivitatea îi respinge cu mânie din rândurile ei.

Dar unanimitatea care, în fond, înseamnă standardizarea acestui comportament, dovedește numai într-o anumită măsură probitatea condiției noastre morale. Poate mai mult, modul imperios în care suntem supuși semioticii colective. Astfel, cum am putea explica lipsa de sensibilitate a populației românești și a lumii diplomatice față de tragedia ce ne înconjoară? În România paranoică nu putem vorbi despre crime în timp de război, dar există crime în timp de pace. Criminalii de pace nu sunt cu nimic mai puțin reprobabili decât criminalii de război; și dacă totuși trebuie să aducem un amendament care să asigure distincția, războiul pare mai curând o circumstanță atenuantă. Care sunt criminalii de pace ai României? Dacă ar fi să egalăm numai fermitatea celor ce au judecat Germania nazistă ar urma să includem șefii de organizații criminale, organizațiile însele, inițiatorii și participanții importanți la proiectarea și executarea unor crime în timp de pace. Deci Nicolae Ceaușescu și unii membri ai familiei sale, Partidul Comunist Român, membrii guvernului, personajele cheie ale Securității sunt criminalii de pace ai acestei epoci.

Inventarul marilor crime nu este complet. Dar atâta cât este cunoscut – chiar amintit până la obsesie – alungă prezentul în ilegalitate, iar pe culpabili, dincolo de puțința iertării. Dincolo de iertare este răspunderea pentru aducerea a milioane de femei române

la statutul de șeptel uman planificat să dea norme de nașteri; asasinarea a mii de femei prin interzicerea ajutorului medical în caz de avort; moartea a sute de copii prin întreruperea voluntară a curentului electric din incubatoare sau reducerea intolerabilă a căldurii din maternități; moartea sau nașterea cu malformații a mii de copii prin intervenția abuzivă în sistemul de asistență medicală a sarcinilor cu probleme. Conducătorul statului și principalii săi executanți poartă pe umeri culpa pentru decesele prin privare de căldură și alimente a mii de bătrâni. Să adăugăm culpa pentru asasinarea și maltratarea prizonierilor de conștiință, pentru persecuția politică și religioasă. Crime de pace sunt și jefuirea proprietății publice sau private, aducerea economiei românești într-o stare de ruină; distrugerea bazelor legalității sociale prin încălcarea sistematică a legilor fundamentale: Constituția, Codul muncii și supunerea întregului organism social la arbitrariul nelimitat al puterii; distrugerea valorilor istorice, culturale, afectarea gravă a sănătății fizice, morale, secătuirea forțelor vitale ale națiunii.

3. Culpa criminală împotriva societății

Pentru o interpretare istorică mai exigentă, experiența nazistă rămâne limitată. Acapararea și consolidarea puterii de către Hitler a împins societatea germană spre o dinamică greu de conceptualizat după criteriile aplicabile sistemelor sociale în echilibru. A urmat o scurtă perioadă ce a păstrat caracterul de tranziție, la

capătul căreia un război distrugător a exclus, încă o dată, posibilitatea verificării a ceea ce putea fi o evoluție în condiții relativ stabile, a premizelor structurale ale regimului național-socialist. Evident, ne putem declara fericiți că o astfel de verificare nu a avut loc, dar traiectoria printr-o continuă instabilitate, sub presiuni limită, a societății germane din acei ani constituie un teren dificil pentru cuprinderea și extrapolarea teoretică. Mulți analiști sau filosofi au presupus că și evitarea războiului și câștigarea lui ar fi fost urmate de un proces care continua, într-un fel de implozie, tendința inițială. În studiul dedicat culpei germane, Karl Jaspers sugerează și el o evoluție orwelliană, degradarea civilizației germane până la stadiul unei colectivități de sclavi: „După victorie veți fi lăsați la vatră și veți pleca bucuroși, numai SS-ul va rămâne sub arme iar regimul de teroare al nazismului se va amplifica până la transformarea societății într-un stat de sclavi. Nici un fel de viață umană nu va mai fi posibilă; se vor înălța piramide, se vor construi și reconstrui drumuri și orașe după capriciul fuhrerului” (p.69, *op.cit*).

Cuvintele lui Karl Jaspers sunt o adevărată revelație, oferă surpriza unei oglinzi ridicate neașteptat în cale; intră deplin în intimitatea, în cotidianul României paranoice, unde violarea vieții personale a atins un asemenea grad încât faptul că aceasta nu s-a stins deloc indică limite naturale ale controlului și nu limitări ale intenției. Construim drumuri și orașe după capriciile dictatorului și avem deja piramidele noastre menite să sperie timpul. Este cazul să ne întrebăm: suntem oare un stat de sclavi?

Formula poate fi oricum folosită metaforic și probabil și Karl Jaspers a gândit-o în acest mod. Sclavii, piramidele, drumurile și orașele construite după capriciu, voința strivitoare, se înlănțuiesc perfect ca elemente ale unui *pattern*, ca osatură a unui coerent simbol. Dar mai mult decât emoția asociată metaforei contează adevărul: am ajuns, la propriu, în starea de sclavie? Legislația societății românești nu împarte cetățenii în sclavi și stăpâni de sclavi, cu atât mai puțin vom regăsi o ideologie sau terminologie de acest gen. Nu este însă cazul să rămânem la indicatorii tipici, să ne lăsăm blocați de o semiotică, de o anecdotică depășite. Conceptul sclaviei trebuie definit de un conținut, nu de formele perisabile ale istoriei.

Primul criteriu al acestui conținut ar fi *supunerea aproape completă a voinței sclavului la voința autorității*: supunere asigurată cu amenințarea – împreună cu posibilitatea realizării în fapt și a legiferării, a birocratizării acestei posibilități – *unor constrângeri ce merg până la eliminarea fizică a revoltaților*. Amendamentul birocratizării nu este facultativ: interesează sclavia ca fenomen special, deci intrată structural în mecanismele vieții colective, deosebind-o astfel de cazurile ilegale și întâmplătoare ale exploatarei violente dintre anumiți parteneri. *Supunerea persoanei la autoritate se face în interesul subiectiv al autorității*: este criteriul ce deosebește sclavia de imaginabile radicalizări coercitive prin care societatea face față unor situații limită. Neadăugând relații de cooperare, introducând exclusiv interese antagonice, *sclavia situează nivelul de viață și de cunoaștere al sclavului la nivelul minim*.

Aceste patru itemuri reprezintă o definiție. În sensul ei, regimul totalitar și personal din România condusă de Nicolae Ceaușescu are caracterul pregnant al unui caz de neosclavagism. Prin comparație cu imaginile pe care le asociem cu Roma antică sau cu Statele Americane de acum două sute de ani, sentința ar mai putea trezi contrarietate. Este firesc însă ca, în condiții absolut diferite, un sistem sclavagist modern să ia înfățișări absolut neconvenționale. Stăpâni peste populație sunt astăzi câțiva obsedați ai puterii, Nicolae Ceaușescu și un mic număr de personaje din aparatul opresiv care pot oricând și oricât de complet subordona viața unui cetățean. Dar aceștia rămân separați de sclavii actuali printr-un uriaș tam-tam social de transmitere a voinței personale. Acest singur aspect este suficient să schimbe majoritatea clișeele ororii. Personajul dominant nu comandă neîndurător celor pe care îi exploatează, ci unui colaborator cu care, eventual, se consultă; el nu pedepsește direct și nici măcar nu indică nominal aplicarea pedepselor. Cu rare excepții, este imposibil să descoperi autorii, posesorii de drept ai bunurilor pe care le consumă neșățioși. Și cu atât mai puțin, amploarea costului social pe care-l plătește colectivitatea pentru că este obligată să-l servească. Dar toate aceste detalii nu diminuează, din contră, uneori cresc supunerea covârșitoare, specifică unei relații de tip sclavagist.

Indicatorul cel mai semnificativ pentru societățile incriminate era corpul de legi ce consfințea marea segmentare ierarhică. Legislația României de astăzi nu conține vreun articol care să stipuleze dreptul

acaparatorilor puterii de a dispune oricum de cetățeni și nici vreun altul care să ceară pedeapsa cu moartea pentru cei ce se opun voinței personale. Dar întregul proces legislativ și executiv, începând cu drepturile propriu-zise până la interpretarea și controlul juridic, permit reproducerea, cu o eficacitate și o forță impresionantă, a arbitrariului dreptului sclavagist, verifică complet criteriul submisivității sclavagiste, în ciuda deosebirilor radicale la nivelul formelor. În acest sens, reproducerea sclavajului în România este un efect de sistem: nu reflectă funcțiuni speciale. Așa se și explică dificultatea de a supune unei examinări critice – și a o face cu probe decisive – actele de opresiune ce au intrat în regia pseudolegalității. Indiscutabil, totalitarismul este matca privilegiată a instaurării unui neosclavagism. Societatea sclavagistă modernă nu trebuie totuși identificată cu totalitarismul: ultimul poate căpăta un caracter impersonal care nu este conform cu criteriul afirmării subiectivității egoiste. Apoi există sisteme totalitare – un procent însemnat dintre țările socialiste – unde nu funcționează nici criteriul maximizării arbitrare a beneficiului puterii, dincolo de orice implicație asupra vieții mulțimilor. Este greu imaginabil ca în Ungaria, Polonia, Cehoslovacia măcinarea absurdă a vieții locuitorilor să ia proporțiile din societatea românească fără ca o reacție violentă să le readucă sub un prag critic. Acest aspect nu are un suport structural și organizațional și el dovedește cât de important este să nu reducem societatea la schemele structurale; dinamica sistemului nu depinde numai de universul relațiilor, ci de parametri specifici,

locali, care îi asigură un profil inconfundabil. Neosclavagismul românesc definește un fapt, este un concept al dinamicii, nu al structurii. Observația poate interesa științele sociale, încă dominate de viziunea structuralistă, dar notația teoretică are aici o interpretare etică, argumentează, alături de „bunul simț”, contestabil, că organizarea (sau dezorganizarea) comunistă a societății nu explică toate relele, că există o responsabilitate netă a personajelor, în primul rând a dictatorilor, dar și a populației.

Natura specifică a relației de sclavie din statul (românesc) modern dă amploare, noi nuanțe disjunctiei dintre interesul cetățeanului-sclav și interesul autorității, hipertrofiind caracterul arbitrar, grotesc al acesteia. Stăpânul de sclavi este tentat să ceară de la sclav cât mai multă muncă utilă, dar având în perspectivă inconvenientul epuizării rapide. Totuși, când legătura dintre stăpânul de sclavi și sclav era o relație personală se ajunge la o anumită „acomodare”, de unde formele „blânde” ale sclaviei, apărute peste tot, explicabile prin instinctele etologice de diminuare a agresivității. Dispariția din cadrul noului sclavagism a oricărui contact direct, generalizarea tamponului birocrăției opresive a făcut ca procesul acomodării să dispară, iar autoritatea să fie din ce în ce mai puțin responsabilă de implicațiile propriilor decizii, chiar în raport cu interesele, cu motivațiile sale. Cât de acută devine astăzi contradicția pentru dictatorul României, ale cărui hotărâri, menite să-i aducă gloria, îl afundă în disprețul concetățenilor și în indignarea lumii civilizate! Stăpânul de sclavi trebuia să lupte împotriva exceselor

propriei sale lăcomii: lui i se cerea să-și promoveze scopul într-un mod rațional. Siluitorului României i-ar fi necesară nu numai domolirea pasiunii sale devastatoare, dar și capacitatea de a înțelege fapte, legături nu foarte simple de evaluat; o sarcină prea grea pentru ființa sa minusculă, o sarcină ce i-a pulverizat bruma de coeziune interioară. Blocată în reveriile propriei conștiințe bolnave, autoritatea își pierde reflexele minime ale interesului și posibilitatea urmăririi, în detaliul vieților individuale, a conformării dintre rezultate și așteptări. Pentru o populație care își caută identitatea și care solicită promovarea cât de cât coerentă a intereselor sale, subiectivitatea autorității atinge arbitrariul intolerabil (totuși, la noi, tolerat); ruptura dintre motivații, mijloace și o dinamică de o complexitate strivitoare devine grotescă. Cultul personalității, grefat pe o structură totalitară, duce mecanismul sclavajului la absurd.

Transformarea raportului individualizat dintre stăpânul de sclavi și fiecare sclav în parte într-un raport colectiv, stăpânul de sclavi – grupul de sclavi, poate schimba, comparativ, condițiile oprimaților, într-un sens uneori pozitiv – să ne gândim la dificultățile de control a milioane de oameni – altele negativ – energiile imense desfășurate pentru asigurarea unui astfel de control, sinergiile fatale, birocratizarea pierderilor sau aspectele comentate mai sus. Însă nuanțele de un gen sau altul nu afectează fondul problemei: societatea românească din perioada cultului lui Nicolae Ceaușescu posedă caracteristicile unui sistem neosclavagist, intolerabil la finele secolului XX. Regăsirea

întocmai a celor patru criterii definiționale ține de un reduționism obiectiv: reduționismul societății în care suferim. Cultul personalității din anii '80 a dus la degenerarea relațiilor sociale până la o sărăcie infa-mantă: relațiile dintre o populație de sclavi și câțiva stăpâni. Aceasta este marea culpă împotriva societății de care, în oglinda adevăratei istorii, Nicolae Ceaușescu și mandarinii săi nu vor fi absolviți.

4. Culpă colectivă

Culpa criminală împotriva persoanelor și culpa criminală împotriva societății sunt oarecum simplu de schematizat; adevărata aporie morală abia urmează să fie exprimată. În ce sens putem aserta culpa unui popor și, derivat, culpa cetățeanului? În fond, afirmând-o sau contestând-o, Karl Jaspers nu sprijină suficient înțelegerea Marii Dileme sau a Marilor Dileme ale incriminării morale. Experiența dramatică dintr-o societate totalitară ridică până la antinomie dificultatea de a corela sentimentele, raționamentele etice cu faptele și condițiile umanului. Interpretarea directă, indiferentă la context, a criteriilor morale: pentru că a tăcut, K. a contribuit (alături de ceilalți) la manifestarea arbitrarului; pentru că a ridicat mâna când i s-a cerut să condamne ne-condamnabilul, K. a nedreptățit o ființă umană stimulând (deci) opresiunea. Cu astfel de sentințe incriminatorul ar fi capabil să-și diriguiască, binevenit, propria lui viață. Dar are presanță morală cel ce nu simte cum, în spatele

compromisului și pasivității se zbate, tăcut, chinul unei existențe? Are dreptul la atenție, la amicalitatea dialogului cel ce nu oferă amicalitatea compasiunii? Principiile morale nu sunt obiectul unei tranzacții. Să le lași însă îndrumate de o conștiință care nu a descoperit sâmburele iluzoriu al dihotomiei bine-rău? Să le supui unui mentor care nu a trăit adeziunea pasională la concret, rebarbativă la etichetele etice?

În anii '80, două fenomene s-au accentuat până la acel prag care excludea orice greșeală de interpretare și în paralel exacerba amplitudinea fiecăruia : dezastrul și pasivitatea. Autorii dezastrului au fost amintiți, culpa lor criminală nu mai ridică semne de întrebare. Culpă pasivității? Aroganța moralizatoare este prost sfetnic. Subiectele morale sunt situații de caz: judecătorul trebuie să meargă în întâmpinarea umanului cu întrebări modeste, mai curând decât cu răspunsuri normative. În întâmpinarea culpei avem la dispoziție o chestiune laterală: „Care au fost argumentele, pretextele, prin care concetățenii și-au motivat pasivitatea?”.

Selecția enunțurilor acelei teorii a pasivității pe care cetățenii au dezvoltat-o spontan nici nu are nevoie de o cercetare originală. Inerent, ea a trezit de mult interesul criticilor sistemelor totalitare. Următorul inventar pe care ni-l propunea, în 1978, Vladimir Bukovski (...*et le vent reprend ses tours: Ma vie de dissent*, Editions Robert Laffont, Paris) are, cred, adeziunea oricărui cetățean român :

a) Ce aș putea face eu singur? (Dacă toată lumea ar face-o, atunci și eu...)

- b) Dacă nu sunt eu, va fi un altul. (Iar cu mine e mai bine; voi face mai puțin rău.)
- c) Pentru a salva esențialul trebuie făcute compromisuri, concesiile și sacrificii...
- d) Trebuie servită Rusia (evident, se poate înlocui: România). Comuniștii vor dispărea de la sine, într-o zi sau alta. (Aceste argumente sunt răspândite mai ales între savanți și militari.)
- e) Este necesar să fie servite valorile eterne, să fie create valorile nepieritoare ale științei și culturii și toate aceste proteste nu fac decât să ne îndepărteze de scop.
- f) Nu trebuie în nici un caz protestat în mod deschis: este o provocare care nu poate decât să irite autoritățile și asta va duce la pedepsirea inocenților.
- g) Protestele publice fac jocul partizanilor liniei dure a Biroului Politic (putem spune: incită la duritate familia Ceaușescu) și împiedică „porumbeii” să încerce o liberalizare.
- h) Protestele publice îngroapă progresele liberalizării care s-ar putea realiza numai cu ajutorul marii politici și a diplomației secrete.
- i) A protesta pentru fleacuri nu înseamnă decât să te demaști. Trebuie să te ascunzi. Când va veni momentul decisiv, atunci da! Dar, așteptându-l, să ne camuflăm!
- j) Da, dar nu acum, acum este cel mai rău moment: soția este însărcinată, copiii îmi sunt bolnavi, trebuie mai întâi să-mi susțin teza, fiul meu trebuie să intre la universitate... (Și așa mai departe... până la sfârșitul vieții.)

- k) Cu cât va fi mai rău, cu atât e mai bine. Este necesar ca toate ineptiile regimului să fie duse până la absurd. Atâta timp cât nu se va umple paharul, poporul nu va înțelege ce se întâmplă.
- l) Rusia (și România, nu?) este o țară de sclavi. Niciodată rușii nu au avut democrație și nu o vor avea niciodată. Nu sunt capabili de asta. Nici nu merită măcar să încerce. Cu poporul nostru trebuie procedat altfel.
- m) Poporul păstrează tăcerea. Cu ce drept un grup de nemulțumiți se exprimă astfel? Pe cine reprezintă ei? A cui opinie o exprimă?
- n) Protestele voastre induc în eroare opinia publică. Occidentul ar putea să creadă că avem posibilitatea de a ne exprima deschis sau de a schimba ceva; faceți jocul propagandei sovietice (sau românești).
- o) Trebuie făcută, în liniște, carieră, ajuns până în vârf, și, de acolo, de sus, încercat ceva; de jos nu se va putea face nimic, niciodată.
- p) Trebuie câștigată încrederea consilierilor de lângă conducători, aceștia trebuie educați și instruiți discret. Numai astfel se va putea influența viața statului.
- r) Protestați voi, eu nu o voi face. Este necesar ca cineva să rămână în viață pentru a putea depune mărturie.
- s) Dacă ar exista o nouă teorie în locul marxismului, care să pună în mișcare oamenii, atunci da... Dar numai pe refuz nu se va putea construi nimic.
- t) Cerul este cel care a trimis comunismul în Rusia (România) ca să o pedepsească pentru păcatele ei și ar fi un păcat să te opui pedepsei divine.

Să încercăm o analiză sumară a enunțurilor *a-t*.

a) Prima teză, a ineficienței opoziției de unul singur, poate cea mai des întâlnită, contrapune motivațiile individualității până la tensiunea paradoxului. Evident, acțiunea individuală poate să pară, și chiar este de cele mai multe ori, asemenea unei picături de apă care are de înfruntat un ocean. În astfel de condiții, scepticismul devine firesc. Și totuși istoria se face prin individualități, deci apelează, se sprijină pe un răspuns pozitiv și simultan. Ne aflăm în fața unui paradox? Pentru că nu poate fi acuzat aici viciul, rămâne să descoperim limitarea. În principal, ea constă în orgolioasa punere a disjuncției risc-eficiență. Nu există un motiv absolut care să facă din eficiență o condiție a implicării individuale. Acțiunea individuală este o *premisă* a rezultatului.

Individul are de luptat cu dilema datoriei față de posibilitate, nu (sau nu neapărat) cu cea față de certitudine. De ce aderăm la cerințele determinismului? Condiția umană ne obligă să răspundem solicitărilor șansei.

Relaxarea condițiilor ne ajută să promovăm criterii (de acțiune) mai simple. Chiar dacă nu ajunge să schimbe istoria, omul poate, în orice caz, să se schimbe pe sine. Eventual, să contribuie la educarea celor din jur. A accepta compromisul te plasează în cu totul alt punct decât a nu-l accepta; spiritualizarea nu este numai factor al acțiunii, ci și rezultat al ei. De oaza de lumină căreia îi dă naștere exemplul suntem fiecare datori; când îl comentează cu ironie, concetățenii regizează doar o scenetă: Inconștientul ființelor nu e surd și nu tace.

Ce aş putea face singur? Întotdeauna prin ceea ce fac, prin *karma*, mă voi transforma pe mine; voi popula binefăcător universul semenilor, voi împăca o premisă istorică.

b) „Dacă nu voi fi eu, va fi un altul” este, într-adevăr, de aşteptat. Dacă voi face mai puţin rău, e deja nesigur. Cei care intră pe traiectoriile puterii, cu pretextul naiv ori fals, de a o schimba, vor fi obligaţi să se supună regulilor jocului: primul lor pas în întâmpinarea compromisului îl va simplifica pe al doilea, iar acesta pe al treilea. Dacă ideea unei implicări pozitive prin participarea a un sistem politic distructiv se dovedeşte utopică, ne regăsim în faţa problemei întâlnite anterior, de data asta în negativ: „Ce pot strica eu, colaborând cu acest regim?”. Răspunsul: gravitatea degradării interioare, dizolvarea în mediu, răspunderea faţă de premisa conservării Marelui Rău.

c) Ca să salvăm esenţialul trebuie uneori să facem sacrificii, de multe ori concesii, şi demonstraţia că există compromisuri. Dar în argumentarea concetăţeanului nostru care-şi motivează pasivitatea acest adevăr este de două ori superfluu. Mai întâi, pentru că se lansează pe o logică vicioasă. Din: „Salvarea esenţialului obligă uneori la tăcere” nu este de dedus „Tăcerea promovează esenţialul”. Apoi, pentru că la imensa majoritate a celor avuţi în vedere, calea spre esenţial şi submisiunea se contrazic în fapt. Un fizician de talia lui Richard Feynman susţinea o teză asemănătoare, a întâietăţii evenimentelor ştiinţifice în raport cu evenimentele politice afirmând că, în comparaţie cu stabilirea de către Maxwell a ecuaţiilor ce-i poartă

numele, războiul de secesiune rămâne o referință minoră. Nici măcar exemplul lui Feynman nu este în afara discuțiilor; având în vedere ramificarea și dependența paradoxală a cauzalităților în evoluția societăților omenești, nu ar fi absurdă inversarea priorităților, dar și acceptând premisa urmează să ne întrebăm: „Câți își pot permite o astfel de comparație?”. Cum își poate justifica un cercetător român concesiile în numele științei românești, când umilirea insuportabilă a compromis activitatea acesteia pentru zeci de ani de acum înainte? Cum să oferim încredere artistului care reclamă retragerea în turnul de fildeș, ca apoi să asculte timid de capriciile puterii? Ce satisfacție rămâne unui arhitect a cărei construcție poate fi în orice moment pulverizată de iresponsabilitatea unui cârpaci? Dacă esențialul se află în creațiile noastre spirituale sau materiale, atunci în România de astăzi prima obligație este frânarea acelor forțe care au dus la limite inacceptabile penuria ori degradarea acestor creații. Dacă esențialul ține de lumea noastră sensibilă, afectivă, atunci nimic nu se arată mai urgent decât frânarea voințelor bezmetice care sfârtecă natura, poluează aerul, macină relațiile umane, siluiesc amintirile, visurile, speranțele. Dacă vom condiționa esențialul de viața urmașilor noștri, atunci trebuie schimbată grabnic societatea în care trăim. Într-o epocă a dezastrelui, esențialul este să te opui dezastrelui! Compromisurile, concesiile și sacrificiul tăcerii vor fi acceptabile numai ca strategii excepționale ale aceluiași scop.

d) Nu există dinamică socială în afara implicării individuale. Privind detașat peste umerii istoriei vom

descoperi mase de oameni în rolul de simple anexe, de simpli spectatori. Dar în noi se joacă drama asumată de oricare dintre cei ce au trebuit să existe pentru ca istoria să nu rămână pe loc. Este drama unei solicitări pornite din obscuritate și îndreptată spre nesiguranță sau aproape necunoscut. La ea trebuie răspuns pozitiv. Comunismul sau, mai corect, realitățile mizerabile care au fost asociate în ultimul secol cu acest termen vor dispărea într-o zi, dar nu de la sine, ci prin implicarea noastră sau a unor oameni asemenea nouă, fără responsabilități în minus sau în plus.

e) Ce este mai nobil decât să sprijini valorile eterne, să crezi bunurile nepieritoare ale științei și culturii? Protestele împotriva confiscării, de către un regim politic, a libertății de expresie, a libertății de comunicare, de inițiativă și de cooperare, protestele împotriva imixtiunii în viața personală și în viața de grup condiționează, direct, șansa perpetuării marilor valori. Ele însele indică de altfel prezența resurselor perene. Reușita lor sprijină creația științifică și culturală. Truisme și condiționări asupra cărora apărătorul liniștii publice nu se poate înșela; îi rămâne atunci să mistifice.

f) De zeci de ani, de la început, autocrații s-au arătat iritați de semenii lor, de acești inocenți care nu reușesc să ducă la capăt planurile lor deșarte. De zeci de ani, și acum mai mult decât oricând, autoritățile întărită, stresează, jignesc, chinuie, macină, disprețuiesc, oprimă viața de zi cu zi și viitorul mulțimii tăcute și supuse. Dacă după mijlocul deceniului opt, căderea tabuurilor sociale și impertinențele din ce în

ce mai sfidătoare ale puterii ar fi fost urmate de explozii de revoltă, este puțin probabil ca existența cetățenilor să fi ajuns la gradul insuportabil pe care îl cunoaștem astăzi. Inocenții României nu suferă din pricina protestelor : din contră, suportă surprinzătoarea, anormala lor absență.

g) O teză al cărei adevăr depinde, în principiu, de amănuntul politic. Cum am putea să riscăm concluzii fără cunoașterea în detaliu a jocului de forțe din Biroul Politic? Dar la noi lucrurile sunt simplificate. Nu există o linie dură, nu există o alta liberală, avem un singur conducător, arbitrar și obtuz, meschin și neiertător. El nu ascultă de rațiune și nu răspunde la dialog ; nu cunoaște respectul și nu oferă bunăvoința. Față de astfel de eroi ai lipsei de sensibilitate nu ne rămâne decât intransigența.

h) Marea politică și diplomația secretă a lumii libere sunt factori majori ce afectează realitățile interne din țările totalitare. Fără ele, logica fatală a puterii perfecte ar fi păstrat întotdeauna amenințarea unui stalinism feroce ; frustrarea s-ar fi transformat în tragic, iar tragicul în normalitate. Pe de altă parte toată experiența disidenței postbelice a demonstrat că gradul de motivație, de intervenție și posibilitățile acestor factori au depins pozitiv de anvergura protestelor popoarelor subjugate. Un aspect dramatic al condiției populației românești de astăzi este faptul că umilirii interne i se adaugă o vădită indiferență a diplomației internaționale. Politica americană, condiționată așa cum este de tema drepturilor omului și manifestările opiniei publice occidentale, gata de atâtea ori să adere la cauze spectaculoase, de

deciziile unor organisme mondiale sau regionale legate prin statut de promovarea principiilor de libertate în economie și societate, perpetuează un comportament preferențial, de nemotivat, față de unul dintre cele mai opresive regimuri. Dacă ne gândim la amploarea presiunilor internaționale asupra guvernului polonez – prin comparație, aproape liberal și de bun simț – politica occidentală lasă impresia unui obscur paradox. Faptele încep să se explice când punem alăturat acalmia populației românești și caracterul anemic al opoziției românești din Lumea liberă. Lipsa protestelor publice condamnă astfel de două ori – o dată prin efectele interne, o dată prin efectele externe – șansele unui progres al liberalizării.

i) Să demascăm, ce? Există vreun aspect de anvergură al vieții noastre cotidiene care să rămână ascuns cetățenilor? Există în opinia mondială oameni bine intenționați care să nu poată afla adevărul despre drama țării noastre? Bineînțeles, secrete importante ale perversiunilor puterii rămân de dezvăluit. Temerarii din proximitatea mașinii de opresiune, care își riscă viața pentru a depune mărturie asupra amănuntelor fatale, fac un mare serviciu; camuflajul lor este o strategie indispensabilă în această sarcină delicată de explorare a dedesubturilor. Dar câți au acest statut ezoteric? Pentru noi, cetățenii de rând ai dictaturii, prioritară nu este demascarea – nu mai avem ce –, ci rezistența, opoziția, indignarea. Nu de camuflajul spiritului avem nevoie, ci de afirmarea lui. Să nu ne ascundem rațiunea, să umplem cu ea lumea noastră irațională. Afecțiunea, compasiunea nu trebuie alungate în profunzime, din

contră, trebuie să izbucnească la suprafață. Iresponsabil apelul de a adăuga tenebrelor țării propriile noastre tenebre.

j) Nu am sfătui un viitor tată să treacă la acțiuni de protest tocmai când soția sa este însărcinată. Rău moment să lepezi cochilia autocenzurii în timp ce copiii îți sunt bolnavi. Semnificația individuală a multor clipe din viață transcende obiectiv semnificația lor istorică. Ce apare însă la un moment dat drept condiție de excepție, nu trebuie folosit ca argument curent: dacă acum este cel mai rău moment, atunci anterior a existat unul mai bun nefolosit și, oricum, va urma un alt moment mai potrivit pentru angajarea morală. Știm însă că vânătorii de pretexte nu se lasă convinși; iar argumentele etice și de raționalitate au valoare numai pentru cei ce cunosc valoarea demonstrației.

k) Ne imaginăm autorii unor astfel de afirmații așteptând bine instalați în pliurile confortabile ale societății, fără obligații, fără probleme, un pic detașați, un pic cinici, puțin răutăcioși. Și în orice caz sub un dublu eșec spiritual: al lipsei de compasiune, al lipsei de nuanță. Ar trebui să-i întrebăm: când vom putea sancționa absurdul? Suferințele de până acum nu sunt oare suficiente? Este nevoie de și mai multă nebunie ca să spunem: „gata!”? Adevărat, nu am repetat colapsul cambodgian, mai sunt de făcut câțiva pași până la neant. Cine are curajul să afirme că trebuie să ajungem acolo pentru a încerca o tentativă de schimbare? Inepțiile regimului sunt suficiente pentru a alimenta precauția filosofiei noastre sociale timp de secole. Iar dacă nu sunt suficiente acum, nu vor fi suficiente niciodată.

Ratarea nuanțelor explică aplicarea necritică a adevărilor psihologice în domeniul social. Pentru mulți oameni – dar în nici un caz pentru majoritatea – experiențele suferinței și deziluziei devin resurse ale revelațiilor de profunzime, șanse ale spiritualului. Căderea în marasm precede marele asalt al înălțimilor. Salutul vieților-purgatoriu nu este deci fără suport. Dar socialul ascultă de alte legi. Mai marea lui inerție înseamnă un mai mare grad de continuitate. Cu cât va progresa (regresa) într-o direcție, cu atât revenirea va fi mai dificilă. Cu cât România se apropie de dezastru, cu atât reconstrucția va cere mai mult timp și va fi mai nesigură. Este greșit să așteptăm crizele explozive ; să mizăm mai curând pe promptitudinea reacției.

1) Examinându-le istoria vom descoperi că, într-adevăr, rușii nu au avut, practic, democrație. Românii, însă, au avut. România interbelică a confirmat valoarea unui sistem electiv parlamentar și importanța extinderii drepturilor publice. Se poate ricana pe tema imperfecțiunilor acestui sistem, pe marginea farselor și imixtiunilor politice. Dar imperfecțiunea în raport cu schema ideală nu schimbă calitativ fenomenul social interbelic. Orice comentarii sceptice devin frivole dacă ne gândim la fructele esențiale : realele libertăți cetățenești, care permiteau oamenilor să viseze, să respire, să fie eficienți, să se împlinească ; progresul economiei, progresul educației, progresul culturii. Balcanismul nostru tradițional dădea cu siguranță motive de frustrare luptătorilor pentru justiție și civilizație. Să nu uităm, totuși, că și așa acel moment imperfect pe care românii

au fost în stare să-l treacă în istorie a devenit pentru România de astăzi un ideal care ne umple de nostalgie.

Argumentul este infirmat astfel *de facto*. Există însă și amendamente de principiu. Oriunde pot fi identificate forțe care tind să transforme societatea într-un mecanism de oprimare. Ele acționează uneori din exterior, justificarea luând eventual forma unei violente acuzații colective. Vorbele contelui Csány Lajos, prin care se motiva represiunea ungară în Transilvania, regăsesc, cu referire directă la noi, un context neierțător: „De când există omenire, nicăieri nu se vorbește în paginile nenumărate ale istoriei despre libertatea vieții voastre naționale. Ați fost slugi pe vremea românilor, slugi ați fost sub domnia popoarelor migratoare, slugi ați fost și mai târziu în cursul veacurilor”. Forțele interne care tind să transforme populația într-o simplă masă de manevră au un plus de actualitate. În fața lor, o colectivitate pare mai aptă sau mai puțin aptă să reziste, totul punând în mișcare date etnice greu de definit. Dar chiar în modul de exprimare a situației este avută în vedere tendința fiecărui individ în parte – și numai în sensul acesta, tendința populației – de a obține un confort existențial, incompatibil condiției de oprimat, de sclav. Problema nu este atât de a blama slaba rezistență socială – la care se poate privi detașat, ca la orice fapt ce ne înconjoară –, ci de a căuta soluții astfel ca forțele opresive să fie contracarate, iar forțele opuse stimulate. În ultimă instanță, teza (*D*) nici nu se interesează de neputința de drept, ci exprimă o deziluzie dublată de indiferență.

m) Este de închipuit cum astfel de replici ar fi aruncate impertinent la un interogatoriu sau într-un proces public. Dar este de un sfidător cinism să pretinzi că pui serios astfel de chestiuni propriei conștiințe. Sentimentul năruirii naționale este trăit astăzi în interiorul oricărui grupuscul, în orice instituție, la orice nivel. Stresul care îi îngroapă până și pe colaboratorii direcți ai puterii, lipsurile de care suferă majoritatea covârșitoare a populației, mizeria dezolantă sar în ochi, te asaltează. Glumele circulă cu viteză nebună, producând râsete groase sau isterice, comentariile revin obsesiv, obositor, pe aceleași teme – demență, vinovăție, lașitate, demență, vinovăție, lașitate... – și toate se adună într-un murmur inutil. Nemulțumiții care cutează să se exprime sunt doar un pumn; replica este cu atât mai valabilă la români. Dar ei exprimă opinia adâncă – și uneori nelimpedită – a tuturor; inclusiv opinia reală a celor care sunt oricând gata să afirme contrariul; exprimă opinia a tot ce a trăit curat pe acest pământ și opinia oricărui urmaș pentru care rațiunea sau bunăvoința vor mai avea sens.

n) Ne îndoim că protestele împilaților au constituit, vreodată, un argument pentru occidentali de a-și declina sprijinul. Suntem obișnuiți să considerăm că amploarea protestului devine un criteriu pozitiv de evaluare a gradului de teroare instaurat de un regim. Teză falsă sau lipsită de nuanțe. S-ar putea desfășura în România socialistă mișcările din Coreea de Sud? Dictaturile din America Latină sunt doar palide tehnici ale represiunii: opoziția înverșunată o argumentează. Scenele de violență din Africa de Sud reflectă polarizare

și ură, dar și o conștiință a limitelor. Comunitatea internațională nu are timp să facă analizele de adâncime, să sesizeze influențele cameleonice ale factorilor cauzali. Analize și rezultate care oricum nu par a fi, din nefericire, cel mai important criteriu. Pe scena acestui tribunal mondial în care hoții și acuzatorii joacă în aceeași măsură rolul de judecător, contează probele. Noi, cei din România condamnabilă, o știm. Dacă tăcem, asta nu se întâmplă pentru că ne-am teme de inducerea în eroare a opiniei publice sau că am face astfel jocul propagandei regimului.

o) Nici un om bine intenționat nu va critica tenacitatea exemplară a cuiva ce și-a dăruit viața, în toate detaliile ei cotidiene, revanșei morale. Eficacitatea unui participant subversiv la deciziile supreme, importanța strategiei de pătrundere în elita politică sunt dincolo de îndoială. Însă teza are tendința de a deturna responsabilitatea individului. Pentru cetățeanul obișnuit, soluția infiltrării în grupul puterii este – și el o știe – iluzorie. Din punctul lui de vedere, principiul superfluu într-o lume în care meritele personale au o valoare insignifiantă în raport cu voința tendențioasă, miza ascensiunii sociale rămâne viabilă numai pentru cei plasați de la început, prin șansa nașterii, în spațiul privilegiaților. De acolo de jos, individul – singur – nu răstoarnă acest sistem al răului. Dar ceea ce face el este cu mult mai mult decât nimic – „condițiile și rezultatele trebuie măsurate cu aceeași unitate”.

p) De peste patruzeci de ani, Europa civilizată se întreabă cum a fost posibil ca atâția dintre intelectualii ei să fi fost drogați de către propaganda marxistă;

cum au ajuns să refuze cu obtuzitate, cu încăpățânare stranie, evidența stalinistă. Contrarietatea este un sentiment, nu o judecată. Fenomenul a avut explicațiile lui. *Naivitatea* este doar o premisă conexasă, sporadică, chiar dacă poate fi descrisă o adevărată simptomatologie a prostiei. În aceste condiții speranța că ahtiații puterii vor fi victimele unei învățări educaționale exprimă o reverie necontrolată (când nu rămâne o formulă de evaziune). Aceste personaje care dețin în mâinile lor destinul a milioane de oameni au simțul infailibil al pradei. Sunt victorioșii unui sistem care le-a verificat corectitudinea, bunul simț, omenia, consistența, după o ștachetă inversă. Dacă nu sunt inteligenți, atunci sunt vicleni. Purtați de valurile unei ideologii și structuri paranoice, au căpătat intransigența unui psihic bolnav.

Sunt rezonabile aceste trăsături îngroșate? Gândindu-ne la Stalin, la Kim Ir Sen sau Ceaușescu ne imaginăm acuzați mai curând de lipsă de cuprindere în descrierea răului. Există și personalități mai complexe, care au dat un sens – dincolo de clișee – întâmplărilor și contorsiunilor propriei istorii. Odată aflați deasupra a tot, au de alăturat voinței și o conștiință. Dubcek, poate Gorbaciov, sunt în firea lucrurilor, nu contra lor. Dar nici conservatorii, nici reformiștii nu par grăbiți să urmeze cursurile bine intenționaților educatori.

r) A mărturisi, ce? Nedumerirea a mai fost comentată.

s) Repetarea acestei teze tocmai de către intelectuali ar trebui să producă stupeoare. Disidența este întemeiată numai pe refuz? Caracterul sacru al persoanei,

valoarea libertății, apelul la demnitate, compasiunea, spiritul de solidaritate, ritualul respectului, promovarea raționalității, a bunăvoinței și a dialogului, dragostea de adevăr, desfășurate în toată anvergura actului existențial cu o autenticitate căreia înșiruirea de etichete de aici nu i-o poate sugera, însumează, acoperă fundamentele pozitive ale experienței spirituale. Marxismul nu a adăugat seriei de mai sus nici o revelație morală de esență. Amplitudinea pe care a dat-o sentimentul compasiv-eroic (prometeic) a readus în modernitate o tipologie printre altele; nu a înseninat o înnoire axiologică propriu-zisă. Nou a fost locul acordat socialului în reconstrucția ființei umane, însă teoria socială marxistă s-a dovedit până la urmă un costisitor eșec. În timp ce experimentarea principiului partidului unic, a întâietății bazei față de suprastructură sau a adevărului de clasă a alungat din normalitate o parte apreciabilă din omenire, o altă bună parte descoperirea în soluțiile democratice calea privilegiată a integrării socioumane. Alternativa teoriei sociale a marxismului nu mai trebuie descoperită: modelul și principiile ei structurale le avem.

t) S-a vehiculat, nu foarte rar, ideea că pedeapsa divină ar fi un excelent subterfugiu prin care programatorii sociali ar fi asigurat mai multă moralitate comunităților umane. Frica de pedeapsa divină ar fi în stare – se presupune – să facă ceea ce motivații mai nobile nu reușesc. Faptul că teza trece printr-o conștiință sociologică vulgar sistematizatoare nu o condamnă *a priori*. În privința valabilității ei ne îndoiim însă *a posteriori*. Nu este adevărat că religiile cărora

le-a lipsit biciuitorul divin au frânat mai puțin impulsurile malefice din om. Ideea nu este numai crudă, este și o lamentabilă eroare pedagogică. Iar dacă o privim drept Mesaj – așa cum privim pe autorul tezei drept interlocutor – sentimentele pe care ni le trezește ar trebui numite *dezamăgire*, *desolidarizare*, *respingere*; pentru neîmpăcarea cu cei care au ales alt drum; pentru satisfacția perversă pe care o trezește chinul vinovatului; pentru meschinăria care transformă frustrarea individuală într-un oprobriu universal. Inconștientul ce a zămislit ideea pedepsei veșnice este capricios și neiertător. Argumentarea teologică a pasivității nu își trage seva dintr-un sentiment sacru, ci din suma neputințelor.

Aceste comentarii se află la capătul opus cerbiciei etice. Actul înțelegerii trebuie să domine actul judecății. O astfel de logică, căreia Malraux i-a adus suptea aforistică („A judeca înseamnă a nu înțelege, căci dacă înțelegi nu mai ai ce să judeci”) are de rezolvat dilemele unui sistem de valori eterogen: compasiune, luciditate critică, reținere și toleranță, implicare morală. Dar analiza sentințelor prin care se argumentează pasivitatea nu are nevoie să fie mai compasivă ca să obțină un spor de luciditate; nu trebuie să ajungă la intoleranță pentru a deveni eficace. Întrebarea: „Este culpabil poporul român pentru faptul că nu și-a asumat responsabilitatea morală?” este rău pusă, la fel cum întrebarea ridicată în mod obișnuit omului de știință: „De ce se întâmplă?” trebuie înlocuită cu întrebarea: „Cum se întâmplă?”. Un popor își secretă, în condiții pe care nu le determină, dar pe

care le întâmpină în mod specific, irepetabila sa istorie. Desfășurarea istorică implică, nesumativ, dar oricum efectiv, oricare individ luat în parte și răspunsurile pe care acesta le dă chestiunilor morale sunt fapte ireducibile, interioare socialului, atât de înalt integrate încât orice scoatere a lor din context le schimbă calitatea. Dacă eliberăm dilema morală din cadrul ei spontan, descoperim că rezolvarea pozitivă, principială, solicită un personaj integral, deplin, un Prometeu al chestiunilor esențiale. Are sens să pretinzi fiecărui participant la destinul social atingerea completitudinii în parcela lui existențială? Nu aceasta a fost calea care a permis altor popoare să atingă o admirabilă civilizație. Dar atâta timp cât existența unui individ se desfășoară pe marginea unor întrebări ce-l solicită etic – și de aici, politic –, atâta timp cât se poate imagina drept partener într-un dialog moral, este binevenit ca el să se așeze cu fața la adevărul propriei ființe. În particular, este momentul ca cetățeanul obișnuit, spectator și în același timp actor al acestei perioade halucinante, să se afle în fața corectei evaluări a argumentelor prin care și-a motivat pasivitatea. Acestea nu pun în evidență nici rafinatele morale, nici raționalitate exemplară, nici imperative afective superioare. Din contră, se dovedesc o sumă de omisiuni, incoerențe logice, indiferență, lipsă de solidaritate, absența revelațiilor etice, superficiala judecare a condiției individuale, frivola analiză a implicațiilor pe care le are comportamentul nostru, neaderență, grabă, încetineală, insensibilitate, uitare sau orbire, în sfârșit, frica, frica simplă, frica brută sau frica subtilă, frica cenzor, frica paralizantă,

frica crispă, frica stres, frica profanatoare și frica tâmpă, frica caraghioasă și frica tragică ; frica din care un tiran mediocru și o societate polițistă au făcut principalul mecanism reglator al vieții sociale românești.

Dar, evident, pentru foarte mulți problematica etică pe care am discutat-o nu se pune, nu are nici măcar forma aceasta pregătită pentru autoânșelare. Reflexul autoconservării în sensul cel mai strâmt, al actualității biologice, rămâne pentru ei principalul impuls ; activismul lor social, expresia foamei de a fi, adâncă chemare spre a exista, în ciuda a orice și împotriva a orice, se lasă ușor pervertite în labirintul tenebros creat de regizorii puterii. Ei, care nu văd, și ceilalți, care nu pot, trăiesc în tăcere dezastrul. Nu uităm.

Tăcerea a fost și ea o formă de protest. Dar alte popoare și-au îngropat în ea conducătorii netrebniți. Poporul român s-a îngropat în tăcere pe sine însuși.

august-septembrie 1987

Impresie, apus de veac¹

Faptul cotidian este prea încărcat de cauze și explicații pentru a se putea sustrage de sub tutela ontologiei. În loc să o elibereze, el umple condiția umană de necesitățile lumii. Autentică doar la limită, filosofia faptului cotidian rămâne, pe parcurs, un surogat.

Din contră, sentimentul cotidian acoperă lucrurile cu problemele umane și face din cele mai obiectuale date o oglinda a ființei lăuntrice. În parte, impresiile sunt doar forme timide de a fi, în totalitate, dau anvergura existenței: filosofia sentimentului cotidian nu confundă regnul filosofic.

*

Cea mai comodă filosofie este cea care motivează moartea altora. Mai dificilă este filosofia preocupată

-
1. Apărut în revista *La Nouvelle Alternative*, citit în două emisiuni ale postului de radio *Europa liberă* de către Virgil Ierunca în anul 1988 și reeditat în volumul *Spre o filosofie a disidenței*, Litera, București, 1994.

să te împace cu propria ta moarte. (În legătură cu un aforism al lui Michel Foucault.) Dar cea mai grea este filosofia care ar putea să te împace cu moartea celorlalți așa cum te-a împăcat cu moartea ta.

*

Mama, născută într-o familie mic-burgheză – aveau un mic restaurant, în care muncea înainte de război toată familia, și câteva zeci de pogoane de pamânt – spune, în 1986, la șaptezeci de ani, fiicei, cercetătoare într-un institut oarecare din București: „Ce rău îmi pare că ești fiica mea, că nu ți-a fost dat să-ți trăiești tinerețea alături de noi!” (de ea și de surorile ei).

*

După ce norii de praf care gâtuiseră Piața Unirii și invadaseră plămâniile cetățenilor s-au împrăștiat odată cu mașinile și vacarmul, o largă suprafață gri-albă s-a arătat trecătorilor, cu fațadele proaspete ale noilor clădiri, cu pasajul subteran și câteva pete de flori, desfășurate sub dublul semn al orgoliului și meschinăriei. Dacă priveai spre Calea Călărași, în sus, deschiderea aceea luminată, mărginită pe dreapta de umerii colțuroși ai Magazinului Unirea și de cupola Complexului Agro-alimentar botezat imediat, de către bucureșteni, „Cercul foamei”, ochiul dădea într-o oază de verdeață, de sobrietate, de modestie sfântă și înălțare caldă: Biserica Sfânta-Vineri, construită acum câteva secole, era pusă, neașteptat, în valoare, retușând fericit, prin prezență și simbol, proiectul unui

arhitect grobian. Întâmplarea oferise nulităților obsedate de eternitate o șansă, se pare, nemeritată.

În ziua de 19 iunie 1987, Biserica Sfânta-Vineri a fost dărâmată din voința neînduplecată a dictatorului. Un lăcaș-monument, trudit cu duioșie, o blândă ridicare, o întrupare de sentiment național... în sfârșit, o binevenită completare arhitectonică s-a surpat în pulbere în câteva ore! Nebunie? Dar și nebunul tresare în fața sfințeniei. Agresivitate? Neîndoielnic, dar și ființele agresive sunt domolite de semnele demnei împăcări. Inconștiență? Era nevoie numai de puțină emoție, o ușoară învăluire a sufletului. Orbire? Lumina trebuia să vină din interior.

Biserica Sfânta-Vineri a fost doborâtă și cu atât mai puțin înțeleg acum din ce plămădeală bezmetică este zămislit acest autor de sacrilegii.

*

Un blestem auzit în îmbulzeala unui autobuz: „Să nu apuci ziua în care o să moară Ceaușescu!”. Răul clasabil în concretul cel mai meschin, tangent uneori metafizicului.

*

Propovăduia tipul simplu de demnitate, definită ca retragere: dincolo de umilință, dincolo de submisiune. Și practica demnitatea pozitivă, demnitatea împotriva umilirii, împotriva submisiunii, împotriva degradării, împotriva răului.

*

Comportamentul cel mai deplorabil, care rămâne totuși în zona nepatologicului, este agresivitatea golită de orice eroism. Bărbații tineri sunt primii expuși la tentația durtății și fără o cultură a eroismului, a demnității, cele mai aprige energii decad în violența lașă și vulgară. Cu un conducător penibil, cu antispectacolele gloriilor de operetă, tinerii noștri coboară, în masă, la nivelul agresivității vâscoase, gratuite.

*

Visez la un *Dicționar de cugetări ale demnității umane*. Din el nu ar lipsi retorica invincibilității, la Malraux: „Libertatea trebuie căutată între zidurile închisorii”, ținuta compasiv-fermă a lui Guinzburg: „Voi fi totdeauna gata să mor pentru țara mea, dar nu pot să mint pentru ea”, pasiunea senină, împăcată a lui Teilhard de Chardin: „...singura religie acceptabilă pentru om este aceea care îl învață mai întâi să recunoască, să iubească și să servească cu toată puterea universul în care el este elementul cel mai important”. Ar trebui să cuprindă semnele damnării la luciditate: „Nu pot să vă răspund la nici o întrebare, nu pot să răspund nici la propriile mele întrebări. Sunt la fel de neajutorat și de consternat de cruzimea vieții ca și dumneavoastră. Cu toate acestea, cred că absurditatea poate fi învinsă, conferind, neîntrerupt, vieții mele un sens. Cred că nu sunt răspunzător de rațiunea sau de absurditatea vieții, dar sunt în schimb răspunzător de ceea ce fac cu propria și unica mea viață”

(Hermann Hesse) sau paradoxul metafizic : „Omul care-și consideră patria dulce nu-i decât un tandru debutant, cel pentru care orice sol este și al său e deja putenic : dar numai acela e perfect pentru care lumea întreagă e ca o țară străină” (Hugues de Saint-Victor).

*

Pasivitatea, ca o defilare inexorabilă, în grup, spre moarte.

*

Xenofobia, sentiment primitiv... Forța și nefericirea lui se trag din resursele arhaice, din mania unor chemări obscure peste care atingerea spiritului și judecata istoriei nu au adăugat nimic. Dar aceeași explicație ne obligă să vedem în xenofobie un sentiment natural, unind agresivitatea triburilor uitate de timp și disprețul opac și periculos al modernilor. La fel de nefericită, dar de data asta absolut paradoxală, este *autopersecuția* populației românești, în fond o xenofobie răsturnată.

*

Dramaticul baleiaj al conștiinței, surpriza unor evaluări a căror mișcare exprimă fragilitatea fiecăreia dintre ele... Generația mea a privit multă vreme anii '50-'60 drept un coșmar sociomoral. Tarele erau foarte ușor de definit : agresiunea nevoalată, lipsurile, claus-

trarea culturală, dominația sovietică. Și acum descoperim că o morală greșită – asta era morala proletcultistă din acei ani – este mai puțin dezintegratoare decât vidul de moralitate de azi. Idealurile – naive, nespirtualizate, totuși idealuri –, prestața unor simboluri – să ne gândim la protejarea copiilor, batrânilor, săracilor... – au permis unui număr semnificativ de aleși ai generațiilor de atunci să zărească linia unui orizont moral. Astăzi, lăcomia trufașă, abuzivă și mai ales *generalizată*, mă înmărmurește. Vechea sărăcie care te purta în haine peticite și rare capricii, dar în căldură și cu o hrană sănătoasă avea ceva natural și demn. Sărăcia de acum, cu frigul îngrozitor al zilelor de iarnă și cu foamea infectată de produse alimentare falsificate, asociată cu creșterea numărului de mașini particulare și a numărului de blugi pe cap de locuitor definește o *promiscuitate a standardului de viață*. Degringolada sentimentelor: un viitor susținut de speranțe te îndepărta, pe atunci, și mai mult de prezentul condamabil. Acum frisoanele pe care le aduce gândul la ziua de mâine, acel mâine oricum mai rău decât ziua de azi, te apropie de cel mai deplorabil, umilitor prezent.

*

„Ce fel de oameni sunt ei ca să delireze cu această nedomolită, agitată ardoare, an după an, despre lucruri care nu există, subiecte de mult dispărute, și să nu înțeleagă nimic, să nu vadă nimic în jurul lor?” De necrezut, cuvintele acestea nu-mi aparțin!

*

Pentru atâtea ființe dotate și neputincioase, o concluzie seacă : nu e important să ai multe calități, important este să le ai pe cele esențiale.

*

Deziluzionantă evoluția grupărilor (politice)! Conștiința ecologică are două surse fondatoare : una afectivă (afectiv-morală) cu aderența ei cald-pasionată la natural, și una rațională : revelația complexității relațiilor ecologice, a efectelor contradictorii pe care le poate avea acțiunea umană, chiar bine intenționată. Splendid cadru pentru o resurrecție a spiritului!

Dar mișcarea politică (ecologică) a conservat sentimentul și a șters cu buretele lecția de raționalitate.

*

Bertrand Russell nota cândva că nu avem de ales decât între coexistență și inexistență. Ceea ce este fals. Avem de ales între coexistență criminală și coexistență responsabilă ; între coexistența indiferentă și coexistența preocupată ; între coexistența demnă și coexistența ipocrită ; între coexistența lucidă și cea inconștientă... Occidentul încă mai este condamnat să aleagă.

*

Dacă omul și conștiința sa au fost posibile, înseamnă că legile universului sunt unele și nu altele. Principiul antropic mă face să mă gândesc că nu am fi cunoscut omenia românească dacă, asemeni celor de azi, cei vechi abia ar fi avut ce pune de-o parte pentru hrana copiilor lor, nici sărbătorile iernii nu ar fi adus bucurii dacă anotimpul ar fi inspirat groaza frigului de care nu ne mai putem apăra. Nu am mai simți dorul de cântecele străbune, în cazul în care ele ar fi fost făcute la comandă etc.

*

Românii pot trăi uneori cu impresia că asistă la un grandios spectacol de circ și că le lipsește doar pâinea pentru a reedita antichitatea romană. Uitând că în acest circ absurd ei sunt gladiatorii.

*

O coadă imensă, câteva zeci de metri, pe patru rânduri: oamenii așteptau în zona Bucur-Obor sosirea unui promițător transport de pui. În sfârșit, duba vine, descarcă și, în aceeași clipă, intră în față un grup de țigani – femei, copii, bărbați – la care se alipeau, din timp în timp, alții, cu aceeași disprețuitoare indiferență față de cei așezați la rând. Având asigurarea șefului de unitate – „Puii vor ajunge la toți” – sutele de oameni suportă, în tăcere, situația umilitoare. Țiganii iau pui cu toții. Când rândul se pune în mișcare, mai apar câțiva țigani tineri, intră și ei în

față, vorbesc cu responsabilul și încarcă fiecare câte un sac.

Femeia care povestea această scenă a stat la coadă câteva ore și nu a reușit să cumpere cele două pachete la care ar fi avut dreptul. Și comenta că, evident (!), nu trebuie să te contrezii țiganilor, gata oricând să te snopească în bățai.

*

Omul trebuie să fie împăcat, dar activ. Peste tot, în jurul meu, îi văd pe ceilalți neîmpăcați și pasivi.

*

Evreii au în spate diaspora, la capătul ei apoteoza. Finalul este o victorie a unității interioare asupra instabilității exterioare. Diaspora noastră este o diaspora interioară. Până când oare un român își va da afară concetățeanul din hotelul plătit cu forme legale, la venirea unui străin? Până când va fi amânat concetățeanul nostru la o altă cursă de avion, pentru că locul lui a fost revândut pe valută? Până când o asistentă medicală va refuza să-i aducă paharul cu apă unui bolnav care nu-i poate plăti pentru acest efort – la care meseria o obligă – cei zece lei ceruți?

Până când satisfacția răutăcioasă cu care un român macină gratuit viața altui român nu va trezi indignarea publică, până când indiferența și invidia ucigătoare nu vor fi trăite de români cu revelația ororii, până atunci națiunea nu se va fi adunat din diaspora interioară.

*

Specialiști ai Binelui, pentru care suferința apropielii devine din ce în ce mai mult o etichetă, o datorie, în dauna compasiunii... O ne-entuziastă înaintare spre sensuri, dinspre sentimente...

*

Cât de rău pot fi susținute și exprimate motivațiile nobile! Lumea noastră – se spune – suferă de prea multă tehnicitate, deși ea suferă de prea puțină, tocmai insuficiența ei este limitatoare, unilaterală, distructivă. „Prea multă raționalitate!” acuză unii, când omul, din păcate, are întotdeauna mai puțină raționalitate decât ar fi bine să aibă. Nu prea multă raționalitate, ci prea puțină sensibilitate, bunăvoință, diferite, dar nu contrare ei. „Suferim de avalanșa de informație!” ar explica alții; însă numai aventura ei ascendentă ne va permite să ne descurcăm în nemărginirea lumii. Noi, aici, care ducem lipsă și de tehnică, și de raționalitate, și de informație înțelegem, poate, mai bine asta.

*

Oribilă, îngrozitoare această idee, suficientă pentru a-i face pentru eternitate loc în galeria infamiei: „Nașteți copii, pentru că numai prin ei se vor putea duce la capăt planurile și hotărârile partidului”. Nicolae Ceaușescu a repetat de mai multe ori teza incredibilă. Stupoare: pare că nimeni nu a auzit, nimeni nu a citit. Prințul era gol și nu s-a găsit nici un matur care să strige: „Este!”.

*

Când am să ajung la închisoare am să aștern în fața porților un preș, am să-mi șterg pantofii pe el, o să-i descalt și-o să intru cu ei în mână.

*

O fotografie (sub un titlu de actualitate: „Klaus Barbie în sfârșit procesul”): „Copiii de la Izieu vor pieri în 1944 în camerele de gazare”. Figuri vesele, bucurii și tăceri jucăușe. Imagine – imagini de fapt – care ar trebui să dizolve în deșertăciune pericolul individual. Cum să nu te gândești – tu, cititorul și ei, autorii – la copiii de astăzi profanați de capriciile unui degenerat? Binecuvântați animalele și copiii? Mai întâi apărați-i!

*

Tot în copilărie am avut revelația disjunției dintre morala din adânc și morala predicată. Din acest punct de vedere singurele cuceriri (singurele merite) ale maturității au fost dispariția nesiguranței și o traducere mai bună (morală-moravuri).

*

Ce are regimul cu erosul? De unde tăcerea? Să fie, după cum sugerează Orwell, o inteligență politică de canalizare a energiilor? Dar recunoaștem atâta coerență aici: erosul este o acută experiență a nevoii de libertate (și regimul o urăște!); a comunicării (și regimul

are alergie!); a delicatetei (și regimul nu o cunoaște!); a dorinței de a te elibera de tine însuși (și atunci cum ar mai putea acționa regimul asupra ta?); a angoasei (și regimul are nevoie de roboți); a imaginației (care poate deveni periculoasă!); a afecțiunii participative (una subversivă?); este o experiență a acomodării (trezește, exersează o inteligență dificil de controlat).

*

Un popor fără sărbători nu are identitate. Un popor care este obligat să adauge la sărbătorile sale spectacolele puerile ale puterii este un popor oropsit. Iar cel care nu le are decât pe ultimele este pierdut.

*

Paralelisme, comparațiile – spontane sau cu orice preț – cad deseori în vulgaritate. Viciul poate fi numit abuz, banalitate, repetare obositoare, tentație a simplificării și a uniformizării, amnezie a imaginației... Conștientizez pericolul, dar având în mână o carte despre atrocitățile naziste mă simt dator să notez: „Suprimarea libertății cuvântului, inclusiv a libertății presei, controlul justiției, confiscarea proprietății, restricțiile în ceea ce privește dreptul la întrunire pașnică, cenzurarea scrisorilor și a telegramelor, interceptarea convorbirilor telefonice, militarizarea muncii, suprimarea libertății religioase, iată lanțurile cu care un tiran [este vorba de Hitler, în comentariul lui E. Russell] își încătușează supușii”, și apoi să gândesc:

„Pasajul se aplică oare mai puțin lui Ceaușescu?”. Notez: „Dacă Hitler prețuia așa de puțin «rasa de stăpâni», e oare de mirare că... popoarele altor țări contau mai puțin decât niște viermi?” și gândesc: „Dacă clasa muncitoare prețuiește atât de puțin pentru Nicolae Ceaușescu, este de mirare că alte grupuri sociale nu contează aproape deloc?”. Cum să nu asociez ideologia lui *Mein Kampf*: „O rasă mai puternică va înlătura pe celelalte mai slabe, căci nevoia vitală în ultima sa formă va sfărâma barierele absurde ale așa-zisei umanități a indivizilor, pentru a croi drum umanității naturii, care distruge pe cei slabi pentru a face loc celor puternici” cu teza superiorității clasei muncitoare, care le va înlătura pe celelalte (condamnate de istorie!), căci determinismul obiectiv nu se va lăsa blocat de complexe absurde ale așa-zisului umanism (burghez), eliberând evoluția naturală ce tinde spre eliminarea celorlalte clase? „Ei [naziștii] au încurajat și cultivat ura de rasă potrivit principiului «rasei de stăpâni», al cărui ultim și inevitabil scop era cucerirea dominației mondiale. Ei au semănat vrajbă între frați, au asmuțit copiii împotriva părinților, creștinii împotriva evreilor. Ei au căutat să corupă o națiune întreagă, iar pe cei care nu s-au lăsat corupți i-au terorizat și în cele din urmă i-au aruncat în lagăre de concentrare.” Dar comuniștii cu teoria lor a clasei de aleși?

Paralelismul acesta este abuziv, banal, repetă oboșitor pe altele, oarecum simplificator și uniformizator, dar nu ramâne mai puțin o lecție fără echivoc pentru partizanii compromisurilor. Din păcate omul trăiește disperat între două lumi: o lume a reveriei despre bine, morală, adevăr și o lume a binelui, moralei sau

adevărului... De aceea atunci când se referă la nazism, sentințele tuturor devin perfecte, dominatoare, sigure, limpezi, hotărâte, indignate, severe, moralizatoare. Iar atunci când se vorbește despre comunismul românesc...?

Discrepanța ajunge uneori dramatică. Cu semenii noștri ne putem permite să fim toleranți. Dar când ne adresăm marilor responsabili ai politicii mondiale, rămâne să ne înfiorăm. Nu știu dacă există o soluție nedramatică pentru soarta câinilor vagabonzi; cel puțin nu am găsit un răspuns. De aceea subiectul mă crispează, îl alung din minte pentru a nu mă trezi în fața unei dileme insuportabile; și având ca alibi faptul că am a mă gândi la soluții pentru ca viața omenească să fie mai bună, să parcurgă, dacă nu o lume a păcii fericite, cel puțin pe aceea a unei liniști civilizate, a unei temporalități îngăduitoare...

*

O plimbare prin istoria progresului tehnic sau social întâlnește, sistematic, puțința unor oameni de a asocia voința și înțelegerea cu forța activă. Lumea a cunoscut atâta evoluție câtă șansă structuralizată a oferit inițiativei. Ar fi realizat Cousteau, dacă ar fi fost obligat să ceară pasiv conducerii întreprinderii unde trebuia să lucreze ca să nu fie condamnat la parazitism, transpunerea în viață a ideilor sale? Ce ar fi ajuns mișcarea sionistă, care a culminat cu înființarea statului Israel, fără ca particulari cum au fost Weizmann ori Rotschild să fi avut resurse financiare pe care să le ofere? Ce ar fi devenit Coandă, dacă nu ar fi primit pașaportul pentru Franța?

Genul acesta de chestiuni pot sugera unora întrebarea cu privire la influența pe care nasul Cleopatrei ar fi avut-o asupra istoriei lumii. Și totuși ele mă conving că eterogenitatea a fost și este unde-i permisă o inestimabilă valoare socială. Și că acest sistem care macină existențele este cea mai formidabilă victorie împotriva imaginației și putinței.

*

Epoca lipsei de milă! Butucii din pădure lăsați să putrezească, porumbul băgat în pământ, oameni care nu au voie să se hrănească cu animalele pe care le cresc, carnea dată urșilor... (și peste tot, frig și foame).

*

1984: un secol de la înființarea Serviciului Meteorologic din România, continuat astăzi de Institutul de Meteorologie și Hidrologie din București. Momentul este pregătit cu mult timp înainte și, odată cu simpozionul de celebrare, apare o lucrare de proporții: *Un veac de meteorologie românească*; o sinteză la care principalii cercetători din institut au lucrat câțiva ani, o prezentare aproape exhaustivă a temelor abordate și a studiilor apărute. Între timp, fostul ministru al Consiliului Național al Apelor (forul tutelar) a intrat în dizgrație¹. I-a luat loc unul dintre oamenii momentului, cunoscut de unii colegi din institut care lucraseră cu ani în urmă pe

1. Era vorba despre Ion Iliescu.

șantierelor inspectate de el pentru petrecerile scandaloase, celebru imediat după investiția pentru că a cerut demisia unui director adjunct din vechea gardă adresându-i-se: „Ce mă, te-a fătat mă-ta meteorolog?”¹. În acord cu mișcarea generală, venirea lui a adus un reviriment al abuzului meschin, al obsesiei secretului, al deciziilor fără căpătâi.

Dar primul efect, cel mai șocant și poate cel mai semnificativ, a fost noul destin al lucrării *Un veac de meteorologie românească*. Din ordinul proaspătului ministru, sutele de volume au fost repartizate la Institutul de Meteorologie și Hidrologie, institutul le-a repartizat pe laboratoare, fiecare laborator și-a repartizat cote pe colective, iar fiecare colectiv a împărțit între oamenii săi volumele cu pricina urmând ca, pe baza listelor întocmite de Securitate, toți autorii ce au părăsit, legal sau ilegal, țara ori cei cu situația politică precară să fie eliminați din textul și din seriile bibliografice ale lucrării. Au urmat săptămâni obositoare în care cercetătorii, lăsând la o parte problemele curente de serviciu, au trecut la acoperirea cu tuș, pagină cu pagină, a numelor repudiate. Gluma soartei, ori o motivație mai adâncă, făcuse ca oamenii de știință ce plecaseră din țară până în 1984 să fie cei mai prolifici. Fără proteste, cu o cuminenție școlărească, cercetătorii institutului alungau pe foștii și pe cei mai merituoși colegi de-ai lor din istoria meteorologiei și hidrologiei românești acoperind paginile mari ale cărților cu o deasă rețea de linii negre. În distracția generală pe care o trecea noua înfățișare, vărgată, a cărților omagiale și inadvertențelor

1. Este vorba despre ministrul Ion Badea.

dintre text și bibliografie sau între text și gramatică, sarcina profanatoare era împinsă, încet, dar sigur, către capăt, ca și cum ar fi fost cel mai nevinovat lucru din lume.

Asta până într-o zi, când a sosit un al doilea ordin general. Cărțile la a căror mutilare se mai muncise câteva săptămâni au fost strânse de Securitate și date la topit. O persoana căreia îi dispăruse un volum a intrat sub anchetă, iar celelalte și-au continuat activitatea ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Am văzut atunci cum la prima comandă a unor netrebnici, zeci de oameni de știință s-au grăbit să participe harnic la falsificarea propriei lor discipline : indiferența arătată acelor creatori repudiați era cel mai sigur mijloc de subminare a posibilei lor demnități.

*

„Figurile acestea tinere, voioase, cu luminile depărtărilor în ochi, trec pe lângă tristețile care îi înconjoară cu o superbă inapetență. Iau o felie din viață, fac în ea numai o tăietură. Acest sentiment plin, pozitiv, trebuie protejat. Important nu este a exalta dramatismul, ci a oferi celor tineri condițiile fericirii. La fel am gândit hotărând ca unii dintre noi să strângă gunoaiile noaptea, pentru ca alții să întâlnească numai fețele curățeniei. Mă simt un gunoier, mi-ar plăcea chiar să am grijă de un parc, de un colț de mare sau de pădure pe care să le curăț, să le fac să înflorească cu toată puterea, cu toată puritatea de care sunt în stare. Dar viața m-a făcut – o întâmplare? – să mă

aplec asupra gunoiului moral. E meseria mea, cum pot să cred că ar intra în obligația tuturor?”

*

Pe strada Pascal Cristian, în apropierea podului Grant, funcționa pe vremuri Liceul Doamna Stanca. Un parc plin de copaci viguroși îmbrăca fațada păstrând liniștea curată a vechiului București. Vremurile s-au schimbat, iar clădirea liceului a devenit, între timp, un cămin de fete. Mai târziu, parcul a fost măturat de buldozere și în locul lui au apărut șapte blocuri de studenți străini, în special arabi. Căminul a fost înconjurat de un gard menit să apere pe cei dinăuntru de indiscrețiile oamenilor.

Agățate de barele înalte de metal, fetițe de șase-șapte ani se uită acum cu ochii scăpărători la mașinile cu geamuri fumurii, de unde arabii scot pachete licioase și intangibile. Când scapă afară, caută prin tomberoanele de gunoi de la blocurile lor, unde mai găsesc resturi de mâncare și bucăți de plastic sau țesături din care își vor face jucării. Uneori arabii vin la gard, cu câte o sticlă de pepsi, le vorbesc râzând pe o limbă necunoscută, beau în fața lor, iar din când în când se le lase câte un pic. Bărbații tucurii apucă fetițele cu mâinile printre gratii, le lipesc cu fruntea de drugii groși și le sărută pe gură. Pe chipurile fetițelor apare brusc un sentiment încurcat de teamă și plăcere, de curiozitate frânată și așteptare. Colegele lor de doisprezece-treisprezece ani sunt ridicate, seara, prin ferestrele de la parterul blocurilor și dispar, pentru câteva ore, în camerele arabilor.

*

Pe capota mașinii, lăsată, neștiutor, lângă o clădire ponosită de la marginea stațiunii Eforie, zgârieturile par făcute cu furie. Autorii se întorc curând : se parcase lângă un cămin de copii. Pasiunea lor răutăcioasă era premeditată. Sunt crescuți în condiții sordide, inoculându-li-se o pornire agresivă față de toți cei din exterior. Aproape țipă de foame, dar la fiecare bucată de pâine împărțită li se amintește că partidul comunist este cel ce le-a dăruit-o. Mai târziu, după 16 ani, cei mai inteligenți sunt aleși de către Securitate și apar plantați pe străzi, figuri impasibile, în haine și cravate lălâi, născuți din mai multe mame și toți, din același tată.

*

O altă coadă. Marea de oameni este lăsată, neprecaut, să intre în alimentară : se vindeau, pentru prima oară după multe luni, cutii de cacao și pungii de piper. Cum spațiul liber aducea mai mult a oval, lungimi, lățimi și diagonale se confundau neprecizând o direcție, ordinea firavă schițată la început este măturată de valul de afară, oamenii intrând în degringoladă, presând și împingându-se, ocupând, din margine în margine, locul acela prevăzut pentru așteptare, trecere sau pentru circulația dintre casă și vânzător. Trupurile mișcă de colo-colo o masă de fier pe care părinții își lăsaseră copiii mai mici. Aceștia, văzându-se asaltați și simțind surescitarea oamenilor, țipă îngrozitor. O femeie în vârstă leșină și de abia poate fi scoasă afară. Depășiți

de situație, salariații intervin fără eficiență, amplificând vacarmul din jur.

Timp de câteva minute oamenii se strivesc în haosul acela lipsit de milă,

Și deodată, un tânăr de șaisprezece-șaptesprezece ani, abia un adolescent, se desprinde de ceilalți, ia pe câțiva de umeri și îi trimite în alt loc, strigă unui grup să lase culoarul liber, cere câtorva bărbați să-l ajute, beștelește lumea care nu știe stea la coadă, cheamă pe casieră să bată bonurile, răspunde relaxat la câteva ironii și... face ordine. Rândul, format din bărbați în toată firea și pensionari exersați la cozi, gospodine guralive și femei obosite, fugite probabil de la serviciu ca să poată aduce ceva acasă, se pune în mișcare supravegheat în siguranță de către neașteptatul lider.

Cine căpătase, atât de ușor, atâta autoritate? Adolescentul înăltuț, dar nu impozant, cu o figură necioplită, cămașă, pantofi și pantaloni în amestecul acela urât, maro cu negru (până și părul avea culoarea celui mai comun castaniu), tipul de elev prostuț la carte, dar obișnuit cu munca, sigur pe el, dar fără aroganța penibilă, comunicativ-vorbăreț, păstrând o platitudine compatibilă corectitudinii, a dirijat, mai bine de o oră, grupul pestriț de adulți.

Impresionant, dar nu surprinzător. Grupul adulților avea o foame de autoritate și, fiecare, obișnuința zilnică a supunerii.

*

Ce psihologie trebuia să aibă acest individ ca să găsească o satisfacție în împușcarea, de la câțiva metri,

dintr-un fort inexpugnabil, a unor urși ademeniți, luni și ani de zile, la jalnicul abator? Învățați la hălcile de carne de cal atârinate zilnic la o înălțime potrivită parodiei finale, viitoarele trofee carpatine își avântă labele din față spre momeala inertă, descoperindu-și larg pieptul lor de fiară puternică pe direcția armei pitite în foișor.

„Sunt ca niște urși de circ”, comenta cineva. Nu, nu urșii sunt de circ.

*

Ce putea să imagineze, ce putea să prefere acest arhitect care a părăsit școala după patru clase primare și nu a ajuns să facă vreodată o meserie adevărată? Teatrul național ca un siloz, cheiul Dâmboviței ca un canal de irigație, Centrul civic asemenea unei piramide împerecheate cu o caracatiță, arcuri de triumf din pânză de sac, monumente ce amintesc de păpuși de bâlci, zone citadine care repetă, schizofrenic, aceeași pereți. Dar nimic nu întrece monstruoșitatea satelor înghesuite în câteva cutii etajate de beton, cu sobe de lemne, alimentate din combustibilul depozitat pe scări și cu latrine comune pe terenul din spate. Ce a înțeles din sufletul național cel care a rostit de mii de ori acest cuvânt? Sat drag întins pe sub livezi, unde sunt odăile tale albe și prispele odihnind sub soare? Sat drag, cald învelit seara în mirosul de fum și hărmălaia de câini, ce diformitate a gândirii a putut să te alunge în cavourile respingătoare?

Ultimele pagini de jurnal

Primele note de Jurnal au fost scrise începând cu anul 1985. Ultimele (1989) nu au putut fi trimise în străinătate. Nici nu mai era necesar.

Prima revenire în str. Rahovei: august '88. Acolo, așezat pe un scaun, având în dreapta un perete cu o hartă a lumii al cărei rost nu am reușit să-l deslușesc, am aflat că sunt, citez: un nimic, un zero, dar și o bestie umană; că am manifestările unui bolnav, că aiurez...

Ascult o tiradă uluitoare. În antiteză: țara-grădină, orașele-flori (lipsa de imaginație îți face greață) și cele 40 de milioane de muritori de foame ai Statelor Unite. Reacția celor mai înverșunați dușmani ai regimului în fața realizărilor noastre mărețe? UI-MI-RE! Vechi miniștri ai burgheziei, retrași în străinătate, recunosc și ei că ceea ce s-a făcut la noi nu a mai făcut nimeni. Milioane de șomeri din Occident privesc spre România cu invidie. Ce-i Coasta de Azur, ce-i litoralul italianesc pe lângă litoralul nostru-lumină?

Iar eu? Invitația mea la câteva cuvinte responsabile? Cum îndrăznesc, un vândut, o sculă a oficinelor străine, să blamez țara care m-a născut și m-a alăptat? Cum e posibil ca eu, crescut sub regimul socialist, să văd totul în negru? Mă dau cu cei care, pentru un pumn de arginți, și-au trădat patria? (Clișeul nu fusese adaptat.) „Dușman înrăit, gata, dacă se mai repetă, nu te vei mai bucura de îngăduitoarea noastră răbdare!” „Te voi omorî din bătaie!” declară un anchetator cu firea labilă. „Trebuie să-l băgăm într-un spital de nebuni, de acolo nu mai scapă, nu vezi că nu raționează deloc?” comentează un altul.

„O să fii condamnat ca trădător!” îmi repetă cu satisfacție unul dintre acești purtători de nume. „E clar, dacă o singură dată mai greșești, o să-ți facem un loc la Ghencea”. „O să te facem îngeraș” mai zice el, și plescăie.

Ascultam, fără rost, toate aceste amenințări. Cei care au respirat aerul unui birou al Securității știu că declamația patriotardă nu te mai duce cu gândul, acolo, la ironia lui Caragiale. La fel, rezistența la agresivitate nu-ți adaugă nici un fel de mândrie. Un tânăr anchetator, căruia m-am adresat întotdeauna cu „domnule”, năvălește pentru o clipă înăuntru și-mi strigă cu un zâmbet sardonice: „Iar ai făcut prostii...?” folosindu-mi numele cu o familiaritate dezarmantă.

În doi, în trei sau în patru, securiștii se precipită. Printre leitmotive: trăiesc pe altă lume.

Da, se pare că ființăm în universuri paralele. Mă gândesc la paginile încriminate adunate în dosarele Securității. Nici un gând nu fusese scris fără o confruntare

cu îndoiala. Ce legătură au cuvintele anchetatorilor mei cu truda modestă a adevărului? Sau, măcar, cu sensurile elementare ce nu-și disimulau în nici un fel prezența în spiritul și în litera a ceea ce fusese scris? Sentințele ori comparațiile defavorabile? Să ne aducem aminte de rândurile lui Motru : „Rușine nu este pentru poporul care se știe deosebit sufletește de popoare glorioase și puternice, dar este rușine pentru poporul care n-are îndemnul să-și cunoască firea și destinul”. (Mă întreb dacă l-a citit careva dintre ei pe filosof). Logica acuzatoare a cauzalităților? Este răspunsul firesc al unei specializări. Construcțiile, sutele de kilograme de metal pe cap de locuitor, de care nu mă entuziasmez? Dar a aprofundat vreunul dintre cei care-mi refuză dreptul de a mă exprima conceptele competenței, să zicem, conceptul entropiei? Fără de care îți scapă sensul major al acestei economii ce consumă și se degradează din ce în ce mai mult, oferind din ce în ce mai puțin?

Am păstrat peste ani sentimentul ciudat trezit în copilărie de legenda morții lui Arhimede. În timp ce armata romană cucerise Siracuza, marele om medita, preocupat de o demonstrație geometrică deasupra unor cercuri desenate pe nisip. Un soldat roman s-a apropiat de batrân și i-a cerut să se ridice. „La o parte ! Nu te atinge de cercurile mele !” i-ar fi strigat Arhimede, cu ochii ațintiți pe desen. Soldatul a ridicat sabia și (intrând în istorie) a lovit.

Ce sens obscur și învăluitor provocase pe atunci tulburarea pe care mi-o amintesc și azi? Inutilitatea puterii alături de autarhia spiritului? Incomunicarea

fatală dintre forța stupidă și gândirea aplecată spre sine însăși?

Istoria se tot repetă. Există în țara asta prea mulți soldați care atentează la independența firii : prea puțini dintre cunoscătorii onești reclamă libertatea gândirii. Fiecare ar trebui să o spună în numele său și în numele tuturor : „La o parte, nu vă atingeți de cercurile mele” .

*

Prostocrație, logocrație... Savuroase aceste concepte ironice prin care inteligenții noștri gânditori europeni au fixat, pe masa de operație a istoriei, spectacolul puterii în statul comunist! Este însă suficient să te gândești la arderea manuscriselor tibetane de către bandele chinezilor roșii, pentru ca revanșele terminologice de acest gen să pară frivole. Un rău metafizic, doar, are cum să explice victoria instinctului agresiv asupra sacrei aventuri umane ; o răsturnare ontologică poate să facă din aceste ființe debusolate măsură a ordinii într-o lume de nemăsurat.

*

Vamă, la aeroportul Otopeni. V.M. deschide unul dintre cele cinci geamantane. În el așteaptă, împăturite, două covorașe cu motive populare. Uzate. Cu viză de la Patrimoniu, evaluate de Consignația, vândute de V.M. și răscumpărate de la această instituție conform unui ritual mefistofelic. Formele sunt în regulă. Covorașele cad sub ochii vameșului care are, alături,

lista de valori. Brusc, sau poate premeditat?, acesta își iese din fire :

— Ce-i cu astea? țipă tânărul în uniformă. Introduci obiecte subevaluate în vamă? Scoate-le imediat de aici! (Apăsât, întorcându-se spre soția lui V.M.)

— Am să vă amendez pe amândoi cu câte 25 000 lei. Vă opresc și bagajele: nu mai au ce căuta la aeroport.

Și, într-o ieșire de necrezut, ațintindu-și din nou ochii metalici, triumfători, asupra candidatului la emigrare :

— O să te dezbrac până la piele și o să te bat cu nuiua la tălpi!

Tăcere cumplită. Lui V.M. i-a înghețat orice reacție. Are în spate patru ani de așteptare. Câteva speranțe ratate. O ultimă șansă și, în față, situația imposibilă.

Vamesul plesnește de satisfacție. După scena crizei, jucată cu atâta succes, urmează scena îmbunării. Ridică cu câteva mii prețul covoarelor, dar tot el omite un obiect pentru ca valoarea finală să nu depășească – totuși! – limita.

— Ar trebui să-mi lingeți degetele de recunoștință, termină el cleios.

Bestia în uniformă are în jur de 22 de ani. V.M. a depășit 38: șef al promoției de Biofizică la Universitatea din București; articole publicate în cele mai bune reviste de specialitate; membru al unor organizații științifice internaționale; om de cultură solicitat, cândva, să se dedice criticii și teoriei muzicale. Dar aici, în clădirea vamei, cât contează vârsta și ținuta profesională? Ori manierele civilizate?

După teribilul moment, soții M. ajung în fața altei uși; afară, în frig, la o altă coadă. Alături, o familie de țigani cu instrumente muzicale cu tot. Vameșii au luat o pauză mai lungă, pentru masă: cârnați, cafea, iar unul dintre cei ce așteptau le aduce o sticlă de țuică. Un vameș iese din cameră și cheamă înăuntru pe țiganul cu acordeonul. Țiganul începe să cânte, vameșii sar în picioare dansând cu bucățile de cârnaț în mână, trecându-și unul altuia sticla de țuică, fără ca măcar să închidă ușa ce-i desparte de șirul lung de solicitanți. Aceștia așteaptă înfrigurați, sub brusca schimbare de vreme, oboșiți de teamă sau dezgust. Pentru emigranți sunt ultimele imagini din România: o ceată de paznici vulgari chefuind în exercițiul funcțiunii; înaintea sau după insuportabilele umiliri. Imagine de lagăr.

*

Alături de neputincioși, de inconștienți și indiferenți, și precauții. Cumpără șunca presată – cleioasă, vineție – salamurile cu unghii de porc, carnea de mici – al cărei miros greu a fost stins cu multă sare și piper – și aruncă o bucățică vreunui animal: câine, pisică... Dacă animalul nu manâncă, renunță și ei. În general, animalele lasă neatinsă bucata infectată, fără părere de rău. Oamenii, mai greu.

*

Gradițița nr. 225 (București) se adaptează timpului. În locul gardului de plasă, cochec – atât cât putea să

fie – de înălțimea copiilor ceva mai mari de o șchioapă, deci, în locul gardului prietenos care înconjura clădirea cu un etaj, se înalță acum un grilaj de fortăreață. Barele groase, așezate din 10 în 10 cm, se termină sus în vârfuri de lance, amintindu-ne că pe aici a domnit, cândva, Vlad Țepeș. De la înălțimea omului matur, umbra gardului se proiectează, pe perete, ca un corset, până sub al doilea șir de geamuri. Oare ce gânduri vor umple capul prichindeilor care bat, prima dată, la poarta acestei case ferecate? Și oare ce gânduri au înecat amintirea acelei directoare care, în loc să-și primească micii oaspeți cu flori la piept, pe un pod de aur, a hotărât să-i întâmpine din umbra unei cuști de lupi?

*

Marea adunare populară din aprilie '89 era previzibilă și puerilă. Fusese imaginată drept o replică teribilă. Acuzatorii – din interior și din afară –, mai numeroși ca oricând, trebuiau să renunțe la orice iluzie: când autoritatea comanda, la noi poporul asculta. Și pentru ca descurajarea adversarilor să ajungă un triumf, la Marea adunare se anunța – adevărată tichie de margaritar – lichidarea datoriei externe.

O asemenea miză obliga la scrupulozitate. Nici un amănunt nu trebuia omis; nici un pretext acceptat: participarea membrilor de partid la adunare urma regulile unui ritual foarte strict.

Iată de ce unei cercetatoare din IMH, reclamând ca este bolnavă, organizatorii i-au pus în vedere:

durerile de spate – pentru care primise, de curând, îngrijiri medicale – nu o scuteau de datorie. Dis-de-dimineată trebuie să ajungă la locul fixat din zona Pieței Palatului și să aștepte deschiderea festivității; să scandeze și să bată din palme în timpul discursului (conform regiei); să urmeze, disciplinat, ordinul de dispersare.

Femeia, supusă, așa a și făcut. Dar, cu gândul la orele interminabile de așteptare, a adus cu sine un scăunăș. A fost găsită stând pe el chiar înaintea momentului istoric al apariției Conducătorilor de unul dintre acei oameni importanți care fac ordine la spectacolele solemne. Cercetatoarea cu pricina vorbea cu alte două colege. Culmea! Și acestea încălcaseră instrucțiunile: purtau pe umeri genți prea mari (!) pentru ceea ce s-a considerat a fi oportun. Toate trei au fost legitimate, au fost amenințate și, într-adevăr, peste puțin timp, sectorul de partid a cerut institutului să le sancționeze pentru „gravele abateri”.

A urmat convocarea membrilor de partid. La auzul unei povești atât de vesele și atât de triste, s-a iscat rumoare. Cu lacrimi în ochi, responsabilii au cerut colegilor să voteze sancționarea celor trei colege. Altfel, sectorul ar fi hotărât el însuși sancțiuni mai mari, vizând întreaga organizație din institut.

Situația a creat mici – este drept, foarte mici – drame. Pentru cei ce văd de la capătul unei lunete nemărginită acceptare a românilor, faptul ar putea să surprindă. Dar ideea de a culpabiliza un coleg pentru motive atât de ridicole coboară dincolo de obișnuit, de umilința zilnică. Câțiva cercetatori mai tineri au

luptat cu presiunile și au votat până la urmă împotriva. Alții s-au abținut. Veseli, indiferenți ori cu remușcări, majoritatea a aprobat sancțiunea. Încă o dată timpul implicase salariații institutului într-una din acele istorioare încărcate de semnificație și menite să lase un gust amar.

Totuși, imaginația vieții este mai perfidă decât imaginația omului. Peste câteva zile, sancțiunile au fost ridicate. O „vinovată” era soția unui personaj din nomenclatură. Cum pe legitimația de serviciu pe care trebuise să o prezinte rămăsese numele de fată, cazul trecuse, până la un moment, neremarcăt.

O altă rumoare, ușor, în culise.

*

Prototipul noilor parveniți : director al magazinului de piese... Magazin unic. Nu ai cum să-l ocolești. În penuria generală, directorul aduna acasă : un video, două mașini, zeci de costume, zeci de cămași... Manâncă numai gătit proaspăt. Soția : licențiată, educație tradițională – de la muzică la sport – este ținută acasă pentru a pregăti din 6 în 6 ore noile bucate ale domnului. Nu are voie să folosească nici una din mașini. Băiatul, pe maidan, pentru că mama îngrijește de capul familiei.

Pofta hulpavă, pretenția nemasurată de a profita, nu sunt specifice. Dar sunt specifice sistemului neputința de a ocoli, de a refuza, de a trăi în afara lumii acestor monștri, trupuri nesățioase care-ți taie drumurile cu o dâră lipicioasă.

*

Octombrie '89. În alimentarele din București salamul nu se mai vinde decât cel mult 200 de grame. Felii. Unii vor bucata întreagă. Nu se poate. Ordinul așa sună: tăiat felii. Civilizat, nu? Este ultima idee după ce Nicolae Ceaușescu a venit din vizită: RDG, țară hrănită, curată, unde totuși cetățenii fug peste graniță – tocmai de aniversare! – sau, rămași acasă, demonstrează și huiduie. „Să se scoata perdelele din localuri!” Se scot. Oamenii iau masa ca-n vitrină, sub privirile insidioase ale trecătorilor. „Să se scoată programul!” (un alt ordin). Se demontează scenele, dar peste puțin timp se revocă. Localurile ar rămâne goale. Scenele se montează din nou.

Ordinele curg. Prostia se revarsă. Oamenii se reped să ducă totul la îndeplinire.

*

Schimbul de cuvinte pare mai degrabă un joc. Dar așa se mai află câte ceva. Sau se dă o sugestie. Nu este clar că nu am nici o șansă? Uite o ocazie: emigrarea. Cât mai e timp.

Securistul care mă însoțește în vagon are o voce domolită, vag amicală. De data asta, ceea ce spune devine într-adevăr interesant. Corupția este generală. Toți luptă să supraviețuiască. Și se compromit. Cum vă închipuiți să apară în astfel de condiții o solidaritate? Rezistența populară?

Corupția, degradarea omului! Le-am gândit mai ales ca efect al unor forțe scăpate de sub control. Al

neștiinței, al orbirii. Și, uite, Securitatea are prea bine în vedere un astfel de mecanism de descurajare a rezistenței. Oare este posibil ca în lupta sa conjuncturală, puterea să erodeze, cu toată luciditatea, cu cel mai elocvent cinism, consistența morală a unui întreg popor? Câțiva ani în plus de trufie personală contra secole de ratare națională?

Și dacă este posibil?

*

ARBEIT MACHT FREI!, îi întâmpina la intrare pe deținuți pancarta de la Auschwitz. Munca te face liber, așa ne întâmpină și pe noi rândurile înghesuite în ziare. Ne-am născut pentru a îndeplini sarcinile de partid, ne pregătește dimineața radioul. Fericirea noastră are drept chezașie conducerea înțeleaptă a secretarului general, ne zgârie ochii și urechile, câteva ore pe zi, televizorul. De la sarcasmul sadic la delirul pueril? Și cât de mică diferența de formă! Prea multă dezordine pentru a atinge eficiența lagărului german. Prea multa neseriozitate, prea puțină inteligență pentru a simți, constant, aripa pregătită a terorii. Într-un univers concentraționar, haosul și incoerența sunt ultimul refugiu al libertății.

*

Eroul lui Augustin Buzura (*Drumul cenușii*) descoperă cu spaimă că pentru a te revolta ai nevoie de o minimă libertate. Descoperă deci esența totalitarismului

modern. De prevăzut, când un erou nu identifică soluția se lamentează. De la atentat până la martiraj sau la amnezia voluntară soluția trece printr-o neconvențională relație cu timpul, ca și totalitarismul, această încremenire perisabilă.

*

Un refugiu pentru libera inițiativă: gunoaiele. Ghenele și locurile virane (pentru depozitare) s-au animat brusc acum vreo zece ani. Timizii le vizitează pe întuneric. Dacă treci pe lângă colțul blocului, prea târziu ori prea devreme, în noapte, vezi întotdeauna câte o umbră scotocind la lumina lanternei, printre pubele. Pe cei mai mulți îi poți zări, însă, dimineața, după forfota plecărilor spre serviciu. Sunt mai ales batrâni. Femei și bărbați, cu câte un cărucior șchiop sau saci de plastic, găsiți de ei cine știe unde. Țigani, altă dată singurii cu astfel de îndeletniciri, vin mai rar să caute obiecte. Ceilalți s-au specializat. Unii strâng bucățile de lemn, pe cât de minuscule, pe cât de puține poate să lase în urma lui un bloc. Majoritatea scormonesc în grămezile de mizerie după resturi de mâncare. Cu care să hrănească vreun animal.

Marii întreprinzători colaborează tot cu statul. Acesta preferă să vândă carnea cu zarzavat. Lumea înhață punga la capătul cozilor prelungite, pescuiește din ea bucata de 500-600 de grame (cu os cu tot) și aruncă resturile la pubelă: mazăre strivită, roșii fleșcăite, morcovi pe care a crescut o mazăgă verde. Omul cu inițiativă și-a amenajat un căruț. În el încarcă prompt ingredientele infecte pe care comercianții le bagă pe

gât cumpărătorilor. Acasa 2-3 porci vor crește bine cu această sursă aproape regulată. Vecinii privesc peste gard și-1 invidiază : să ai, în ziua de azi, 2-3 porci!

*

Scuarul este neîgrijit. Copacii batrâni, pleșuvi își întind brațele deasupra unui pământ bătătorit, pătat ici-colo de gunoaie. În scuar, străzile intră ca spițele unei roți. Veche margine de București. Când C.D. se întoarce de la muncă, dă cu ochii de un bărbat între două vârste. Stă așezat lângă un trunchi, în față cu o foaie de ziar mototolită. Pe ea, o bucata de pâine și un rest de salam. Bărbatul mestecă cu un fel de grijă : mișcări regulate sub o privire stinsă. Din fericire, C.D. descoperă în geantă ceva de pus la masa străinului. Se apropie cu privirea iscoditoare a femeilor. Măinile bărbatului, mari, muncite, și-au păstrat liniile prelungi, izbitoare probabil altădată. Cămașa groasă, deschisă la ultimii nasturi, este murdară. Mai sus, pielea feței s-a umflat puțin ; piele îmbolnăvită de intemperii, neodihnită. Primește darul aproape fără interes.

A doua zi de dimineață, C.D. parcurge, invers, același drum. Omul, tot acolo. Dormise întins pe pământ. Femeia, tulburată, fuge acasă și aduce mâncare caldă. „Nu ai pe nimeni? De ce nu muncești?” întrebă blând. Bătrînul nu are într-adevăr pe nimeni și de muncit... Unde? Cum? În priviri îi apare pentru prima dată o licărire. „Nu știu ce să fac, doamnă... să mă sinucid?” pune el întrebarea stupefiantă. Și întrebarea se repetă : „Ce ziceți, nu ar fi mai bine să mă sinucid?” se înalță neașteptat glasul lui.

Ce cuvânt este în stare să aducă viața în inima acestui bătrân învins? Doar capul blândeii doamne clatină, și el nesigur, un „Nu”.

Ce scenă!, ce simbol! se lasă impresionat colegul snob căruia C.D. îi povestea întâlnirea.

C.D. se revoltă, glasul i se îneacă : „Ce simbol vezi tu aici?” îi strigă numele deznădăjduită, „mor bătrânii de foame!...”

În sfârșit, un glas deznădăjduit din solidaritate. Ce simbol să cauți în faptul că mor bătrânii de frig și de foame.

*

Octombrie-noiembrie '89. În Buzău se răspândesc manifeste. Hârțiile găsite pe str. Unirii sau în clădirea Poștei sunt multiplicat la calculator. Tocmai acum, înaintea Congresului! La centrele de calcul din oraș se fac controale. Sunt verificate imprimantele.

Programatorilor li se cere să reproducă un text pregătit de Securitate. Oculă instituție are de rezolvat un fel de cuadratură a cercului. Cum nu știe că nu se poate, încearcă : trebuie identificate cuvintele fără să fie deconspirat mesajul manifestelor. Textul Securității are un subiect istoric. În anul 1514 austrieii luptă *contra...* Participă și un grup de *români* (răsculații lui Doja), care nu mai vor să fie doar *sclavi buni de muncă...* Ei doresc să pună capăt acestei perioade de *dictatură și minciună...* Cum nu mai pot suporta umiliința, ei trebuie să învingă *lașitatea...* Ceea ce nu este posibil – se scrie în text – decât prin *unire...*

Paginile Securității, pagini negre. Dar pe ele strălucesc inconfundabile, ca luminile unui far: învingerea lașității, umilința, unirea...

*

Există popoare care au suferit în acest secol mai mult decât a suferit poporul român: cel german, cel kampuchian, cel vietnamez și câte, din nefericire, mai sunt. Dar a fost vreunul din ele mai umilit decât al nostru? Nu este umilință mai mare decât autoumilierea cu exces de zel. De aceea, întrebarea nu este retorică. La ea, într-o zi, va trebui dat un răspuns.

*

La sfârșitul lunii octombrie, în institut (IFP), se desfășoară, după o pregătire de excepție, Adunarea oamenilor muncii. Trebuie exprimată dorința unanimă de re alegere a lui Nicolae Ceaușescu la Congresul al XIV-lea. Scenariu obligatoriu pentru toate instituțiile din țară. Sunt strânși salariații, unii întrerupându-și delegația la capătul celălalt al țării. O singură absență. Primul punct pe ordinea de zi: se ridică directorul și fără nici un alt comentariu, citește hotărârea plenarei Comitetului Central cu propunerea de re alegere. Lectură cuminte, fără inflexiuni. La sfârșit el, directorul, lasă din mână hârtiile și începe să aplaude. În prezidiu, la aceeași masă, alte persoane cu funcții. Se ridică unul după altul, nesiguri, parcă trăgând după ei o greutate nevăzută și aplaudă și ei, pe rând.

Aceeași mișcare în sală, în mulțime. Oamenii se ridică cu o jenă vădită: gesturi discrete și întârziate. Până la urma vor fi însă în picioare. Toți. Bătând din palme. Unii o fac probabil fără să le atingă, dar simularea tot supunere înseamnă. Realegerea celui ce le-a batjocorit atâția ani de viață este ultimul lucru pe care și-l doresc, și totuși se ridică până la unul, să-și clatine, a aprobare, brațele.

Cunosc pe câțiva dintre ei. Pe director și instinctele lui de aristocrat: dezvoltat simț al ridicolului; crescut cu bunele maniere. Prea slab însă pentru a întoarce spatele întâmplărilor care l-au făcut șef – culmea, fără să dea din coate. Acum se prostituează. După ședință, din cauza nervilor, va avea din nou crampe.

Sau președintele de sindicat. Omul acesta de pus pe răni e scârbit de astfel de sarcini. De lașitatea lui de acum. Își va cere a doua zi concediu și-și va refuza mai departe, sfidându-se pe sine însuși, avantajele funcției.

În sală, oameni inteligenți. Pentru ei problemele morale există. Au sens. Au expresie. Și atunci?

Ar trebui ei să povestească. Despre forța care i-a împins în sus și le-a apropiat palmele împotriva propriei voințe. Despre materia vâscoasă care a curs de la unul la altul: un principiu al vaselor comunicante i-a amestecat în aceeași rușine colectivă. Despre pata care se lasă deasupra ochilor când faci absurd, mecanic, ceea ce nu se face. Jena de ceilalți, de chemarea lor cinică (fii ca mine!, fii ca mine!, fii ca mine!) și jena de tine însuși, devenit o biata cârpă pe care o calcă în picioare, vai! cine?, cine?...

Mai întâi de toate ei ar trebui să povestească.

L-am urât pe Ceaușescu¹

„În România cred că nimeni nu-l mai urăște astăzi pe Ceaușescu.”

Aceasta este afirmația – sau aproximativ aceasta – pe care Titus Popovici a făcut-o duminică, 21 august, pe un post de televiziune.

Nu știu ce simt majoritatea celor care, asemenea mie, au trebuit să suporte regimul Ceaușescu, la care se referea, cu oarecare siguranță, Titus Popovici. Dar eu îl mai urăsc pe Ceaușescu. Sau cel puțin, nu uit să-l mai urăsc.

Pe când trăiau, i-am urât pe Ceaușescu și pe ignobila lui soție cu o patimă mistuitoare. Prin anii '80, timpul în care paranoia lui depășise orice limită, mă întrebam: oare cum ar putea fi ucis? Știam că dacă aș fi putut, aș fi fost dator să o fac. Cum ar fi arătat oare un atentat? Un om de voință gata să accepte consecințele

1. Revista 22, nr. 36, 1994.

– pentru el – ale eliminării brutale a dictatorului ar fi salvat atâtea lucruri.

Odată, într-o dimineață de duminică, prin 1986 cred, ajunseseam la colțul care dădea în Dâmbovița, spre fostul institut Mina Minovici. Cinci mașini au trecut prin fața mea, încet, nu depășeau 20 km pe oră, luând-o la dreapta, pe un drum îngustat. Într-una dintre ele, de astă dată în dreapta șoferului, Ceaușescu. La doi metri de mine. Două fete, lateral, au început să-l salute cu mâinile ridicate. Ridicol, deși emoția putea fi de înțeles. Am privit obsedat la figura lui. Trăsături ușor rotunjite, mai umanizate decât imaginea pe care o știam de la Televiziune. Să fi fost oare o sosie? La ora aceea, deplasându-se nefiresc de încet, cu atât de puține măsuri de securitate? Iată, dacă aș fi avut atunci în mână o pușcă, o bombă... l-aș fi putut ucide. Iată cum arăta o ocazie. *Atunci, rațiunea binelui era să-lucid.*

Îl uram, îi uram pe Ceaușescu și pe sinistra lui soție. Personajele acestea mediocre ne umileau zi de zi, oră de oră. Paranoicii aceștia, fără educație elementară, se distrau cerându-le oamenilor de cultură, elitei științifice, actorilor, artiștilor să îi declare geniali. Fără de seamă. Aduceau zeci de mii de oameni să îi aplaude. Să se miște pe stadioane ca niște maimuțe, când ei o doreau. Indivizii aceștia, nesimțiii aceștia, dă râmau orașele. Dă râmau satele. Turnau beton peste grădini. Clădiri hidoase... Suprafețe reci, în locul zidurilor peste care patina timpului așezase o umbră omenească. Bătrânii tei din cartierele vechi erau trași din pământ și-și spânzurau în aer rădăcinile lor frânte.

Avortonului din Scornicești îi plăcea să împuște urși. Ademeniți în fața puștii lui, ei sfârșeau după un ritual caraghios, care transforma proba de curaj într-o demonstrație de lașitate. Navele prezidențiale plimbau cele două trupuri disgrațioase în Deltă, unde vânau moruni. Degetele lor arătau ființele condamnate, ținute în plase special pregătite pentru ofranda prezidențială; și locul unde va lovi cangea. Bucăți din carnea acestor uriași blajini ai apelor, abia părăsite de viață, umpleau viscerele lor bolnave.

Pentru acești indivizi, femeile erau vite de făcut copii. Acești asexuați trăgeau plapuma de peste trupuri, să vadă dacă își fac oamenii datoria față de patrie, cuplându-se conform programului lor. Nemericii condamnau la moarte femeile care nu mai voiau, nu mai acceptau, nu mai suportau să aibă copii. Peste 7 000 de mame, de ființe care iubiseră sau erau iubite, au fost lăsate să moară, ca animalele întinse la marginea drumului, la comanda celor doi scelerați.

Am fost obsedat ani la rândul să îl definesc, să îi dau nume acestui pigmeu. Mediocritatea lui, tâmpenia lui, mă sufocau. Cel mai des, îl numeam *paranoic*. O făceam aproape în fiecare zi, în fața celor cu care mă întâlneam pe atunci. Cu glas tare. Am scris despre paranoia lui. Patologică. Obiectivă, nu metafore. Despre *incofundabilele semne de senilitate, din ultimii ani*. Senilul. Mi-l închipuiam având mereu un rictus urât în colțul stâng al gurii. Era o bestie mărunță. Cred că pielea lui mirosea a medicamente, a ceva artificial și nefiresc. Era ca un homunculus vicios.

Cuvintele pe care le foloseam nu-mi păreau suficiente. Cel mai mult din ceea ce am vrut să denumesc din această ființă sună așa: *mâzgă de om*.

Oamenii vorbesc astăzi despre iertare. Despre imperativul creștin. Dar oare ce îi îndeamnă pe oameni să-l ierte *tocmai* pe Ceaușescu? Este ridicol să pretinzi că sufletul îți cere să te împaci cu un diavol și să nu fii capabil să treci cu vederea greșeala unui apropiat.

Am cunoscut de când eram adolescent valoarea gândurilor pozitive. Am spus da chemării de a nu fi sever cu defectele sau cu ratările celorlalți. Știu ce sens are sfatul: nu trebuie să te mânie. Sau povața: să nu te lași furat de instincte. De furia de moment. De ură.

Știu că a-i ierta pe ceilalți, care ți-au produs o durere ori ți-or făcut un rău, ține de o elementară capacitate de a înțelege. Și de a deveni liber. Însă a vorbi despre o iertare „din principiu”, *fără să testezi iertarea în viața de zi cu zi*, este demagogie. Să ierți înseamnă să ai puterea să fii împăcat *în fapt*, cu ceilalți, cu neputința lor. Cu fragilitatea ființei omenеști. Este firesc ca această iertare continuă, moment de moment, să aibă puterea să se manifeste începând cu apropiării: cu copiii, cu colegii, cu prietenii... cu oamenii pozitivi, dar imperfecti.

A ierta înseamnă mai mult decât orice să lupți zilnic cu limitele din tine însuși care explică propria criză de comunicare; criza ta de adaptare, criza de participare. Puțin interesează dacă evoluția spre împăcarea cu lumea se numește experiență creștină, budistă, șintoistă sau altfel.

Dar ce înseamnă a-l ierta pe Ceaușescu? Pe demenții care aruncau orfanii în cămine de exterminare? Care

vorbeau despre filiația lor țărănească neavând cum să înțeleagă *de ce* veșnicia s-a născut la sat. Ei, declamând origini muncitorești, fără să aibă habar că în *tot făcutul* există ceva sfânt.

Cât filistinism găzduiește emfaza acelor care pretind că învățătura creștină i-a învățat să îl ierte pe Ceaușescu, dar nu sunt în stare să uite că vecinul le-a luat odată câteva fructe de peste gard.

Eu am în mine puterea de a-l ierta pe Ceaușescu. Dar nu-l voi ierta niciodată. *Mâzga de om* distrugea tot ceea ce iubeam mai mult; el, stârpitura, strivea tot ceea ce era demn în om, el intra în trupul și sufletul gingaș al femeilor, el sufoca entuziasmele tinerilor, el chinuia în mii de feluri aceste ființe pe care nu avea voie să le atingă, *copiii*, el omora animalele numai din pofta de a le omorî, el turna beton peste pământul încolțit, el ștergea urmele istoriei, el îngloda mintea oamenilor cu imaginea lui hidoasă, în loc ca ea să se îndrepte spre stele, el le strângea inima, în care trebuia să se nască conștiința morală, într-un spasm meschin și mincinos.

*

A-l ierta pe Ceaușescu nu este o problemă personală. Eu l-am urât pe Ceaușescu pentru că ura reprezintă revolta mea mistuitoare față de răul interior făcut pe lume de acest scelerat. Iar Revolta nu-mi aparține mie, ființei mele întâmplătoare. Revolta aceasta este chiar dovada, evident impersonală, că lumea are un sens.

Cuprins

I. Ani, oameni, disidență

Capitolul 1. Printre amintiri	11
<i>Obediența, ca model colectiv</i>	11
<i>Disidenți și rezistenți</i>	15
<i>Coruperea copiilor</i>	19
<i>„Vi s-a urât cu binele?”</i>	23
<i>Biblioteca pentru toți</i>	27
<i>Fără limba rusă</i>	30
<i>Vulturul din gara Buzăului</i>	31
<i>Protestul rasului pe cap</i>	34
<i>Manifestul</i>	36
<i>Ideologia eliberării</i>	39
<i>Bulgăre de seu</i>	41
<i>Ticăloșii cinstiți</i>	43
<i>Tema marginalizării</i>	45
<i>Marginalizarea victimelor și a rezistenților</i>	49
Capitolul 2. Prietenii	53
<i>Grigorie Florescu. Xeroxurile</i>	53
<i>Prima anchetă</i>	55
<i>Bibliotecile străine</i>	60
<i>Despre evrei și palestinieni la ora de dirigiență</i>	62
<i>Ion Iliescu și Ana Blandiana la IMH</i>	65

<i>Colegii</i>	68
<i>Bucură-te!</i>	72
<i>Relații clandestine</i>	77
<i>Carmen Popescu</i>	80
<i>Radiografiile</i>	82
<i>Virgil Mureșan</i>	84
<i>Contactul cu lumea liberă</i>	88
<i>Familia Vieru</i>	91
Capitolul 3. Spre o filosofie a disidenței	95
<i>Anii de formare</i>	95
<i>De ce literatura e importantă în viața unui neliterat?</i>	99
<i>Paradigmele</i>	103
<i>Un volum și apoi o revistă în căutarea „disidenței teoretice”</i>	108
<i>Ființa națională</i>	114
<i>Ce nu putea fi iertat</i>	117
<i>Restul este trăire</i>	120
<i>Fricile</i>	122
<i>Când candoarea-i fără limite</i>	125
<i>Cbeia era dosarul lui, nu al meu</i>	130
<i>Plecarea</i>	132
<i>Hurry, emigrarea, Occidentul</i>	135
<i>Mioara</i>	138
<i>Diplomatul</i>	141
<i>Dosarele Securității</i>	143
<i>Povestioara dosarului distrus</i>	146
<i>Arestarea</i>	151
<i>La Rabova 39</i>	154
<i>Înscrisurile care „denigrau” orânduirea socialistă</i>	156
<i>„Un glonț în cap”</i>	162
<i>Detenția</i>	165
<i>Vecinii</i>	169
<i>Cine să știe ce se întâmplă sub platoșa de beton?</i>	172
Capitolul 4. Intervalul	176
<i>Eliberarea</i>	176
<i>Prietenii</i>	178
<i>Apelul Solidarității poloneze</i>	183

<i>Măsurile „complexe și combinative” ale Securității</i>	188
<i>Vizita lui Gheorghe Huțanu</i>	191
<i>Huțanu după 1990</i>	194
<i>Un eveniment poate avea multe explicații</i>	196
<i>Ambasada care a contat</i>	199
<i>Ziaristii lui Mibnea</i>	202
<i>Anul 1989</i>	205
<i>Despre demnitate</i>	209
<i>Numai adevărul, dar nu în deplinătatea sa</i>	213
<i>Elmano Costiner. Greva foamei</i>	216
<i>Disidența internă ar fi însemnat prea puțin fără exil</i>	220
<i>Înregistrarea lui Bernard Vaillot</i>	225
<i>Robert Cullen</i>	230
<i>Expulzarea la Gura Portiței</i>	234
<i>Domiciliul forțat</i>	236
<i>Final de epocă la Buzău</i>	239
<i>Ultimele zile</i>	244
<i>„... în luptă cu Reacțiunea”</i>	247
<i>Nedreptatea vieții față de mame</i>	253
<i>Ultimele ore</i>	256
<i>Fals portret de ministru1</i>	264

II. Pentru o filosofie a disidenței

Paranoia și prestație socială	279
Spectrul culpei	295
1. <i>Sentimentul moral</i>	297
2. <i>Culpa criminală împotriva persoanelor</i>	299
3. <i>Culpa criminală împotriva societății</i>	301
4. <i>Culpa colectivă</i>	308
Impresie, apus de veac	328
Ultimele pagini de jurnal	349
L-am urât pe Ceaușescu	365

EGO grafii

- Nicolae Manolescu, *Cititul și scrisul*
Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez I (1976-1983)*
Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez II (1984-1989)*
Livius Ciocârlie, & comp.
Gelu Ionescu, *Copacul din câmpie*
Matei Călinescu, *Portretul lui M*
Ileana Mălăncioiu, *Recursul la memorie.*
Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache
Nicolae Breban, *Sensul vieții (Memorii I)*
Leonid Dimov, *Scrisori de dragoste (1943-1954)*
Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici,
Ioan Stanomir, *O lume dispărută. Patru istorii personale*
urmate de un dialog cu H.-R. Patapievici
Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez III (1990-1996)*
Augustin Buzura, *Teroarea iluziei. Convorbiri*
cu Crisula Ștefănescu
Emil Brumaru, *Cerșetorul de cafea. Scrisori către Lucian Raicu*
Alexandru Călinescu, *Adriana și Europa. Lecturi, întâmplări,*
pagini de jurnal
Norman Manea, *Plicuri și portrete*
Nicolae Breban, *Sensul vieții (Memorii II)*
Herta Müller, *Regele se-nclină și ucide*
Paul Goma, *Culoarea curcubeului '77. Cod „Bărbosul“*
Mihaela Miroiu, Mircea Miclea, *R'Estul și Vestul*
Matei Călinescu, Ion Vianu, *Amintiri în dialog*
Norman Manea, *Despre Clovni : Dictatorul și Artistul*
Norman Manea, *Anii de ucenicie ai lui August Probstul*
Nicolae Breban, *Sensul vieții (Memorii III)*
Matei Călinescu, *Un fel de jurnal (1973-1981)*
Sorin Stoica, *Jurnal*
Gelu Ionescu, *Covorul cu scorpioni. Douăsprezece fragmente*
memorialistice
Andrei Șerban, *O biografie*
Mihai Mălaimare, *Șansa*
Nicolae Breban, *Sensul vieții (Memorii IV)*
Vasile Ernu, *Născut în URSS* (ediția a II-a)
Dumitru Țepeneag, *Capitalism de cumetrie*

Radu Cosașu, *Supraviețuirile 6. În jungla unui bloc de gheață*
Radu Pavel Gheo, Dan Lungu (coord.), *Tovarășe de drum.*

Experiența feminină în comunism

Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez IV (1997-2002)*

Marius Oprea, *Șase feluri de a muri*

Adriana Babeți, *Prozac. 101 pastile pentru bucurie*

Ion Vianu, *Exercițiul de sinceritate*

Eugen Istodor, *Dicționarul ideilor fixe. După 20 de ani*

Aurora Liiceanu, *Prin perdea*

Nicolae Breban, *Profeții despre prezent. Elogiul morții*

Vasile Ernu, *Ultimii eretici ai Imperiului*

Dan Lungu, Lucian Dan Teodorovici (coord.),

Str. Revoluției nr. 89

Gabriel Andreescu, *L-am urât pe Ceaușescu. Ani, oameni, disidență*

în pregătire :

www.polirom.ro

Redactor: Dragoș Roșca

Coperta :

Tehnoredactor: Daniel Scurtu

Bun de tipar: noiembrie 2009. Apărut: 2009

Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;

(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro

București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,

O.P. 37 • P.O. BOX 1-728, 030174

Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

PRINT
multicolor

Str. Bucium nr. 34 Iași

tel.: 0232/211225

fax: 0232/211252

office@printmulticolor.ro

www.printmulticolor.ro

SERVICII TIPOGRAFICE COMPLETE
